

TWO
h o m e l a n d s
M I G R A T I O N S T U D I E S

D D V E
d o m o v i n i

R A Z P R A V E O I Z S E L J E N S T V U

30 • 2009

Izdaja

Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU

Published by

Slovenian Migration Institute at the SRC SASA

Ljubljana 2009

Revija ***Dve domovini / Two Homelands*** je namenjena objavi znanstvenih in strokovnih člankov, poročil, razmišljanj in knjižnih ocen s področja humanističnih in družboslovnih disciplin, ki obravnavajo različne vidike migracij. Revija, ki izhaja od leta 1990, je večdisciplinarna in večjezična. Članki so objavljeni v slovenščini in angleščini, po odločitvi uredniškega odbora tudi v drugih jezikih, in so recenzirani.

The journal ***Dve domovini/Two Homelands*** welcomes the submission of scientific and professional articles, reports, debates and book reviews from the fields of humanities and social sciences, focusing on migration and related phenomena. The journal, published since 1990, is multidisciplinary and multilingual. Articles are published in Slovenian or English. Publishing in other languages is subject to discussion of the editorial board. All articles undergo a review procedure.

Povzetki in indeksiranje / Abstracts and indexing:

FRANCIS (Sociology/Ethnology/Linguistics of Francis), IBZ – International Bibliography of Periodical Literature, IBR – International Bibliography of Book Reviews, Sociological Abstracts IBSS (International Bibliography of of the Social Sciences), MSH-Maisons des Sciences de l’Homme), SSCI (Social Sciences Citation Index), Social Scisearch, Journal Citation Reports/Social Science Edition, SCOPUS.

Oblikovanje ovitka / Cover Design
Anja Žabkar

Tisk / Printed by
Littera Picta, d.o.o., Ljubljana, Slovenija

VSEBINA • CONTENTS

RAZPRAVE IN ČLANKI / ESSAYS AND ARTICLES

MARKO VALENTA

Family ties, female dependence and networking in exile 7

(Družinske vezi, odvisnost žensk in mreženje v izgnanstvu) 27

DUŠKA KNEŽEVIĆ HOČEVAR, SANJA CUKUT, MAJDA ČERNIČ ISTENIČ

Intercultural dialogue between lip service and practice 29

(Medkulturni dialog med teorijo in prakso) 48

Nataša Gregorič Bon

Vzpostavljanje lokalnosti in lastnine v Dhërmiju/Drimadesu, južna Albanija 54

(Constructing locality and property in Dhërmi/Drimades, southern Albania) 68

Mojca Pajnik, Veronika Bajt

Biografski narativni intervju: Aplikacija na študije migracij 69

(Biographical Narrative Interview: Application to Studies of Migration) 89

VANJA HUZZAN

»Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški, sâmo je stal pa gledal.« Prispevek k zgodovini izseljevanja Slovencev 94

(“When he saw me and my family, he didn’t even know how to speak, neither Prekmurje Slovenian nor English, he just stood there and watched.” On the History of Slovenian Emigration) 113

JANJA ŽITNIK SERAFIN

Pisatelj med dvema domovinama: Louis Adamič in vprašanja nacionalne, etnične in kulturne identitete 115

(A writer between two homelands: Louis Adamic and the questions of national, ethnic and cultural identities) 130

ANDREJ VOVKO

Padli člani Slovenske narodne podporne jednote v oboroženih silah ZDA med drugo svetovno vojno v luči časnika Prosveta 133

(Fallen members of the Slovenian National Benefit Society in the US Armed Forces during the Second World War as reported by the Prosveta Newspaper) 152

IRENA GANTAR GODINA

»Žensko znanstveno delo je za človeško družbo namreč brez vsake koristi...«
Slovenske izobraženke in umetnice med ožjo in širšo domovino (do 1921)..... 155
(»*For human society women's scholar work is entirely useless...« Slovene women intellectuals between narrower and broader homeland*)..... 173

Rebeka Mesarić Žabčić, Marina Perić Kaselj

National identity of Croatian emigrants in overseas countries: examples
(comparison) of Croatian migrant communities in Argentina and Australia
(New South Wales).....175
(*Nacionalna identiteta hrvaških izseljencev v prekooceanskih državah: primeri
(primerjava) hrvaških emigrantskih skupnosti v Argentini in Avstraliji (Novi
južni Wales)*)..... 190

Marijanca Ajša Vižintin

Sodelovanje slovenskih osnovnih šol z učitelji maternih jezikov otrok priseljencev ... 193
(*Cooperation of Slovene primary schools with teachers of mother tongues of
immigrant children*) 212

POROČILA IN RAZMIŠLJANJA / REPORTS AND REFLECTIONS

MIHA ZOBEC

»Odplavljanje na celine«, Nadiške doline in destinacije izseljevanja v družinskih
fotografskih arhivih, razstava, Špeter Slovenov, 23. 1.–1. 3. 2009.....217

KNJIŽNE OCENE / BOOK REVIEWS

Janja Žitnik Serafin (ur.)

Demografska, etnična in migracijska dinamika v Sloveniji in njen vpliv
na Slovensko vojsko, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2009, 180 str.
(NATALIJA VREČER)..... 225

Silva Plut (ur.)

50 let Slovenskega društva Vancouver / 50 Years of the Slovenian Society
Vancouver, 1958-2008, Slovensko društvo Vancouver / Slovenian Society
Vancouver, Vancouver, 2008, 198 str. (AIDA ŠKORO BABIČ)..... 228

R A Z P R A V E I N Č L A N K I

E S S A Y S A N D A R T I C L E S

FAMILY TIES, FEMALE DEPENDENCE AND NETWORKING IN EXILE

MARKO VALENTA¹

COBISS 1.01

ABSTRACT

Family ties, female dependence and networking in exile

Little attention has been paid to the problems refugees and their families face while they try to reconstruct their social life and networks in exile. In this paper, refugees' migration biographies and social integration in Norway is linked to broader issue of family membership and gender roles. Drawing on qualitative data and interviews with refugees, paper show how refugees' family situation influence refugees' social integration in exile, their perspectives on mainstream society and home country, inclusive their attitudes toward repatriation. It is argued in the paper that single refugees are more exposed to feelings of loneliness and social marginality in relation to the mainstream than refugees who are in exile together with their families and children. The paper maintains that in some cases, family members may facilitate integration into Norwegian networks. Among other things, family members may appear as family networking teams who simultaneously reproduce ties along the lines of a common family affiliation and bridge across ethnic groups. As members of such a team, family members will help to expand each other's personal networks through joined networking activities. Finally, the findings also indicate that certain categories of refugee women who come to Norway through procedures for family reunion may be strongly dependant on their husbands, ending up in traditional gender roles and segregated social networks. The presented findings have potential implications for repatriation schemes and integration policies. KEY WORDS: refugees, family relations, female dependence, family reunion, social integration

IZVLEČEK

Družinske vezi, odvisnost žensk in mreženje v izgnanstvu

Težavam s katerimi se spopadajo begunci in njihove družine pri rekonstrukciji družbenega življenja in mreženja v izgnanstvu, se posveča malo pozornosti. V tem prispevku so migracijske biografije beguncev in družbena integracija na Norveškem postavljeni v kontekst družine in spolnih vlog. Na podlagi kvalitativnih podatkov in opravljenih intervjujev z begunci bo predstavljeno, kako družinska situacija beguncev vpliva na njihovo družbeno integracijo v izgnanstvu, njihove poglede na večinsko družbo in državo izvora, in na odnos do repatriacije. Ugotovljeno bo, da so samski begunci bolj izpostavljeni občutkom osamljenosti in družbeni marginalnosti v odnosu do večinske družbe kot tisti, ki so v izgnanstvu skupaj s svojimi družinami in otroki. V nekaterih primerih lahko družinski člani namreč olajšajo integracijo

¹ PhD in Sociology, Senior Researcher, Institutt for sosiologi og statsvitenskap, Norwegian University of Science and Technology (NTNU), Dragvoll, Block 11, 7491 Trondheim, Norway; e-mail: marko.valenta@svt.ntnu.no.

v norveška družbena omrežja. Družinske člane med drugim lahko razumemo kot pripadnike družinske skupine mreženja, ki simultano reproducirajo vezi na ravni skupne družinske pripadnosti in na ravni vzpostavljanja povezav z etničnimi skupinami. Kot člani takšne skupine, družinski člani drug drugemu pomagajo širiti osebna omrežja skozi skupne aktivnosti mreženja. Izsledki raziskave tudi pokažejo, da so nekatere kategorije begunk, ki se priselijo na Norveško na podlagi procedure ponovne združitve, močno odvisne od svojih zakonskih partnerjev in ostanejo vpete v tradicionalne vloge in segregirana družbena omrežja. Ugotovitve raziskave lahko potencialno vplivajo na sheme repatriacije in integracijsko politiko. KLJUČNE BESEDE: begunci, družinski odnosi, odvisnost žensk, združitve družine, družbena integracija

INTRODUCTION

The social integration of refugees in Norway is the main topic of this paper. Economic, cultural and residential integration of refugees is quite a popular issue within the field immigrant and refugee studies, but interest is significantly smaller in respect to the process of social integration (Berg 2002; Korac 2003; Valenta 2008). Nevertheless, it is not difficult to see how important social support and networks are to immigrants and refugees in terms of their quality of life, sense of belonging and for opening up participation in other segments of society (Rogers and Vertovec 1995; Korac 2001; Fuglerud and Engebrihtsen 2006).

This article tries to extend the insights of previous studies which have suggested that the experience of non-belonging to the mainstream society and feelings of social isolation, marginality and rejection are unfortunately important aspects of life in exile (Duke 1999; Barnes 2001; Knudsen 2005; Grønseth 2006). The focus is on one particular dimension of the refugees' social integration process; namely, that which encompasses relationships within refugee families. The study focus on refugees' experiences, interpretations and challenges they face while they try to enter Norwegian social networks.

Refugees' social integration, linked to the dynamic interplay between family membership/dependence, external networking and their social integration experience are still largely unexplored (Boyd 1990, 1996; Fuglerud and Engebrihtsen 2006; Valenta 2008). The aim of paper is to investigate how refugees' family situation *influences their opportunities* for networking after resettlement in exile society, and provides different *context for interpretations* of their social marginalisation and integration in the mainstream society.

In what follows, it is argued that members of the nuclear family are crucial components of an refugee's social life in exile, both in terms of sociability and emotional support. As we shall see, members of family may consider the bridging with indigenous locals as an asset, promoting external networking and enabling identities of inclusion. Family members also provide important basis for an refugee's self-identification in exile and understanding of where s/he stands in relation to home country and exile society.

This article has a restricted focus. Although there are several arenas and sources of

social integration (workplace, ethnic associations, neighbourhood, parenting activities, etc.) this article focus only on relationships between adult family members, and their integration experiences. The analysis does not pretend to give a full understanding of adaptation processes for the groups in concern. It is acknowledged that social contact and informal networks are, if not a precondition of incorporation, then at least a way of facilitating cultural and economic integration. However, this paper concentrates exclusively on links between family ties and immigrants' bridging opportunities and integration into the mainstream society. Other aspects of refugee integration, both in terms of participation in work life and acculturation, and integration within their own ethnic community, lies outside the primary scope of this study.

PERSPECTIVES ON SOCIAL INTEGRATION OF REFUGEES AND IMMIGRANTS

The importance of social networks has long been recognized in the field of migration studies (see among others: Gurak and Caces 1992; Zhou 1997; Krissman 2005). Immigrants and refugees' networks can be described as webs of interpersonal relations based on family membership, friendship, kinship or shared ethnic, religious and national origin (Boyd 1997; Niklasson 1997; Korac 2001; Engebrigtsen 2007). These networks can be seen as sources of social capital in exile, mediators of chain migration or as transnational networks that connect the old and new country (Portes 1995; Levitt 2001; McLellan and White 2005).

Several students of inter-ethnic relations have studied the relation between the social integration of various immigrant and refugee groups and their well-being after resettlement (Korac 2001; Berg 2002; Grønseth 2006; Valenta 2008). However, the empirical evidence is not consistent. On the one hand, migrant and refugee networks are seen as important social asset (Korac 2001, 2003). According to these interpretations, close knit ethnic networks, made of strong dense ties between in-group members, provide social support to immigrants and refugees in exile (Portes 1998; Phillip and Massey 2000; Korac 2001).

Several studies focus on 'strength of the strong ties' (Coleman 1990; Portes 1998) and social closure as important sources of social support in migrant networks (Portes and Sensenbrenner 1993; Zhou 1997; Sanders, Nee, Sernau 2002). According to these studies, close knit ethnic networks, in particular the family provide social support to immigrants and catalyze the integration of immigrants into the host society. Alternatively, it is argued that migrant and refugee may also embed certain frictions, internal divisions and factionalism (Vertovec 2000; Kelly 2003; Knudsen 2005). According to these studies, ethnic communities and networks may also represent a source of social control, female dependence and "mistrustful solidarity" (Boyd 1997; Lien 1997; Levitt 2001). This mode of interpretation suggests that reliance on strong dense intra-ethnic ties and networks tends to constrain the opportunities that members of minority groups can access (Aguilera 2002; Krissman 2005).

There are several other studies within the field of immigrant and refugee research whose findings are relevant for my study. Studies show that refugees experience socio-economic and cultural disqualification in relation to the mainstream (Barnes 2001; Mestheneos and Ioannidi 2002; Ross and Turner 2005). Refugees who have resettled in Norway are not an exception (Brox 1998; Djuve and Kavli 2000). Although most refugees in Norway receive generous official resettlement and welfare assistance (Lund 2003), studies show that experiences of non-belonging, loneliness, social marginality and misrecognition by the mainstream are part of their social life (Høgmo 1998; Knudsen 2005; Grønseth 2006). Amongst certain categories of immigrants and refugees, being excluded from mainstream informal networks and social life may lead to a general dissatisfaction with life in exile (Dorais 1991; Barnes 2001; Grønseth 2006). A potential consequence could be the adoption of an oppositional stance vis-à-vis the norms and culture of mainstream society (Lien 1997; Brox 1998; Gullestad 2006). This is especially the case for refugees and immigrants of different races, stigmatized ethnic groups and people that are seen by natives as culturally distant. These refugees and immigrants seldom have friends among indigenous locals and they seldom meet indigenous locals within the context of informal interactions and relations (Dorais 1991; Carli 1993; Berg, Svarva and Sollund 1995; Grønseth 2006).

Statistical data indicates that immigrants and refugees in Norway live in more or less ethnically segregated networks (Djuve and Hagen 1995). For instance, among immigrants interviewed in 1995, only 10 per cent of immigrants and refugees in Oslo who arrived in 1988/89 held jobs where Norwegian was spoken, or met Norwegian contacts once a month or more (Djuve and Hagen 1995). Recent studies show similar trends amongst refugees (Djuve and Kavli 2000; SSB 2006; Valenta 2008). It seems that the most realistic adaptation line for refugees and first generation non-western immigrants in Norway would appear to be different kinds of selective bridging to the mainstream, based on weak ties with indigenous locals (Valenta and Berg 2003a; Valenta 2008).

There is also substantial literature on family networks and links between international migration, social networks and family membership that are relevant for this article (Bott 1957; Boyd 1990; Niklasson 1997; Bryceson and Vuorela 2002; Engebriksen 2007). Several recent studies on family membership and integration of immigrants and refugees pay attention to the interconnections between family practices, and religious and cultural practices. In these studies are religion, culture and traditional gender roles seen as an important explanation for variation in networking within and outside family networks (Niklasson 1997; Lien 1997; Engebriksen and Fuglerud 2007). Other studies also take in consideration specific context of reception, female dependence, procedures for family reunion and marital integration, in terms of intermarriage with members of indigenous majority population (Gordon 1964; Boyd 1990, 1997; Portes and Rumbaut 2006; Kjeldstadli 2008). They explore whether in addition to families' cultural and ethnic background, refugees' networking practice may be seen in light of different migration biographies (Engebriksen 2007; Engebriksen and Fuglerud 2007). In line with aforementioned studies, this article explores what role different family relations, inclusive relationships between spouses, play for refugees' integration into the mainstream. We may distinguish between

two kinds of family networking – internal and external or bonding and bridging oriented.² We may assume that in certain cases family members may suppress each other's bridging to the mainstream. In this case family membership produces family dependence. In other cases, family members may be perceived as “family networking teams” who contribute to enlarging each other's personal networks via joint networking activities. In these cases, family membership contributes to refugees' social integration in exile society.

METHODS AND SAMPLE

The arguments and findings presented in this article are based on information gathered from forty persons who come to Norway as asylum seekers and refugees from three countries: Croatia, Bosnia and Iraq. Twelve informants are from Croatia, 15 from Iraq and 13 from Bosnia. Most of them resident in Trondheim/Norway at the time of the interviews. Comparing these categories of informants I hoped to highlight differences and similarities in their networking.³

I managed to achieve variation within the data with respect to age, sex and ethnicity. The oldest informant was 65 years old, while the youngest was 17. Most informants were between 30 and 45 years old. Twenty-one are men, and nineteen are women. The informants within each ethnic category have certain distinguishing characteristics. Most of the Bosnians and Croats I interviewed came from urban areas. Among them, there are several highly-educated women and men who were active in labour force in Norway. The Iraqis I met typically came from the urban districts of Northern Iraq. However, most of them do not have a higher education. They were also less active in labour force. Furthermore, Croatian, Bosnian and Iraqi informants had different migration biographies. While most Bosnian and Croatian informants came to Norway with their families, Iraqis came as single people or through procedures for family reunion. As we shall see, these differences among my informants had a certain impact on their social integration in exile.

Informants were mobilised in strategic way where the intention was to gather data about migrants representing a variety of different types of networking, marital statuses, and family attachments. In my sample were refugees who were single, refugees married within the same ethnic group, and refugees who are/were married with Norwegians. Some

² According to Putnam, some ties are outward looking and connect people across diverse social categories and groups, while others are, by choice or necessity, inward looking and tend to reinforce exclusive identities (Putnam 2000). Drawing from Putnam's dichotomy, we may make different assumptions and views on relation between bonding within the family and bridging across different ethnic groups.

³ The refugees from the ex-Yugoslav republics and Iraq were also chosen because they represent some of the largest refugee groups in Norway. In total, it is estimated that more than 132 000 refugees and their families are currently living in Norway – about 35 % of the immigrant population. The main origin countries are Iraq (about 17 600) and Bosnia and Herzegovina (12 400). See OECD (2009: 23).

informants were more bonding oriented, while others were more engaged in bridging to the mainstream

Most (28) of my informants have lived between 8 and 12 years in Norway. The questions asked in the interviews were related to informants' social life, importance of their spouses and relatives for bridging to the mainstream, tensions between family membership and bridging endeavours, etc. Each interviewee was also asked to list people who were central in her or his social life. They were also asked questions regarding different characteristics of their personal network.

The reconstruction of social life after resettlement may be understood as a dialectic process where identities and social relations are continuously recreated, resulting in different ethno-social preferences and practices. In order to explore the integration careers of refugees—that is, how their identities, ethno-social preferences, and social networks develop over time—I followed several of them over a sustained period of years. I re-interviewed 9 informants from my MA-study two or three times in order to get insights in their social trajectories, changes in family situation, etc, over a period of six years.

SINGLE REFUGEES AND FAMILIES: BEING EXPOSED AND BEING SELF-SUFFICIENT

Informants in my study had refugee backgrounds or were refugees' family members who came to Norway afterwards through procedures for family reunion. Most of my informants lived for 1-2 years in Norwegian reception centres for asylum seekers and refugees before they were granted residence permits and were able to settle in local municipalities. This period of life is generally experienced as problematic. The reception centre was primarily remembered as the place where they were exposed to various humiliations. During their stay in such places, relations between immigrants, indigenous locals and Norwegian authorities generally are full of tensions, conflicts and mistrust (Berg and Lauritsen 1999; Valenta 2008). These experiences have been firmly deposited in the memories of several of my informants. However, these informants have gradually redefined themselves from being refugees, who are temporary in exile in Norway, and more in the direction of people who permanently settled in Norway. Adopting this attitude made some of them more determined to integrate in the new society, reunite with their families and reconstruct their social life in Norway and Norwegian networks.

We may make several family related distinctions among my informants that may be linked to variations in informants' experiences, their social integration practice and meanings they attach to relationships with Norwegians. Among other things, it seems that refugees' networking practices and experiences depend on whether refugees come to Norway with families or as single people. It seems that family members fulfill many of the social needs within the framework of the family. Refugees, who operated in ethnically segregated social networks, having few friends outside the family, claimed that they did not feel socially isolated because of the spare time they spent with their family

and relatives. Conversely, informants who were single did not have this opportunity and depended more on contacts outside their home.

Few refugees in the study had developed strong multiplex friendships with Norwegians. Refugees were connected to the Norwegian networks via weak ties with Norwegians whom they seldom socialise with in their spare time. My data suggest that weak ties with indigenous locals may nourish identities of inclusion and exclusion. Refugees who had satisfying multiplex relationships within the family were more satisfied with Norwegian weak contacts. These kinds of connections with indigenous locals may give a sense of a belonging to the mainstream, but they often fail to satisfy other expectations. Therefore, families who were without expectations of fulfilling their social needs in terms of sociability with Norwegian contacts, managed to extract from these relationships, positive symbolic meanings. The following dialog with one Bosnian man illustrates that:

Researcher: 'Could you list the people who are important in your social life in Norway in one way or another?'

Informant: 'Most important people for me are of course, my family. You know, we do not have any relatives here, so we hold together. I spend most time with my kids and my wife so you can say that they are important for my spare time, too.'

Researcher: 'Who are the other people that you see a lot or spent most of your time with?'

Informant: 'As I said, I spend most of my spare time with my kids and my wife. We have contacts with other people too, but we do not spend so much time with these contacts.'

Researcher: 'Do you ever socialise with Norwegians in your spare time?'

Informant: 'We have known two Norwegian families for a quite long time, but we do not meet each other often.'

Researcher: 'How often do you socialise?'

Informant: 'We invite each other only two, three times during one year. We do not expect to meet them more often, neither.'

Researcher: 'Why? Does it mean that these contacts are not so important for you since you do not socialise with them often? Are they the people of any emotional significance?'

Informant: 'I can not say that our social life depends on these people, but they are more than acquaintances. They are important to us.'

Researcher: 'In which way?'

Informant: 'You know they are our private connection with Norwegian society' (Laughter).

Researcher: 'How do you mean', why is it important to you to have such connection?'

Informant: 'Many of us dream about repatriation. We have everything, but we feel that we are living in the wrong place, that a life is passing without purpose... I ask myself sometimes whether my children will also be strangers here. When my Norwegian neighbours or workmates take the initiative and invite me to their home on a visit, etc., I feel happy. I feel that it is possible for me and my children to live here after all.'

The informant indicates that he and his wife have reproduced relationships with Norwegians, relationships that seem to be weak tie relationship reproduced through seldom social gatherings. However, the informant does not expect more from them, other than to just nourish their need to feel accepted and respected by indigenous locals. I met several refugee families who attached these positive meanings to ties with Norwegian, ties that in terms of sociability may be characterised as weak ties. However these ties were something more than that. ‘The strength of the weak ties’ (Granovetter 1973) is not only a matter relating to working life. During the course of this study, I became more and more convinced that integration through stable weak ties with indigenous locals do matter. These friends and acquaintances in certain cases may become symbols of acceptance that help newcomers construct identities of themselves as people who are included and respected in their new social environment. However, unlike informant above, several of single refugees in the study indicated that they were not satisfied with low levels of sociability with Norwegian acquaintances. Compared with families, single refugees attached very different meaning to the weak ties with Norwegians.

Single refugees seemed to be more inclined to transform acquaintances with Norwegian neighbours, workmates, acquaintances, etc. into close-knit ties, or at least try to increase levels of sociability. If refugees do not manage to develop these weak ties, such relationships may be assigned quite different meanings, and feelings of rejection may emerge. Here, instead of nourishing a sense of a belonging and acceptance by the hosts, weak ties with indigenous locals can generate a general sense of non-belonging in the host society. Indeed, single people may find the lack of friends to be a more significant problem than refugees whose spouse and children accompanied them. Being without Norwegian or compatriot friends to socialise with, and turn to in times of crisis, makes life in Norway more difficult. The following case is about “Salih” He is thirty-three years old, refugee from Iraq, single, has no children, and no relatives in Norway.

Discussing his social life, Salih complained that he feels socially isolated and lonely. Salih attributed his loneliness to the fact that he was single. As a single person, he was alone for most of the time. At the same time, he experienced that it was difficult to enter Norwegian social networks. He socialised with some Norwegian workmates from time to time, but they are not real friends. He meant that Norwegians and Norwegian society are cold and xenophobic. According to Salih, an Iraqi married couple form his most significant contacts and he visits them at home from time to time. Salih considers this couple as his only friends in Norway. However, he has much more free time for various activities compared with this couple, who also have children. Salih knows another Iraqi man with whom he will sometimes go to pub or discothèque. Salih has also had few short relationships with Norwegian women, but he does not have contact with any of them now. He feels lonely most of the time. He thought that if he had family, he would have his family members and other families to socialise with in his spare time. Therefore, he planned to travel out of Norway in order to find an Iraqi woman with the aim of marriage.

When there is no-one from the home country in the local community to either socialise with or turn to in times of crisis, or where an refugee cannot gain proper admission into compatriot and Norwegian networks for whatever reason, it makes the situation very difficult to endure. People in this category were lonely, which is also shown in Grønseth's study on Tamil refugees in Northern Norway (Grønseth 2006). Her informants felt isolated and alienated from their social surroundings. They were highly dissatisfied with their life in Norway. Like Salih, they had negative perceptions of Norwegians and Norway and tended to blame Norwegians for their loneliness and isolation. Although Grønseth do not explicitly argue that this feeling of loneliness and marginalization in relation to the mainstream is reinforced by refugees' family situation, her data imply that single refugees are specially exposed (see also Høgmo 1998; COWI 2002).

FAMILY MEMBERSHIP AND PERSPECTIVES ON THE EXILE SOCIETY AND HOME COUNTRY

Høgmo's study (Høgmo 1998) on Tamils in Northern Norway, also relates, although not developing the argument, change in refugees' family situation to their engagement in social integration into the mainstream. Høgmo shows that while they were single, Tamils socialised with indigenous locals, even they often risked humiliations while participating at social arenas dominated by ethnic Norwegians. However, when they changed their family situation due to family reunion or marrying within their ethnic group, Tamils withdrew from the social life and Norwegian networks. My material suggest that one possible interpretation is that refugees withdrew from the social life and Norwegian networks because they felt socially "self-sufficient" fulfilling their social needs within the frame of their family relationships. Such reduction in interest for networking was evident in stories of my informants, those who changed their family situation after resettlement in Norway. One informant said:

Before I could accept many things, even overlook situations that I now see were directly humiliating, everything because I wanted to get Norwegian friends, in order to feel accepted. When I established as family man I become more family-centred... I do not seek after acceptance by Norwegians and friendships in emotional sense... Now, I have my family... I find myself thinking about my Norwegian contacts primarily in pragmatic manner. You never know when you will need their help (Bosnian man).

When they married, which usually happened within their own ethnic networks, and got children and formed their private family social sphere, my informants indicated that their ambitions and eagerness in respect to networking to the mainstream somehow declined. As story of the last informant illustrates, they were less interested in investing in these relations, become more instrumental and selective in their networking, and meant that they did not reacted so emotionally when they experienced rejection by Norwegians.

The link between refugees' feeling of marginalisation in relation to the mainstream and their family situation was also evident in ambivalences that my informants expressed in respect to integration in Norway and repatriation to their home country. Several of my informants who were single people dreamed about repatriation or about migration to third countries, while they, like "Salih" also has indicted, at the same time tried to solve the problem by looking for a spouse from their home country. While these refugees lived in a state of limbo, most informants who re-established in Norway with families and children, felt permanently anchored in Norway. Among other things, they meant that exile society would give better life prospects to their children. They also missed their home country, but repatriation plans were usually seen as something that maybe will happen in future when their children have become independent, or it was acknowledged that "the big return" is nothing more than an unrealistic, nostalgic dream (Valenta and Berg 2003b).

FAMILY AS A NETWORKING TEAM

So far we can conclude that refugees who are in exile with their families have less need, and time left, for networking outside the family, which may reduce their participation in community life. However, informants' stories suggest that family bounding does not necessarily reduce opportunities for bridging and participation in Norwegian community life. Informants' stories indicate that family membership may actually increase sense of belonging and accelerate social integration into the mainstream in several ways. Indeed, through bounding within the family, members of the nuclear family may contribute to each other's personal network – becoming members of a 'family networking team' (Valenta 2008). As members of such a team, family members will help to expand each other's personal networks through parenting and other joined networking activities introducing each other to their friends, work colleagues and acquaintances. When some of informants in the study were asked about how they get in touch with individuals in their personal network, the refugees answered that the contact was the husband or wife of her husband's friend, his workmate, or parents of their children's schoolmates, etc. These answers show that as someone who is a part of the nuclear family, the refugee is not as engaged in the process of reconstructing her or his social life after resettlement as a single person is. The quotation presented below is a good example of this:

Most of my Norwegian friends are ex-colleagues of my husband. We became acquainted because he introduced me to them, but now some of them are closer to me than to him... I introduced my husband to some people too. My husband socializes a lot with one Norwegian man who is our neighbour. I am a good friend of his wife's, so I introduced her husband to my husband. We girls indirectly brought the boys together (Bosnian woman).

The informant suggests that spouses may make each other's friends, and their friends'

partners, to their own friends, which is line with other studies on family networks and immigrant networks (Engabrigtsen 2007; Engabrigtsen and Fuglerud 2007). The informant's story indicate that when we analyze attempts by married refugees with families in Norway to bridge and bond, it may be useful to distinguish between the ethno-social practices of single family members and the family as a social unit that engages in bonding and bridging endeavours together. In some cases, family members have similar ethno-social practices and join in the effort to network and bridging with the mainstream. In other cases, the refugee may be indirectly involved in bridging to the mainstream without that making any efforts to bridge on her or his own. Several refugees in the sample were as individuals primarily oriented towards bonding with their compatriot friends, but whose contact with Norwegians was facilitated by their family members. These people may, in one way or another, also become part of that individual's social life. One informant said:

My husband introduced me to people he knew from the reception centre... Friends of my husband gradually become my friends too... They accepted me and introduced me to other people (Iraqi woman).

My family is well-integrated. Our children speak Norwegian fluently and have many Norwegian friends. We have Norwegian kids almost every day that in our house. We have also acquainted some of their parents (Croatian man).

As the first quotation illustrates, people who the refugee socializes with and is supported by in the present, may first have been friends of a spouse – or will at least have been mobilized by the spouse or by the person's children in one way or another. However, the family ties do not only have bridging potential, they may also be the source of an refugee's self-identification and understanding of where s/he stand in relation to the mainstream. As the last informant above said: "My family is well integrated". Due to bridging endeavours of their family members, some refugees felt well integrated in Norwegian networks and Norwegian society although they did not have any Norwegian friends. If they were single persons, and defined their situation on the basis of their personal ethnically segregated networks, they might feel that they are marginalised and rejected by the mainstream. However, being in exile with their families they did not only identified themselves with their own ethno-social practice, but also used bridging achievements of their nuclear family, their spouse and children, as basis for their self-identification.

In some cases and during certain periods of a person's life, members of the family may lack the required social abilities or access to important social arenas where being acquainted with other people might be possible. If an individual is unemployed, ill or cannot speak the language, this person's social integration and the integration of the whole family as a social unit depends on family members who have the skills and opportunity to interact and construct bridges to other people. This inability to participate in a wider social life makes such individuals much less effective in reconstructing their social life than

other, more active and better integrated, members of the nuclear family. In such cases, the other persons in the nuclear family will become the primary source of new social contacts.

BOSNIAN, CROATIAN AND IRAQI WOMEN: CULTURAL EXPECTATIONS AND COSTS OF BRIDGING

As already noted, several studies pay attention to the interconnections between family practices, and religious and cultural practices (Lien 1997; Niklasson 1997). They suggest, for instance that certain categories of immigrant and refugee women are more oriented to family sphere and ethnic networks while their husbands are more engaged in connections outside the household and bridging with indigenous locals (Boyd 1997; Niklasson 1997; Lien 1997; Engabrigtsen 2007; Engabrigtsen and Fuglerud 2007). Indeed, in some cases, bounding within the family networks may reduce opportunities for bridging outside the group (Bott 1957). This tension between family ties and external relations was more emphasised among Iraqi families than among Bosnian and Croatian families. Among Bosnian and Croatian families, these tensions were primarily linked to ethno-social preferences. Bosnian and Croatian women meant that they had opportunities to develop relationships with Norwegians if they really prioritized these relationships. Those who did not have Norwegian friends, explained that interactions with members of their nuclear family fill all their spare time. The informants also reported either that they did not need close relationships with Norwegians, or that, if they did, that they did not want to build them up at the expense of relations with their compatriot friends.

In case of Iraqis, family ties could appear as directly suppressive. Iraqis in the study preferred women to remain at home in their spare time to a much greater extent. Especially Iraqi women who lived within conservative Iraqi networks who tried to be bridging oriented socio-cultural innovators risked sanctions from their own compatriots, family and relatives. However, it has to be noted that not all Iraqi women and girls conformed to their families. Some Iraqi women also socialized with Norwegians on their own terms, but while Croat and Bosnian women could engage quite openly in bridging and acculturation activities, Iraqi women had to be more circumspect and were more burdened by conflicts of loyalty. As stories presented below indicate, due to the structural contexts within which they operated, the bridging and acculturation strategies of women were ambivalent and covert, and took the form of “secondary adjustments”, “back stage performance” and careful “impression management” (Goffman 1956, 1961).

When I am at parties with my Norwegian workmates, I behave as Norwegians. I drink beer, dance with men and laugh as anybody else. However, I never do that if other Iraqis are with us. I do not want to provoke my compatriots. They may start gossiping. I do not want to embarrass my husband and my family (Iraqi women).

When it came to their teenage daughters, Iraqi parents seemed even more reluctant to allow contact with Norwegians than were parents from Croatia and Bosnia.

Many of my compatriots prefer their teenage children to socialize within the group. They are afraid that being with Norwegian youngsters will expose them to bad influences. Some children do not like how Norwegians behave, or do not want to defy their parents, so they socialize mostly with other foreigners...This concern is also found among adults. Strong adjustments to Norwegian society may provoke people. If you spend too much time with Norwegians and behave in a Norwegian way, other compatriots may start to speak badly of you. No-one wants that (Iraqi man).

Women from Bosnia and Croatia did not find that bridging with Norwegians was an especially costly or risky form of socio-cultural behaviour. In these families, men and women were equally engaged in bridging activities. Spouses functioned rather as social brokers for each other, creating joint family networking teams. Furthermore, parents supported rather than sanctioned bridging with Norwegians. For instance, I met parents from these groups who even spoke proudly about their teenage daughters and sons being Norwegian. They spoke openly about their children speaking better Norwegian than their mother tongue and socializing with Norwegian peers, having Norwegian boyfriends, etc. Indeed, when it was thought that teenage daughters and sons socialised too much with other immigrant offspring, parents sometimes even encouraged them to have more contact with their Norwegian peers. They were concerned about the possibility that their children would end up in marginalized ethnic milieus.

Several studies indicate that female family dependency may be reinforced through migration process (Niklasson 1997; Boyd 1997; Lien 1997). In what follows, it will be argued that aforementioned differences in networking patterns were reinforced by variations in refugees' migration biographies. Most Iraqi men in the sample arrived in Norway on their own. Their wives came to Norway afterwards through family reunion scheme. The men were those who normally introduced their wives to other people and to Norwegian society in general since they were the first to arrive in Norway. As a result, the women who followed them inherited their networks in Norway rather than achieving them independently. As we shall see, some of these women become strongly dependant of their husbands.

BOSNIAN, CROATIAN AND IRAQI WOMEN, FAMILY REUNION AND NETWORKING PRACTICES

Several Iraqi women indicated that they were totally dependant on their husbands during the first phase of their integration process. Even after several years in Norway these women were not directly involved in bridging with Norwegians. In their eyes, the husbands still had a better knowledge of their social environment. These perceptions influenced on

their opportunities for bridging to the mainstream. They accepted or became accustomed to the idea that establishing and maintaining ties outside the family was primarily the responsibility of their husbands. It seems that features of the network that family reunited women inherited also should be taken in consideration when we analyse their ethno-social behaviour. The Iraqi women who come to Norway through family reunion procedures inherited the networks of their husbands, but these networks were in the most cases composed of ties with other Iraqis.⁴ These networks had low potential for bridging to the Norwegian mainstream society which influenced these women's bridging opportunities. One informant who reunited with his wife through family reunion scheme said:

None of my friends used to socialize with Norwegians... My friends have the same problem as I have, but they do not see this as being a problem. When my wife came, she was introduced to my friends, but I cannot get Norwegian friends via them. She experienced the same thing (Iraqi man).

Compared with Iraqi women in the study, Bosnian and Croatian women were more engaged than Iraqi women in networking and in bridging to the mainstream. One possible interpretation is that Bosnian and Croatian women were more used to be active in work force and to participate actively in community life than Iraqi women. However, these differences may be also explained by the fact that most Bosnian and Croatian women arrived in Norway together with their husbands and children. They were together in reception centres for asylum seekers and were settled together in Norwegian municipalities where they attended various integration related programmes that authorities offer to refugees. Some of these women learned Norwegian language even faster than their husbands did. In other words, they did not have any reason to expect that their husbands primarily should be responsible for contacts with Norwegians. One Croatian informant said:

When I and my family arrived here, all of us were really eager to integrate. All of us were active at various arenas... We have established several contacts with Norwegians through our participation in work, Norwegian courses, parenting and other activities... My wife find job before me and she got first Norwegian friends at her workplace... Our children are active in different after-school activities and I meet other parents there. They were my first Norwegian acquaintances... Since we arrived in Norway, we are equally engaged in contacts with Norwegians (Croatian man).

Stories of my informants indicate that Bosnian and Croatian women and their husbands, including the Croatian man above, were jointly engaged from the start in reconstructing their family networks. Some of them had large networks, and engaged themselves in bridging to the mainstream as active networking partners who contributed to

⁴ Some of their husbands had contacts with Norwegians, but they cut them off when their Iraqi wives arrived (for example, their Norwegian girlfriends). As a result, their Iraqi wives inherited the ethnically homogenous networks composed of ties with other Iraqis.

enlarging each other's personal networks via joint networking activities. Findings suggest that women's background, gender roles, and ethnic composition of networks that women inherited from their husbands play important role in respect to bridging to the mainstream. So, in order to summarise, we may say that in the case of Iraqi women, who came through family reunion scheme, their migration biography reinforced already existing traditional gender roles where women are expected to be responsible for domestic sphere and men for public sphere. In the case of Bosnian and Croatian women in the study, who as already noted, arrived together with their husbands, their migration biography was compatible with their expectations about an active participation in community life.

NORWEGIAN PARTNERS AS ENTERING POINTS TO NORWEGIAN SOCIETY?

Marital integration, or cross-ethnic marriage, is often used as indicator of how immigrants assimilate in primary groups of local majority population. Several studies also assume that marital integration may facilitate social integration of immigrants and refugees (Gordon 1964; Kjeldstadli 2008). Gordon (1964) for instance, links in his classical study on assimilation of immigrants in American society, marital integration to structural assimilation process. According to him, acceptance of immigrants in primary groups of indigenous locals is an important aspect of structural assimilation process.

Refugees' stories indicate that there are several entry points to Norwegian networks. Refugees may use the workplace, parenting responsibilities or neighbourhood as points of entrance (Barnes 2001; Knudsen 2005; Pedersen 2008). Refugees may also establish contact with the mainstream through their Norwegian girlfriends or boyfriends. In some cases Norwegian spouses, girlfriends and sexual partners were the most relevant entry points (or motivating factors) for refugees' contact with indigenous locals. While some informants gradually cut themselves off from their Norwegian girlfriends, others developed these relations and even married with Norwegians. I will devote last pages of this article to discuss how cross-ethnic marriage influence refugees' bridging to the mainstream, and their interpretations of where they stand in relation to exile society. As the following story shows, informants who were married or lived together with Norwegians sometimes had better start: the partners directly or indirectly influenced the refugee's personal network, the refugee's ethno-social practice and the refugee's sense of belonging.

When I come to Norway, I was placed in reception centre for asylum seekers. It was terrible time. I felt miserable. I felt that I was not welcomed here. When you live in reception centre you do not have contact with Norwegians outside the centre and think that all Norwegians hate you... However, those of us who were lucky to find Norwegian girlfriends were in much better position... I had Norwegian girlfriend who used to invite me to her apartment. She introduced me to her friends too... The relationship did not last very long time, but it was important for me, both in

emotional and social sense... This relationship gave me feeling that at least some Norwegians liked me (Iraqi man).

The refugee may also interpret the fact that s/he is married and has children with the native person as an important symbol of acceptance.

Of course I feel accepted by the hosts... I live with a Norwegian woman and have a daughter who is half-Norwegian... I do not even need to have my own Norwegian friends in order to feel accepted. It is more than enough to have my family and to socialize with my wife's relatives and friends (Iraqi man).

Stories of my informants indicate that refugees who were married or who lived together with Norwegians often had better opportunities for external integration and for bridging outside their own ethnic group. Having a husband or wife with friends and relatives allowed the refugee easier access to primary groups among the hosts. These refugees were given important sources of self-confirmation and felt a highly developed sense of belonging to the mainstream. Refugees in this category also felt permanently anchored in Norway, more than any other category of refugees in my sample. Among this category of refugees, repatriation to the home country was seldom part of their plans for the future. The fact that they had Norwegian woman and have children who are half-Norwegian did not only influenced their attachment to Norwegian society in emotional sense, but it has also placed practical restrictions in relation to their future repatriation. Unlike many other refugees I met, who were highly ambivalent in respect to their future in Norway and their repatriation plans, these refugees meant that they did not have many options, as an informant said: "The mother of my children is Norwegian and Norway is their home. In other words I am trapped here". However, it should be emphasized that we should not use marital integration as indicator of successful integration and intergroup bridging without certain reservations. Several informants have indicated that marital integration may even contribute to feelings of exclusion – as, for example, in the cases where the refugee does not feel welcomed into the personal networks of their spouses. The personal network of a spouse could even be the source of humiliation. I met refugees who were almost totally disconnected from the personal network of their Norwegian partners. In these cases, the individual mainly socialized with his compatriot contacts, while his Norwegian spouse mainly socialized with her compatriot contacts. These individuals did not have better opportunities for external networking and bridging to the mainstream than any other refugees and immigrants. It has also happened that an refugee with a Norwegian wife or husband was given the chance to socialize with friends and relatives of the spouse, but still failed to present her or himself in a way that was acceptable within the premises of the ethnic majority. In these cases, people who the refugee was compelled to socialize with, because of their relations with the Norwegian spouse, contributed to undermine her integration process. Instead of creating feelings of recognition in exile, inclusion and a sense of belonging to the mainstream, face-to-face interactions and relations with these

people contributed instead to a sense of inferiority and ethnic misrecognition.⁵ Finally, there are also cases where interethnic marriage ended in divorce and family problems which resulted in feelings of bitterness. They sometimes caused generally negative attitudes towards Norwegian culture and bridging with indigenous locals. These refugees started looking for a spouse from their home country. They often remarried within their own group and gradually cut themselves off from contact with Norwegians.

CONCLUSION

In this article, refugees' feeling of belonging and self-worth in exile are related to their family situation, gender roles within the family and refugees' migration biography. This article maintains that relationships within family may have different impact on refugees' social life in exile and their incorporation in the mainstream society. The aim of the article was to show how different family affiliations produce and restrict opportunities for social integration of refugees in exile. The paper also shows that refugees who are in different family situation have different interpretations of social life in exile. It seems that single refugees are more exposed to feeling of loneliness and marginalization in relation to the mainstream, and tend to blame Norwegians for their loneliness and isolation. Unlike them, refugees who are in exile with their families are less exposed to feelings of loneliness and to such negative interpretations. Refugees' family may make them less dependent of their friends and compensate for a lack of contact with people outside the home.

Stories of refugees who are in exile with their families and children indicate that members of the nuclear family may contribute to each other's personal network and generate among refugees positive interpretations of their relations to the mainstream. Nevertheless, some refugees may feel strongly family dependant. For example, certain categories of refugee women who come to Norway through procedures for family reunion may be strongly dependant on their husbands, ending up in segregated networks which promote conformity and traditional gender roles. In these cases family reunion scheme may contribute to reinforce traditional gender roles where women are supposed to be oriented to domestic sphere, while their husbands have main responsibility for contacts outside the home. It is to expect that these women may feel that they do not have anybody to turn to and to get comfort from, in the event of experiencing problems within their family.

The presented findings have potential implications for family reunification policies and integration policies. Among other things, they suggest that authorities should offer certain categories of refugees, various family and gender sensitive migration policies and integration programs aimed to catalyse refugees' social integration. Social workers who work with refugees, local municipalities and NGOs should also be more sensitive in

⁵ Therefore, informants who had Norwegian spouses preferred to socialize with ethnically mixed couples. They indicated that they enjoy their company better than that of 'normal' Norwegian couples. It seems that ethnically mixed couples prefer multicultural environments.

respect to refugees' family situation, female dependency and their migration biographies. For example, women who came to Norway through family reunion scheme should be prioritised when NGOs, social workers and local authorities organise "Refugee-guide" programmes, and other equivalent initiatives aimed to facilitate participation of refugees in community life and increase their integration into the mainstream (Valenta and Berg 2003a; Lund 2003).⁶

REFERENCES:

- Aguilera, Michael Bernabe (2002). The impact of social capital on labor force participation: Evidence from the 2000 Social Capital Benchmark Survey. *Social Science Quarterly*, 83 (3): 853–74.
- Barnes, Donelle (2001). Resettled Refugees Attachment to their Original and Subsequent Homelands: Long-term Vietnamese Refugees in Australia. *Journal of Refugee Studies*, 14 (4): 395–411.
- Berg, Berit, Arne Svarva and Ragnhild Sollund (1995). *Flyktninger i en sørlandskommune. Om hverdagsliv og arbeidstilknytting blant flyktninger i Kristiansand*. Trondheim: SINTEF-IFM.
- Berg, Berit (2002). From Temporary Protection to Permanent Residence: Bosnian Refugees in Scandinavia. *Discrimination and Toleration* (eds. Kirsten Hastrup and Ulrich George). Alphen Aan Den Rijn: Kluwer Law International.
- Bott, Elisabeth (1957/1971). *Family and social networks. Roles, norms and external relationships in ordinary urban families*. London: Tavistock.
- Boyd, Monica (1996). Family and Personal Networks in International Migration. *The Sociology of Migration* (ed. Robin Cohen). Cheltenham. UK: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Boyd, Monica (1997). Migration Policy, Female Dependency, and Family Membership: Canada and Germany. *Women and the Canadian Welfare State* (eds. Patricia Evans and Gerda Wekerle). Toronto: University of Toronto Press: 142–169.
- Boyd, Monica (1998). Gender, Refugee Status and Permanent Settlement. *Gender Issues*, 16: 5–25.
- Brox, Ottar (ed.) (1998). *De liker oss ikke - Den norske rasismens ytringsformer*. Tano: Aschehoug.
- Bryceson Deborah and Ulla Vuorela (2002). *The transnational family: New European frontiers and global networks*. Oxford New York: Berg.
- Carli, E. Ferrari de (1993). *Kollega og venn, eller fremmed? Pakistansk betjening i norsk kontekst: En avdeling ved A/S Oslo Sporveier*. Oslo: Universitetet i Oslo.

⁶ The Refugee-guide programme is an initiative organised by the Norwegian Red Cross aimed to catalyse refugees' social integration. Refugee-guides are volunteers from local communities who are coupled with refugees on an informal basis (Lund 2003; Valenta and Berg 2003a).

- Coleman, James S. (1990). *Equality and Achievement in Education*. Boulder. Westview Press.
- COWI (2002). *Evaluering av repatrieringsloven*. Danmark: COWI.
- Djuve, Anne B. and Hanne Kavli C. (2000). *Styring over eget liv. Levekår og flytteaktivitet blant flyktninger i lys av myndighetenes bosettingsarbeid*. Oslo: Fafo.
- Djuve, Anne B. og Hagen Kåre (1995). *Skaff meg en jobb. Levekår blant flyktninger i Oslo*. Oslo: Fafo.
- Dorais, Louis-Jacques (1991). Refugee Adaptation and Community Structure: The Indo-chinese in Quebec City, Canada. *International Migration Review*, 25 (3): 551–573.
- Duke, Karen et al. (1999). Refugee resettlement in Europe. *Refugees, citizenship, and social policy in Europe* (eds. Alice Bloch and Carl Levy). New York: St. Martin's Press, Inc: 105–133.
- Engebriksen, Ada (2007). Kinship, gender and adaptation process in exile the case of Tamil and Somali families in Norway. *Journal of Ethnic and Migration studies*, 11 (5): 727–746
- Engebriksen, Ada and Øyvind Fuglerud (2007). Ekteskap, slektskap og vennskap. Netverksanalyse som inntak til kulturelle prosesser. *Grenser for kultur. Perspektiver fra norsk minoritetsforskning* (eds. Øyvind Fuglerud and Thomas Hylland Eriksen). Oslo: Pax forlag: 209–277.
- Field, John (2003). *Social capital*. London: Routledge.
- Fuglerud, Øyvind and Ada Engebriksen (2006). Culture, networks and social capital: Tamil and Somali immigrants in Norway. *Ethnic and Racial Studies*, 29 (6): 1118–1134.
- Gordon, Milton M. (1964). *Assimilation in American life: the role of race, religion, and national origins*. New York: Oxford University Press.
- Granovetter, Mark (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78: 1360–1380.
- Grønseth, Anne S. (2006). *Lost selves and lonely persons: experiences of illness and well-being among Tamil refugees in Norway*. Trondheim: NTNU.
- Gullestad, Marianne (2006). *Plausible Prejudice. Everyday Experiences and Social Images of Nation, Culture and Race*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Gurak, Douglas T. and Fee Caces (1992). Migration Networks and the Shaping of Migration Systems. *International Migration Systems* (eds. Mary M. Kritz, Hania Zlotnik and Lim Lean). Oxford: Oxford University Press: 150–176.
- Høgmo, Asle (1998). *Fremmed I det norske hus: innvandrernes møte med bygdesamfunn, småby og storby*. Oslo: Gyldendal.
- Kelly, Philip (2003). Canadian-Asian transnationalism. *Canadian Geographer*, 47 (3): 209–219.
- Kjeldstadli, Knut (2008). *Sammensatte samfunn. Innvandring og inkludering*. Oslo: Pax Forlag.
- Korac, Maja (2003). Integration and how we facilitate it: A comparative study of settlement experiences of refugees in Italy and the Netherlands. *Sociology (BSA)*, 37 (1): 51–68.
- Korac, Maja (2001). Cross-Ethnic Networks, Self-Reception System, and Functional Inte-

- gration of Refugees from the Former Yugoslavia in Rome. *Journal of International Migration and Integration*, 1 (2): 1–26.
- Krissman, Fred (2005). Sin Coyote Ni Patron: Why the "Migrant Network" Fails to Explain International Migration. *International Migration Review*, 39 (1): 4–44.
- Lauritsen, Kirsten and Berit Berg (1999). *Mellom håp og lengsel. Å leve i asylmottak*. Trondheim: SINTEF-IFIM.
- Levitt, Peggy (2001). *The transnational villagers*. Berkeley: University of California Press.
- Lien, Inger Lise (1997). *Ordet som stempler djevlene*. Oslo: Aventura forlag.
- Lund, Monica (2003). *Kvalifisering for alle. Utfordringer ved obligatorisk introduksjonsordning for nyankomne flyktninger*. Fafo rapport 414.
- McLellan, Janet and Marybeth White (2005). Social capital and Identity Politics among Asian Buddhists in Toronto. *Journal of International Migration and Integration*, 6 (2): 235–254.
- Mestheneos, Elizabeth and Elizabeth Ioannidi (2002). Obstacles to Refugee Integration in the European Union Member States. *Journal of Refugee Studies*, 15 (3): 304–320.
- Niklasson, Laila (1997). *Somaliska familier i Stockholm. En undersökning av somaliska familjers nätverk och integration*. Stockholm. Kunskapsföretaget.
- Phillips, Julie A. and Douglas S. Massey (2000). Engines of Immigration: Stocks of Human and Social Capital in Mexico, *Social Science Quarterly*, 81 (1): 33–48.
- Portes, Alejandro (1998). Social Capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24: 1–24.
- Portes, Alejandro (ed.) (1995). *Economic Sociology of immigration Essays on Networks, Ethnicity and entrepreneurship*. New York: Russell Sage Foundation.
- OECD (2009). *Jobs for immigrants. Labour market integration in Norway*. OECD. Paris
- Portes, Alejandro and Ruben Rumbaut (2006). *Immigrant America: a portrait*. Berkeley, Calif, University of California Press.
- Portes, Alejandro and Julia Sensenbrenner (1993). Embeddedness and Integration. *American Journal of Sociology*, 98 (6): 1320–1350.
- Prieur, Annick. (2004). *Balansekunstnere: Betydningen av innvandrerbakgrunn i Norge*. Oslo: Pax Forlag.
- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling Alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.
- Rogers, Alisdair and Stephen Vertovec (ed.) (1995). *The Urban Context: Ethnicity, Social Networks, and Situational Analysis*. Oxford: Berg.
- Ross, Stephen L. and Margery, Austin Turner (2005). Housing discrimination in metropolitan America: Explaining changes between 1989 and 2000. *Social Problems*, 52: 152–180.
- Sanders, Jimmy, Victor Nee and Scott Sernau (2002). Asian immigrants' reliance on social ties in a multiethnic labor market. *Social Forces*, 81 (1): 281–314.
- SSB (2006). For more on immigrant Statistics Norway see <http://www.ssb.no/emner/00/00/10/innvandring/>.

- Valenta, Marko and Berg, Berit (2003a). *Evaluering av flyktningguiden i Trondheim Kommune*. Trondheim: SINTEF-IFIM.
- Valenta, Marko and Berit Berg (2003b). *Tilbakevending?* Trondheim: SINTEF-IFIM.
- Valenta, Marko (2008). *Finding friends after resettlement. A study of the social integration of immigrants and refugees, their personal networks and self-work in everyday life*. Trondheim: NTNU.
- Vertovec, Stephen (2000). *The Hindu Diaspora: comparative patterns*. London: Routledge.
- Zhou, Min (1997). Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation. *International Migration Review*, 31 (4) *Special Issue: Immigrant Adaptation and Native-Born Responses in the Making of Americans, Winter: 975–1008*.

POVZETEK

DRUŽINSKE VEZI, ODVISNOST ŽENSK IN MREŽENJE V IZGNANSTVU

Marko Valenta

Težavam s katerimi se spopadajo begunci in njihove družine pri rekonstrukciji družbenega življenja in mreženja v izgnanstvu, se posveča malo pozornosti. V tem prispevku so migracijske biografije beguncev in družbena integracija na Norveškem postavljena v kontekst družine in spolnih vlog. Namen prispevka je preučiti, kako družinska situacija beguncev vpliva na možnosti mreženja v družbi izgnanstva in ponuditi različne kontekste za interpretacijo njihove družbene marginalizacije in integracije v večinsko družbo.

Na podlagi kvalitativnih podatkov in opravljenih intervjujev z begunci bo predstavljeno, kako družinska situacija beguncev vpliva na njihovo družbeno integracijo v izgnanstvu, njihove poglede na večinsko družbo in državo izvora, in odnos do repatriacije. Člani nuklearne družine so ključna komponenta družbenega življenja begunca v izgnanstvu, tako v smislu druženja kot nudenja emocionalne podpore. Člani družine lahko razumejo vzpostavljanje vezi z domačini kot pridobitev, spodbujanje mreženja navzven in omogočanje oblikovanja identitet za uspešno vključitev. Člani družine prav tako nudijo pomembno bazo za begunčevo samoidentifikacijo in razumevanje njegovega položaja v odnosu do države izvora in države izgnanstva.

Prav tako je v prispevku argumentirano, da so samski begunci bolj izpostavljeni občutkom osamljenosti in družbeni marginalnosti v odnosu do večinske družbe kot tisti, ki so v izgnanstvu skupaj s svojimi družinami in otroki. V nekaterih primerih družinski člani namreč omogočijo lažjo integracijo v norveška družbena omrežja. V nekaterih primerih družinski člani namreč omogočijo lažjo integracijo v norveška družbena omrežja. Družinske člane med drugim lahko razumemo kot pripadnike družinske skupine mreženja, ki simultano reproducirajo vezi na ravni skupne družinske pripadnosti in na ravni

vzpostavljanja povezav z etničnimi skupinami. Kot člani takšne skupine, družinski člani drug drugemu pomagajo širiti osebna omrežja skozi skupne aktivnosti mreženja. Izsledki raziskave tudi pokažejo, da so nekatere kategorije begunk, ki se priselijo na Norveško na podlagi procedure ponovne združitve, močno odvisne od svojih zakonskih partnerjev in ostanejo vpete v tradicionalne vloge in segregirana družbena omrežja.

Omenjeni argumenti in ugotovitve so utemeljeni s podatki, pridobljenimi od štiri-desetih posameznikov, ki so prišli na Norveško kot iskalci azila in begunci iz treh držav: Hrvaške, Bosne in Iraka. Intervjuvanci so bili strateško motivirani z namenom zbiranja podatkov o migrantih in njihovih različnih tipih mreženja, zakonskih stanovih in družinskih vezeh. Vzorec je vključeval samske begunce, begunce poročene z osebo iz iste etnične skupine in begunce, ki so/bili poročeni z norveškim državljanom. Nekateri intervjuvanci so bili orientirani bolj k ohranjanju zveze, nekateri pa so se bolj trudili navezovati stike z večinsko družbo.

Ugotovitve lahko potencialno vplivajo na sheme repatriacije in na integracijsko politiko. Med drugim se na podlagi rezultatov raziskave predlaga, da naj oblasti za določene kategorije beguncev pripravijo družinske politike in programe integracije, ki bodo pospešila njihovo družbeno integracijo. Socialni delavci, ki delajo z begunci, občine in nevladne organizacije, bi prav tako morali biti bolj pozorni na družinsko situacijo beguncev, odvisnost žensk in njihove migracijske biografije.

INTERCULTURAL DIALOGUE BETWEEN LIP SERVICE AND PRACTICE

Duška Knežević Hočevar, Sanja Cukut, Majda Černič Istenič¹

IZVLEČEK

Medkulturni dialog med leporečjem in prakso

Pričujoče besedilo presoja koncept medkulturnega dialoga, kot je opredeljen v evropskih in domačih dokumentih v zvezi s kampanjo Evropskega leta medkulturnega dialoga 2008, z vidika nekaterih izsledkov mednarodne raziskave Potrebe po migrantkah in njihova integracija v starajoče družbe, ki je bila izvedena v Sloveniji med letoma 2006 in 2007. Besedilo skuša odgovoriti na vprašanje, ali je medkulturni dialog zgolj »moralni kompas« delovanja Evropske unije v bodočnosti, ali pa gre za že uveljavljeno prakso izmenjave mnenj med nosilci in/ali udeleženci skupin z različnim družbeno-kulturnim ozadjem.

KLJUČNE BESEDE: medkulturni dialog, tujci, migracije, migrantke, Slovenija

ABSTRACT

Intercultural dialogue between lip service and practice

This essay discusses the concept of intercultural dialogue as it is defined in the European and Slovenian documents which refer to the European Year of Intercultural Dialogue in 2008, in view of some findings of the international research project Needs for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies, which was carried out in Slovenia between 2006 and 2007. The essay seeks to explain whether intercultural dialogue is a “moral compass” for the future image of the EU, or an established practice of an already effective exchange of views between the cultural carriers and/or participators in groups with various socio-cultural backgrounds.

KEY WORDS: intercultural dialogue, foreigners, migration, female migrants, Slovenia

2008 – THE EUROPEAN YEAR OF INTERCULTURAL DIALOGUE

In the last half of the twentieth century, the process of building up the European

¹ Duška Knežević Hočevar (PhD in Historical Anthropology, Senior Research Fellow, Sociomedical Institute at SRC SASA, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia; duska@zrc-sazu.si; phone: 4706 442; fax: 426 14 93)

Sanja Cukut (PhD in Sociology, Postdoctoral Research Assistant, Sociomedical Institute at SRC SASA, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia; sanja.cukut@zrc-sazu.si; phone: 4706 440; fax: 426 14 93)

Majda Černič Istenič (PhD in Sociology, Senior Research Fellow, Sociomedical Institute at SRC SASA, Novi trg 2, Ljubljana, Slovenia; majdaci@zrc-sazu.si; phone: 4706 441; fax: 426 14 93)

Community has been marked by the “accession strategy” and as a result, by various connections of different actors within and outside its borders. Therefore, the management of “diversity” has become a priority of the Council of Europe. The question of whether the future of Europe will be a Europe of distinctive communities of “cultures” bound together by extant and mutually enforcing commonly held, even stereotypical notions about the Others and their dissimilarity was only one of the questions which led the European Parliament and the Council of the European Union in 2006 to adopt a decision² to name the year 2008 the “European Year of Intercultural Dialogue”. The list of conventions, declarations, recommendations and other reference texts of the Council of Europe relevant to intercultural dialogue is too long to be entirely presented in this essay.³ However, the list is the basis for the document well known in the public as the *White Paper on Intercultural Dialogue*,⁴ with its illustrative subtitle “Living together as equals in dignity”.

As early as May 2006, the Committee of Ministers determined that the White Paper would identify the way to promote an intensified intercultural dialogue between societies in Europe and between Europe and its neighbours. For this purpose, the Committee of Ministers held a wide-ranging consultation in 2007, which comprised stakeholders at various levels: from members of the Parliamentary Assembly and the Congress of Local and Regional Authorities, members of migrant and religious communities, cultural and non-governmental organisations, to the European Commission against Racism and Intolerance, the European Committee of Social Rights, and other bodies of the Council of Europe. The consultation also aimed at forming a nomenclature for the White Paper, and the definition of the dialogue. Yet the participants were reluctant to explain intercultural dialogue in detail. The organisers understood such a response partly in the fact that intercultural dialogue was not a fixed norm with a simple definition, and partly as a hesitancy to clarify something which cannot be equally applied in various contexts (White Paper 2008: 8–9). However, the consultation participants agreed that universal principles, as upheld by the Council of Europe, provided a “moral compass” (ibid.: 10) for a culture of tolerance, and also in determining its boundaries against any form of discrimination or acts of intolerance. Therefore, the White Paper understands intercultural dialogue as

a process that comprises an open and respectful exchange of views between individuals and groups with different ethnic, cultural, religious and linguistic backgrounds and heritage, on the basis of mutual understanding and respect. It requires the freedom and ability to express oneself, as well as the willingness and capacity to listen to the views of others. Intercultural dialogue contributes to political, social, cultural and economic integration and the cohesion of culturally diverse societies. It fosters equality, human dignity and a sense of common purpose. It aims to develop a deeper understanding of diverse world views and practices, to increase co-operation

² Decision 1983/2006/EC of the European Parliament and of the Council (Official Journal of the European Union L 412/44, 30 December 2006).

³ The list can be found arranged in chronological order in the White Paper (2008), pp. 52–60.

⁴ In the text, the abbreviation White Paper is employed.

and participation (or the freedom to make choices), to allow personal growth and transformation, and to promote tolerance and respect for the other (ibid.: 17).

Although the aforementioned Decision of 2006 does not offer a definition of intercultural dialogue, it does explain that intercultural dialogue is an implicit constituent of various Community policies and instruments. These policies and instruments comprise a broad palette of fields of the structural funds, education, lifelong learning, youth, culture, citizenship and sport, gender equality, employment and social affairs, combating discrimination and social exclusion, combating racism and xenophobia, policy on asylum and the integration of immigrants, human rights and sustainable development, audiovisual policy and research (Decision No 1983/2006, (6)). Intercultural dialogue is devoted to all citizens who permanently or temporarily live in the EU mainly to create a sense of European identity (ibid.: (8)), taking into account various aspects of belonging to a community and also common values of the EU. The latter are further defined in Article 6 of the Treaty on European Union and are well grounded on the principles which are common to the Member States. The principles of liberty, democracy, respect for human rights and fundamental freedoms, and the rule of law are guaranteed by the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms signed in Rome on 4 November 1950 and resulted from the constitutional traditions common to the Member States, as general principles of Community law.

In the overall and specific objectives of the Decision (Article 2), it is further explicitly noted that intercultural dialogue is imagined as a sustainable process which will continue beyond the year 2008. This is also evident from the co-financing of diverse measures on the Community level (e.g. information and promotional campaigns on practices of intercultural dialogue, and research related to the issue) and on the national levels (e.g. co-financing of national initiatives related to the activities of intercultural dialogue per member state). Slovenian state institutions were no exception in this endeavour. The Ministry of Culture has taken over the role of leadership and coordinator. The minister, however, has appointed a trans-sectoral working group called the National Body for the European Year of Intercultural Dialogue. The National Body included representatives of the Ministry of Culture, Ministry of Education and Sport, Ministry of Higher Education, Science and Technology, Ministry of Foreign Affairs, Office of the RS for Youth, Office of the Republic of Slovenia for European Affairs and the Government Public Relations and Media Office. In accordance with current national policies, the Body prepared a National Strategy (NS),⁵ a strategic document for the implementation of the Decision in Slovenia. Common and specific aims of ministerial policies referred to:

- the establishment of civil/social dialogue on as many levels of social life as possible, in cooperation with non-governmental organisations and the media from all fields that involve intercultural dialogue;

⁵ The full name of the Strategy is the National Strategy for Implementing the European Year of Intercultural Dialogue.

- inclusion of the dialogue as one of the leading principles of Slovenian foreign policy;
- enabling mobility within and outside the EU, especially in the fields of art, science and education, particularly in such a way as to support the flow of ideas and individuals;
- co-ordinated migration policies within and outside the EU;
- encouraging intergenerational dialogue;
- treating state borders and EU borders as points of co-existence;
- stressing the importance of multilingualism;
- vertical communication and continuity in the education system, from primary to higher education, which respects the principle of intercultural dialogue;
- placing emphasis on intercultural dialogue in informal forms of upbringing and education (NS 2008:1-2).

The authors of the Strategy were also aware that the implementation of such ambitious aims could be achieved only by the inclusion of various and numerous actors in the project. Beside the representatives of ministries and government services, they also invited non-governmental and non-profit organisations and the office of the Ombudsman to join the National Committee, as well as, depending on the subsequent detailed elaboration of the content of projects, selected professional associations, societies, individuals and companies who wished to be actively involved in projects. In this line, it is not an exaggeration to view the conference *Researching Migration*, organised by the Slovenian Migration Institute SRC SASA⁶ in 2008, as one of the projects of the year in Slovenia. This essay discusses the results of the international project *Needs for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies* (FEMAGE), partly presented at the conference round table on the activities within the international projects on migrations in Slovenia. If intercultural dialogue is to be a required practice of the present and future demographic and ethnic structure of the European Union, particularly in the view of its further enlargement, it is necessary to examine to what extent the dialogue is present in everyday life. Is intercultural dialogue only a “moral compass” for the functioning of the EU, an aim to be pursued due to the ageing of Europe, its low fertility, migration and as a result, many-coloured ethnicity? Or “must” the dialogue be a two-way process between diverse collocutors in order to be successful? In the essay, such questions are discussed through the interpretation of some FEMAGE results. The two-year research project, which included researchers, stakeholders of immigration policy and practices, and a group of selected collocutors – female migrants – is a well-suited exercise for examining the understanding of intercultural dialogue in Slovenia.

⁶ The conference was supported by the City of Ljubljana and the Office of the Government of the Republic of Slovenia for Slovenes Abroad. The conference participants included pupils and teachers at various Slovenian elementary schools, i.e. the participants in Learning Migration (Comenius Thematic Network), EUNIC Slovenia, researchers from the SRC SASA and the other institutions working on migration issues, and young movie makers from Croatia, Spain, Germany, Portugal and Slovenia.

RESULTS OF THE PPAS WITH REGARD TO THE ATTITUDE OF THE SLOVENIAN POPULATION TOWARDS FOREIGNERS

As a response to increasing public calls for a better understanding of European populations' attitudes towards the population dynamic (fertility, aging and migration), more than a decade ago a group of researchers from various European countries designed a survey on this issue entitled the Population Policy Acceptance Survey (PPAS). Between 2000 and 2003, partners from fourteen European countries (Austria, Belgium (Flanders), Cyprus, Czech Republic, Estonia, Finland, Italy, Lithuania, Hungary, Germany, the Netherlands, Poland, Romania, and Slovenia) carried out projects at the national level financed solely through their national resources.⁷ The survey included questions pertaining to a broad set of attitudes and opinions about demographic changes including fertility behaviour, intergenerational flow of resources and services, and population policy measures. Partners from eight countries, Austria, the Czech Republic, Estonia, Finland, Hungary, Germany Poland and Slovenia, included an additional optional set of questions in their questionnaires pertaining to migration and the integration of foreigners. Thus, each partner created a national data set which served as a basis for an analysis of respondents' attitudes towards fertility decisions, parenthood, the meaning of family, life aspirations, population policy measures and policies, gender relations, balancing of work and family life, and care for the elderly.

With the aim of achieving international validity for the individual national data sets, the group of already collaborating researchers applied for and acquired resources from the European Commission for the project *Population Policy Acceptance Study: the Viewpoint of Citizens and Policy Actors Regarding the Management of Population Related Change* (DIALOG, duration 2003-2005) within the fifth Framework Programme. The European Commission financially supported international comparative analyses of the already existent PPAS national data sets. In order to assure the international comparability of the analyses, the analysis of the optional module pertaining to migration and integration of foreigners was excluded from this project. For this reason, the eight partners who included this set of questions into the PPAS national research continued their cooperation in the sixth Framework Programme of the European Commission, this time within the project *Needs for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies*. In the framework of this project, the international research group created a new data set, entitled FEMAGE-MIG, that finally gathered information about respondents' estimations regarding the number of foreigners and migration trends in individual countries, the advantages and disadvantages of migration, the integration of foreigners, and the measures of national migration policy. The FEMAGE-MIG data set formed a basis for new internationally comparable analyses. Data sets of the interviews with immigrant women and the focus

⁷ In Slovenia, the PPAS research was carried out in 2000 under the title: Population, Family and Welfare: attitudes towards policy and measures. The research was carried out on a representative sample of 1550 inhabitants of Slovenia of both genders, aged 20 to 65 years.

group analysis were subsequently created on this basis. In this section of the article, we discuss part of the results from the FEMAGE-MIG international data set that indirectly pertains to intercultural dialogue. We comment on the respondents' estimations about the presence of foreigners in the "host country" and on their attitudes regarding the acceptance or rejection of foreigners based on the following questions and statements:⁸

- When we speak of foreigners in our country, which groups do you think of?⁹
- Do you think that, in the last ten years, the number of foreigners living in our country has increased, decreased or remained more or less the same?¹⁰
- Foreigners who have lived in our country for at least five years should have the right to vote in local elections.¹¹
- The presence of foreigners is positive because it allows exchange with other cultures.
- The government should grant general amnesty to all illegal migrants from time to time.
- Companies who employ illegal migrants should be punished with a large fine.
- Foreigners are necessary to do the work which Slovenians no longer want to do.
- Legal foreign workers support the social security system with their contributions and taxes.
- Foreigners take jobs away from Slovenians.
- Foreigners who want to live in our country for a longer period of time are obliged to learn our language and to get used to our customs and rules.

In Slovenia, the immigrants from former Yugoslav republics are most frequently (by 87 percent of respondents) recognised as foreigners. Although the respondents were not aware of the precise number of foreigners in Slovenia, 90 percent of them estimated that the number of foreigners has increased over the last ten years.¹² Only 10 percent of respondents (Figure 1) were familiar with the statistical data on the number of foreigners in the country while 40 percent of them significantly overestimated this number. Despite the relatively low number of foreigners in Slovenia,¹³ two thirds of respondents expressed the view that there were too many foreigners in the country (Figure 2).

⁸ The national questionnaires of the PPAS, including the Slovenian one, are available in the English language at: http://www.bib-demographie.de/cln_090/nn_970380/EN/Projects/DIALOG/ReportsPapers/rq.html.

⁹ This was an open-ended question.

¹⁰ The respondents chose among the following answers: 1. has increased; 2. has remained almost the same; 3. has decreased.

¹¹ The respondents chose their further answers on the basis of a five-point Likert Scale, e.g. from "strongly agree" (1) to "strongly disagree" (5).

¹² With these estimations it is necessary to emphasise once more that this part of the PPAS research was carried out in Slovenia in the year 2000.

¹³ 2 percent of foreigners were recorded by the Statistical Office in Slovenia in the year 2000 and 2.7 percent in the year 2007, Source: SURS 2007.

Figure 1: Differences between respondents' estimations and actual number of foreigners in Slovenia (Source: Population, Family and Welfare: attitudes towards policy and measures, 2000).

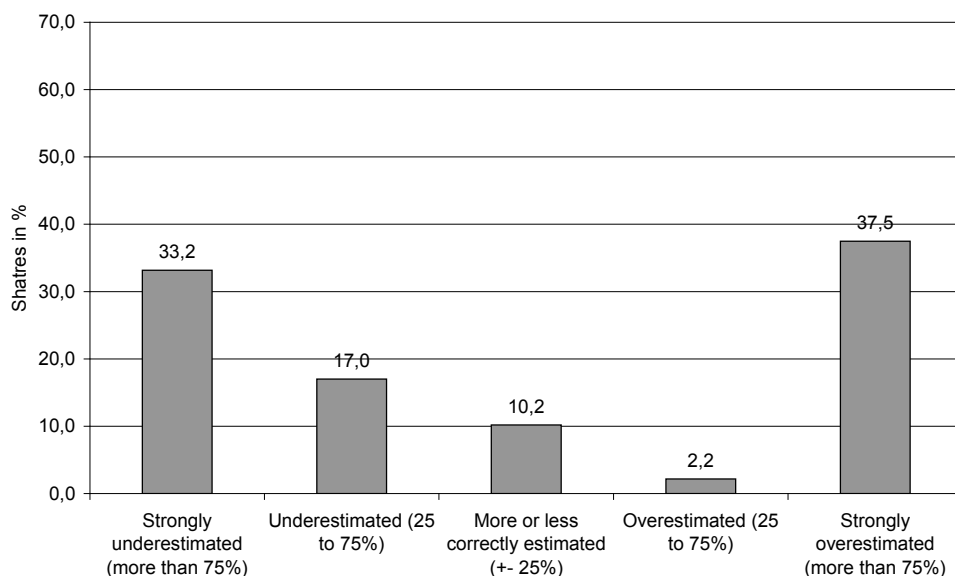
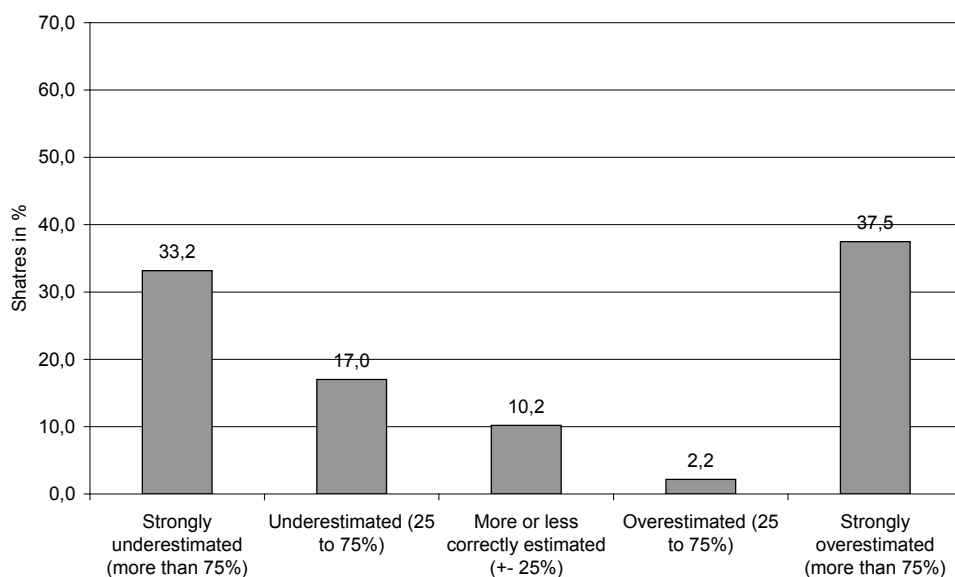
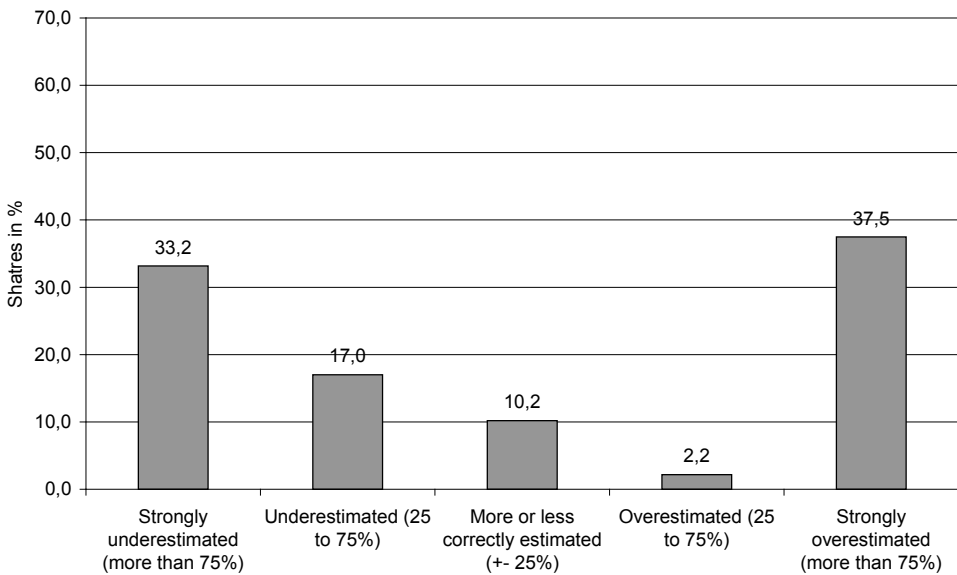

Figure 2: Opinion about the number of foreigners in Slovenia (Source: Population, Family and Welfare: attitudes towards policy and measures, 2000).

Furthermore, the results show that more than half of respondents support neither the idea of giving foreigners the right to vote and granting general amnesty to all illegal migrants, nor the possibility of becoming acquainted with other cultures through foreigners (Figure 3). On the other hand, a strong agreement with the demands to sanction employment of illegal migrants prevails among the respondents in Slovenia (76 percent).

Figure 3: Agreement with the statement “The presence of foreigners is positive because it allows an exchange with other cultures” (Source: Population, Family and Welfare: attitudes towards policy and measures, 2000).

Due to unfavourable demographic trends of population ageing in Europe, which is also a consequence of long lasting trends of low fertility, the need for immigration is mentioned in public discussions (along with pro-natalistic measures) as one of the possible scenarios for solving the “demographic crisis” (e.g. Green Paper 2005: 6). Considering this view, we analysed and compared a set of statements from the PPAS survey that referred to fertility and attitudes towards foreigners. A considerable share of respondents (62 percent) wants the population in their country to increase. But from this statement it is not possible to assume that the respondents would like to see this happen through increased fertility or through immigration. The first conclusion is not plausible due to the fact that only one third of respondents agree with the statement that having children is a social obligation. The second conclusion cannot be drawn due to the negative attitudes towards foreigners expressed by respondents. That is, the respondents perceive foreigners primarily as carrying out the work that the local population no longer wants to do (Figure 4) or they are not

yet aware of the benefits the community could have from immigrant labour and migrants' contributions and taxes to the social security system (Figure 5). Last but not least, 44.8 percent of respondents expressed a fear that foreigners would take jobs away from the local people (Figure 6). It seems that the residents of Slovenia do not link migration to a solution for the effects of low fertility.

Figure 4: Agreement with the statement “Foreigners are necessary to do the work which the Slovenians no longer want to do” (Source: Population, Family and Welfare: attitudes towards policy and measures, 2000).

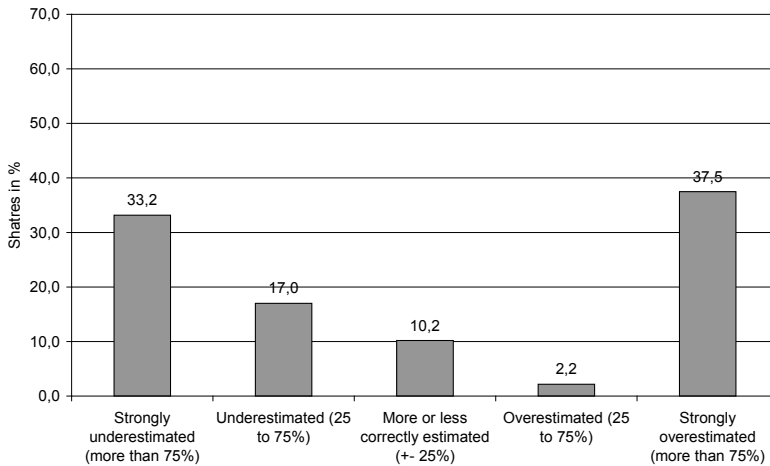

Figure 5: Agreement with the statement “Legal foreign workers support the social security system with their contributions and taxes” (Source: Population, Family and Welfare: attitudes towards policy and measures, 2000).

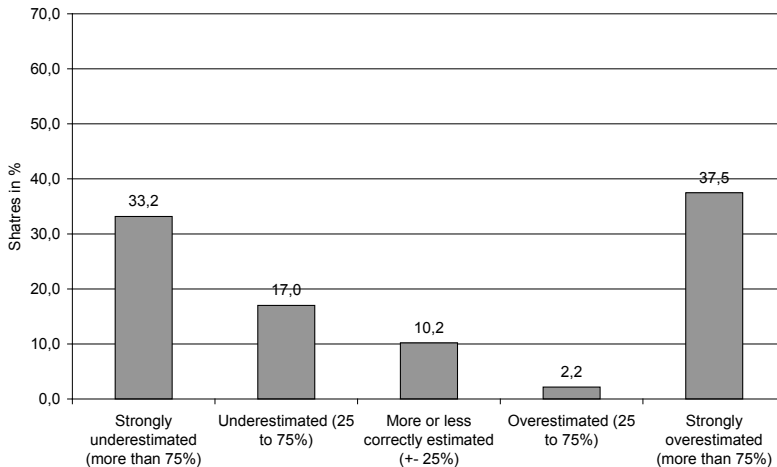
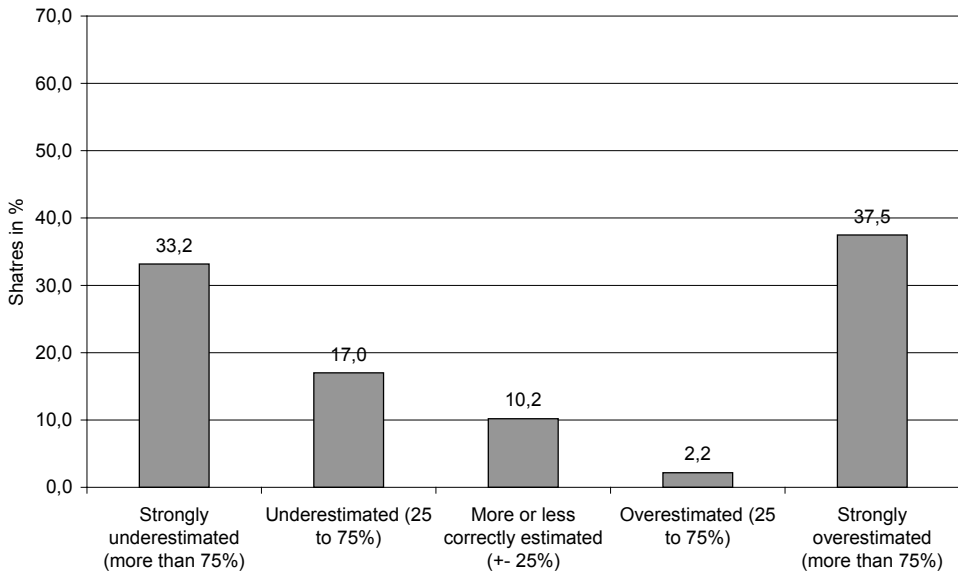

Figure 6: Agreement with the statement “Foreigners take jobs away from Slovenians” (Source: Population, Family and Welfare: attitudes towards policy and measures, 2000).

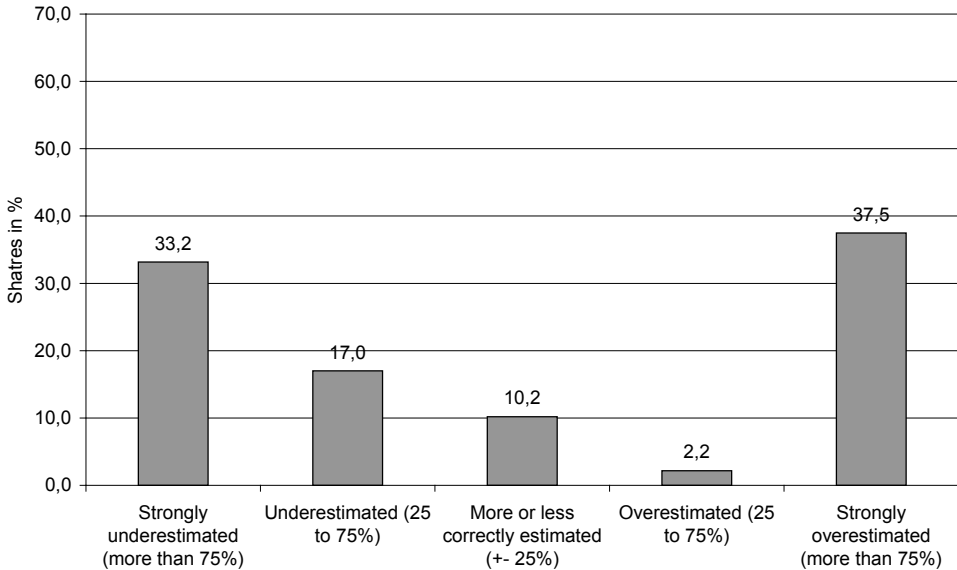

The last analysis,¹⁴ into which some independent variables like education, age and place of residence were included, confirmed that acceptance of foreigners increases with respondents' education level and that rejection of foreigners increases with a decrease in respondents' education level. Additionally, acceptance of foreigners is (less than education, but still significantly) correlated with respondents' place of residence: urban dwellers are significantly more in favour of foreigners than their rural counterparts. And last but not least, the younger the respondents the less negative their attitudes towards foreigners.

As the results show, the residents of Slovenia believe that foreigners are obliged to accept the rules of the new country. This is corroborated by Figure 7, which indicates that 83.4 percent of the respondents believe that foreigners are obliged to learn the language and to get used to the customs and rules of the country in which they live. On the other hand, the respondents are much less likely to be ready to accept foreigners and to learn about their culture. From this we can conclude that in Slovenia the integration of foreigners is understood as a one-way process rather than as an intercultural dialogue as envisaged in the above mentioned European and national documents.

¹⁴ This analysis of independent variables connected with respondents' attitudes of acceptance or rejection of foreigners required the designing of new composite variables. For a precise description of the design procedures of these new variables see Črnič Istenič and Knežević Hočevar 2006: 28–31.

Figure 7: Agreement with the statement “Foreigners who want to live in our country for a longer period of time are obliged to learn our language and to get used to our customs and rules” (Source: Population, Family and Welfare: attitudes towards policy and measures, 2000).

EXPERIENCES WITH IMMIGRATION

In order to capture the perspectives, experiences and expectations of female migrants in their new society, interviews were conducted with women living in Slovenia from Bosnia and Herzegovina (Bosniac women) and the countries of the former Soviet Union. Thirty interviews were carried out (fifteen with each group), including a biographical-narrative part as well as open-ended and closed questions.¹⁵ Both the findings of the PPAS database analysis and the interviews with female migrants constituted a starting point for the third phase of the project – a focus group discussion among the various migration policy stakeholders. The structure of the participants and their institutional affiliation (Table 1) were quite balanced: four participants from the governmental sector, four from the non-governmental sector, two from public institutions (Employment Service of Slovenia and Slovenian Institute for Adult Education) and a representative of the Council of the Government of the Republic of Slovenia for the Implementation of the Principle of Equal

¹⁵ The main themes of the interviews were the following: life in the society of origin, family background, division of labour and relationships within the family (both in the society of origin and in Slovenia); decision to migrate, arrival in Slovenia, formal and informal social networks, economic, social and political integration into the new society, paid work, expectations regarding retirement, and understanding of integration.

Treatment. However, two of the participants from the government/public sector were also active in various non-governmental and/or civil society initiatives. The female migrant in our focus group was also involved in work for migrants in a non-governmental organisation, and thus had a double role: that of a collocutor in an interview and a representative of an NGO. In accordance with the focus group scenario, which was intended to be internationally comparable, the discussion was focused on three main issues: perception of migration and migrants, integration of migrants, and female perspectives on migration. The aim of the focus group was not to verify findings from the first two phases of the research project (analysis of the PPAS database and the interviews), but rather to comment and critically reflect on them.

Number of focus group participants and their institutional backgrounds

1. Council of the Government of the Republic of Slovenia for the Realisation of the Equal Treatment Principle
2. Non-governmental organisation
3. Non-governmental organisation
4. Migrations Division, Ministry of the Interior
5. Employment Service of Slovenia
6. Non-governmental organisation
7. Non-governmental organisation
8. Migrations and Naturalisation Section, Ministry of the Interior
9. Sector for Labour Migration, Ministry of Labour, Family and Social Affairs
10. Integration of Refugees and Aliens Section, Ministry of the Interior
11. Slovenian Institute for Adult Education

In the first part of the discussion, the focus group participants commented on the PPAS results.¹⁶ They agreed that an understanding of integration as a one-way process was prevalent among the population of Slovenia. Such a perception was illustrated by a representative from the Ministry of Labour, Family and Social Affairs (9): “I have a feeling that the public, meaning people who know these things a little bit better, imagines an integrated migrant as a practically non-disturbing foreigner, that has completely adopted the habits [of the new society] and does not stand out in any regard.”

In contrast to such an understanding of integration, the discussants perceived integration as a two-way process that concerns not only migrants but also the wider society. In this regard, two participants from NGOs questioned the meaning of the term “becoming acquainted with other cultures”, which can mean different levels of knowledge about and contact with these cultures to different people. They also pointed out that becoming acquainted with other cultures is too often a one-way process. To illustrate:

¹⁶ The focus group participants received summaries of the PPAS analysis and the findings from the interviews with female migrants prior to the discussion.

Well, I think it is like this: the prevailing opinion is that we like to get familiar with certain segments of your culture, but we do not want you to influence our culture. And this is often problematic, since people do not perceive becoming acquainted with other cultures in the sense of integration, but in a sense of assimilation, segregation, etc. (7).

The mass media were identified by participants as one of the main factors having an impact on more positive attitudes towards foreigners among the “native population” by providing balanced reports on migration issues. The participants in the discussion, regardless of their institutional background, also emphasised the role of the state and its institutions as responsible in cases of manifestations of xenophobia. They were of the opinion that the state should react to xenophobic outbursts quickly and appropriately, and should sanction such behaviour. The participants were unanimous about the necessity for systemic rather than partial solutions to such issues. They put particular emphasis on “preventive measures” that refer to the need for education about other societies as early as in elementary schools and to more efficient and informed forms of co-operation between various actors in migration policy. They stressed that becoming acquainted with other cultures is often more about “folklore” and superficial knowledge of other cultures, rather than about enabling equal opportunities (for instance in employment) to members of these cultures.

The findings of interviews with female migrants partly confirm the results of the PPAS survey that show that in Slovenia the rejection of foreigners prevails over their acceptance. Some collocutors said they did not experience special problems due to their ethnic affiliation and foreigner/immigrant status. Nevertheless, many stories revealed specific problems and obstacles they faced as immigrants and pointed to stereotypical views of immigrants on part of the “native population”.

The collocutors viewed their position on the labour market as the most problematic issue. Their position on the labour market was often marked by prolonged periods of unemployment and/or performing jobs that were not in accordance with their professional qualifications (“deskilling”). The interviews confirmed that female migrants are often treated discriminatively and stereotypically by employers and other officials they come into contact with. To quote an example: “they promised they would call, but they didn’t, as I was a foreigner and didn’t speak the Slovenian language well” (Sofia from Ukraine).

Finding employment was particularly difficult for women who did not yet possess Slovenian citizenship. For instance, Emina from Bosnia and Herzegovina came to Slovenia with a law degree in 1995. She searched for employment for ten years. Her legal status—first possessing temporary and later permanent residence status in Slovenia—was referred to by employers as the main reason for not being willing to employ her:

[...] then they told me, because I had temporary residence, if only you had permanent residence, and then when I got permanent residence they said, if only you had Slovenian citizenship. When I acquired Slovenian citizenship, they said if only you

had a professional examination. Of course, I did not have it, since I had no working experience, I had never worked until then, and of course it was a vicious circle which was impossible to control and close. Then in 1995 I coincidentally met a guy [...], who had worked at [name of organisation] and said how about trying with Slovenian. [...] And they asked me if I wanted to volunteer for them. And I said no, I am looking for a job (laughter) and it lasted until last year. I wrote applications, went to job interviews, but once my counsellor at the Employment Office told me that I would not find a job with my surname, which is a typical Bosnian surname and that I should therefore change it. And I said I wouldn't do it. [...] So I really gave up, I thought I would never find a job, so last year, while I was working, I later returned to volunteer work at [name of organisation] because I thought I would go crazy at home. I mean I am not the type of person to dust until everything is clean. [...] And then I was with my daughter for three years, and then she went to kindergarten and I was alone again, I really did not know what to do with myself. Then I went to interviews, and asked if I could work for free, anything. And then when I read the applications, and it said I had to have Slovenian citizenship, I said to myself I would never get a job. And then I applied, my attention was pointed to a job offer at [name of organisation] and I came for an interview and they hired me. If this hadn't happened I would still be sitting at home.

Aida, who had completed a four-year secondary school in Bosnia and Herzegovina, also tells about how she was looking for employment for a long time, probably due to the fact she did not possess Slovenian citizenship:

I had been looking for a job for a long time. And now I also work through an employment agency. It is not the job I want to do, I can't say it is paid according to my education level, I just hope something will come out of it. [...] Because I didn't have citizenship, no institution wanted me. Some said to my face it was citizenship, some said it wasn't but it was.

Since they were not allowed to work for more than ten hours a week for ten years (from 1992 to 2002), legal employment on the labour market in Slovenia was virtually impossible for forcibly displaced women from Bosnia and Herzegovina under temporary protection. Consequently, they had to perform illegal jobs, for instance in private households. The inability to obtain early inclusion in the labour market often caused feelings of loneliness and isolation in the "new society" and to a large extent prevented women from establishing contacts with the "native population".¹⁷

Poor knowledge of the Slovenian language was also an obstacle for the collocutors. However, due to their socio-economic position, many didn't even have the opportunity to

¹⁷ More on the experiences of forcibly displaced women from Bosnia in Herzegovina in an article by Sanja Cukut: *Ženske kot akterke migracijskih procesov. Prisilne priseljenke iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji* (Women as Actors in Migration Processes. Forcibly Displaced Female Migrants from Bosnia and Herzegovina in Slovenia) (Glasnik SED, Vol. 48, No. 3,4).

study the language systematically and regularly. Oksana from Russia recalls: “I went to a Slovenian language course at the Faculty of Arts, it was the second part of the course, and it was great, but unfortunately we then entered a difficult financial period and I couldn’t continue.” Like other interviewees, she adapted by learning the language in more informal settings, alone, or through conversations: “Unfortunately, I was learning from life. I know from my own experiences that a person needs an official language course in the beginning, with a native speaker. So I know if I had had a regular course, 100 hours, for example, it would have helped me a lot. Now, if I need it, I study myself.” At the time the interviews were being conducted, the legal provisions in Slovenia didn’t envisage state financing of language courses for foreigners, with the exception of people with refugee status.¹⁸

Although the PPA analysis showed that the “native population” expects that foreigners will immediately learn the Slovenian language, the interviews with female migrants demonstrated that institutional (legal) possibilities for early inclusion into Slovenian language courses are usually limited. From the interviews, we can conclude that the ability to learn Slovenian is mostly conditioned by the female migrants’ own initiative and the financial means at their disposal.

Collocutors also encountered stereotypical views of migrants in other spheres of everyday life, for instance in access to health care and in search of housing. Adisa from Bosnia and Herzegovina recalls the problems her family came across when looking for an apartment, after they had been forced to leave the refugee centre in 2002:

It was hardest when we had to finally leave the centre; it was difficult to find an apartment. Wherever you went to look and arrange something, when it was said that you were a refugee they reacted, oh, no, we won’t accept a refugee. It was hard, you were used to life in the barracks, true, you had one room, but it was different when you learned you will have to get out of the centre, you are going into a different environment, you don’t know what kind of a landlord you will come across, whether they will want to take you or not. Our experience was that most of them didn’t want to take us.

Emina from Bosnia and Herzegovina described discrimination by a health care worker due to her lack of knowledge of the Slovenian language she encountered right after coming to Slovenia:

Before I came, we enquired whether I could have health insurance in Slovenia. And they said yes. When I came they told me that there was no such possibility. At that

¹⁸ This problem is partly resolved by the Decree on the Integration of Foreigners, which came into force on 30 June 2008. Third-country nationals residing in Slovenia on the basis of a permanent residence permit, family members that have a temporary residence permit on family reunification grounds and those residing in Slovenia for at least two years on the basis of a temporary residence permit with a minimum one-year validity are entitled to free participation in Slovenian language courses and programmes for getting acquainted with Slovenian history, culture and constitutional regulations.

time, I could not be insured as the wife of a foreign worker. Then, the problem of paying for everything arose, since it cost a huge amount of money. And I know they told me to try to arrange refugee status, which was impossible, of course. I know I went to an outpatient clinic, it was somewhere in Vič, where the refugee centre was, I had not been in Slovenia for even a week, and I of course I spoke in Bosnian, and there was a lady I came to see. And she said; until you learn Slovenian; don't come here, you stupid Bosnian woman. And I left and I cried at home. I arrived in February, and in March I had already enrolled in a Slovenian language course so I didn't just come and sit, and, I don't know, count the stars. I made as much as I could out of myself. It was hopeless for me, I said, where have I come.

Regarding the PPAS finding that survey participants in Slovenia are to the smallest extent (compared to the other countries participating in the survey) aware of the contributions of foreign labour to the country's tax and social security system, it seems crucial to mention the largely invisible and unacknowledged work of female migrants in private households. Such is not only the example of women from Bosnia and Herzegovina that had temporary protection status in Slovenia, but also of some women from the republics of the former Soviet Union, who had come to Slovenia to baby-sit children and/or perform household chores. At the international level and among migration researchers, domestic work of female migrants is acknowledged as socially important in the context of transformations attributed to the mass expansion of the service sector (Kofman et al. 2000, Ehrenreich and Hochschild 2003). However, the focus group discussion showed that an awareness of the importance of migrant labour force in domestic work in Slovenia is still lacking among migration policy stakeholders and that detailed analyses of female migrants' work in this area are missing (see also Pajnik et al. 2006, Hrženjak 2007). In the discussion, the need for a labour force in the construction industry was stressed, but there was less discussion of traditionally feminised sectors (such as, for instance, the service sector and work in private households). The discussion was generally centred on the "need for migrants" from the viewpoint of the Slovenian society regarding labour force shortages in certain sectors. It was, however, less oriented towards the issue of ageing or low fertility and towards migration as a possible scenario for solving such demographic issues.

A cost-benefit approach to migration and its restriction prevailed in the focus group discussion. Such an understanding of migration was amplified with "arguments" pertaining to cultural differences and similarities that are supposedly influencing the possibility and level of migrant integration into the new society. A perceived "cultural closeness" of some ethnic groups, particularly from the territories of the former Yugoslavia, was identified as a factor contributing to quicker and easier integration into the new society. Other ethnic groups (for instance, those from the Middle East), were seen as "culturally more distant" from the "native population". However, regarding the fact that around 90 percent of foreigners in Slovenia come from the former Yugoslav republics, it might not be surprising that the respondents in the PPAS research identified as foreigners mainly people from these territories. Interviews with female migrants and the focus group dis-

cussion confirmed that persons from the former Yugoslav republics are still perceived as foreigners and “Others”, although most have already acquired Slovenian citizenship, or were even born in Slovenia as so-called second generation migrants. Religion, especially Islam, is increasingly being identified as a sign of supposedly irreconcilable cultural differences and of the inability to “integrate successfully” into “our society”. This claim was corroborated by the experience of one of the focus group participants that was born in Slovenia (2):

Personally, even when I finished university, I came across a very big problem finding my first job. My employment opportunities were extremely limited. Why? I represented a different population, something that came from the East, although I was born in Slovenia, a Slovenian citizen; I have no other homeland. I represented a threat because I was a veiled Muslim woman. Some companies have a dress code for their employees, who are not allowed to express their identity, nor their religious affiliation, through their dress. This was my main problem. For two years, I was in the category of hard-to-employ persons. This category includes women over fifty years of age, handicapped people, etc. And myself among them, a twenty something girl, due to the veil, that presented a threat to Slovenian employees.

On the basis of such findings, we can conclude that female migrants still experience concrete effects of a commonly held notion of irreconcilable cultural differences between “us” and foreigners, which are not in accordance with the idea of intercultural dialogue, especially regarding its emphasis on communication as a two-way process. However, this is not only the experience of female migrants. The focus group participants also agreed that integration, which as a rule should encompass the main elements of the notion of intercultural dialogue, is in practice still perceived as a one-way process. Such a definition leaves no room for an equal understanding of “immigrant cultures” on the part of the “natives”, or such an understanding is limited to an enthusiasm for, for instance, ethnic cuisines.

DIALOGUE: AMONG CARRIERS OF CULTURES OR PARTICIPATORS?

To go back to the notion of intercultural dialogue as understood in the White Paper, one cannot fail to observe that it is loosely defined. Intercultural dialogue is described as a process of open and respectful exchange of attitudes and ideas among individuals and groups with a diverse ethnic, cultural, religious and linguistic background and heritage. However, the question arises of whether such a description does not include the assumption about *a priori* bounded groups or their members who share a “common background”. Or the assumption that individuals who belong to a given group (e.g. ethnic or linguistic) are automatically the carriers of uniform knowledge about the culture of this group, and are therefore already distinguished from individuals of some other comparable groups. A boundary between them *a priori* presumes the same-kind groups of people who are

supposed to be a “uniform mass of actors who interact with such a type of a uniform mass of actors of an external Other” (Šumi 2000: 178).

A similar supposition is implicitly involved in the international research project FEMAGE. In the beginning, the researchers designed the project as a comparative study of female migrants. Therefore, a requirement for comparability led the partners to focus on selected groups of female immigrants, who had to be comparable by their declared ethnic affiliation in some European states. Yet the groups of persons who are residents of the states included in the internationally comparable project, but are not residents of at least two of them, were *a priori* excluded from the research. In this respect, the debate among project partners about a “suitable research sample” of immigrants was illustrative. The first difficulty appeared in the selection of the Bosniacs as a representative group of female immigrants from Bosnia and Herzegovina, who live in Slovenia and Austria. Yet declared Serbs and Croats, who also emigrated from Bosnia and Herzegovina, also live in both countries. The criterion of declared ethnicity is not problematic only in the view of the inclusion or exclusion of certain groups of people. Such a criterion also binds together people into a uniform mass of carriers of a given culture, simply because they officially stated their collective affiliation.

The same holds true for the measurement of the acceptance of foreigners by the “domestic” population. At the very beginning, the questionnaire offered an open-ended question, which read: “When we speak of foreigners in our country which groups do you think of?” A careful reader cannot overlook the suggestive nature of the question that refers to a “group of people” who share a quality of foreignness. Successive questions also talked about foreigners or immigrants as a uniform mass of people assessed by the interviewees through the statements on their acceptance of foreigners, which was measured by researchers. In this way, the researchers offered limited answers on a scale of more or less generosity towards abstract groups of people. In this respect, the second phase of research, grounded in the collection of life histories of female immigrants, was more promising. Despite the limited presentation in this essay of only those parts of immigrants’ stories which referred to their own experiences of “rejection” by the “new environment”, the latter did not prove to be a quality of the “domestic population” alone. It was also the consequence of unsuitable and ineffective state mechanisms regulating immigrants’ position in the “new environment”.

From this perspective, one can agree with those scholars who emphasise that the members of diversely imagined groups are primarily the participators in such groups and not only their carriers. It is assumed that participators “continuously create (negotiate) meaning” (Šumi 2000: 178) about the content of “culture” through their social actions, rather than just carrying it from generation to generation. In this view, the locus of observation of the boundary between such groups is shifted from the observation of the static delineation between *a priori* defined groups to the observation of activities among the participators in a given group. Finally, a shifted perspective enables an explanation of continuously newly determined boundaries. Or, to put it with the loosely defined notion of intercultural dialogue: despite a schematically defined exchange of views and ideas

between individuals and groups with various ethnic, cultural, religious and linguistic backgrounds, intercultural dialogue still presupposes a sustainable process of “a deeper understanding of diverse world views and practices, to increase co-operation and participation in order to make choices”.

REFERENCES

- Article 6 of the Treaty on European Union (consolidated version), http://www.europarl.europa.eu/hearings/20000222/libe/art6/default_en.htm?textMode=on (10 April 2009).
- Cukut, Sanja (2008). Ženske kot akterke migracijskih procesov. Prisilne priseljenke iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji (Women as Actors in Migration Processes Female Forced Migrants from Bosnia and Herzegovina in Slovenia). *Glasnik SED*, 48 (3, 4): 71–78.
- Černič Istenič, Majda, Knežević Hočevar, Duška (2006). Ali so stališča prebivalcev evropskih držav do priseljencev povezana s stališči, ki se nanašajo na odnose med spoloma, rodnostno vedenje in vrednotenje otrok? (Are the attitudes of Europeans towards immigrants related to their attitudes towards gender roles, fertility behaviour and the meaning of children?) *Dve domovini*, 24: 21–46.
- Decision No 1983/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 concerning the European Year of Intercultural Dialogue (2008), http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/l_412/l_41220061230en00440050.pdf (30 March 2009).
- Green Paper (2005). *Confronting demographic change: a new solidarity between the generations*. Brussels: Commission of the European Communities (COM 94 final), http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0094en01.pdf (30 March 2009).
- Ehrenreich Barbara, Hochschild Arlie Russell (ed.) (2003). *Global Woman: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*. London: Granta Books.
- Hrženjak, Majda (2007). *Nevidno delo* (Invisible work). Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
- Kofman, Eleonore, Phizacklea, Annie, Raghuram, Parvati, Sales, Rosemary (2000). *Gender and International Migration in Europe: Employment, Welfare and Politics*. London, New York: Routledge.
- National Strategy for Implementing European Year of Intercultural Dialogue (2008), http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/min_eng/intercultural_Dialogue/National_Strategy_for_implementing_EYID_Slovenia.doc (8 April 2009).
- Pajnik Mojca, Bajt Veronika, Zupanc Saša (2006). Policies Affecting Female Migrants: Report on Key Informant Interviews in Slovenia – Working Paper No. 8, WP2, http://www.femipol.uni-frankfurt.de/docs/working_papers/wp2/Slovenia.pdf, (21 April 2009).

Šumi, Irena (2000). *Kultura, etničnost, mejnost* (Culture, Ethnicity, Boundaries). Ljubljana: Založba ZRC; ZRC SAZU.

Uredba o integraciji tujcev (Decree on the Integration of Foreigners), <http://www.uradni-list.si/1/content?id=87371>, (6 May 2009).

White Paper on Intercultural Dialogue: "Living together as equals in dignity", launched by the Council of Europe Ministers of Foreign Affairs at their 118th Ministerial Session (Strasbourg, 7 May 2008), http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/White%20Paper_final_revised_EN.pdf, (19 May 2009).

POVZETEK

MEDKULTURNI DIALOG MED LEPOREČJEM IN PRAKSO

Duška Knežević Hočevar, Sanja Cukut, Majda Černič Istenič

Načrtovalci širitve evropske skupnosti, se vsaj zadnje desetletje bolj intenzivno ukvarjajo z vprašanjem, kako upravljati skupnost posameznikov in skupin z različnim družbeno-kulturnim ozadjem, da bi pripadnost skupnim evropskim vrednotam postala resničnost. Odločili so se, da bodo delovali v smeri razvijanja kohezije med "kulturno" raznolikimi družbami v skupnosti, da ne bi postala Evropa prihodnosti Evropa ločenih skupnosti kultur. S tega vidika sta Evropski parlament in Svet Evropske unije konec leta 2006 sprejela Odločbo št. 1983, da se leto 2008 razglasi za Evropsko leto medkulturnega dialoga, pri čemer je ta opredeljen kot trajnostni proces spoštljive izmenjave mnenj med posamezniki in kulturami z različnim etničnim, kulturnim, verskim in jezikovni ozadjem. Obsežen nabor dejavnosti za doseg tega cilja med drugim vključuje tudi preučevanje družbenih procesov, na podlagi katerih bi oblikovalci politik lahko oblikovali parcialne ukrepe za doseg cilja – "Živeti skupaj v enakopravnosti in dostojanstvu", ki je cilj Bele knjige o medkulturnem dialogu, t.j. skupnega dokumenta Sveta Evrope.

Pričujoče besedilo obravnava razumevanje medkulturnega dialoga v Sloveniji med sogovorniki na različnih družbenih položajih. Pri tem se osredotoča na presojo izsledkov mednarodne raziskave *Potrebe po migrantkah in njihova integracija v starajoče družbe* (FEMAGE), ki so bili predstavljeni na lanskem (2008) posvetu *Raziskovanje migracij* kot eni izmed akcij Evropskega leta medkulturnega dialoga v Sloveniji. Na podlagi rezultatov FEMAGE projekta skuša prispevek odgovoriti na vprašanje, ali je medkulturni dialog, ki "mora" biti dvosmeren proces med raznolikimi sogovorniki, že uveljavljena praksa v Sloveniji, ali zgolj "moralni kompas", cilj h kateremu mora težiti?

Dvoletna raziskava FEMAGE je bila v Sloveniji izvedena v letih 2006 in 2007; skupina raziskovalcev iz Slovenije je bila eden izmed osmih partnerjev, vključenih v raziskavo FEMAGE, ki je bila kot skupen projekt z istim naslovom odobrena v 6. okvirnem programu Evropske komisije. Raziskava FEMAGE je analizirala podatke, zbrane s pomočjo

anketne raziskave, intervjujev in fokusnih skupin na nacionalnih ravneh. Tako je vsak partner oblikoval podatkovno zbirko, ki je zajela informacije o ocenah anketirancev glede števila tujcev in migracijskih trendov v posamični državi, prednosti in slabosti migracij, integracije tujcev in ukrepov nacionalne migracijske politike; o izkušnjah migrantk; in nenazadnje o razumevanju migracijskih procesov v Sloveniji s strani deležnikov priseljen-skih politik in praks. Rezultati anket so pokazali, da so kot tujci v Sloveniji najpogosteje prepoznani priseljenci iz nekdanjih jugoslovanskih republik. Večina vprašancev jih gleda predvsem kot izvajalce del, ki jih domače prebivalstvo ne želi opravljati; se ne zaveda koristi, ki bi jih skupnost imela na podlagi dela priseljencev in njihovega plačevanja prispevkov in davkov za njeno socialno varnost; in nenazadnje, večina anketirancev ne gleda prisotnosti tujcev kot možnosti za spoznavanje njihovih kultur, ampak nasprotno, samo od tujcev pričakuje, da sprejmejo pravila in navade novega okolja. Analiza doživljanja novega okolja s strani migrantk večinoma podpira anketne rezultate. Njihove pripovedi kažejo, da jih prebivalstvo na eni strani večinoma presoja na podlagi njihove domnevne “kulturne bližine/oddaljenosti”, na drugi strani pa je iz njihovih pripovedi moč razbrati, da ima stereotipno gledanje nanje svojo podlago tudi v institucionalnih omejitvah, ki so posledica neurejenih zakonskih mehanizmov urejanja migracijskih zadev. Slednje so potrdili tudi udeleženci fokusne skupine. Poudarili so, da je integracija v Sloveniji še vedno razumljena kot enostranski proces, ki se nanaša zlasti na dolžnosti migrantov in tujcev, da sprejmejo pravila novega okolja, manj pa na dovezetnost “domačega prebivalstva” za učenje o “drugih kulturah” oziroma za oblikovanje primernih okoliščin za enakopravno udeležbo vseh akterjev v procesu dvosmerne komunikacije.

Nenazadnje prispevek predlaga alternativno perspektivo obravnave medkulturnega dialoga. Ta naj bi prednostno obravnaval tako “kulturno izmenjavo”, ki predpostavlja enakovredne udeležence v procesu pogajanja o njenih pomenih, ne pa nosilcev njenih statičnih pomenov.

VZPOSTAVLJANJE LOKALNOSTI IN LASTNINE V DHËRMIJU/ DRIMADESU, JUŽNA ALBANIJA¹

Nataša GREGORIČ BON²

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Vzpostavljanje lokalnosti in lastnine v Dhërmiju/Drimadesu, južna Albanija

Avtorica v prispevku raziskuje pomene »ukoreninjenosti« ali lokalnosti v južnoalbanski vasi Dhërmí (uradno albansko ime) oziroma Drimades (lokalno grško ime) in se sprašuje o razmerju med lokalnostjo ter zemljo in lastnino. S sodobnimi procesi privatizacije, ki pogosto povzročajo zemljiške spore, pa so začele na lokalnost vplivati individualne zahteve po zemljiški lastnini. V članku opiše in pojasni, kako se vaščani, ki nenehno potujejo in se selijo, odzivajo in kako upravljajo in ustvarjajo lokalnost in pripadnost ter si na ta način zagotavljajo zemljiško lastnino, in obratno. Avtorica se na podlagi štirinajstmesečnega antropološkega terenskega dela v omenjeni vasi osredotoča na domačine, povratnike in lastnike turističnih storitev na vaški obali ter izseljence, ki se vsako leto v poletnih mesecih vrnejo v vas. Predpostavlja, da ko domačini in povratniki razvijajo občutke lokalnosti in pripadnosti, nenehno rekonstruirajo in utrjujejo vezi z zemljo in lastnino, vzpostavljajo nadzor nad delom, produkti in dohodki, določajo prevlado nad zemljo ter ustvarjajo pomen lastnine.

KLJUČNE BESEDE: migracije, povratne migracije, lokalnost, lastništvo, zemljiška lastnina, postkomunizem, južna Albanija

ABSTRACT

Constructing locality and property in Dhërmi/Drimades, southern Albania

The paper concentrates on the meaning of "rootedness" or locality in one of the southern Albanian villages, Dhërmi (official, Albanian name) or Drimades (local, Greek name) and question its relatedness to land and property. Nowadays with the process of privatisation which often involves land conflicts the meaning of locality is becoming conditioned with individual claims for land ownership. The paper illustrates how the villagers who are "on the move" negotiate, manage and contest their locality through which they seek to ensure their ownership and property and vice versa. Based on the fourteen months of fieldwork in the mentioned village I particularly focus on the returnees who own the tourist facilities on the village's coastal plain and the emigrants who continue to regularly return to their natal village Dhërmi/Drimades. I argue that when expressing their feelings of locality and belong-

¹ Članek je nastal v sklopu podoktorskega projekta »Evropeizacija in pojav 'novih' regionalizmov na 'obrobjih' Evrope: Primer Himarë/Himare v južni Albaniji«; CRP projekta – Znanje za varnost in mir, »Vpliv med-etničnih in med-verskih odnosov na mir in stabilnost zahodnega Balkana«; in mednarodnega projekta COST IS0803 »Preurejanje evropskih vzhodnih meja: raziskovalna mreža socialnih, moralnih in materialnih premestitev vzhodnoevropskih periferij«.

² Znanstvena sodelavka na Inštitutu za antropološke in prostorske študije na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, email: ngregoric@zrc-sazu.si.

ing, people continuously reconstruct their past in order to reassure their present, reconstitute and corroborate their ties to the land, create order to control their own labour, products and income and negotiate their sense of mastery.

KEY WORDS: migrations, return migrations, locality, property, land tenure, postcommunism, southern Albania

UVOD

Peter Geschiere v delu *Nevarnosti pripadnosti: avtohtonost, državljanstvo in izključevanje v Afriki in Evropi*³ razpravlja o »'vrnitvi lokalnega' v svetu, ki verjame, da postaja globalen« (2009: 1), in raziskuje pomene lokalnosti oz. *avtohtonosti*. Omenjena termina, ki sta sinonima opredelitve izvora »iz zemlje«, sta v sodobnem svetu migracij in naraščajoče mobilnosti posameznikov vse pomembnejša. Geschiere umesti in razloži pomen lokalnosti oz. *avtohtonosti* v kamerunskem in nizozemskem kontekstu ter predlaga, da kljub raznolikim zgodovinskim ozadjem pomen tega koncepta nakazuje »primarnost ukoreninjenosti« in vključenost v svet, ki ga oblikujejo migracije (Geschiere 2009: 38).

Pričujoči prispevek je osredotočen na pomene »ukoreninjenosti« ali lokalnosti v južnoalbanski vasi Dhërmi (uradno albansko ime) oziroma Drimades (lokalno grško ime); avtorica se v njem sprašuje o razmerju med lokalnostjo ter zemljo in lastnino. Prebivalci, ki menijo, da »izvirajo« iz vasi, se imajo pogosto za domačine ali *horiani* (v lokalnem grškem narečju) ali *vëndasit* (v južnoalbanskem narečju),⁴ kar pomeni, da prihajajo »iz kraja« ali z določene »lokacije« (*»apo ton topos«/»nga vëndi«*). Omenjeni indikativ opredeljuje njihovo »ukoreninjenost« v kraj ali na lokacijo pod pogoji, da posameznik »izviraj« iz Dhërmija/Drimadesa ali druge vasi v občini Himarë/Himara, govori lokalno grško narečje in je pripadnik grške pravoslavne vere. Lokalnost se ob sodobnih procesih privatizacije, ki pogosto povzročajo zemljiške spore, navezuje na zahteve vaščanov po zemljiški lastnini. Lokalni prebivalci se sami opredeljujejo kot domačini, v nasprotju s tujci oz. priseljenci iz drugih krajev Albanije, ki so se v vas priselili v času komunizma ali po njegovem propadu. Priseljenci pa se pogosto opredeljujejo z imenom kraja, od koder prihajajo (Gregorič Bon 2008a: 57–63). Tisti, ki so se v vas priselili v obdobju komunizma, živijo v starih hišah, odkupljenih od vaščanov, ali pa v novozgrajenih hišah, postavljenih na zemlji, ki jim jo je oblast vrnila v skladu z Zakonom o zemljiščih št. 7501 (gl. Gregorič Bon 2008a: Priloga 3, 220–227). Tisti, ki so se v vas priselili po razpadu komunističnega režima, pa običajno živijo v najetih hišah v lasti vaščanov in so le redko lastniki zemlje. Priseljenci so v nasprotju z domačini, ki so pravoslavci, bodisi muslimani bodisi ateisti.

Po sprejemu Zakona o zemljiščih leta 1991 so v vasi nastali številni zemljiški spori in nesoglasja, ki so vplivali na reorganizacijo družbenih odnosov, pomen zemlje in lastnine ter procese identifikacije. Vaščani, ki nenehno potujejo in se selijo, ob tem upravljajo

³ The Perils Of Belonging: Autochthony, Citizenship, and Exclusion in Africa and Europe.

⁴ Dvojezične besede v poševnem tisku so zapisane v lokalnem grškem in albanskem jeziku.

in ustvarjajo lokalnost in pripadnost in se odzivajo nanju ter si tako skušajo zagotoviti zemljiško lastnino, in obratno. Na podlagi štirinajstmesečnega antropološkega terenskega dela v omenjeni vasi, ki sem ga opravila med letoma 2004 in 2005 ter v letu 2008, se v pričujoči analizi osredotočam na povratnike in lastnike turističnih objektov na vaški obali ter izseljence, ki se vsako leto v poletnih mesecih (med majem in septembrom) vrnejo v vas Dhërmi/Drimades. Ko povratniki in domačini vzpostavljajo svojo lokalnost in pripadnost, s tem nenehno rekonstruirajo in utrjujejo vezi z zemljo in lastnino, vzpostavljajo nadzor nad delom, produkti in dohodki, kakor tudi občutek prevlade nad zemljo in njenim obvladovanjem, s tem pa ustvarjajo tudi pomen lastnine.

DHËRMI/DRIMADES

Dhërmi/Drimades je ena od sedmih vasi občine Himarë/Himara. Peščena plaža, ki se razteza vzdolž vasi, je skupaj z drugimi plažami občine Himarë/Himara in sosednjih vasi Vuno ter Qeparo eno od glavnih turističnih središč v Albaniji. Ob denarju, ki ga vaščanom pošiljajo njihovi otroci, izseljeni v Grčijo, in pokojninah, ki jih nekateri lokalni prebivalci prejema v skladu s pravili grške Kmetijske zavarovalne agencije OGA, je v vasi turizem glavni vir prihodkov.

Dvojezični (grško in albansko govoreči) prebivalci Himarë/Himare v albanski zakonodaji niso opredeljeni kot del grške manjšine, v nasprotju s prebivalci vasi in krajev v južni Albaniji (Gjirokastra, Saranda in Delvina). V grškem političnem in javnem diskurzu pa so prebivalci Himarë/Himare »*omogheneis*« (sorodni ali sonarodni) Grki, ki živijo v Albaniji. Status »sorojakov« jim daje pravico do Posebnih izkaznic sonarodnosti, ki jim omogočajo neomejeno prehajanje albansko-grških in drugih schengenskih meja, ki so zaradi množičnih migracij in dolgotrajnih postopkov pridobivanja vize za preostale prebivalce Albanije težko prehodne. Status sonarodnosti jim daje tudi pravico do pokojninskih prejemkov v Grčiji ter do socialnega in zdravstvenega zavarovanja.⁵

Po razpadu komunističnega režima leta 1990 in z liberalizacijo trga in drugimi ekonomskimi, socialnimi in političnimi spremembami so se začela množična preseljevanja po državi. Še posebno opazna so bila v Dhërmiju/Drimadesu in drugih vaseh občine Himarë/Himara, od koder se je večina prebivalcev izselila v Grčijo. Tako v vasi danes živi pretežno starejše prebivalstvo (rojeno pred letom 1950) in nekaj mlajših družin. Zaradi denacionalizacije zemlje v zadnjih nekaj letih v vasi živi tudi vse večje število povratnikov, ki so se po razpadu komunističnega režima izselili v Grčijo. Nekateri lokalni prebivalci so v vasi prebivali le nekaj let, saj so se že v najstniških letih še v obdobju komunizma z namenom izobraževanja izselili v večja mesta širom Albanije. Danes se vračajo v vas, kjer s prihranki in pokojninskimi prejemki iz Grčije obnavljajo stare hiše ali pa gradijo

⁵ Razen dvojnega državljanstva, ki ga Republika Albanija priznava od leta 2006, jim albanska politika ne namenja posebnih pravic, ki jih imajo na primer drugi pripadniki majšin v Albaniji. To so na primer pravice do javne rabe grškega jezika, dvojezične šole in javni napisi, ipd.

nove, na obali pa gradijo turistične objekte. Vse našete spremembe povzročajo številne zemljiške spore in družbene razlike, na katerih povratniki rekonstruirajo svojo lokalnost in pripadnost.

»BIVANJE-V-POTOVANJU«

James Clifford v odmevnem delu *Poti* (1997) piše, da današnji svet mobilnosti in preseljevanj ni več povezan z »lokalnim temeljem kolektivnega življenja«, ko je bilo potovanje sekundarnega pomena (Clifford 1997: 3). V 20. stoletju je potovanje postalo bolj pravilo kot izjema in zato lahko govorimo o »bivanju-v-potovanju« (Clifford 1997: 2).

Prebivalci Himarë/Himare so se v preteklih stoletjih zaradi precejšnje erozivnosti terena, pomanjkanja rodovitne zemlje, ekonomskih, družbenih in političnih sprememb preseljevali po vsem območju današnje južne Albanije in Grčije (Winnifrith 2002; Gregorič Bon 2008a: 29). Potovanja in selitve po eni strani prinašajo številne povezave med ljudmi in kraji, po drugi strani pa, kadar so nasledek upravnih (npr. v obdobju osmanske uprave) ali političnih delitev (vzpostavitev nacionalnih držav) ljudi in kraje tudi ločujejo. V obdobju komunizma, ko je bila albanska državna meja zaprta, so se tovrstna preseljevanja ustavila. Totalitarni režim Enverja Hoxhe je prepovedal prečkanje državnih meja, hkrati pa tudi omejil selitve znotraj države (gl. Gregorič Bon 2008a: 51 op. 18) in uvedel druge radikalne spremembe (kot na primer zemljiško reformo in nacionalizacijo zemlje). Po razpadu komunističnega režima so se začela množična izseljevanja v Italijo in Grčijo (Mai in Schwandner-Sievers 2003; King in Vullnetari 2003; Vullnetari 2007: 14), sčasoma pa tudi v ZDA in druge evropske države. Če parafraziram Clifforda (1997), so premiki in selitve v postkomunistični Albaniji postali pravilo in ne le izjema. To še posebno velja za Dhërmi/Drimades, kjer povratniki, ki so se v zadnjih petih letih iz Grčije po upokojitvi vrnili v rojstno vas, s pogostimi potovanji v Grčijo ohranjajo vezi z otroki in vnuki, ki so ostali tam. Skoraj vsako leto, še posebno tedaj, ko obiščejo zdravnika ali pa prevzamejo grške pokojnine, vsaj nekaj tednov preživijo s svojimi otroki in z njihovimi družinami. Nekateri domačini so zaradi pogostosti potovanj v Atene v zadnjih nekaj letih ustanovili avtobusna podjetja, ki med Himarë/Himaro in Atenami trikrat tedensko prevažajo potnike v zimskem ter vsak dan v poletnem času. Ob kopenskem prometu v poletnih mesecih obstaja tudi pomorska povezava s hitrim čolnom, ki vozi med Krfom in Himarë/Himaro. Poleg fizičnih stikov (obiskov) domačini vzdržujejo stike s svojimi otroki v izseljenstvu tudi s telefoniranjem preko grškega mobilnega operaterja, katerega signal zaradi bližine Grčije lahko lovijo.

Številni domačini zaradi stalnih stikov in preseljevanj, ki so območji današnje južne Albanije in Severnega Epira v Grčiji povezovali tako pred razpadom komunističnega režima kot po njem, v vsakdanjem pogovoru čezmejni prehod imenujejo kar »cesta« (ali *to dromo* v lokalnem grškem narečju), saj povezuje vas in občino z Grčijo in nenazadnje z »Evropo«. Čeprav številni vaščani le redko potujejo v druge države Evropske unije, radi omenjajo možnost »prostega« prehajanja meja znotraj Evropske unije. Omenjeni privilegij

domačine ločuje od drugih prebivalcev Albanije, ki morajo skozi dolgotrajne postopke za pridobitev vize. Neovirana potovanja in možnost prehajanja evropskih schengenskih meja domačinom omogočajo konstrukcijo družbenih in prostorskih razmejevanj.

Številni starejši povratniki in domačini se pogosto spominjajo tudi potovanj svojih prednikov, ki so potovali čez hribe in morja (Gregorič Bon 2008a: 7–27). Medtem ko pripovedovalci s spomini na prekomorska potovanja povezujejo vas in njeno okolico z Grčijo in Italijo, s civilizacijo, z ekonomskim razvojem in s splošno dobrobitjo, jih spomini na potovanja čez hribe povezujejo z Albanijo, revščino in nerazvitostjo (gl. 2008a: 15–20).

Domačini in povratniki s pogostimi potovanji in selitvami v Grčijo in nazaj doživljajo »bivanje«, ki je konceptualno blizu Cliffordovemu pomenu »bivanja-v-potovanju«. Ko se vaščani opredeljujejo kot »lokalci«, poudarjajo, da so »iz kraja«, pripovedujejo zgodbe o nekdanjih potovanjih in selitvah (2008a: 15–22) ter nenazadnje »prosto« prečkajo albansko-grško in schengensko mejo (Gregorič Bon 2008b: 83–105). Njihova vas in občina nista zaprti, ampak sta kot pot oz. itinerarij ali kot bi dejal Clifford, sta »niz prehodov in prevodov« (1997: 11). Po besedah Pnine Werbner (1999: 17) vračanja izseljencev in potovanja domačinov v Grčijo vzdržujejo transnacionalne poti, po katerih potujejo ljudje, ideje in dobrine.

V nasprotju z Appaduraiom (1996), ki lokalnost definira izrazito relacijsko in kontekstualno in ne prostorsko, trdim, da je prostorskost v Dhërmiju/Drimadesu konstitutivni in konstituirajoči dejavnik lokalnosti. Opredeljevanja lokalnosti temeljijo na občutkih posameznikov, da so »ukoreninjeni« v kraj, zemljo in zemljiško lastnino. S konstrukcijo pomenov lokalnosti in zemljiške lastnine se vzpostavlja pomen kraja, ki ni opredeljen kot zaprta kategorija, temveč kot proces nenehne po-stajanja. V konceptiji kraja se opiram na de Certeauja (1988: 117), ki opredeljuje kraj kot »trenutno konfiguracijo pozicij«, ki jo vzpostavlja sistem znakov. Pomen kraja ni statičen in fiksen, ampak se nenehno spreminja. Kot trdi de Certeau, pomen kraja ni sinonimen zemljevidu, temveč potovanju (1988: 112). Lokalnost pojmem kot proces oz. potovanje in ne kot statično točko, saj pomen vpliva na pripadnost nizu raznolikih lokacij in/ali krajev, ki so vselej kontekstualizirani. Kot sledi v nadaljevanju članka, se pomeni lokacije, kraja ali zemljišča in nenazadnje lokalnosti stalno spreminjajo, saj jim posamezniki nenehno pripisujejo in določajo pomen v skladu s svojimi pragmatičnimi, osebnimi ali družbenimi nameni. Slednji so pogosto povezani z zahtevami lokalnih prebivalcev po zemljiški lastnini, ki je danes v Dhërmiju/Drimadesu in okolici predmet številnih debat in sporov.

LASTNINA

Po razpadu komunističnih režimov v Vzhodni Evropi in Aziji je pomen lastnine postal pomemben predmet antropološkega raziskovanja (Hann 1998: 18). Kompleksnost procesov denacionalizacije, privatizacije in vrnitve zemljiške lastnine je v Albaniji povzročila dvoumno razumevanje zemlje in lastnine,⁶ ki se razlikuje od pojmovanja v obdobju pred

⁶ Ker se prebivalci Dhërmija/Drimadesa v vsakdanjem pogovoru večinoma nanašajo na termine, kot

komunizmom. Preden opišem kompleksnost omenjenih procesov, naj opredelim nekatere koncepte, ki so ključnega pomena za nadaljnje razumevanje razprave.

Številni antropologi, katerih raziskave se nanašajo na Vzhodno Evropo (Kideckel 1992, 1995a, 1995b; Hann 1993a, 1993b, 1998; Verdery 1994, 2003; Abrahams 1996; de Waal 1996, 2005; Kaneff 1998, 2000, 2009; Pine 2004; Creed 1998, 1999; Meurs 2001; Lampland 2002, itd.), v svojih delih razpravljajo o različnih odzivih na denacionalizacijo in lastnino ter lastništvo koncipirajo s pomočjo različnih teoretskih stališč. Mnogi med njimi ugotavljajo, da je denacionalizacija izzvala številne spore in v postkomunističnih državah pospešila siromašenje ruralnih predelov (Verdery 2003: 13).

Lastnino opredelujem po Hannu (1998) in Verderyjevi (1998: 161), ki jo definirata kot skupek moči in ne pravic. Lastnina zajema »družbene odnose in organizacijo moči«, ki se združijo v družbenih procesih (Verdery 2003: 19). Družbeni odnosi poleg odnosov med posamezniki vključujejo tudi odnose moči, znotraj katerih posamezniki delujejo. Evolucija postsocialističnih režimov lastnine vključuje kompleksne interakcije med makrosistemskim poljem sil in medsebojnimi povezavami ljudi, ki so ujeti v to polje (Verdery 1998: 180).

V Albaniji je denacionalizacija vodila v dvoumne režime lastnine in kompleksne interakcije med močjo državnih mehanizmov ter posamezniki kot željenimi objekti moči, ki poustvarjajo pomen lastnine znotraj »primeža« državnih mehanizmov.⁷ Kljub temu da prebivalci Dhërmija/Drimadesa in občine Himarë/Himara ne upoštevajo državnega Zakona o zemljiščih, prav z nasprotovanjem in oporekanjem zakonu kot mehanizmu državne moči na neki način reproducirajo državno ideologijo. V skladu z Greenovo (2005: 124–125) razumem državno ideologijo kot »opredelitveno« in »legalistično«, ki se vriva skozi svoje politične, birokratske in ekonomske »zobe«. Prav zavračanje in nasprotovanje zakonom o zemljiščih in kompenzaciji zemlje je eden od načinov, s katerim domačini in povratniki reproducirajo državno ideologijo, ki jo živijo in poustvarjajo z vsakdanjimi praksami.

S procesom denacionalizacije so med vaščani Dhërmija/Drimadesa in okolice nastala nova razlikovanja in neenakosti. Vaščani jih oblikujejo ob rekonstrukciji svoje pripadnosti oz. lokalnosti, ki se prepleta z individualno in tudi s kolektivno navezanostjo na zemljo. Proces vračanja zemljiške lastnine je torej spremenil odnose med vaščani in vplival na reprodukcijo lokalnosti in pripadnosti, odnos do dela ter nenazadnje na posameznikovo umestitev v prostor. V pričujoči razpravi ne iščem definicije lokalnosti in lastnine, temveč raziskujem njuno prehodnost in dvoumnost ter ugotavljam njune razsežnosti v »lokalnem« kontekstu.

so lastnina (idioktisia/pronë ali periousia), lastnik (idioktitis/pronar), zemlja (toka) ali posest (ktima), se v članku nanašam na omenjene termine.

⁷ Glej na primer dela Foucaulta (1979: 194); Navaro-Yashin (2002) o produkciji države v javnem življenju v Turčiji; diskusijo Greenove (2005: 124–125) o cinizmu do države na grško-albanski meji.

ZEMLJA/KTIMA/TOKA

Glede na zgodovinske zapise naj bi bilo območje današnje Himarë/Himare ter Dhërmija/Drimadesa naseljeno že v obdobju antike. Tedaj so prebivalci razvili prve trgovske stike s prekomorskimi kraji in ljudmi. Zaradi erozivnosti terena in ekonomskih, političnih in družbenih sprememb so se skozi stoletja pogosto preseljevali tudi širom današnje južne Albanije, Grčije (Epir, Peloponez, otoki Kreta, Krf in Othonas) in Italije (Sicilija, Beneška Republika) (Winnifrieth 2002). Med 14. in 15. stoletjem je bil velik del ozemlja današnje Albanije pod osmansko oblastjo. Izjema so bili le nekateri kraji v pokrajini Mirdita na severu in nekateri kraji na jugu Albanije (Himarë/Himara, Dhërmi/Drimades, Saranda, Delvina, Gjirokastra in deloma tudi Korča), kjer so prebivalci v zameno za plačilo davkov uspeli obdržati avtonomijo, lokalno samoupravo, »tradicionalno pravo« in religijo (Rusha 2001). Prebivalci Dhërmija/Drimadesa in drugih vasi občine Himarë/Himara so obdržali pravico do zemljiške lastnine, ki je poleg hiše in majhnega vrta vključevala tudi kmetijsko zemljišče in/ali pašnike in/ali oljčne nasade in/ali manjše gozdne posesti, ki so bili navadno nekoliko oddaljeni od njihovega bivališča. Medtem ko so hišo in kmetijsko površino dedovali po načelih deljenega dedovanja (v primeru enega dediča je ta podedoval vse, v primeru več dedičev pa je eden dobil hišo, drugi pa deleže zemlje), so pašnike, oljčne nasade in manjše gozdne posesti dedovali po načelu nedeljenega dedovanja (vsem moškim v posamični patrilineji⁸ (*soi/fis*) je posest pripadla skupaj). Teoretično naj bi torej v preteklosti zemljo dedovali le moški potomci. Kljub temu je znanih nekaj primerov, ko je žena v moževo družino z doto prinesla tudi zemljo ali očetovo hišo, če v njeni družini ni bilo sinov ali če so imeli moževi starši veliko moških potomcev in/ali malo lastnine. V preteklosti, še posebno pred obdobjem komunizma, so znotraj vasi prevladovali endogamne poroke, ki so temeljile na predporočnih dogovorih dveh patrilinej. Odločitve so odražale željo po ohranitvi lastništva zemlje v vasi in krščanske religije na širšem območju (Gregorič Bon 2008a: 91–92).

Z nacionalizacijo lastnine in ustanavljanjem kmetijskih zadrug v obdobju komunizma (1945) je Dhërmi/Drimades leta 1957 postal del kmetijske zadruge. Zemlja, ki je bila pred tem last posameznih lastnikov in patrilinej, je s tem postala del državnih zadrug. Zadružni sistem je prinesel številne infrastrukturne novosti, kot na primer vodovodno in električno napeljavo, širitev in nasipavanje obdelovalnih površin. Po letu 1980 so tudi zasebne hiše postale del zadružne lastnine. Nekatere med njimi (predvsem nenaseljene) so uporabljali za javne namene, medtem ko so v drugih lahko še naprej bivali nekdanji lastniki. Komunistična partija je v vas naselila nekatere družine in mlade pare iz drugih delov Albanije. Delovali so kot javni delavci, na primer učitelji, zdravniki, policisti, itd. Številni mladi so zaradi boljših možnosti izobraževanja zaprosili za državno dovoljenje za selitev v glavno mesto Tirana ali pa v bližnje obmorsko mesto Vlora. Po končanem študiju so si mnogi v teh mestih našli zaposlitev, se pozneje poročili in se ustalili s svojimi

⁸ Patrilinejski potomci si delijo skupnega prednika in drugo krvno ali fiktivno sorodstvo, ki se je s procesi asimilacije vključilo v potomsko linijo (Seremetakis 1991: 25).

družinami. S tem so se poročne vezi vaške družbe spremenile, med njimi niso več prevladovala poroka znotraj vasi, temveč zunaj nje.

Leto dni po padcu komunističnega režima (1990) je vlada Republike Albanije sprejela Zakon o zemljiščih št. 7501 (gl. Gregorič Bon 2008a: 220–227). Zemljo, ki je bila v času komunizma skupna lastnina in so z njo upravljale zadruga, so v enakih delih razdelili med člane zadruga. Vsak nekdanji član zadruga naj bi dobil svoj del zemljišča, njegovo velikost pa naj bi določala le skupna velikost zemljišč, s katerimi je upravljala posamezna zadruga.⁹ Omenjeni zakon je med prebivalci Dhërmija/Drimadesa, Himarë/Himare kot tudi drugih območij, kjer so v obdobju osmanskega osvajanja uspeli ohraniti avtonomijo, povzročil številna nesoglasja. Zaradi omenjenih preseljevanj med letoma 1960 in 1970, ki jih je vsilila državna oblast, se je struktura prebivalstva v vasi namreč občutno spremenila. Po letu 1990 in odprtju državnih meja se je precej domačinov, ki so v komunističnem času delali v zadrugah ali pa so se preselili v mesta, izselilo v Grčijo. Mnogi se v Dhërmi/Drimades niso več vrnili, drugi pa so se v obdobju zadnjih petih let začeli vračati v rojstno vas. Tako danes v vasi živi večje število povratnikov¹⁰ kot pa tistih vaščanov, ki so tam živeli v obdobju komunizma in delali v kmetijski zadrugi. Ker večina povratnikov ni bila vključena v zadrugo, niso postali lastniki zemlje. Zaradi tega se je Skupnost Himariotov skupaj z občinskimi veljaki v Himarë/Himari ter njenimi domačini odločila, da Zakona o zemljiščih ne upošteva in problematiko razreši na »svoj način«, in sicer tako, da zemljo vrnejo lastnikom iz obdobja pred komunizmom.

Leta 2004 je vlada sprejela še Zakon o povračilu in nadomestilu lastnine št. 9235, s katerim naj bi poplačali nekoč razlastnjenjene fevdalne družine v Albaniji, ki so imele pred obdobjem komunizma v lasti zemljišča v Tirani. Ker so ta zemljišča sedaj v glavnem v javni rabi, je vlada odločila, da jih bo nadomestila z obalnimi zemljišči na območju občine Himarë/Himara, ki so po mnenju sedanje politične elite v državni lasti. Medtem ko je na eni strani Zakon o povračilu in nadomestilu lastnine utišal spore in nesoglasja med posameznimi patrilinijami v vasi, je na drugi strani vodil v številne spore in nesoglasja med lokalno skupnostjo in vladajočo politično elito.

OPREDELJEVANJE »LOKALNEGA«

Začetki razvoja turizma na obali Dhërmija/Drimadesa segajo v leto 1960, ko je komunistična delavska partija Albanije na temelju nacionalizacije zasebne lastnine in zemljišč obnovila in spremenila namembnost nekaterih starejših stavb v vasi in zgradila

⁹ Za podrobnejši opis procesa denacionalizacije v Albaniji glej: Müller in Sikor (2006); Hagedorn (2002: 8–10); Cungu in Swinnen (1999); de Waal (1996).

¹⁰ Po besedah Kristine Toplak v literaturi, ki se ukvarja s študijami migracij, »povratništvo' ni prostorsko in časovno enotno opredeljeno« (2004: 39). Povzemajoč nekatere avtorje Toplakova opredeljuje povratne migrante kot tiste posameznike, »ki zapustijo določen prostor za nek določen čas in se kasneje vrnejo« (2004: 38). Za podrobnejšo opredelitev pojmov povratniki, povratništvo in povratne migracije glej tudi Lukšič-Hacin (2006).

hotel, imenovan *Hotel Dhërmiu*,¹¹ vladno vilo, med domačini znano kot vila tou Enveri,¹² ter delavski tabor ali *Kampi i Punëtoreve*.¹³ Medtem ko so v taboru počitnikovali člani Komunistične zveze delavcev, je bila vladna vila namenjena letovanju tedanje politične elite. Po propadu komunističnega režima, kolapsu piramidnih investicijskih shem leta 1997 in ekonomski krizi, ki je pripeljala v popolno izgubo državnega nadzora, so *Hotel Dhërmiu* oropale in opustošile tolpe, ki so v tedanjem brezpravnem času vlamljale v stavbe v lasti komunistične delavske stranke in jih uničevale. Ohranila se je le vladna vila, ki je danes poleg razpadajočega *Hotela Dhërmiu* še vedno v državni lasti.

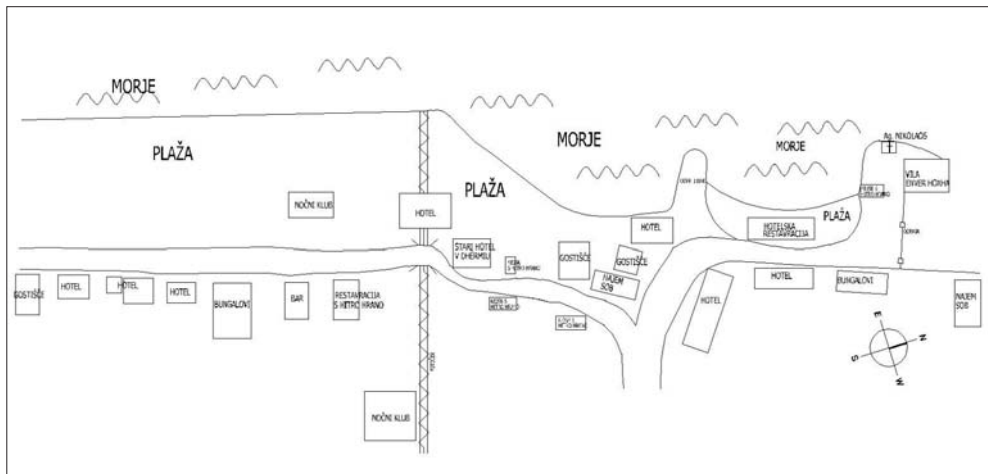
Nekaj let po propadu komunističnega režima in na začetku postopka privatizacije zemljišč so državne stavbe in zemljišča po dogovoru prodali posameznikom, ki so prihajali iz drugih krajev Albanije. Po letu 1997 in še zlasti po letu 2000, ko so območje Himarë/Himara uradno priznali kot občino in obnovili magistralno cesto če gorski prelaz Llogara, se je število turistov in turističnih storitev na tem območju občutno povečalo. Lastniki iz drugih delov Albanije so na obali Dhërmija/Drimadesa zgradili devet stavb: v njih so gostišča, sobe, bungalovi, diskoteka in manjši hotel. Razen hotela vsi ti objekti ležijo severno od potoka Potami (beseda tudi pomeni »potok«), ki prečka obalo Dhërmija/Drimadesa in se izliva v morje. Domačini so turistične objekte, predvsem na južni strani potoka, začeli graditi po letu 2000. Postavili so devet objektov, med njimi gostišča, majhne hotele, bungalove, restavracijo s hitro hrano in nočni klub. Med lastniki »lokalnih« turističnih objektov prevladujejo povratniki ali pa tisti izseljenci, ki med letom živijo v Grčiji. Medtem ko trije med njimi večino leta preživijo v Grčiji in se na vaško obalo vrnejo le v poletnih mesecih, drugi trije živijo v večjih albanskih mestih, kot sta Vlora in Tirana, in se v vas vrnejo le v poletnih mesecih. Zadnji trije lastniki ves čas živijo v vasi, a pogosto potujejo v Grčijo, da obišejo svoje otroke, zdravnika ali uredijo upravne zadeve.

Ko je Kosta leta 1959 dopolnil 15 let, je komunistično stranko zaprosil za preselitev v Tirano, kjer se je vpisal v srednjo šolo. Tam je spoznal svojo bodočo ženo Ariadne, ki izvira iz ene od vasi v okolici Sarande, kjer živi grška manjšina. Po končani šoli sta se Kosta in Ariadne poročila in zaposlila v Tirani, kjer sta si ustvarila družino in tam živela vse do propada komunističnega režima. Pozneje sta se skupaj z družino izselila v Grčijo, nato pa sta se leta 2003 po nekaj letih tamkajšnjega življenja in dela vrnila v Dhërmi/Drimades. Odločila sta se, da na t. i. »lokalni strani« vaše obale zgradita restavracijo. Na moje vprašanje, zakaj sta se vrnila v vas, je Kosta odgovoril: »Ker imam tu zemljo in nekaj pomenim. Vse življenje sem delal za druge ljudi, sedaj pa vendarle delam zase in za prihodnost svojih otrok.« S podobnimi besedami so razloge za vrnitev opisali tudi drugi povratniki in pogosto primerjali svojo zemljo z »banko«. Ko se je Kosta vrnil v vas, je od bratranca Andree (sina brata Kostovega očeta), ki je na skupnem obrežnem zemljišču pred letom dni postavil bar, zahteval vračilo pravice do rabe polovice (t. j. 2.000 kvadratnih metrov) zemljišča. Podobno kot Kosta se je tudi Andrea v najstniških letih zaradi boljših

¹¹ »Hotel Dhërmi« v albanskem jeziku.

¹² »Enverjeva vila« v lokalnem grškem narečju.

¹³ »Delavski kemp« v albanskem jeziku.

Slika 1: Turistični objekti na obali Dhërmi/Drimades leta 2005. Medtem ko se na severni (desni) strani nahajajo turistični objekti lastnikov, ki prihajajo iz drugih krajev Albanije, se na južni (levi) strani nahajajo objekti lastnikov, ki so rojeni v vasi Dhërmi/Drimades. Avtorja: Janez Gregorič in Nataša Gregorič Bon.

možnosti izobraževanja odselil iz vasi. Po končani šoli v Vlora se je poročil z muslimanko, ki prihaja iz Vlore. Leta 1991 se je z družino izselil v Grčijo. Po devetih letih sta se vrnila v Dhërmi/Drimades, kjer sta na obrežju vasi skupaj s sinovoma, ki med letom živita v Grčiji in se vsako poletno sezono vrneta v vas, zgradili bar. Kosta in Andrea sta se zaradi Kostove zahteve po vrnitvi zemljišča sprla, saj je Andrea menil, da se je v vas vrnil prvi in naj bi zemlja zato pripadla njemu. Ker v obdobju komunizma nihče od njiju ni delal v vaški zadrugi, nihče tudi ni imel uradne pravice do lastništva obrežnega zemljišča. Ker je po Kostovem mnenju večina vaščanov vedela, da obrežna zemlja pripada njuni skupni patriliniji in ne le Andrei, je Andrea nazadnje podrhl svoj bar in polovico zemlje vrnil Kosti, na drugi polovici pa je nanovo postavil svoj bar. Kosta in njegov sin Archilea, ki se je leta 2004 vrnil iz Grčije in se priselil k svojim staršem, sta na svoji polovici obrežne zemlje zgradila restavracijo. Idejo za gostinsko dejavnost sta po svojih besedah dobila v Grčiji, od koder sta tudi pripeljala določene pripomočke, na primer aparate za kuhanje kave, pripravo mlečnih napitkov in druge. Slabi odnosi med Kosto in Andreo so se nato nadaljevali. Kostova žena Ariadne se je pogosto pritoževala nad Andreino brezbriznostjo ter neodgovornostjo in pri tem poudarjala, da je Andrea na vrtu za njuno restavracijo, ko je tam imel svoj bar, odlagal prazne steklenice in druge odpadke. Po njenem pričevanju sta morala s Kosto vložiti veliko truda in energije, da sta odstranila steklo in drugo nesnago in na tem mestu uredila vrt, kjer danes gojita večino zelenjave za potrebe restavracije. Ariadne je pogosto kritizirala tudi Andreino ženo, češ da je Lena in brez pravih delovnih navad, saj naj ne bi nikoli delala v baru tako kot Ariadne v restavraciji. S poudarjanjem svojega dela na vrtu, svoje marljivosti in odgovornosti za restavracijo je Ariadne vzpostavljala svojo

identiteto in pripadnost svojemu zemljišču in hkrati tudi vasi. Ker ni rojena v Dhërmiju/Drimadesu, nima spominov na vas in zato svojo lokalnost in občutek, da prihaja »iz kraja«, opredeljuje na temelju svojega dela in skrbi za vrt in restavracijo. Ko kritizira Andreino neodgovornost in razmejuje med seboj in Andreo ter njegovo ženo oz. »drugim«, poudarja svojo in Kostovo skrb za restavracijo, njun vrt in okolico ter poudarja »pravilno« upravljanje restavracije. Nekoliko bolj zadržano tudi Kosta kritizira Andreino neodgovornost in neloyalnost do sorodnikov. Pogosto je pripomnil, da oba izhajata iz ene patrilinije in naj bi si zato pomagala in med seboj sodelovala in se ne prepirala. Podobno kot Kosta in Ariadne sta tudi Andrea in njegova žena na razmejevanju med seboj in »drugim« vzpostavljala občutek lokalnosti oz. pripadnosti. Pri tem sta poudarjala delo in trud za ponovno postavitev bara, odgovornost in uspešno upravljanje in na tem vzpostavljala občutek premoči, saj je njun bar bolj dobičkonosen kot Kostova restavracija.

Po nekaj mesecih, ko so občinski veljaki v Himarë/Himari odločili, da ne bodo upoštevali Zakonov o zemljiščih ter povračilu in nadomestilu lastnine in ju dopolnili na »svoj način«, so zemljišča začeli registrirati. Registracija temelji na verifikaciji oporok in drugih dokumentov, ki segajo še v obdobje otomanske uprave. Večina domačinov hrani omenjene dokumente v osebnih arhivih, prav tako pa se podatki o velikosti zemljišč nahajajo tudi v zemljiških knjigah iz časa otomanske uprave, ki so sedaj shranjene v nacionalnih arhivih v Vlora ali Tirani. S predložitvijo oporoke in izpisa iz zemljiške knjige na pristojnem oddelku na občini v Himarë/Himari posameznik pridobi ustrezne dokumente, ki potrjujejo zemljiško lastnino, ali pa gradbeno dovoljenje za gradnjo hiše v vasi ali turističnega objekta na obali. Tako je leta 2005 Kosta s pismom svojega deda registriral 4.000 kvadratnih metrov obalnega zemljišča in tako skupaj z Andreo pridobil gradbeno dovoljenje za gradnjo restavracije in bara. Takrat se je odnos med Kostom in Andreo postopoma izboljšal. Ko je Kosta zaradi zamujenega plačila električne energije ostal brez elektrike, mu je Andrea ponudil dostop do svoje napeljave. Od tedaj sta si Kosta in Andrea pomagala pri vodenju storitev na obali. »Rajši sodelujem s težavnim sosedom, kakor pa da pustim državi, da mi vzame zemljo,« je pojasnil Kosta njun nenadni preobrat. Z registracijo in vračanjem zemljišč so se vzpostavile razlike in razmejevanja med lokalnimi lastniki, med katerimi prevladujejo povratniki, in med tistimi lastniki, ki prihajajo iz drugih krajev Albanije. Kdo je lastnik zemljišča in kdo ne, je postalo nejasno, premakljivo in pogojljivo. Številni lastniki, ki prihajajo iz različnih krajev v Albaniji, pojmujejo svoje delo kot osrednji del lastniške identitete in opredeljujejo nakup zemlje od državnih avtoritet kot nekaj, kar jih opredeljuje za »prave« lastnike. V nasprotju z njimi pa lokalni lastniki turističnih objektov in povratniki zemljo razumejo kot nekaj, kar jih povezuje z njihovimi predniki. »To je zemlja naših dedov,« je ena od pogostih lokalnih zahtev po zemljiški lastnini. Pri tem se spominjajo trgovanja svojih dedov z grškimi otoki in s celino ter z Italijo, ki je potekalo vse do obdobja komunizma. Kosta se je na primer pogosto spominjal zgodbe o nekoč pomembnem vaškem pristanišču Jaliskari, ki se nahaja na severozahodni ali t. i. »tujci« strani potoka Potami. Pred komunizmom so bile lastnice pristanišča nekatere premožne patrilinije, ki so imele tam zasidrane svoje ladje. Kosta in večina drugih lokalnih lastnikov so se pogosto pritoževali, da so »tujci« oz. lastniki iz drugih krajev Albanije »ukradli« zemljo, ki je

nekoč pripadala posameznim vaškim patrilinijam. Lokalni lastniki opredeljujejo »tujce« kot »neprave« lastnike zemljišč, saj glede na njihove opredelitve ne prihajajo »iz kraja« in zato ne pripadajo vaškemu prostoru. V nasprotju s »tujimi« lastniki, ki jih umeščajo »zunaj kraja«, se povratniki opredeljujejo kot »iz kraja« in pri tem pogosto poudarjajo vez do zemlje, ki jim pripada po prednikih, avtonomijo območja, trgovske stike prednikov s kraji in z ljudmi v današnji Grčiji in Italiji. Prav tako pa številni povratniki poudarjajo svojo možnost prostega prehajanja albansko-grške meje ter drugih schengenskih meja, ki so za večino drugih prebivalcev Albanije težko prehodne. Z nekdanjimi potovanji prednikov in s sedanjimi potovanji v Grčijo lokalni lastniki oz. povratniki poudarjajo kozmopolitstvo in ga opredeljujejo kot enega temeljnih dejavnikov lokalne pripadnosti.

Da bi se zoperstavili zakonomu o zemljiščih ter povračilu in nadomestilu lastnine, so leta 2005 in 2008 Skupnost intelektualcev v Himarë/Himara (številni med njimi živijo v Grčiji ali pa v ZDA) in Skupnost Himariotov z občino Himarë/Himara organizirali panhimariotsko konferenco. Na dveh konferencah so lokalni intelektualci, izseljenci, ki izvirajo iz ene od vasi v občini, in povratniki razpravljali o današnjem in prihodnjem razvoju občine, pri čemer so še posebej poudarili turizem in zemljiško lastnino. Na konferenco so bili poleg domačinov povabljeni številni mediji, kot so televizija in časopisne hiše, leta 2008 pa so gostili celo predsednika Republike Albanije, Bamirja Topija. Kljub opisanim naporom se spori med domačini in politično elito nadaljujejo. Leta 2008 (v februarju in avgustu) so domačini organizirali protestni shod v Himarë/Himari in zahtevali »vrnitev zemljiške lastnine in uveljavitev neodvisnosti območja« (iz poročila lokalnega časopisa *Himara*, ki izhaja v grškem jeziku). Leta 2006 so člani Skupnosti lokalnih intelektualcev in Skupnosti Himarë/Himara pripravili spletno stran (www.himara.eu), ki ponuja splošne podatke in informacije o vaseh Himarë/Himare, njihovi zgodovini, turističnih značilnostih in ponudbi ter na blogu omogoča diskusije o trenutnih zemljiških sporih in protestih (<http://himarablog.blogspot.com/search/label/Prona>). Spletne informacije so v albanskem, grškem in angleškem jeziku. Na spletnih straneh si je mogoče ogledati turistični vodnik z informacijami o različnih turističnih storitvah v občini, predstavitev zgodovine območja, ki poudarja njegovo neodvisnost, nekdanje trgovske stike z Grčijo in Italijo ter pravoslavno religijo, s katero domačini vzpostavljajo raznolikost in neodvisnost »regije« Himarë/Himara. Zdi se, da na eni strani lokalne zahteve za vzpostavitev neodvisne regije premoščajo trenutne meje in razmejevanja, medtem ko na drugi generirajo in redefinirajo pomen lokalnosti. Številni lokalni intelektualci, domačini in povratniki povezujejo in umeščajo spletni prostor svoje »regije« v Evropsko unijo, ki jo razumejo kot priložnost za okrepitev regionalne neodvisnosti, ki naj bi po njihovem mnenju pomagala pri reševanju zemljiških sporov.

LOKALNOST IN LASTNINA

V članku opisujem, kako povratniki rekonstruirajo lokalnost ter pripadnost in s tem utrjujejo svojo navezanost na kraj in zemljo, zagotavljajo zemljiško lastnino ter vzpostavljajo lastniško identiteto. Povratniki, ki so v vasi živeli sorazmerno malo časa,

z razpravljanjem o zemljiški lastnini, z registracijo zemlje, delom, upravljanjem in odgovornostjo za zemljo vzpostavljajo navezanost na zemljišče in vas.

Proces denacionalizacije je skupaj z drugimi dejavniki vplival na spremembo statusa zemlje iz kolektivne v ekonomsko. Kot so poudarili Kosta ter številni drugi domačini, jim zemljiška lastnina in upravljanje zemlje za turistične namene prinašajo ekonomsko dobrobit, zato jim zemlja pomeni dolgotrajno naložbo. Podobno kot ugotavlja Verdery (2003: 173–175) v eni od bolgarskih vasi, tudi v Dhërmiju/Drimadesu zemljiška lastnina prinaša odgovornost in neodvisnost domačinov in lokalne skupnosti. Medtem ko je bila v času komunizma zemlja del državne lastnine, delo pa kolektivno, sta danes oba neodvisna, pod nadzorom in upraviteljstvom zemljiških lastnikov.

V primerjavi s preteklostjo, ko so povratniki službovali pod nadzorom komunistične partije, pozneje v izseljeništvu pa pod nadzorom zasebnih podjetnikov ali državnih uradnikov, dandanes delujejo in upravljajo samostojno, za lastne koristi in koristi svojih družin. Zemljiška lastnina jim ne pomeni le ekonomskega, temveč tudi kulturni kapital in se odraža v tem, kar Verdery (2003: 178) pojmuje kot občutek premoči, ki ni le individualen, temveč tudi skupinski. V Dhërmiju/Drimadesu je občutek premoči pogosto povezan s procesi lastninjenja in z občutkom lokalnosti. Ko namreč Ariadne poudarja svoje delo in skrb za zemljo, poudarja tudi Andreino brezbriznost, slabo upravljanje zemlje in turističnih storitev in s tem razmejuje med seboj in »drugimi« ter vzpostavlja razlike med »dobrim« in »slabim« upravljanjem zemljiške lastnine. Na temelju konstrukcije »drugega« vzpostavlja občutek premoči tudi Andrea, ko poudarja dobro gospodarjenje in uspešno vodenje bara, ki prinaša boljši zaslužek kot Kostina restavracija. Občutek premoči je potemtakem nenehno premakljiv, kontekstualen in relacijski.

Etnografski primer nakazuje, da je kljub prehodu iz kolektivne v individualno zemljiško lastnino v tem okolju na neki način še vedno prisoten duh komunizma, saj politična elita skuša z normativnimi praksami obdržati prevlado in politično premoč. Kljub denacionalizaciji poudarja državno lastnino in se s tem, ko skuša prevzeti obrežni del območja Himarë/Himare, nagiba k njeni vrnitvi. Prav to med domačini vzbuja nesoglasja in odpor, kar se odraža v njihovih zahtevah po lastnini, v svojevrstni zavrnitvi reševanja problematike z zakonom o zemljiščih ter povračilu in nadomestilu lastnine. A vendar povratniki z upiranjem mehanizmom državne moči ne delujejo zunaj njih, saj so v svojem delovanju vselej taktično pollaščeni oziroma v primežu strategij državne moči. Kljub temu da z namenom upiranja proti izvedbi zakonov organizirajo razne strokovne posvete, na katerih kritizirajo njihovo neučinkovitost, iščejo številne rešitve in stremijo k medijski odmevnosti svojega problema (povabilo medijev in predsednika države), še vedno delujejo znotraj državnih mehanizmov in s tem generirajo avtoriteto in moč države, ki jo postavljajo nasproti sosednji državi, t. j. Grčiji, in nenazadnje supradržavi Evropski uniji.

V skladu z Gupto in s Fergusonom, ki opredeljujeta odpor kot način oblikovanja identitete subjekta (2001: 19), trdim, da je v Dhërmiju/Drimadesu odpor eden od načinov, s katerim domačini in povratniki rekonstruirajo lokalnost in pripadnost. Odpor spremeni subjekte in jih definira v razmejitvi z »drugimi« tako, da se subjekti sami s svojim vedenjem povežejo s svojimi lastnimi identitetami (ibid.). Ko povratniki nasprotujejo

državni moči in strategiji nacionalizacije obrežnega dela vasi, vzpostavljajo lokalnost, ki jo opredeljujejo v nasprotju s tujostjo in z albanskostjo. V neprestanem razpravljanju in opredeljevanju lokalnosti vzpostavljajo različnost svojega območja, ki ga v današnjem procesu širjenja Evropske unije skušajo umestiti v »Evropo« kot imaginarno entiteto (Gregorič Bon 2008b: 83–105). Potemtakem sporni proces denacionalizacije ni prinesel zgolj odpora domačinov in povratnikov, temveč je vplival tudi na rekonstrukcijo skupinske pripadnosti oz. lokalnosti ter na ponovno opredeljevanje prostora, zemlje in lastnine v Dhërmiju/Drimadesu in Himarë/Himari nasploh.

V etnografskem primeru je prav tako prikazano, kako povratniki nenehno opredeljujejo »lokalno« in »tuje« ter ju razmejujejo, v razlikovanju med »lokalno« in »tuje« stranjo obrežja pa lokalnost umeščajo na obalni prostor. S tovrstnim razlikovanjem in razmejitvami domačini in povratniki ustvarjajo svojo lokalnost in »ukoreninjenost« v kraj, ki jo potrjujejo in hkrati utrjujejo z diskurzi o preteklosti. Ko Kosta in drugi vaščani poudarjajo nekdanjo navezanost na zemljišča, ki so dandanes v lasti prišlekov iz drugih krajev Albanije, rekonstruirajo svojo »ukoreninjenost« v zemljo. Z nekdanjimi in s sedanjimi potovanji in selitvami v Grčijo in nazaj ter s poudarjanjem svoje možnosti potovanj povratniki poustvarjajo ukoreninjenost, zemljiško lastnino in občutek lokalnosti. Ta pa ne temelji zgolj na t. i. »koreninah« domačinov in povratnikov v rojstnem kraju, temveč tudi na njihovih »poteh« v rojstni kraj in iz njega.

SKLEP

V prispevku opisujem procese denacionalizacije zemljiške lastnine ter z njimi povezane spremembe vrednot in vrednih stvari v postkomunistični Albaniji ter pojasnjujem, kako so te spremembe vplivale na reorganizacijo družbenih odnosov v Dhërmiju/Drimadesu. Z implementacijo zakonov o zemljiščih ter povračilu in nadomestilu lastnine je v vasi prišlo do sporov tako med sorodniki kot tudi med drugimi vaščani. Lokalna implementacija zakonov je vplivala na rekonstrukcijo družbenih in prostorskih razlikovanj, prevladali so tisti posamezniki, ki temeljijo na »deljeni« lokalni identiteti. Tako so se porajale razlike in razmejevanja med povratniki, ki prihajajo iz Dhërmija/Drimadesa in drugih vasi občine Himarë/Himara, ter priseljenci, ki so se v vas preselili iz drugih krajev Albanije.

V članku prikazujem različna vrednotenja zemlje in lastnine, ki so odvisna od posameznikovega rojstnega kraja. Zemljišče in zemljiška lastnina imata za lastnike turističnih storitev, ki so se v vas preselili iz drugih krajev Albanije, le ekonomsko vrednost, na kateri konstruirajo lastniško identiteto in občutek prevlade. Za lokalne lastnike oz. povratnike pa zemljišče in lastnina po mnogih desetletjih razlastninjenja odražata statuse lokalnosti in pripadnosti ter prevlade. Vrednost zemljišča in lastnine potemtakem ne temelji zgolj na ekonomski podstati, temveč tudi na rekonstrukciji sorodstvenih odnosov, zgodovine območja, njegove avtonomije in raznolikosti, na čemer povratniki vzpostavljajo t. i. »bivanje v vasi«.

Upravljanje z lastnino je odraz zgodovinsko naključnih, političnih, ekonomskih in družbenih odnosov tako v vasi, na območju kot tudi v celotni Albaniji. Lastnina je na eni strani postala ključni subjekt v procesih konstrukcije in rekonstrukcije družbenih odnosov, lokalnosti in opredelitve prostora. Lokalnost se implicitno nanaša na kraj, ki na eni strani odraža občutek ukoreninjenosti in posameznikovo pripadnost, medtem ko na drugi združuje »bivanje-v-potovanju«, ko bi se izrazil Clifford (1997). Lastnina in lokalnost nimata samo enega pomena, ampak več kontekstualno soodvisnih in pogosto naključnih pomenov. V migracijskem Dhërmiju/Drimadesu ima lokalnost pomembno vrednost, saj odraža občutek »ukoreninjenosti« in je povezana z lastnino ter daje povratnikom občutek umeščenosti v vaški prostor, ki je oblikovan s selitvami in potovanji prebivalcev v Grčijo ter nazaj.

LITERATURA

- Abrahams, Ray (ur.) (1996). *After Socialism: Land Reform and Rural Social Change in Eastern Europe*. Providence in Oxford: Berghahn Books.
- Appadurai, Arjun (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Clifford, James (1997). *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*. Cambridge in Massachusetts: Harvard University Press.
- Creed, Gerald (1998). *Domesticating Revolution: From Socialist Reform to Ambivalent Transition in a Bulgarian Village*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Creed, Gerald (1999). Deconstructing Socialism in Bulgaria. *Uncertain Transition: Ethnographies of Everyday Life in Postsocialist World* (ur. Michael Burawoy in Katherine Verdery). Boulder: Rowman and Littlefield: 223–244.
- de Certeau, Michael (1988 [1984]). *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- Cungu, Azetain Johan F. M. Swinnen (1999). Albania's Radical Agrarian Reform. *Economic Development and Cultural Change* 47 (3): 605–619.
- Foucault, Michel (1979). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage.
- Gerschiere, Peter (2009). *The Perils of Belonging: Autochthony, Citizenship, and Exclusion in Africa and Europe*. Chicago in London: University of Chicago Press.
- Green, Sarah F. (2005). *Notes from the Balkans: Locating Marginality and Ambiguity on the Greek-Albanian Border*. Princeton: Princeton University Press.
- Gregorič Bon, Nataša (2008a). *Prostori neskladij: etnografija prostora in kraja v Dhërmiju/Drimadesu, južna Albanija*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Gregorič Bon, Nataša (2008b). »Where are We? In Europe or Albania?« Regionalism as

- Seen by the Local People in Dhërmi/Drimades of Southern Albania. *Dve domovini/ Two Homelands* 27: 83–105.
- Gupta, Akhil in James Ferguson (ur.) (2001 [1997]). *Culture, Power and Place: Explorations in Critical Anthropology*. Durham in London: Duke University Press.
- Hagedorn, Konrad (2002). The Political Economy and Institutional Evolution of Privatisation and Restructuring of Agricultural Land in Central and Eastern Europe. *Paper presented to the Regional Conference on Land Issues in Central and Eastern Europe and the CIS in Budapest, Hungary, April 3–6*.
- Hann, Chris M. (1993a). From Production to Property: Decollectivization and the Family-Land Relationship in Contemporary Hungary. *Man* 28: 299–320.
- Hann, Chris M. (1993b). Property Relations in the New Eastern Europe: The Case of Specialist Cooperatives in Hungary. *The Curtain Rise: Rethinking Culture, Ideology and the State in Eastern Europe* (ur. Hermine G. De Soto in David G. Anderson). Atlantic Highlands, N. J.: Humanities Press: 99–119.
- Hann, Chris M. (1998). Introduction: The Embeddedness of Property. *Property Relations: Renewing the Anthropological Tradition* (ur. Chris M. Hann). Cambridge: Cambridge University Press: 1–47.
- Kaneff, Deema (1998). Private Cooperatives and Local Property Relations in Rural Bulgaria. *Replika, special issue: Central European Hysteria* (English edition) 3: 161–171.
- Kaneff, Deema (2000). Property, Work and Local Identity. *Max Planck Institute for Social Anthropology Working Papers* 15, Halle, Germany.
- Kaneff, Deema (2009). Property and Transnational Neoliberalism: the Case of British Migration to Bulgaria. *Accession and Migration: Changing Policy, Society and Culture in an Enlarged Europe* (ur. John Eade in Yordanka Vakanova). London: Ashgate: 59–74.
- Kideckel, David (1992). Peasants and Authority in the New Romania. *Romania after Tyranny* (ur. Daniel Nelson). Boulder: Westview Press: 69–83.
- Kideckel, David (1995a). *East European Communities: The Struggle for Balance in Turbulent Times*. Boulder: Westview.
- Kideckel, David (1995b). Two Incidents on the Plains of Southern Transylvania: Pitfalls of Privatization in a Romanian Community. *East European Communities: The Struggle for Balance in Turbulent Times* (ur. David Kideckel). Boulder: Westview: 47–64.
- King, Russell in Julie Vullnetari (2003). *Migration and Development in Albania*. Development Research Centre on Migration, Globalisation and Poverty. Sussex: Sussex Centre for Migration Research.
- Lampland, Martha (2002). The Advantages of Being Collectivized: Comparative Farm Managers in the Postsocialist Economy. *Postsocialism: Ideals, Ideologies and Practices in Eurasia* (ur. Hann C. M.). London in New York: Routledge: 31–56.
- Lukšič-Hacin, Marina (ur.) (2006). *Spet doma? Povratne migracije med politiko, prakso in teorijo* (zbirka Migracije 11). Ljubljana: Založba ZRC.
- Mai, Nicola in Stephanie Schwandner-Sievers (2003). Albanian Migrations and New Transnationalisms. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 29 (6): 939–948.

- Meurs, Mieke (2001). *The Evolution of Agrarian Institutions: A Comparative Study of Postsocialist Hungary and Bulgaria*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Müller, Daniel in Thomas Sikor (2006). Effects of postsocialist reforms on land cover and land use in South-Eastern Albania. *Applied Geography* 26: 175–191.
- Navaro-Yashin, Yael (2002). *Faces of the State. Secularism and Public Life in Turkey*. Princeton: Princeton University Press.
- Pine, Frances (2004). Reproducing the House: Kinship, Inheritance and Property Relations in Highland Poland. *Distinct Inheritances: Property, Family and Community in a Changing Europe* (ur. Patrick Heady, Hannes Grandits, Richard Rottenburg, Burkhard Schnepel, Shingo Shimada). Halle studies in the anthropology of Eurasia No. 2. Münster: Lit Verlag: 279–295.
- Rusha, Spiro (2001). *Himara ne stuhitë e shekujve*. Tiranë: Shtëpia Botuese »ARBRI«.
- Seremetakis, Nadia C. (1991). *The Last Word. Women, Death, and Divination in Inner Mani*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Toplak, Kristina (2004). »Dobrodošli doma?« Vračanje slovenskih izseljencev v Republiko Slovenijo. *Dve Domovini/Two Homelands* 20: 35–51.
- Verdery, Katherine (1994). The Elasticity of Land: Problems of Property Restitution in Transylvania. *Slavic Reviews* 53: 107–109.
- Verdery, Katherine (1998). Property and Power in Transylvania's Decollectivization. *Property Relations. Renewing the Anthropological Tradition* (ur. Chris M. Hann). Cambridge: Cambridge University Press: 160–180.
- Verdery, Katherine (2003). *The Vanishing Hectare. Property and Value in Postsocialist Transylvania*. Ithaca, London: Cornell University Press.
- Vullnetari, Julie (2007). Albanian Migration and Development: State of the Art Review. *IMISCOE Working Paper* 18, September.
- Winnifrith, T. J. (2002). *Badlands – Borderlands: A History of Northern Epirus/Southern Albania*. London: Duckworth.
- de Waal, Clarissa (1996). Decollectivisation and Total Scarcity in High Albania. *After Socialism: Land Reform and Rural Social Change in Eastern Europe* (ur. Ray Abrahams). Oxford: Berghahn Books.
- de Waal, Clarissa (2005). *Albania Today: A Portrait of Post-Communist Turbulence*. London in New York: I. B. Tauris and Company.
- Werbner, Pnina (1999). Global Pathways: Working Class Cosmopolitans and the Creation of Transnational Ethnic Worlds. *Social Anthropology* 7 (1): 17–35.

SUMMARY

CONSTRUCTING LOCALITY AND PROPERTY IN DHËRMI/DRIMADES,
SOUTHERN ALBANIA

Nataša Gregorič Bon

This paper questions how the processes of property-making in the village of Dhërmi (official, Albanian name) or Drimades (local, Greek name) of postcommunist Albania create the notions of locality and belonging. In 1991, a year after the fall of communism the Law on Land came into power. The latter has brought many discordances and conflicts in the village, which has influenced on reorganisation of social relations, processes of local identifications, and the meaning of land and property. The paper illustrates how the returnees who own the tourist facilities on the village's coastal plain and the emigrants who are regularly returning to their natal village, negotiate, manage and contest their locality through which they seek to ensure their property and vice versa. When expressing their feelings of locality and belonging, the returnees and emigrants reconnects themselves to the ancestors and their land, create order to control their own labour, products and income and negotiate their sense of mastery. The value of land is not only economic, but it is tied to the reconstruction of the kinship relations, history of the village and its area, and its autonomy, based on which the returnees constitute their feeling of being "local" or "of the village". The article explores a very complex nature of these categorisations and questions how they are used by the people who present claims of owning places and belonging to them. In difference with Appadurai (1996) who sees locality as "primarily relational and contextual" rather than spatial the paper argues that spatiality is constitutive and constituting agent of the locality in Dhërmi/Drimades and vice versa. Locality is based on the villagers' sense of being "rooted" to the place, land and property. Endless negotiations of locality and land ownership constitute the meaning of place as not a bounded category but an endless process of continuous becoming. The sense of being "local" is continuously shifting as it is negotiated and managed in following peoples practical, personal or social goals. The latter are often related to claims for property and land ownership, which has become a subject of many heated debates nowadays.

BIOGRAFSKI NARATIVNI INTERVJU: APLIKACIJA NA ŠTUDIJE MIGRACIJ

Mojca PAJNIK, Veronika BAJT¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Biografski narativni intervju: Aplikacija na študije migracij

Osebnе pripovedi oziroma življenjske zgodbe so relevantne za analizo družbenih pojavov, ker predstavljajo večplastnost družbenega delovanja in omogočajo redefinicijo pojmov na nekaterih novih predpostavkah. Življenjske zgodbe je zato treba analizirati, ne le zbrati in reproducirati. Članek se posveča analitični in kritični obravnavi biografske narativne metode in narativnega intervjuja. Osmišlja izkušnjo z biografsko narativno metodo in refleksijo t. i. delujočega zavezništva med raziskovalcem in intervjuvancem, obenem pa na podlagi izkušenj poudarja nekatere praktične dileme tovrstnega raziskovanja. Članek v slovenski prostor prinaša nekatere nove teoretske in praktične refleksije o uporabi biografskega pristopa in metodi biografskega narativnega intervjuja.

KLJUČNE BESEDE: biografska raziskovalna metoda, Fritz Schütze, biografski narativni intervju, delujoče zavezništvo, raziskovanje migracij

ABSTRACT

Biographical Narrative Interview: Application to Studies of Migration

Life stories are relevant for the analysis of social phenomena because they represent the complexity of social action and enable us to re-define concepts on new presuppositions. Life stories therefore need to be analysed, not merely collected and reproduced. This article analyses and critically evaluates the biographical narrative method and the narrative interview. It focuses on practical experiences with the biographical narrative method and reflects upon the working alliance between the researcher and the interviewee, highlighting certain practical dilemmas of this type of research based on actual fieldwork experiences. The article introduces into the Slovene context certain new theoretical and practical reflections on the use of the biographical approach and the method of the biographical narrative interview.

KEY WORDS: biographical research method, Fritz Schütze, biographical narrative interview, working alliance, migration research

¹ Mojca Pajnik, doc. dr. komunikologije, znanstvena sodelavka; Mirovni inštitut, Metelkova 6, 1000 Ljubljana; mojca.pajnik@mirovni-institut.si, tel. (01) 234 77 20, faks (01) 234 77 22. Veronika Bajt, dr., mag. sociologije, asistentka z doktoratom; Mirovni inštitut, Metelkova 6, 1000 Ljubljana; veronika.bajt@mirovni-institut.si, tel. (01) 234 77 20, faks (01) 234 77 22.

UVOD

Biografska metoda se je kot kvalitativni pristop k raziskovanju izoblikovala skozi različne discipline. Izhaja iz tradicije interpretativne paradigme, ki jo je razvila čikaška šola sociologije v 20. letih 20. stoletja. Razvila se je kot inovativna metoda za pojasnjevanje družbenih pojavov, povezanih z vprašanjem spola, migracij oziroma v zgodovinskih študijah starostnih kohort. Za prelomno raziskovalci navajajo študijo Williama Isaaca Thomasa in Florianana Znanieckija *The Polish Peasant in Europe and America* iz leta 1918, ki jo je v sistematizaciji uporabe biografskih materialov za sociološko raziskovanje nasledila *The Jack Roller* Clifforda R. Shawa iz leta 1930.² Zgodovinarji so biografske materiale – osebna pričevanja, pisma, dnevnike, fotografije – uporabljali že v 18. in 19. stoletju, *The Polish Peasant* pa je prvi sistematični poskus biografske analize, povezovanja objektivnih dejavnikov, ki opredeljujejo določeno situacijo, z njeno subjektivno interpretacijo. Podobno kot so v politikah in javnem diskurzu danes migranti obravnavani kot »problem«, so bile v začetku 20. stoletja problematizirane migracije Poljakov v ZDA, katerih pričevanja so bila izključena iz javnih razprav in oblikovanja politik. Omenjena knjiga poudarja prav osebne zgodbe in je prelomna tudi zato, ker osmisli uporabo biografske metode na primeru marginaliziranih skupin; zgodbe migrantov odprejo prostor za vnašanje novosti v dominantne zgodovinske interpretacije.

Ukvarjanje z avto/biografijo, z življenjsko zgodovino je bilo že od nastanka metode povezano z osmišljanjem in s problematiziranjem zgodovine, ki je vedno sestavljena iz zgodovin (v množini), tudi tekmujočih zgodovinoisij. Biografska metoda ponuja možnost za kritično prevpraševanje zgodovine oziroma prevladujočih interpretacij uradnega zgodovinoisija. Z obravnavo biografij, avtobiografij in uporabo narativnih intervjujev je biografska metoda vedno ponujala nove interpretacije; tiste, ki so bile zastrte v prevladujočih razlagah dogodkov in družbenih procesov. Metoda ne predpostavlja »družbene normalnosti«, ampak preučuje izkušnje v obdobjih družbenih sprememb in kriz, da bi v prostor vnesla nove prakse in prispevala k preprečevanju izključevanja. Je »proti-hegemonski« poskus dati glas izključenim; pomeni prakticiranje 'zgodovine od spodaj' (*bottom-up*) (Apitzsch in Inowlocki 2000: 55–56).

Kvantitativno raziskovanje je v ameriški sociologiji ob koncu 30. let 20. stoletja zasenčilo kvalitativne analize, med njimi biografsko metodo, ki je kljub povečanemu zanimanju za njeno uporabo v socioloških raziskavah v 40. in 60. letih prejšnjega stoletja sčasoma izgubila privilegirani položaj, ki ga je imela v čikaški šoli. Njeno »ponovno renesanso« zasledimo v sociologiji, zgodovini, socialni psihologiji in antropologiji v 70.

² *The Polish Peasant in Europe and America* je ena prvih študij o družbeni organizaciji migrantov, ki je v ameriškem kontekstu zgodnjega 20. stoletja vzpostavila raziskovanje odnosa med posameznikom in družbo ter tako vplivala tudi na ustanovitev znane čikaške sociološke šole. Thomas in Znaniecki sta objavila in analizirala osebne dokumente, dnevnike in pisma poljskih kmetov, ki so migrirali v ZDA. *The Jack Roller* je študija primera 'življenjske zgodovine' (life history) mladega »prestopnika« Stanleyja, s katerim je imel Shaw stike v obdobju šestih let. Študija se opira na Stanleyjeve dnevniške zapise, na Stanleyjev zapis avtobiografije in poglobljene intervjuje z njim.

in 80. letih (Reiner 1993; 1996), razcvet je doživela v evropskem družboslovju, še posebno med nemškimi sociologi v 70. letih (Apitzsch in Siouti 2007). Čeprav je metoda pridobivala na veljavnosti, je bila v 80. letih še vedno marginalizirana in pogosto predmet kritik tudi v evropskem prostoru. Skupina *Popular Memory Group*, ki je delovala na Centru za sodobne kulturne študije v Birminghamu, je v začetku 80. let kritično nastopila do oralne zgodovine in biografske metode. Glavni očitke je bil, da metoda v primerjavi s podatki, pridobljenimi s standardiziranimi postopki raziskovanja, daje prevelik pomen subjektivnemu. Prepričevali so veljavnost subjektivnih pričevanj in bili kritični do interpretacij, ki ne upoštevajo v zadostni meri družbenih in psiholoških vplivov na proces spominjanja in pomnjenja (Chamberlayne idr. 2000: 4–5). Kritiki so problematizirali tudi mitologizacijo naracije, češ da je nemogoče presoditi, koliko je pripoved resnična in koliko posledica imaginacije. Dvomi o veljavnosti metode so se pojavljali tudi v povezavi z vprašanjem (ne)možnosti posploševanja izsledkov raziskav (Apitzsch in Inowlocki 2000: 56).

Vzporedno s kritikami se je v 70. in 80. letih metoda vse bolj uveljavljala na določenih področjih, denimo v feminističnih študijah, kjer so jo uporabljali za problematiziranje neenakosti med spoloma, tematiziranje položaja žensk na trgu dela in v družini; metoda je odpirala vprašanja seksualnosti, materinstva, rojstva, ipd. To je bilo tudi obdobje intenzivnih razprav o etiki intervjuvanja: narativni intervju se je pokazal kot »terapevtska« metoda v primeru izražanja emocij, travmatičnih izkušenj.

Obdobje postmodernizma in uveljavljanje kulturnih študij sta osebno izkušnjo postavila v ospredje sociološkega raziskovanja. »Narativna resnica« je postala osrednji element analiz, tudi če se je zdelo, da je še tako zgodovinsko neresnična. V tem obdobju so metodo intenzivno začeli uporabljati tudi v psihoanalizi, ki je poudarila potrebo po preučevanju latentnih pomenov pričevanja, kar se je ohranilo kot pomembna dimenzija analize biografskih zgodb. Teoretski in praktični pomen biografskega raziskovanja se je od 70. let uveljavil zlasti pod vplivom francoskega (post)strukturalizma, britanske sociologije in nemške fenomenologije, ki so sooblikovali metodo, kakršno poznamo danes (Chamberlayne idr. 2000: 5–9). Ti vplivi so v metodi povezali objektivno s subjektivnim ali, v Habermasovih kategorijah, premoščali so prepad med sistemom in svetom življenja (*System-Lebenswelt*). Izostriili so pomen individualnega, subjektivne izkušnje, pri čemer so izhajali iz predpostavke, da biografije soustvarjajo družbo in niso zgolj nekaj, kar oblikuje družba; gre za vzajemno vplivanje.

Kvalitativno raziskovanje se danes vse bolj uporablja ne samo v sociologiji, antropologiji, komunikologiji, ampak tudi v drugih družboslovnih disciplinah, na primer v kulturni geografiji, diskurzivni psihologiji, feminističnih študijah, kulturnih študijah, študijah zdravja in skrbstva, raziskovanju organizacij in izobraževanja (Atkinson 2005), prav tako pa so kvalitativne študije del drugih disciplin, na primer arhitekture, medicine ali strojništva (Knoblauch idr. 2005). V zadnjem času je še posebej v porastu uporaba biografske metode v preučevanju migracij in študijah spolov (Apitzsch in Siouti 2007: 6), kot posebej pomembne za študij socialnih sprememb so se tudi v sociologiji izkazale prav biografije žensk (Reiner 1993: 160). Za biografski pristop velja, da presega tradicionalne disciplinarne razmejitve med sociologijo, antropologijo, psihologijo, lingvistiko,

zgodovino, socialnim delom ali pedagogiko in tako predstavlja pomemben primer transdisciplinarnosti (Riemann 2003).

V zadnjih dveh desetletjih sta opazna porast metodološke literature in povečana uporaba kvalitativnega raziskovanja v različnih disciplinah, kar prinaša fragmentacijo pristopov k zbiranju in analizi podatkov. Določene vrste podatkov pridobivajo vse večjo veljavnost, na primer osebne naracije, življenjske zgodovine in drugi dokumenti življenja, teksti in dokumentarni viri, film, video in fotografske podobe, materialna kultura in tehnološki artefakti ter govorjeni diskurz (Atkinson 2005: 2). Opazen je tudi trend vzpostavljanja interdisciplinarnih raziskovalnih skupin in mrež, tako znotraj posameznih držav kot na nadnacionalni ravni (primer so raziskovalne projektne skupine, ki se ukvarjajo s študijami migracij v povezavi z dimenzijo spola, npr. FeMiPol ali Femage).³ Prav raziskovalne skupine in omrežja, ki omogočajo prenos in izmenjavo medsebojnih izkušenj, so omogočile institucionalizacijo biografskega raziskovanja kot interdisciplinarnega raziskovalnega področja (Apitzsch in Siouti 2007).

Ob razširjenosti uporabe biografskih materialov v družboslovnem raziskovanju je opaziti precejšnjo negotovost glede analize takšnih podatkov, saj jih je nemogoče obvladati s pomočjo standardiziranih analitičnih postopkov. Opazen je razkorak med uporabo biografske metode v psihologiji in psihoanalizi na eni ter sociologiji in antropologiji na drugi strani. Medtem ko gre v prvem primeru za raziskovanje subjektivnosti in aplikacijo hermenevtičnih analitičnih metod, kjer raziskovalce bolj kot vsebina zanima struktura besedila, je v drugem primeru v ospredju raziskovalnega zanimanja razbiranje družbenih odnosov in preučevanje »objektivnih struktur in procesov« (Rener 1993: 161). Nekateri avtorji (Riemann 2003: 3) opozarjajo, da pri delu z biografskimi materiali analitični postopki pogosto ostanejo skriti; v znanstvenih in strokovnih besedilih, ki predstavljajo biografske materiale, običajno manjka razprava o poteku dela s podatki, procesu sklepanja ugotovitev in produkciji teoretičnih zaključkov. Proces »ugotavljanja ugotovitev« (Ibid.) pogosto ostaja skrit, analitični postopki niso ovrednoteni in to povečuje tveganje za nesporazume in napačne predstave o podatkih ali sami metodi.

Pričujoči članek premošča ta manko – posveča se kritični in analitični obravnavi biografske narativne metode in narativnega intervjuja ter obenem poudarja nekatere teoretične in praktične dileme tovrstnega raziskovanja na podlagi izkušenj, pridobljenih s terenskim delom in pri analizi zbranih materialov v okviru mednarodnih projektov.⁴

³ FeMiPol, *Integration of Female Immigrants in Labour Market and Society: Policy Assessment and Policy Recommendations (2006–2008)* in Femage, *Needs for Female Immigrants and their Integration in Aging Societies (2006–2007)* sta bila mednarodna raziskovalna projekta 6. okvirnega programa Evropske komisije. Več o projektu FeMiPol na www.femipol.uni-frankfurt.de in o projektu Femage na http://www.bib-demographie.de/cln_090/EN/Projects/FEMAGE/femage__node.html?__nnn=true (20. 9. 2009).

⁴ Sklicujemo se na izkušnje z rabo metode biografskega narativnega intervjuja na mednarodnih projektih FeMiPol (2006–2008, Evropska komisija, 6. okvirni program) in Primts, *Prospects for Integration of Migrants from »Third Countries« and their Labour Market Situations: Towards Policies and Action (2008–2010, Evropska komisija, Evropski sklad za vključevanje državljanov tretjih držav, Generalni direktorat za pravosodje, svobodo in varnost)*. Več gl. <http://www.femipol.uni-frankfurt>.

Pregled literature pokaže, da tudi besedila, ki obravnavajo biografske materiale, objavljena v slovenskem prostoru, praviloma ne posvečajo posebne pozornosti razpravi o metodi. To besedilo v slovenski prostor tako prinaša nekatere nove teoretske in praktične refleksije o uporabi biografskega pristopa in metodi biografskega narativnega intervjuja.

OD BIOGRAFSKEGA RAZISKOVANJA K NARATIVNIM ŠTUDIJAM MIGRACIJ

Kljub porastu literature s področja se še vedno pojavlja negotovost glede uporabe analitičnih pristopov k biografskemu raziskovanju (Riemann 2003: 3). Življenjske zgodbe, pridobljene z intervjuji, so za razumevanje družbenih pojavov pogosto obravnavane kot zadostne. Nevarnost pri tem je, da postane cilj kvalitativnega raziskovanja zgolj reprodukcija osebnih pomenov in izkušenj posameznih sodelujočih, ob pomanjkanju širše refleksije in umeščanja pripovedi v strukture sistema. Takšna reprodukcija lahko vodi tudi v odsotnost problematiziranja določenih kategorij, kot je na primer »izkušnja« (Atkinson 2005: 8). Da bi se izognili goli reprodukciji pripovedi, je treba upoštevati, da biografski pristop od 90. let temelji na pojmovanju biografije kot socialnega konstrukta (Apitzsch in Siouti 2007). Osrednje vprašanje je, kako ljudje »producirajo« biografijo v različnih družbenih situacijah in kulturnih okoljih, katere pogoje, pravila in vzorce lahko opazimo v tem procesu ter kaj nam ti povejo o specifičnem družbenem pojavu. Biografsko raziskovanje je tako usmerjeno v konstruktivno naravo življenjskih zgodovín, v sam proces nastajanja biografije (Ibid. 5).

Biografski pristop postavlja v ospredje intervjuvance in raziskuje njihovo strokovno znanje na obravnavanem področju. V primerjavi z longitudinalnimi študijami s standardiziranimi intervjuji biografski narativni intervjuji omogočajo natančnejši vpogled v izkušnje. Standardizirani intervju, nasprotno, vsebuje tveganje krožnosti znanja – skozi reprodukcijo znanja, ki je uporabljeno za podlago pri sestavljanju vprašalnika, se nagiba k oblikovanju odgovorov. Biografske naracije omogočajo pridobiti znanje, ki je odvisno od ugotavljanja logičnih povezav, praktičnih rešitev in smisla praktičnih izkušenj, kot se pojavljajo v naracijah. Biografska metoda omogoča vpogled v družbene, ekonomske, politične in pravne pogoje v različnih življenjskih situacijah, na katere so respondenti morali reagirati in s katerimi so skušali upravljati. Omogoča preučevanje teh pogojev, pove, kako se križajo in kakšne so interakcije med njimi ter razkriva izkušnje in poglede pripadnikov različnih družbenih skupin. Z biografskim pristopom ugotavljamo, kako posamezniki in posameznice delujejo znotraj kompleksnega polja strukturnih pogojev in so socializirani skozi politike, kar vpliva na njihove strategije upora proti izključevanju. Biografska analiza ponuja tudi priložnost evalvacije politik, saj skozi zgodbe lahko razumemo večplastne posledice politik. V nasprotju z metodami ovrednotenja politik na

de/ in <http://www.primts-mirovni-institut.si>. Raba metode je potekala glede na vnaprej pripravljeno metodologijo za potrebe vsakega projekta (Inowlocki 2007; Pajnik 2009).

ravni programske orientacije se biografska evalvacija osredotoča na razpravo o posledicah implementacije politik, kot izhajajo iz izkušenj.

Osebnе pripovedi oziroma življenjske zgodbe so relevantne za analizo družbenih pojavov, ker predstavljajo večplastnost družbenega delovanja in omogočajo redefinicijo pojmov na nekaterih novih predpostavkah. Življenjske zgodbe je zato treba analizirati, ne le zbrati in reproducirati (Atkinson 2005: 3). Hkrati je pomembno, da v procesu ukvarjanja z biografskimi podatki raziskovalci ne zanemarijo kritične refleksije. Treba je obravnavati vprašanja, ki se pojavljajo na treh ravneh: pri definiranju cilja oziroma interesa raziskave; izboru raziskovalne tehnike; in analizi ter interpretaciji zbranih biografskih materialov (Rener 1993: 160). Biografski pristop je zelo uporaben v empiričnem raziskovanju migracijskih procesov, ker omogoča empirično obravnavo kompleksnosti, raznolikosti in spremenljivosti migracij tako, da poudari individualne izkušnje. Teoretske obravnave biografskega pristopa v družboslovju, še posebej v študijah migracij in študijah spolov (Apitzsch in Inowlocki 2000; Apitzsch in Siouti 2007) pogosto izhajajo iz Schützejeve opredelitve metode. Obravnava te je – ob upoštevanju praktičnih izkušenj z raziskovanjem migracijskih procesov na podlagi narativnega intervjuja – tudi izhodišče pričujočega članka.

Življenjska zgodba, pridobljena kot narativni intervju, preusmerja teoretsko in analitično pozornost na različnost perspektiv, kar z upoštevanjem veljavnosti individualnih pripovedi vodi v bolj poglobljeno razumevanje migracijskih procesov. Zgodbe v preučevanje migracij kot transnacionalnih gibanj prinašajo izkušnje migrantov kot osrednjo enoto analize »od spodaj«, gre za prakticiranje 'več-prizoriščne' (*multi-sited*) etnografije (Clifford v Apitzsch in Siouti 2007: 6). V zadnjem času se v raziskovanju migracij biografska metoda pogosto uporablja komplementarno s kvantitativno statistično analizo podatkov in kritično analizo dokumentov in politik, pri čemer je njena aplikacija običajno osrednji del raziskave.

Medtem ko je v zadnjih dvajsetih letih v tuji literaturi zaslediti porast publikacij s področja kvalitativnega raziskovanja in biografske metode, se je v Sloveniji začelo o biografski metodi razpravljati šele v zadnjem času. Biografski pristop se v Sloveniji uveljavlja počasi in je bolj kot skozi teoretske obravnave prisoten kot samorefleksija raziskovalcev in raziskovalk. Zaznati je manko obravnave, ki bi prepoznale potrebo po tematiziranju metode, njenih značilnosti, postopkov in veljavnosti rezultatov v okviru študij socialnih sprememb. Uporabo biografskih metod v družboslovju zasledimo predvsem v etnološkem in antropološkem raziskovanju (npr. Ramšak 2000; Orehovec 2004; Peršič 2004), zlasti v raziskovanju migracij (Pajnik idr. 2001; Lipovec Čebren 2002; Mlekuž 2006; Pajnik idr. 2006; Cukut in Černič Istenič 2007; Milharčič Hladnik 2007; Milharčič Hladnik in Mlekuž 2009; Cukut 2009). Raziskave vključujejo biografsko metodo predvsem z uporabo intervjuja, analize korespondence ali ustne zgodovine (Milharčič Hladnik 2005), pri čemer uporabljajo različne oznake za metodo. Govorijo na primer o življenjskih zgodbah ali o

uporabi avtobiografij, kjer gre bolj za antropološko-etnografsko zasnovano terensko delo in zbiranje življenjskih zgodb, ne pa tudi za analizo po postopkih biografske metode.⁵

O NASTANKU IN NEKATERIH ZNAČILNOSTIH BIOGRAFSKEGA NARATIVNEGA INTERVJUJA

Pogosta vprašanja, s katerimi se raziskovalci soočajo pri izbiri biografske metode, so o vrsti intervjuja – do katere mere in ali sploh strukturirati intervju (Rener 1993: 160). Narativni intervju je kot metoda kvalitativnega raziskovalnega pristopa nestrukturirani poglobljeni intervju, ki predpostavlja situacijo, v kateri se intervjuvance kot partnerje v komunikaciji vzpodbuja k temu, da povedo svojo (življenjsko) zgodbo. Temeljni namen je rekonstrukcija družbenih dogodkov s perspektive sogovornikov, ki zgodbo podajo na najbolj neposreden način. Teoretiki biografskega pristopa (Riemann 2003: 16) opozarjajo na razlikovanje med narativnim intervjujem in avtobiografskim narativnim intervjujem. Narativni intervju se je skozi zgodovino uporabljal predvsem za raziskovanje drugačnih (zastrih) vprašanj o družbenih procesih, specifičnost avtobiografskega narativnega intervjuja pa je v osredotočenosti na življenjsko zgodovino intervjuvanca (oziroma njene dele).

Posebno vlogo v razvoju biografskega narativnega intervjuja je odigrala takrat še zahodnonemška sociologija v 70. letih prejšnjega stoletja z raziskovalci, ki so bili kritični do prevladujočega pozitivističnega raziskovanja. V metodološkem razvoju biografskega raziskovanja v Nemčiji imata ključno vlogo Fritz Schütze in bielefeldska sociološka delovna skupina, ki je delovala v 70. letih, ko je Schütze razvil model za obliko odprtega tipa intervjuja in postopek za analizo narativnih tekstov.⁶ Schützejev model se je pozneje, do 90. let, razvil v osrednjo interpretativno raziskovalno metodo biografske analize (Aritzsch in Siouti 2007: 4).

Schützeja je vodilo zanimanje za družbene pojave, ki jih je bilo težko raziskovati s konvencionalnimi družboslovnimi metodami.⁷ Že njegov neobjavljeni rokopis se je hitro širil in postal središče nemške metodološke skupnosti v 80. letih (Bauer 1996), saj je natančno zamejil in opredelil metodologijo. Pomen Schützejevega prispevka – na Schützejevo osrednjo vlogo v razvoju metodologije opozarjajo številni avtorji (Bauer 1996;

⁵ Mirjam Milharčič Hladnik (2007) izpostavi pomen avto/biografičnosti za raziskovanje migracij v povezavi z dimenzijo spola. Poudari povezavo ženskih študij in avtobiografskega pristopa za raziskovanje »identitet in subjektivitet« ter za prikaz izkušenj »navadnih« žensk in njihovih interpretacij zgodovinskih in družbenih pojavov, kar je še posebej uporabno »pri preučevanju izkušenj migrantov in migrantk« (Ibid. 32).

⁶ Delovna skupina, imenovana Arbeitsgruppe Bielefelder Soziologen je leta 1973 objavila svoje rezultate v knjigi *Alltagswissen, Interaktion und gesellschaftliche Wirklichkeit* (Riemann 2003).

⁷ Temeljna ideja se je razvila na podlagi raziskovalnega projekta o strukturah moči znotraj lokalnih skupnosti, katerega izsledke je Schütze objavil leta 1976 v publikaciji *Zur Hervorlockung und Analyse von Erzählungen thematisch relevanter Geschichten im Rahmen soziologischer Feldforschung – dargestellt an einem Projekt zur Erforschung von kommunalen Machtstrukturen* (Riemann 2003), tehniko narativnega intervjuja pa je predstavil leto pozneje (Schütze 1977).

Riemann 2003; Inowlocki 2007) – je v določitvi vzpostavljanja konteksta za intervju in načinu izvajanja naracije. V nasprotju z drugimi biografskimi metodami, kot sta na primer oralna zgodovina in življenjske zgodbe, je specifičnost Schützejevega pristopa k biografskemu raziskovanju in opredelitvi narativnega intervjuja v odkrivanju strukturnih procesov skozi življenjske zgodbe; poudarek je na zlitju teoretičnih in metodoloških vprašanj (Riemann 2003). Njegovo zanimanje za naracije je povezano z vprašanjem, *kaj* imajo ljudje povedati, in s formalnimi lastnostmi njihove pripovedi oziroma s tem, *kako* povejo svojo zgodbo. Narativni intervju konceptualno sloni na kritiki sheme vprašanje-odgovor, ki je značilna za večino intervjujev. Schütze se je namreč želel izogniti pastem standardnih intervjujev, ki silijo intervjuvance v pasivno vlogo. Z gledišča narativnega intervjuja pove shema vprašanje-odgovor več o vrednotah in orientaciji osebe, ki vodi intervju, kot o osebi, ki je intervjuvana. V takšnih intervjujih prihaja do vsiljevanja shem s strani intervjuvarja, ki vpliva z izborom teme in topik, s sestavo vrstnega reda vprašanj in z ubesedenjem vprašanj v določen jezik (Bauer 1996). Tudi polstrukturirane sheme so pogosto utemeljene na predobstojećih sklepih, ki oblikujejo raziskovalna vprašanja brez kritične refleksije.

V nasprotju s to prevladujočo shemo narativni intervju išče način za minimiziranje vloge intervjuvarja ob hkratnem vzpostavljanju situacije, ki omogoča čim bolj pristno podajanje naracije s perspektive intervjuvanca. Z uporabo specifičnega tipa vsakodnevne komunikacijske interakcije, ki zaobjema pripovedovanje zgodbe in poslušanje, narativni intervju omogoča manj vsiljeno in torej bolj pristno podajanje zgodbe. Izjemnega pomena je poslušanje oziroma vloga intervjuvarja kot aktivnega poslušalca, ki v zgodbo ne posega, dokler intervjuvanec jasno ne nakaže konca svojega podajanja. Zaradi poudarka na naraciji je bistvenega pomena tudi jezik, katerega izbiro je nujno prepustiti intervjuvancem. Intervjuvancem je namreč treba omogočiti, da se izražajo v jeziku, ki jim najbolj ustreza. Pri raziskovanju migracijskih procesov je še posebej nujno, da se sodelujočih ne izključuje na podlagi jezika, temveč se raziskovalna skupina prilagaja potrebam na terenu in poišče ustrezne tolmače. Pri izboru tolmačev je pomembno, da se poišče senzibilne osebe; bolj kot popolno obvladanje določenega jezika je pomembno, da je tolmač primeren za metodo narativnega intervjuja, kar izkazuje s poslušom za obravnavano temo.⁸

Na podlagi predpostavke, da bo sogovornikova perspektiva najbolje zaobjeta prav skozi pripoved, ki jo vodi sam in v svojem spontanem jeziku, se narativni intervju loči od vnaprej strukturiranih shem vprašanje-odgovor. Vendar pa pripoved ni brez strukture, saj vedno sledi določeni sproti nastajajoči shemi. Pripovedovanje sledi univerzalnim pravilom, ki usmerjajo proces produkcije pripovedi, kar je Schütze poimenoval 'notranje pripovedne zahteve' (*Zugzwänge des Erzählens*) (Bauer 1996: 4). Potek pripovedi je relativno neodvisen od intervjuvarja, katerega vloga je, da zbrano posluša. Metoda narativnega intervjuja namreč temelji na domnevi, da so ljudje sposobni pripovedovati o svojih izkušnjah. Metoda obenem predstavlja odmik od situacij vsakodnevne pripovedovanja,

⁸ Sklicujemo se na terensko delo in izkušnje iz projektov FeMiPol in Primts.

saj vsebuje poteze raziskovalnega postopka, od raziskovalcev pa zahteva, da odgovorno reagirajo na morebitne probleme (Riemann 2003: 23).

METODA IN POTEK BIOGRAFSKEGA NARATIVNEGA INTERVJUJA

Metoda narativnega intervjuja se je razvijala postopoma, skozi razprave med člani bielefeldske raziskovalne skupine in s samorefleksijo ter na podlagi izkušenj z intervjuvanjem. Nastajala je skozi priprave, pogovore, razmišljanja in praktične izkušnje, o katerih so razpravljali v delovni skupini (Riemann 2003). Za pristop k metodi, podoben Schützejevemu, smo se odločili tudi v okviru raziskave FeMiPol, ko se je v okviru mednarodnega projekta FeMiPol v obdobju 2006–2008 na Mirovnem inštitutu izoblikovala terenska skupina raziskovalk. Na rednih srečanjih smo sproti reflektirale terensko delo in osmišljale izkušnjo z biografsko narativno metodo. Potreba po samorefleksiji in izmenjavi izkušenj z intervjuvanjem se je izkazala za nujno, saj je razprava o raziskovalnem procesu omogočala sprotno prilagajanje strategij intervjuvanja in dostopa na teren. Izmenjava izkušenj je hkrati omogočala sprotno preverjanje veljavnosti metode in tudi njeno prilagajanje specifičnim situacijam. Vsak opravljeni intervju smo analizirale sproti; izkušnje z analizo, na podlagi katere smo lahko evalvirale pridobljene naracije glede na namen projekta, so omogočile fleksibilne strategije prilagajanja in sprotno uporabo novih izkušenj v intervjuvanju. Kot povzema Gerhard Riemann (2003: 20), razvoj in izpopolnitev tega tipa intervjuvanja ni stvar salonskega izuma, temveč je rezultat nenehnega prespraševanja, pridobivanja praktičnih izkušenj in postopnega izpopolnjevanja metodologije.

V zadnjih letih raziskovalci z britanske University of East London intenzivno razvijajo t. i. BNIM⁹ metodo, tj. biografsko narativno interpretativno metodo izvajanja tehnike in analize biografskega narativnega intervjuja (Chamberlayne idr. 2000; Wengraf in Chamberlayne 2006), pri čemer izhajajo iz metodologije, ki se je na podlagi Schützejeve metode v zgodnjih 90. letih uveljavila v Nemčiji. Pristop poudarja pomen izhodiščnega vprašanja oziroma stavka, ki vzpodbudi začetek pripovedovanja oziroma omogoči prostor za nemoteno naracijo intervjuvanca.

Spodaj navajamo primera vprašanja, kot smo ga uporabili pri navedenih projektih. V prvem primeru je bil namen vprašanja spodbuditi pripoved življenjskih zgodb migrantk v Sloveniji in je zato zastavljeno široko, saj teme ne definira oziroma zameji. V drugem primeru se je raziskava osredotočala na težavne izkušnje migrantov in migrantk na trgu dela; namen vprašanja je bil spodbuditi naracijo, povezano specifično z izkušnjami na trgu dela, zato je vprašanje bolj zamejeno oziroma zastavljeno nekoliko ožje:

Na začetku bi vas prosila, če mi lahko zaupate vašo življenjsko zgodbo. Ne bom vas prekinjala. Prosim vas, da mi poveste zgodbo s svojimi besedami; tisto, kar

⁹ Okrajšava BNIM se uporablja za biographic-narrative interpretive method.

se vam zdi najbolj pomembno. Ko boste končali, vas bom vprašala, če me bo kaj posebej zanimalo.

Zanimajo me življenjske zgodbe posameznikov, moških in žensk, ki so prišli v Slovenijo, in njihove izkušnje na trgu dela. Prosila bi vas, da mi poveste svojo zgodbo, do danes; vse, kar vam je osebno pomembno in je povezano z vašim delom. Začnite po vaši želji in prosim, vzemite si čas. Poslušala bom, ne bom vas prekinjala. Morda si bom kaj zabeležila za vprašanja pozneje. Ko boste končali s pripovedjo, bom zastavila kakšno vprašanje.

Biografski narativni intervju običajno poteka v treh oziroma štirih fazah (Bauer 1996; Riemann 2003; Inowlocki 2007), odvisno od tega, kako definiramo posamezne sklope intervjuja. Začne se s pripravljajno *predfazo*, ko se je treba seznaniti s področjem in oblikovati osnovna vprašanja, na katera želimo v raziskavi odgovoriti. Sledi *začetna faza*, ko se izoblikuje osnovna tema pripovedi; *faza osrednje pripovedi*, ki poteka brez prekinitev s strani intervjuvarja; *faza vprašanj*, ki jih po končani pripovedi intervjuvar dodatno zastavi; in *zaključna faza* klepeta po koncu intervjuja (glej Tabela 1).¹⁰

V pripravljajni *predfazi* na intervju je potreben razmislek o osrednjih vprašanjih, ki vodijo raziskavo. Gre za obvezno spoznavanje s poljem raziskovanja, saj je za izvedbo intervjuja nujno, da intervjuvar pozna in razume širši kontekst teme raziskovanja. Intervjuvanci sami izbirajo tematike in opisujejo dogodke po pomenu, ki jim ga sami pripisujejo, poljubno izbirajo tudi vrstni red pripovedovanja. Da bi ohranili čim višjo stopnjo samostojnosti v naraciji, je treba raziskovalna vprašanja oblikovati glede na kontekst pripovedi, ob hkratnem upoštevanju namena in ciljev raziskave. To pomeni, da si intervjuvar zapomni oziroma zapiše tiste teme v pripovedi, o katerih želi po naraciji podrobneje vprašati. Pripravljajna faza je namenjena vzpostavitvi odnosa zaupanja med intervjuvancem in raziskovalcem in je nujna za sam dogovor o intervjuju in pomembna za potek intervjuja. Schützejeve raziskave so pokazale, da to pomeni tudi predstavitev raziskovalca, ki ne more ostati »nedotakljiv«. Naše terenske izkušnje so potrdile, da intervjuvanci preverjajo kredibilnost raziskovalk. Pomembno je, da raziskovalka pojasni namen raziskave in zakaj je prišlo do ideje za intervju. Intervjuvanec mora dobiti občutek, da ima intervju smisel, da je vreden njegovega časa, predvsem pa, da je njegova zgodba pomembna (Riemann 2003).

Začetna faza intervjuja pomeni predstavitev osrednje teme. Kontekst raziskave je na vedno enak način razumljivo razložen vsem sodelujočim, saj lahko razlike v predstavitvi in začetnih nagovorih vplivajo na potek pripovedi. Intervjuvance je treba vprašati, ali dovolijo, da se intervju posname za namene raziskave, saj se snemanje na podlagi zavezanosti etičnim načelom lahko izvede samo v primeru privolitve. Prav tako se intervjuvancem razloži, da se bo posnetek transkribiralo. Izkušnje kažejo, da je ponujena možnost, da intervjuvanci transkripcijo preberejo in jo komentirajo, dobro sprejeta in utrjuje zaupanje.

¹⁰ Pri opredelitvi faz smo poleg relevantne literature upoštevali lastne raziskovalne izkušnje (projekta FeMiPol in Primts).

Tabela 1: Faze biografskega narativnega intervjuja

Faza	Značilnosti	Praktični primeri
1. Predfaza	<ul style="list-style-type: none"> - seznanjanje s področjem raziskave - spoznavanje metode - postavitve izhodiščnega vprašanja - vstop na teren (stik z intervjuvancem, dogovor o času in kraju srečanja, itn.) - vzpostavitev odnosa zaupanja; zagotovitev anonimnosti 	<ul style="list-style-type: none"> - raziskovalna skupina se sestane pred vstopom na teren in se dogovori o metodologiji - izhodiščno vprašanje se prevede, če se domneva, da bodo intervjuji potekali v različnih jezikih - sestanek s tolmačem - srečanje z intervjuvancem in neformalen klepet
2. Začetna faza	<ul style="list-style-type: none"> - predstavitev osrednje teme intervjuvancu - (ponovna) zagotovitev anonimnosti oz. razlaga etičnih načel - razlaga o poteku intervjuja - začetek snemanja intervjuja - zastavitev izhodiščnega vprašanja 	<ul style="list-style-type: none"> - srečanje z intervjuvancem in začetek intervjuja - zagotovitev varnega okolja - predstavitev raziskovalke in institucije - pojasnitev namena raziskave
3. Osrednja faza	<ul style="list-style-type: none"> - potek naracije (intervjuvanec nemoteno pripoveduje) - aktivno poslušanje brez prekinjanja - intervjuvar si beleži osrednje teme po vrstnem redu in z besedami, ki jih uporablja intervjuvanec - zaključek, ko intervjuvanec naracijo sam zameji s »kodo« 	<ul style="list-style-type: none"> - ohranjanje očesnega stika, odprta telesna drža, neverbalno vzpodbujanje (npr. s kimanjem) - neprekinjanje naracije kljub daljšim premorom - izogibanje »reševanju« oziroma poseganju v naracijo v primeru čustvenih reakcij intervjuvanca (npr. jok)
4. Faza vprašanj	<ul style="list-style-type: none"> - vprašanja se zastavljajo po vrstnem redu izbire tem pripovedovanja - intervjuvar lahko zastavi dodatna vprašanja o vsebinah, ki niso bile omenjene - intervjuvar se izogiba vrednostnim sodbam, argumentiranju ali izražanju lastnih prepričanj, ki bi lahko vplivali na intervjuvanca 	<ul style="list-style-type: none"> - intervjuvanec reče npr. »To je to« ali »To je moja zgodba« in s tem nakaže konec osrednje pripovedi - intervjuvar začne spraševati po vrstnem redu zapiskov o temah; npr. »Mi lahko poveste kaj več o ...« ali »Omenili ste ...«, kar sproži dodatno naracijo - na koncu lahko zastavi dodatna vprašanja, vendar se izogiba oblikam, ki omogočajo zgolj »da« ali »ne« odgovore
5. Zaključna faza	<ul style="list-style-type: none"> - konec snemanja - neformalen pogovor, ki lahko traja dalj časa in vsebuje podrobnosti, ki jih intervjuvanec prej ni želel razkriti - intervjuvar lahko prosi intervjuvanca za pojasnitev nekaterih formalnosti za namen raziskave - intervjuvar čim prej zapiše vse vtise v terenski dnevnik 	<ul style="list-style-type: none"> - klepet po koncu snemanja - skupno izpolnjevanje tabele z osnovnimi podatki o intervjuvancu za namen poznejše analize - morebitna dodatna srečanja z intervjuvancem

V tem primeru je priporočljivo, da se intervjuvance opozori na specifičnosti dobesednega zapisa govora. Ta namreč pogosto preseneti, saj se razlikuje od zapisanih tekstov, ker gre

pri govorjeni besedi za drugačno tvorbo stavkov in preskoke v poteku misli. V primeru sodelovanja tolmača mora ta z raziskovalcem uskladiti vse podrobnosti glede rabe metode.

V začetni fazi se intervjuvancu razloži potek intervjuja: najprej poda pripoved brez prekinitev in nato (če je treba) se začne faza zastavljanja vprašanj. Izkušnje s projektoma FeMiPol in Primts kažejo, da so za pripoved izrednega pomena razumevanje metode, zavedanje sogovornika, da ima na voljo dovolj časa, prav tako pa je dodatna vzpodbuda za pripovedovanje zanimanje intervjuvarja za zgodbo. Pomembno je tudi, da je tema kljub odprtemu začetnemu vprašanju dovolj jasno zastavljena. Pogosta je namreč »zmota, da narativno intervjuvanje pomeni, da se intervjuvancu pusti pripovedovanje o *čemerkoli*, kar izbere« (Riemann 2003: 24, poudarek v originalu).

Faza osrednje pripovedi traja od trenutka, ko intervjuvanec začne s pripovedjo, do konca pripovedi,¹¹ ki jo sam zameji s tako imenovano »kodo«. »Koda« je jasen signal, da je pripoved končana, izražena pa je lahko s premorom, z neverbalno komunikacijo ali besednim sporočilom, ki naznani konec pripovedi (npr. »To je to.«). V tej fazi je naloga intervjuvarja aktivno poslušanje, ki mora biti zbrano, saj je pripoved iztočnica za vprašanja, postavljena v naslednji fazi. Poslušanje mora biti brez verbalnih posegov oziroma morajo ti biti minimalni, razen občasnega izražanja sledenja zgodbi, na primer z verbalnim »mhm« ali »ja«, s kimanjem, z očesnim stikom, odprto telesno držo, ipd. Pomembno je, da je sogovornik sproščen in da ga intervjuvar s svojo prisotnostjo vzpodbuja k pripovedovanju. Intervjuvar si lahko dela beležke o pripovedi, ki bodo v naslednji fazi podlaga za oblikovanje vprašanj. Pomembno je, da si intervjuvar zapomni oziroma zabeleži izraze, ki jih sodelujoči uporablja, da v fazi vprašanj ne bi vodil v izbiri diskurzivnih praks. Faze osrednje pripovedi se ne sme prekinjati. Šele ko sogovornik nakaže konec pripovedi, lahko intervjuvar poseže z vprašanjem, s katerim se najprej prepriča, ali je sogovornik res končal s pripovedovanjem. Primer vprašanja je: »Je to vse?« Intervjuvar mora pred tem počakati na »kodo«, saj so daljši premori med pripovedovanjem pričakovani in ne pomenijo nujno konca pripovedi.

Faza vprašanj sledi koncu osrednje pripovedi, ko je intervjuvanec končal svojo pripoved in ko se je intervjuvar prepričal, da je osrednja naracija zares izčrpana. Pri postavljanju vprašanj je potrebna posebna skrb, saj se morajo vprašanja nanašati na pripoved. Odsvetovana so neposredna vprašanja po mnenju, odnosu ali vzrokih za pojave (tipi vprašanj »Zakaj?«), prav tako intervjuvar ne sme opozarjati na morebitna neskladja, kar bi lahko ustvarilo vtis preverjanja verodostojnosti oziroma zasliševanja. Faza vprašanj je zastavljena na podlagi aktivnega poslušanja pripovedi iz prejšnje faze, kar omogoči intervjuvarju sestavo vprašanj na podlagi že povedanega. Prvi nabor vprašanj se lahko nanaša zgolj na dogodke oziroma teme, ki so bile omenjene v pripovedi. Intervjuvar tako prevede raziskovalna vprašanja v jezik intervjuvanca in vzpodbudi dodatno pripoved. Fazi vprašanj, ki so izoblikovana na podlagi pripovedi intervjuvanca, lahko sledi še faza

¹¹ Po izkušnjah z intervjuji pri projektih FeMiPol in Primts so intervjuji dolgi okrog uro ali uro in pol, lahko so krajši ali tudi daljši, do treh ur. Osrednja naracija pri projektu FeMiPol je bila največkrat daljša od 45 minut, potekala je lahko tudi dve uri, pri projektu Primts je bila praviloma krajša.

vprašanj, ki jih intervjuvar postavi, da bi zadostil potrebam raziskave. Ta vprašanja lahko vnesejo »nov material« (Riemann 2003: 24) in omogočijo analizo glede na zastavljena namen in cilj raziskave. Pomembno je, da se takšnih vprašanj ne zastavi na začetku; po končani pripovedi in izčrpani prvi fazi vprašanj pa se intervjuvancu lahko zastavi vprašanja, ki vzpodbujajo k dodatnim opisom in argumentiranim izjavam.

Zaključna faza pomeni prekinitev snemanja intervjuja. Odsotnost snemanja lahko vzpodbudi sodelujoče k večji sproščenosti, prispeva dodatno pripoved oziroma omogoči klepet z intervjuvarjem. Naloga intervjuvarja je, da dragocene informacije o poteku intervjuja in morebitnih dodatnih informacijah, pridobljenih v zaključni fazi intervjuja in v samem postopku dogovarjanja za intervju, zapiše v terenski dnevnik čim prej po koncu intervjuja. Terenski dnevnik je dragocen vir dodatnih informacij, ki dopolnjujejo intervju tudi z vtisi intervjuvarja. Intervjuvanci pogosto izrazijo željo po zakritju določenih delov pripovedi oziroma o podrobnostih govorijo zgolj v neformalnem pogovoru po koncu intervjuja. Intervjuvar mora tako oceniti, katere informacije so pomembne in jih v skladu z etičnimi načeli vključiti v terenski dnevnik oziroma zapisati, da je v zaključni fazi klepeta prišlo do pogovora o stvareh osebne narave. Izkušnje naše terenske skupine potrjujejo pomen terenskega dnevnika za raziskavo. Terenski dnevnik je dragoceno gradivo, ki je v pomoč pri večji preglednosti nad zbranim biografskim materialom in rabi kot analitični pripomoček v fazi analize intervjujev. Obstoječa literatura o narativnem intervjuju terenskega dnevnika praviloma ne poudarja, čeprav ta pomembno osmisli terensko izkušnjo vsakega posameznega intervjuja in je zato nujen dodatek k biografski narativni raziskavi.

ANALIZA BIOGRAFSKEGA NARATIVNEGA INTERVJUJA

Analiza biografskega narativnega intervjuja mora upoštevati značilnosti »biografskega strukturiranja«, ki povezujejo individualno in družbeno. Wolfram Fischer-Rosenthal (2000: 117–118) poudarja, da mora analiza v izhodišču upoštevati naslednje značilnosti: 1. multirelacijskost: nanaša se na dogodke, odnose med njimi, ki zahtevajo neprestano reinterpretacijo; 2. časovna umeščenost: osvetljuje kronološki čas in prinaša nove časovne umestitve, kot se pojavljajo v naraciji; 3. je interpretativni, odprt proces 'postajanja' (*becoming*); 4. je dialoški in interaktivni proces, ki opredeljuje neko dogajanje in ustvari projekcijo za prihodnje; 5. biografska naracija je interpretativna in konstrukcijska, analiza pa prinaša rekonstrukcijo povedanega; 6. biografija prinaša zgodovino in osvetljuje individualne zmožnosti; biografska komunikacija je proces ustvarjanja pomenov različnih dogodkov, osmišljanja življenjskih obdobij, ipd.; 7. biografija premošča razdor med posameznikom in družbo; je dejavna struktura v obeh sferah.

Narativni intervju lahko analiziramo kvantitativno (npr. s kodiranjem) ali kvalitativno, tj. s tekstovno analizo, pri čemer je pogosta metoda tematske in strukturne analize (prim. Rosenthal 1993; Inowlocki 2007). Ta se ukvarja z razkrivanjem elementov teksta glede na splošno orientacijo pripovedi. Namen je rekonstruirati naracijo, pri čemer so

strukture ustvarjanja pomenov analizirane tako, da izpostavijo razumevanje zgodbe, kot jo je predstavil intervjuvanec. Z analizo vsakega posameznega intervjuja pridobimo vpogled v sistem vedenja intervjuvanca, njene ali njegove interpretacije lastnega življenja in specifičnih izkušenj (Rosenthal 1993).

Strategije tekstovne analize so se, tako kot metoda intervjuvanja, razvijale postopno. V 80. letih je Schütze za rekonstrukcijo povedane zgodbe predlagal trifazno analizo. V prvi fazi gre za formalno tekstualno analizo intervjuja, ko se transkribirani intervju razdeli po t. i. 'tematičnih segmentih' (*thematische Segmentierung*). Ti so zbir dogodkov ali situacij in so predstavljeni glede na specifično temo, ki nastopa kot kontekst ali ozadje, v katerem se tema pojavlja kot središčna tema (Rosenthal 1993: 64). Namen tematske analize je rekonstruirati načela, ki določajo posamezno pripoved. Gre za rekonstrukcijo forme in strukture naracije, ki poteka glede na specifično časovno in tematsko sosledje. Analiza upošteva vsebine, ki so pomembne za intervjuvanca, reflektira umeščanje izkušenj v čas in ugotavlja, kako sedanje in pretekle izkušnje ter načrti za prihodnost vplivajo na interpretacijo pomena (Ibid. 61). Sledi druga faza strukturnega opisa segmentov, ki v zaporednem vrstnem redu opredeli bistvene biografske strukturne procese, predstavljene v pripovedi. Ta faza pomeni mikroanalizo intervjuja, ki se osredotoča na specifične segmente teksta. »Cilj strukturnega opisa je predstaviti in analizirati intervju v njegovi strukturi in rekonstruirati v natančni vrstica-za-vrstico analizi očitne in latentne pomene teksta« (Aplitzsch in Siouti 2007: 7). Pri analizi je treba ostati na ravni teksta in uporabljati kategorije, kot jih je predstavil intervjuvanec v pripovedi. Tretja faza analize narativnega intervjuja je namenjena izdelavi analitičnega povzetka z uporabo teoretičnih kategorij, ki so pomembne za raziskovanje analiziranih pojavov. Sledi še primerjava posameznih primerov, ki jih analitično soočimo za namen izdelave teoretičnega modela (prim. Rosenthal 1993; Inowlocki 2007).

Spodaj navajamo kratek izsek iz transkripcije enega od intervjujev z migranti iz projekta Prints¹² in primer dela tematske analize biografskega narativnega intervjuja:

In februarja lansko leto sem prišel v Slovenijo kot, ahm, mislim, študentska viza je bila to. To pomeni, da neke 3, 4 mesece sem čakal na to vizo, da sem prišel tle. Sem šel na tečaj [slovenščine], finančno so me podpirali moji starši, a ne. Potem mi je en prijatelj zrihtal eno delo na črno [...] Sem delal v avtopralnici. To je tako, mislim, da bi zaslužil 300, 400 evrov na mesec, pa še 200 evrov starši, da bi imel okrog 550, 600 evrov na mesec. In tako sem delal do konca avgusta, sem delal pri delodajalcu, a ne. Bilo je v redu, ker sem zaslužil denar, moj denar je bil, a ne. Ahm, v teh 4 mesecih sem [...] dobil pripravništvo, ki sem moral začeti od 1. avgusta. Ampak, ker je dovoljenje za delo iz Rožne doline zamudilo, ne, 7 dni je zamudilo, pa nisem mogel se prijaviti od 1. avgusta na pripravništvo, pa sem moral da čakam do 1. decembra, a ne. Je bilo zelo težko. Mislim, spet, delaš tam, zdravnik si po poklicu, pa delaš tam stvari, ki ni treba, da jih delamo, a ne ((tiho)). Ampak jaz sem

¹² Intervju z Bukefalom (psevdonim) je bil opravljen 18. junija 2009 v Ljubljani. Tematska in strukturna analiza temelji na transkripciji celotnega intervjuja.

takšna ustvarjalna oseba, želim delati, želim skrbeti zase. [...] In tako [...] sem delal na študentsko napotnico na črno spet, na drugo ime, v trgovini. Dva meseca sem delal tam. Tam sem filal to, police, ne. In od 1. decembra sem začel kot pripravnik v zdravstveni ustanovi zastonj, mislim, volonterski. To je vse... ker ne prihajam iz države, ki je članica Evropske unije, delaš zastonj, a ne. Tako je bilo [...] zato ne morem [...] dobiti plačo, mislim denar. Moram samo še enkrat povedati, da pri nas v Makedoniji je takšna beseda, da ko prideš v Slovenijo, mislim, da Slovenija rabi pač zdravnike, je zelo lažje, da dobiš službo. Ampak ni tako. Zgodba je takšna, jaz sem imel dosti težav, da prideš do denarja, a ne.

Tematični segment 1: Nedokumentirane izkušnje z delom na črno

Bukefal skoraj leto dni po prihodu v Slovenijo ni uspel najti zaposlitve v svojem poklicu. V tem obdobju je obiskoval tečaje slovenskega jezika. Finančno so ga podpirali starši, ki kljub redni zaposlitvi niso zmogli v celoti pokriti tega finančnega bremena. Bukefal je bil zato primoran poiskati delo na črno v avtopralnici, pozneje še v trgovini, saj študentska bivalna viza ne omogoča zaposlitve »tujca«. V obeh primerih je šlo za delo na črno, za fizično delo in obremenjujoč delavnik, vendar so bila plačila redna.

Tematični segment 2: Odvisnost od administrativnih postopkov

Bukefalova zgodba pokaže na močno odvisnost od upravnih postopkov. Ko je dobil pripravništvo, ki bi mu omogočilo opravljanje njegovega poklica, je zaradi statusa »državljana tretje države« potreboval delovno dovoljenje. Kljub pravočasni vložitvi potrebnih dokumentov je Zavod za zaposlovanje dovoljenje izdal s tedensko zamudo, kar je Bukefalu preprečilo začeti pripravništvo. Z nastopom pripravništva je moral zaradi administrativnih postopkov čakati pol leta.

ANALITIČNI POVZETEK IN PRIMERJAVA Z DRUGIMI INTERVJUJI

Bukefalova zgodba pokaže na podobnosti z drugimi intervjuji z migranti in migrantkami, ki govorijo o razkoraku med obljubljenimi pogoji za delo in življenje v Sloveniji in dejanskim stanjem, izkoriščanjem in nizkimi dohodki. Samorefleksija v naraciji, prisotna tudi v drugih intervjujih, poudarja pomen preživetvenih praks in posameznikove vzdržljivosti. Zaradi finančne stiske migranti pogosto iščejo kakršnokoli zaposlitev, čeprav nedokumentirano, zaradi česar so izpostavljeni še večji negotovosti in odvisnosti od delodajalca. Kljub poklicu zdravnika, ki je v Sloveniji oglaševan kot deficitaren, in kljub izobrazbi, ki jo je dosegel v državi članici Evropske unije, Bukefalova naracija

dokazuje številne administrativne prepreke v dostopu do trga dela, pa tudi diskriminacijo državljanov »tretjih držav« v delovnih razmerjih.

Tematsko in strukturno analizo, skupaj z analitičnim povzetkom, je treba pripraviti za vsak intervju posebej. Podlaga za analizo je dosledna transkripcija zvočnega zapisa intervjuja, pri čemer je treba določiti, kako natančno naj se beleži podrobnosti govorjene besede, kot so barva glasu, spremljajoči smeh ali vzkliki, čustveno pripovedovanje, ipd. Kako natančen je prepis, je odvisno od tega, koliko je namen raziskave odvisen od analize neverbalnih elementov intervjuja. Čeprav se pri transkribiranju omejimo zgolj na zapis besed, je natančnost izjemnega pomena, saj se mora transkripcija povsem ujemati z govorjeno pripovedjo na zvočnem zapisu. Priporočljivo je (Bauer 1996), da raziskovalci sami naredijo nekaj transkripcij, saj so te prva faza analize, izkušnja transkribiranja pa je poleg izvedbe intervjuja pomemben element analize narativnega intervjuja.

DELUJOČE ZAVEZNIŠTVO

V literaturi o biografskem narativnem intervjuju se je uveljavil izraz 'delujoče zaveznitvo' (*working alliance*) (prim. Apitzsch in Siouti 2007; Inowlocki 2007), ki opredeljuje interakcijo med raziskovalcem in intervjuvancem. Biografski intervju temelji na osebni zgodbi intervjuvanca in zahteva zagotovitev anonimnosti, zaradi česar je vzpostavljeno zaupanje v odnosu izjemnega pomena. Vprašanje zaupanja se postavi že ob vstopu na teren in o(ne)mogoča dogovor za intervju. Izkušnje kažejo na pomembnost osebnega stika in priporočil tretjih oseb, ki intervjuvancu lahko zagotovijo, da je intervjuvar vreden zaupanja in da spoštuje etična načela. Zagotavljanje anonimnosti je pomembno v vseh fazah raziskovalnega procesa: pri vstopu na teren, izvedbi intervjuja in analizi. V transkripciji, denimo, je treba zakriti imena oseb in krajev ter upoštevati posamične okoliščine. Če je intervjuvanka na primer migrantka iz majhnega kraja, s specifično izobrazbo oziroma poklicem in bi navajanje teh sicer splošnih podatkov lahko privedlo do njene prepoznavnosti, je treba te podatke zakriti. V takšnih primerih je namesto krajevnih in lastnih imen bolje uporabiti opisne zaznambe, na primer »manjši kraj v Sloveniji«. V slovenskem kontekstu je za zagotavljanje neprepoznavnosti intervjuvancev potrebna dodatna previdnost: pri raziskovanju številčno manjših populacij in marginaliziranih skupin lahko uporaba splošnih podatkov, na primer ime države, od koder je nekdo migriral v Slovenijo, pripelje do prepoznanja intervjuvanca. Primer so migrantke, ki so prišle v Slovenijo iz držav, iz katerih je migriralo relativno malo ljudi. Ko se pojavi potreba po zakrivanju države rojstva, se regijo lahko navede opisno; navede se, na primer, da migrantka prihaja »iz ene od držav nekdanje Sovjetske zveze«.

Za potrebe nemotenega poteka intervjuja je treba zagotoviti varen prostor brez motenj ali zunanjih dejavnikov, ki bi lahko vplivali na intervju. Izbira kraja je prepuščena intervjuvancu, ki sam izbere lokacijo in čas, ki mu najbolj ustrežata. Intervjuvar lahko poseže v izbiro v primeru, ko presodi, da izbrani kraj intervjuja ni primeren (npr. zaradi motenj iz okolice v obliki hrupa, bližine drugih ljudi) oziroma ni varen (npr. intervjuvanka se ne

bi mogla sprostiti zaradi bližine osebe, ki je v poziciji moči oziroma je njen nadrejeni). Praviloma sta pri narativnem intervjuju prisotna le intervjuvanec in intervjuvar, razen če je potrebno tolmačenje; takrat je tolmač prisoten kot tretja oseba.¹³ Pri tolmačenju ne gre zgolj za prevajanje jezika, zato mora tolmač poznati specifične metodologije narativnega intervjuja. Najboljši rezultati so doseženi, ko se intervjuvar in tolmač predhodno sestane in pogovorita o pomenu in izvedbi intervjuja. Tolmač mora biti seznanjen z metodo, da s svojim poseganjem v intervju ne prekinja pripovedi; poznavanje metode tudi onemogoči potencialne konfliktne situacije. Izkušnje s terena namreč kažejo, da lahko, če njune vloge v intervjuju predhodno niso bile jasno določene in med intervjujem tudi upoštevane, pride do napetosti med intervjuvarjem in tolmačem.¹⁴

Pri narativnih intervjujih na terenu prihaja do različnih situacij, ki zahtevajo pre-mišljeno odzivanje raziskovalca v skladu z etičnimi načeli. Kljub natančni pripravi lahko pride do nepričakovanih situacij, na katere je treba reagirati na podlagi tehtnega premisleka, kako najbolje upoštevati določila metode narativnega intervjuja ob hkratni prilagodljivosti. Intervjuvanka je denimo lahko prepričana, da intervjuvar del njene zgodbe že pozna, je zanj slišal, ko sta se dogovarjala za intervju oziroma je informacije pridobil od kontaktne osebe. Intervjuvanec lahko meni, da njegova zgodba nikogar ne zanima oziroma da so njegove izkušnje nepomembne. V intervjuju lahko zato prihaja do izpuščanja delov pripovedi, za katere intervjuvanec oceni, da so nepomembni oziroma je mnenja, da to intervjuvar že ve. Terensko delo je pokazalo, da se to najpogosteje zgodi, ko se intervjuvanec in intervjuvar poznata, pa čeprav zgolj na videz, in v primerih, ko sta se pred intervjujem že večkrat pogovarjala. V teh primerih je pomembno, da intervjuvar intervjuvanca seznanj z metodo in ga spodbudi k naraciji, ki bo temeljila na čim manj takšnih predpostavkah. Priporočljivo je, da intervjuvar pred začetkom intervjuja poudari svoje zanimanje za sogovornikovo pripovedovanje »v celoti«, morda z dodatno opombo »kot da o vas nič ne vem«. Predhodna interakcija obeh udeležencev ima lahko na intervju tudi zelo pozitiven učinek, saj dodatno pripomore k ustvarjanju medsebojnega zaupanja in sproščenosti intervjuvanca. Naštete možne okoliščine je treba prepoznati kot del procesa narativnega intervjuja in kot take ne bi smele biti razumljene kot nekaj, čemur se je treba izogniti, ampak kot okoliščine, na katere je treba odgovorno reagirati in ki pomagajo pri osmišljanju metode.

Delujoče zavezništvo je proces različnih praks in izkušenj in ga je treba upoštevati kot del analize biografskih narativnih intervjujev. Poudarili smo že pomen terenskih dnevnikov, ki vsebujejo informacije o komunikaciji, od začetne predfaze dogovarjanja za intervju do refleksije intervjuja in interakcije, ki je intervjuju sledila. Narativni intervju je utemeljen na predpostavki dobrega sodelovanja med partnerjema in vzpostavljenega

¹³ V Schützejevi raziskavi sta bila pri intervjuju pogosto prisotna dva raziskovalca, kar je raziskovalni skupini pomagalo pri osmišljanju interakcije in razvijanju ter dopolnjevanju raziskovalne strategije. Čeprav se ta praksa še izvaja, se opušta in v večini raziskovalnih projektov, ki temeljijo na narativnih intervjujih, interakcija poteka med intervjuvancem in intervjuvarjem (Riemann 2003).

¹⁴ Tolmač lahko, na primer, intervjuvarjevo vztrajanje na tem, da s svojimi vprašanji ali komentarji ne posega v pripoved intervjuvanca, razume kot napad na svoje delo in ne kot metodološko pravilo.

zaupanja. Predpostavlja trud, osebno zavzetost in senzibilnost intervjuvarke. Med etičnimi načeli se v ospredje postavlja tudi vprašanje angažiranosti intervjuvarja v potencialnem nadaljnjem odnosu z intervjuvancem. Naše izkušnje so pokazale na priložnost, da so intervjuvarke lahko sodelujočim ponudile pomoč v obliki informacij ali svetovanja pri razreševanju upravnih postopkov, na primer pri priznavanju izobrazbe oziroma poklicnih kvalifikacij, pravnem svetovanju. Vsaka pripravljena na angažma je praviloma dobro sprejeta, odločitev pa je prepuščena vsakemu posameznemu raziskovalcu. Terenske izkušnje so pokazale tudi, da so dobrodošla manjša darila oziroma izkazana pozornost in zahvala intervjuvarja za pripoved intervjuvanca in njegov čas. Razpravlja se tudi o primernosti, da intervjuvanec za intervju prejme plačilo. Zagovorniki poudarjajo, da je plačilo primerna oblika nagrade za intervju, še posebej, ko so intervjuvanci brez rednih dohodkov ali so njihovi dohodki nizki. Drugi nasprotno menijo, da so primernejše nematerialne oblike zahvale (manjše darilo, pomoč pri urejanju dokumentov, ipd.). Izkušnje kažejo, da je na primer pomoč pri pravnem svetovanju dobro sprejeta in da nekateri intervjuvanci lahko zavrnejo plačilo.

SKLEP

Zanimanje za biografsko metodo je v porastu in narativni intervjuji so v zadnjem času pogosto uporabljene v raziskovanju migracijskih procesov, saj omogočajo vpogled v osebne izkušnje »od spodaj« oziroma predstavitev »utišanih subjektov« (Rener 1993). Kljub priznavanju pomembnosti biografske narativne metode so kritične refleksije o zbiranju in analizi biografskih materialov še vedno redke; uporaba podatkov ostaja pogosto na ravni reprodukcije življenjskih zgodb, pri čemer umanjka razprava o metodoloških pravilih in uporabi etičnih načel pri raziskovanju. Pričujoči članek je ponudil pregled razvoja biografske narativne metode in refleksijo njene aplikacije v raziskavah migracij. Pozornost je namenjena opredelitvi poteka biografskega narativnega intervjuja, pri čemer smo kritično ovrednotili etične dileme, ki se pojavljajo pri delu na terenu in analizi biografskega gradiva. V besedilu smo ugotavljali relevantnost metode biografskega narativnega intervjuja za razkrivanje zgodb, ki jih ne slišimo v javnem prostoru. Pri tem smo poudarili pomembnost doslednega upoštevanja metodoloških pravil; poudarili smo posamične praktične situacije in premišljali strategije odgovornega ravnanja. Članek je na primeru izkušenj z intervjuji z migranti in migrantkami obravnaval teoretične in praktične dileme biografskega raziskovalnega pristopa.

Na podlagi terenskih izkušenj in analitičnega dela z biografskimi materiali se kot argument za uporabo metode biografskega narativnega intervjuja med drugim kaže dejstvo, da nas kot raziskovalce senzibilizira. Ob doslednem sledenju metodi in s kritičnim prevpraševanjem njene veljavnosti se izkristalizirajo raziskovalčeve sposobnosti poslušanja, samorefleksije in odgovornosti, ki je potrebna za delo s podatki, kot so življenjske zgodbe, še posebno v primeru raziskovanja marginaliziranih populacij. Hkrati se pridobijo dragocene raziskovalne izkušnje in analitične sposobnosti, ki jih raziskovalec osvoji

s terenskim delom in z biografsko analizo materialov. Ob zavedanju, da se biografska narativna metoda neprestano razvija in dopolnjuje, je aktivna vloga raziskovalca v procesu bistvena, saj prav sodelovanje, izmenjava izkušenj in prespraševanje metodoloških pristopov omogočajo njeno transdisciplinarno aplikacijo. Članek skozi opis in analizo raziskovanja z uporabo biografskega narativnega intervjuja odpira razpravo o vsebini in tehniki tovrstne metodologije v družboslovju, še posebno v raziskovanju migracij.

LITERATURA

- Apitzsch, Ursula in Lena Inowlocki (2000). Biographical Analysis: A 'German' School? *The Turn to Biographical Methods in Social Science* (ur. Prue Chamberlayne, Joanna Bornat in Tom Wengraf). London: Routledge, 53–70.
- Apitzsch, Ursula in Irini Siouti (2007). *Biographical Analysis as an Interdisciplinary Research Perspective in the Field of Migration Studies*. The York University Papers in Integrative Research Methods v okviru projekta Research Integration, http://www.york.ac.uk/res/researchintegration/Integrative_Research_Methods/Apitzsch%20Biographical%20Analysis%20April%202007.pdf (9. 9. 2008).
- Atkinson, Paul (2005). Qualitative Research – Unity and Diversity. [25 paragraphs] *Forum Qualitative Sozialforschung*, 6(3), Art. 26, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0503261> (20. 10. 2008).
- Bauer, Martin (1996). *The Narrative Interview: Comments on a Technique for Qualitative Data Collection*. Papers in Social Research Methods, Qualitative Series No. 1, LSE: Methodology Institute.
- Chamberlayne, Prue, Joanna Bornat in Tom Wengraf (2000). Introduction: The Biographical Turn. *The Turn to Biographical Methods in Social Science* (ur. Prue Chamberlayne, Joanna Bornat in Tom Wengraf). London: Routledge, 1–30.
- Cukut, Sanja (2009). Hotela sem samo videti svet okoli sebe: ženske iz Rusije in Ukrajine v Sloveniji. *Krila migracij: po meri življenjskih zgodb* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik in Jernej Mlekuž). Ljubljana: ZRC SAZU, 193–215.
- Cukut, Sanja in Majda Černič Istenič (2007). *Needs for Female Immigrants and Their Integration in Ageing Societies*. WP2: Interviews with Female Migrants – National Report Slovenia, projekt Femage. Wiesbaden: Federal Institute for Population Research.
- Fischer-Rosenthal, Wolfram (2000). Biographical Work and Biographical Structuring in Present-day Societies. *The Turn to Biographical Methods in Social Science* (ur. Prue Chamberlayne, Joanna Bornat in Tom Wengraf). London: Routledge, 109–125.
- Inowlocki, Lena (2007). *Manual on the Research Design*, interno gradivo projekta FeMiPol. Frankfurt am Main: J. W. Goethe University.
- Knoblauch, Hubert, Uwe Flick in Christoph Maeder (2005). Qualitative Methods in Europe: The Variety of Social Research. [10 paragraphs] *Forum Qualitative Sozialforschung*, 6(3), Art. 34, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0503342> (20. 10. 2008).

- Lipovec Čebren, Uršula (ur.) (2002). *V zoni prebežništva: antropološke raziskave o beguncih v Sloveniji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2005). Subjektivna realnost migracijskih procesov: brati, poslušati in razumeti migrantske izkušnje. *Dve domovini*, 22: 169–196.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2007). Avto/biografičnost narativnosti: metodološko teoretični pristopi v raziskovanju migracijskih izkušenj. *Dve domovini*, 26: 31–46.
- Milharčič Hladnik, Mirjam in Jernej Mlekuž (ur.) (2009). *Krila migracij: po meri življenjskih zgodb*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Mlekuž, Jernej (2006). O metodologiji, ki nagaja »povratniški teoriji«: življenjska pripoved migrantke povratnice. *Spet doma? Povratne migracije med politiko, prakso in teorijo* (ur. Marina Lukšič-Hacin). Ljubljana: Založba ZRC, 115–132.
- Orehovec, Martina (2004). Vmešavanja v življenja drugih: zagate antropološkega raziskovanja na terenu na primeru študije žensk in dela v Istri. *Etnolog*, 14: 73–92.
- Pajnik, Mojca (2009). *Research Manual: Conducting Lightly Structured Depth Biographical Narrative Interviews*, interno gradivo projekta PRIMTS. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Pajnik, Mojca, Veronika Bajt in Saša Zupanc (2006). *Policies Affecting Female Migrants: Report on Key Informant Interviews in Slovenia*. Working paper št. 2, projekt FeMi-Pol, http://www.femipol.uni-frankfurt.de/docs/working_papers/wp2/Slovenia.pdf (15. 9. 2008).
- Pajnik, Mojca, Petra Lesjak-Tušek in Marta Gregorčič (2001). *Prebežniki, kdo ste?* Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Peršič, Magda (2004). »Etnologa pa ne« ali »Francke (pa) ni več.« *Etnolog*, 14: 63–72.
- Ramšak, Mojca (2000). Zbiranje življenjskih zgodb v slovenski etnologiji. *Etnolog*, 10: 29–41.
- Rener, Tanja (1993). Biografska metoda in spolna struktura vsakdanjega življenja. Od ženskih študij k feministični teoriji. *Časopis za kritiko znanosti*, posebna izdaja, 156–163.
- Rener, Tanja (1996). Avto/biografije v sociologiji in v ženskih študijah. *Teorija in praksa*, 33 (5): 759–763.
- Riemann, Gerhard (2003). A Joint Project Against the Backdrop of a Research Tradition: An Introduction to »Doing Biographical Research«. [36 paragraphs] *Forum Qualitative Sozialforschung*, 4 (3), Art. 18, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0303185> (19. 10. 2008).
- Rosenthal, Gabriele (1993). Reconstruction of Life Stories: Principles of Selection in Generating Stories for Narrative Biographical Interviews. *The Narrative Study of Lives, Volume 1* (ur. Ruthellen Josselson in Amia Lieblich). Newbury Park, CA: Sage, 59–91.
- Schütze, Fritz (1977). *Die Technik des narrativen Interviews in InteraktionsfeldStudien – dargestellt an einem Projekt zur Erforschung von kommunalen Machtstrukturen*. Univerza v Bielefeldu: Arbeitsberichte und Forschungsmaterialien, No. 1.
- Wengraf, Tom in Prue Chamberlayne (2006). *Interviewing for Life-histories, Lived Situations and Personal Experiencing: The Biographic-Narrative Interpretive Method (BNIM)*. *Shortest Short Guide to BNIM Interviewing and Interpretation*. Version 6.10a, <http://www.uel.ac.uk/cnr/Wengraf06.rtf> (12. 7. 2007).

SUMMARY

BIOGRAPHICAL NARRATIVE INTERVIEW: APPLICATION TO STUDIES OF
MIGRATION

Mojca Pajnik, Veronika Bajt

The interest in biographical method has been on the rise and narrative interviews are frequently used in recent research of migration processes, since they enable the study of personal experiences »from below«, giving voice to the otherwise voiceless and marginalised. Life stories are relevant for the analysis of social phenomena because they represent the complexity of social action and enable us to re-define concepts on new presuppositions. They therefore need to be analysed, not merely collected and reproduced. However, critical reflections on gathering and analysing data are rare and the use of biographical materials frequently remains on the level of mere reproduction of life stories. The discussion of methodological rules and ethical criteria is therefore lacking and the importance of researchers not losing sight of critical reflection remains under-investigated. This article analyses and critically evaluates the biographical narrative method and the narrative interview. The authors focus on biographical narrative interview, describing its phases and critically evaluating the ethical dilemmas that may arise both when doing fieldwork and when conducting biographical data analysis. The article focuses on practical experiences with the biographical narrative method and reflects upon the working alliance between the researcher and the interviewee, highlighting certain practical dilemmas of this type of research, based on actual fieldwork experiences. It introduces into the Slovene context certain new theoretical and practical reflections on the use of the biographical approach and the method of the biographical narrative interview. The article thus overviews the development of the biographical narrative method and discusses its application in migration research.

**»KO JE ON ZAGLEDAL MENE PA MOJO DRUŽINO, SPLOH NI
ZNAL GOVORITI, NE PREKMURSKI PA NE ANGLEŠKI, SÂMO
JE STAL PA GLEDAL.«
PRISPEVEK K ZGODOVINI IZSELJEVANJA SLOVENCEV**

Vanja HUZJAN¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

»Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški, sâmo je stal pa gledal.« Prispèvek k zgodovini izseljevanja Slovencev

Prispèvek obravnava pripoved gospe, ki se je v otroštvu srečala z izkušnjo izgube zaradi migracije njej dragih oseb, in tako osvetli del tistega migracijskega procesa, ki ga zajame sintagma »posledice in vplivi izseljevanja« na življenje posameznikov, ki ostanejo (doma). Pripoved je biografska – pripovedovalka se spominja svojega bratranca, toda s perspektive pripovedovalke in s perspektive pripovedi je v enaki meri avtobiografska. Tematizirani so trije sklopi pripovedi, ki so bili pripovedovalki pomembni, in zato nazorneje izražajo njena razmišljanja o motivih za migracijo, o srečanju dveh življenjskih svetov in o predmetu kot identitetnemu simbolu.

KLJUČNE BESEDE: (Avto)biografija, vpliv izseljevanja, motiv izseljevanja, srečanje dveh resničnosti, predmet kot identitetni simbol.

ABSTRACT

“When he saw me and my family, he didn’t even know how to speak, neither Prekmurje Slovenian nor English, he just stood there and watched.” On the History of Slovenian Emigration

This article discusses the narrative of a woman that experienced the loss of those close to her as a child because of migration, thereby shedding light on the part of the migration process referred to as the consequences and impact of emigration on the lives of the individuals that remain (in the home environment). This narrative is biographical in that the narrator recalls her cousin, but from the perspective of the narrator and the narrative it is equally autobiographical. Three groups of narratives that were important to the narrator are thematized, thus more clearly expressing her consideration of the motives for migration, the encounter between two life worlds, and objects as symbols of identity.

KEY WORDS: (auto)biography, impact of emigration, motive for emigration, encounter between two realities, objects as symbols of identity

UVOD

Lahko bi bila povsem običajna migracijska zgodba iz tridesetih let 20. stoletja: mož

¹ Asistentka – raziskovalka; Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; e-pošta: vanja.huzjan@zrc-sazu.si.

emigrira čez Atlantik in se tam ustali. Čez čas se mu pridružita še žena in sin. Družina ekonomsko uspe. Stiki med sorodniki potekajo korespondenčno. Vnuki že slabo govorijo prekmursko. V rodni kraj se ne vrnejo več. Toda povsem običajna migracijska zgodba realno ne obstaja, je konstrukt, ki nam omogoča klasificiranje: ekonomska migracija, med obema vojnama, Prekmurje – Kanada, vprašanje identitete. Tisto, kar naj bi bilo običajno, se v pripovedi izseljenca pokaže kot enkratno. Izselitev je v življenju posameznika tako pomemben dogodek, da je prav okrog nje zgrajena posameznikova biografija (Brettell v Cukut 2009: 200). Kdor verjame, da se posameznik odloči za migracijo kot racionalno (ekonomsko, politično) bitje, je morda poslušal pripovedi ljudi s tako izkušnjo, a jih ni slišal. Tudi sama je nisem, toda poslušala, in, upam, slišala sem pripoved gospe, ki je vse življenje živela z zgodnjo izkušnjo tistega, ki ostane (doma). Bila je del tistega procesa, ki ga v etnološkem proučevanju migracij zajame sintagma »posledice in vplivi izseljevanja na življenje prebivalcev slovenskega etničnega ozemlja« (Čebulj Sajko 1999: 102). Vplive izseljevanja na »stari kraj« (Milharčič Hladnik 2009: 26) so raziskovalci migracij (etnologi, zgodovinarji, sociologi, geografi, ekonomisti idr.) odkrivali posredno s preučevanjem raznovrstnih stikov med »novim« in »starim« domom. Raziskave so pokazale, da izseljevanje (tudi sezonsko) vpliva na vsakdanje življenje skupnosti na družbeni (npr. zdravstveno stanje), ekonomski (npr. razvoj ali nazadovanje kmetijstva), kulturni (npr. prehranske, oblačilne idr. vsakdanje navade) in prostorski ravni (npr. spremembe v kulturni krajini).² Ta prispevek pa osvetljuje vpliv, ki ga ima lahko izselitev bližnje osebe na življenje tistega, ki ostane (doma). Tilka Žalik se je v zgodnjem otroštvu poslovila od svoje tete in bratranca, ki sta se konec tridesetih let 20. stoletja izselila iz Velike Polane. 4. 11. in 8. 12. 2008 je z mano delila svoje spomine nanju.

PRIPOVEDOVALKA, NJEN BRATRANEC IN JAZ

Izbire pripovedovalke nisem natančno načrtovala. Pripovedovalec bi lahko bil, če karikiram, vsak mimoidoči Prekmurec v Ljubljani, saj sta sezonstvo in izseljenstvo bistveni sestavini način življenja Prekmurcev.³ Skoraj vsak, ki živi v Sloveniji, pozna koga, ki se je izselil, začasno ali trajno, začenši pri njem samem.⁴ Tilka Žalik je moja babica po materini strani – Omica, v navedbah iz intervjuja O. – in je rojena 3. aprila 1930 v Hotizi. V Omičin svet⁵ nisem stopila kot »motnja« (Križnar 1997: 33); ne zgolj zaradi tega, ker se

² Izseljevanje vpliva tudi na spremembe migracijskih politik posamičnih držav.

³ O tem pišem nekoliko več v nadaljevanju, v razdelku o identiteti.

⁴ Sama sem, drugače rojena v Rakičanu pri Murški Soboti, druga generacija prekmurskih priseljencev v Ljubljani.

⁵ Nemški sociolog in filozof Alfred Schütz (v Adam 1987: 1590–1591) razlaga »življenjski svet« (Lebenswelt) kot »izvorno sfero realnosti, v kateri ljudje osmišljamo in interpretiramo svoja izkustva ter delovanje pred vsako znanostjo«. »Življenjski svet« ni moj zasebni svet, čeprav se mi kaže kot tak, temveč je intersubjektivnega, družbenega značaja. Gre za posameznikovo predrefleksijsko, zdravorazumsko dojetje družbe in njegovega mesta v njej. To dojetje sveta je odvisno od vzgoje, od izročila stikov z ljudmi iz primarnega in sekundarnega socializacijskega okvira.

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

dobro pozna, saj se je interakcija najinih življenjskih svetov zgodila veliko pred obema intervjujema, temveč tudi zaradi tega, ker izhodiščno vprašanje, ali mi lahko pove zgodbo svojega bratranca, v najinem stiku ni bilo nič posebnega. Pogosto mi ob kavi pripoveduje zgodbe iz svojega življenja, svojega otroštva in mladosti. Pripovedovalčina otroštvo in mladost drugače pripadata času,

za katerega je značilna manjša notranja ekspresivnost in samorefleksija, ko so tudi biografije in avtobiografije imele predvsem moralno-didaktični pomen. [...] Manj so se pogovarjali o sebi, kot je danes v navadi, v primerjavi s sodobnim človekom sploh manj govorili. (Ramšak 1997: 134)

Tako je Omica drugače želela navesti zgolj dejstva in dogodke, a je ob večji sproščenosti intervjujske situacije razvila asociacije čustvene narave. Tok pogovora je bil »vsiljen« (Križnar 1997: 33) le toliko, kolikor je naraven tok oviralo dejstvo vključenega diktafona.⁶ »Celo, ko se zdi, da so ljudje nehali biti pozorni nanj, jih njegova navzočnost omejuje.« (Weiss 1995: 53) Vendar tehnični pripomoček, s katerim raziskovalec navadno dobi značaj avtoritete v raziskovalni interakciji, ni ustvarjal asimetričnega (podrejeni-avtoriteta) razmerja med pripovedovalko in raziskovalko. Kako to?

Pripovedovanje življenjske zgodbe je vedno situacijsko in služi nekemu namenu. Odvisno je od medsebojnih razmerij pripovedovalca in poslušalca, od tega, kaj pripovedovalec misli, da poslušalec od njega pričakuje, in obratno. (Pertti Alasutari v Hladnik Milharčič 2007: 35)

Z drugimi besedami: biografska naracija je vselej pripoved nekemu, odvija se v določenem odnosnem kontekstu (Rener 1996: 761), je intersubjektivno zaznamovana. Ker sta najino pogovorno situacijo določali sorodstveno, medgeneracijsko razmerje in relativna čustvena bližina, je bila interakcija najbližje tisti, ki jo opisuje Robert S. Weiss (1995: 134–135), ko poudari, da sta pripovedovalec in raziskovalec partnerja v »razvijanju raziskovalne informacije«, da je njuno razmerje »določeno kot eno od enakovrednih, kljub temu, da imata različni odgovornosti«.

Koncept intersubjektivnosti prinaša v znanstveni svet Zahoda⁷ zmedo, ki se mdr. nanaša na problem avtorstva, lastništva in pomembnosti posameznika. Čigava je zgodba, ki se gradi v odnosu med udeležencema pogovorne situacije? Tistega, o kateri zgodba

⁶ Snemanje pogovora na diktafon ujame njegov kontekst, ohrani pogovorne okoliščine. Živost pogovora težko ujamemo oz. ohranimo zgolj z zapisovanjem.

⁷ »Zahod« je širok pojem, ki, odvisno od miselnega oziroma zgodovinskega konteksta, pomeni različna kulturno določena okolja. Skupna točka vseh okolij, ki so v različnih okoliščinah poimenovana Zahodni svet, je praviloma kulturni izvir iz velikih evropskih antičnih civilizacij, kakršni sta grška in rimska. Pojem se je skozi zgodovino razširil na vsa ozemlja, ki so jih odkrili zahodnoevropski raziskovalci in jih močno zaznamovali s svojo kulturo (Severna in Južna Amerika, Avstralija in Nova Zelandija). Trenutno najbolj razširjena uporaba pojma Zahodni svet vključuje gospodarsko visoko razvite demokracije Evrope, Severne Amerike in Avstralije (Wikipedija).

pripoveduje, tistega, ki zgodbo pripoveduje (za nekoga) in jo s tem že interpretira, tistega, ki sprašuje (nekoga) in s tem že interpretira, tistega, ki zgodbo zapiše in jo s tem (narcistično misleč) poslednjič interpretira? V nadaljevanju bom skušala odgovoriti na ta vprašanja, morda zgolj z dodatnimi vprašanji.

Vsaj zaradi dveh razlogov težko določim mejo, kateri del zapisane pripovedi je babičin in kateri moj. Prvi razlog je, in ta se le posredno dotika prej postavljenih vprašanj, da na določeni ravni vsaka pripoved raziskovalcu postane sčasoma tudi raziskovalčeva pripoved. Če gre za sorodstveno razmerje med njima, je razlog intimne narave in prinaša vprašanja prenosa družinskih mitologij. Urška Strle (2009: 95) piše, da »sorodniška vez bistveno vpliva na strukturo in tudi vsebino [...] prispevka«. V najinem primeru je bil ta vpliv konstruktiven, saj sta zaupanje in čustvena bližina omogočila lažje pogajanje med razlikami v babičinih in mojih kulturnih praksah, na katere vplivajo čas, prostor in družbeni kontekst.⁸ Vprašanje, ki si ga v tem smislu postavljam, je, kakšen bi bil razplet pogovorne situacije, če bi babico prosila, naj mi pove svojo življenjsko zgodbo in ne bratrančeve. Morda bi bil v tem primeru čustveni zaplet večji, in menim, da bi zapletel tudi raziskovalno situacijo, nikakor pa ne same vsebine raziskave.

Drugi razlog za težavo pri diferenciaciji med pripovedovalkino pripovedjo in mojo je povsem metodološko-epistemološki.⁹ Na eni strani pripovedovalec življenjske zgodbe, bolj ko je intervju narativen, manj ko je strukturiran, zgodbo ob pripovedovanju *hkrati* ustvarja (izumlja), zato je pripovedovalec soavtor raziskave, v kateri ima zgodba glavno vlogo. Na drugi strani je vsako delo raziskovalca *hkrati* avtobiografsko delo.

Zgodba v tem besedilu je zgodba o pripovedovalkinem bratranču, predvsem pa je zgodba o pripovedovalki sami. Tako pri biografiji kakor pri avtobiografiji »gre za življenjepis kot tak« (Stanonik 2002: 192) oz. z drugimi besedami: »Vsaka avtobiografija vsebuje biografije ljudi in vsaka biografija je prepletena z avtobiografskimi elementi.« (Liz Stanley v Milharčič Hladnik 2007: 33–34) Na eni ravni, na ravni pripovedi, se avto – in biografski naraciji prepletata. Pripovedovalka govori zgodbo drugega in se hkrati sama v zgodbi »postavlja za [in kot] subjekt« (Velčič 1991: 39). Na drugi ravni, na ravni pripovedovalke, pa je pripoved zgolj avtobiografska: pripovedovalka drugače konstruira zgodbo drugega, jo interpretira. Breda Čebulj Sajko (1999: 125) pritrjuje Mirni Velčič, ko ugotavlja, da »se biografije kot zgodbe o tujem življenju s perspektive pripovedovalca razvijejo v njegovo lastno avtobiografijo.« Podobno ugotavlja Péter Niedermüller (v Čebulj Sajko 1999: 131), da je življenjska zgodba »strukturirana lastna podoba« pripovedovalca.

Nezanemarljiva sestavina pripovedi so tudi vprašanja raziskovalke, ki do določene mere usmerjajo pripoved, neogibno vrednotijo in interpretirajo. Ta vpliv je še močnejši v spoznavnem postopku raziskovanja. Raziskovalec je postavljen v vlogo pripovedovalca, ker

⁸ Več o tem glej tematsko številko Glasnika Slovenskega etnološkega društva, 39 (3–4), 1999: Nas življenje izseljencev sploh še zanima?

⁹ Z vprašanji »blagih metod« v znanosti so se v slovenski etnologiji ukvarjali (po abecednem redu) Breda Čebulj Sajko, Jurij Fikfak, Vanja Huzjan, Naško Križnar, Boris Kuhar, Marija Makarovič, Jernej Mlekuž, Ivanka Počkar, Mojca Ramšak, Mojca Ravnik, Irena Rožman, Polona Sketelj, Marija Stanonik, Nena Židov idr.

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

vire prevaja (Webster 1983). Raziskava je torej prevod, je reflektirana pripoved o predmetu preučevanja. »Pri raziskovanju življenjskih zgodb [je] pomemben akter raziskovalec sam, ki prispeva k njihovi podobi in svoje domnevno nevidne navzočnosti ne more izključiti iz procesov, ki jih proučuje.«¹⁰ (Strle 2009: 95). Realnost terenskega dela dobi svojo končno podobo v besedilu raziskave, ki ne more izključiti avtorja, saj »dejstva in ugotovitve [...] nimajo samostojne eksistence, [...] ne bivajo same po sebi, ampak so zmeraj v nekem odnosu s tistim, ki odkriva« (Ramšak 1993: 66). Raziskovalna intervencija, ki se giblje od empirične k spoznavni ravni in nasprotno in jo imenujemo interpretacija, je vedno (inter) subjektivna, kajti samemu sebi, svojemu horizontu,¹¹ ne moremo ubežati in ni razloga, da bi to poskušali v imenu »objektivne resnice« novoveške znanosti.¹²

ZGODBA JOŽKA HOZJANA

Iz pripovedi sem izbrala tri teme, za katere se mi zdi, da so bile pomembne pripovedovalki.¹³ Zdi se, da so prav zaradi tega izčrpnije, z močnejšo izrazno močjo in zato tudi nekako dostopnejše interpretaciji. Prvo sem nasloвила »Avtoritarost starega patriarha,« drugo »Srečanje bratranca in sestrične – srečanje dveh resničnosti« in tretjo »Sestavine identitete in njeni simboli.«

Facti bruti

Jožek Hozjan, rojen 1920. leta, je bil sin Verone (dekliško Žižek) in Jožka Hozjana ter pripovedovalkin bratranec po materini strani. Leta 1930 je njegov oče iz Velike Polane emigriral v Kanado (v Waterdown), leta 1937 pa sta se v Francijo (najverjetneje v Pariz) izselila še njegova mama in on. Verjetno sta tik pred drugo svetovno vojno, morda leta 1939 ali v prvi polovici leta 1940,¹⁴ iz Francije emigrirala v Kanado, k očetu in možu. V Prekmurje se niso vrnili nikoli več.

¹⁰ Vednost pripovedovalca (in poslušalca) je »kontekstualno in situacijsko proizvedena glede na [njegov] razredni, rasni, spolni svetovnonazorski in religiozni položaj« (Milharčič Hladnik 2007: 36). Glej tudi op. 4.

¹¹ V prispevku se nisem ukvarjala z vprašanjem, zakaj je biografska metoda v družboslovnih in humanističnih vedah nepogrešljiva, kako vanje vnaša epistemološka prepraševanja, nisem se ukvarjala z njenim nastankom in razvojem, prav tako ne z vsemi dilemami, ki jih ustvarja.

¹² Pripovedovalka je veliko časa posvetila tudi povojnim ilegalnim migracijam in predvsem pomoči, ki so je bili ti izseljenci deležni pri družini Hozjan v Waterdownu v Kanadi. Tema zasluži kako poznejšo objavo.

¹³ 1. septembra 1939 je Hitler zasedel Poljsko in 3. septembra 1939 sta Francija in Velika Britanija napovedali vojno Tretjemu rajhu. 14. junija 1940 je Pariz zasedla nemška vojska in Francija je padla pod fašistični škorenj.

¹⁴ Josip Mal (1928), Matija Maučec (1933), Franjo Baš (1935), Svetozar Ilešič (1935), Alojzij Kuhar (1939), Sergij Vilfan (1961), Vlado Valenčič (1990), Mihael Kuzmič (1995), Malačič in Sambt (2003) idr.

Avtoritarnost starega patriarha

Avtorji besedil,¹⁵ ki orisujejo družbeno-ekonomske razmere medvojnega (1918–1941) Prekmurja, se navadno strinjajo, da je bilo na tem območju preveč kmečke delovne sile, industrija pa je bila prešibka, da bi mogla zaposliti te presežke. Sergij Vilfan (1961: 493) je ugotovil, da oba elementa (prenaseljenost in zaostajanje v industrializaciji) tvorita novega – migracijo. Kritika tega enostranskega pojasnjevanja je vprašanje, »zakaj se iz nekega okolja niso izselili vsi, čeprav so bili načeloma podvrženi enakim [ekonomskim, političnim] pritiskom« (Strle 2009: 90–91). Ugotovitev, da so razlogi za izselitev heterogeni, je skupna mnogim raziskovalcem migracijskih študij,¹⁶ a kar uide klasičnim parametrom, je navadno *motiv* za izseljevanje in ta v nobenem primeru ni ne ekonomski ne politični. Motiv je gotovo zelo intimne narave. Kaj nam o tem pripovedujejo babičini spomini?

Prišel [oče Jožek Hozjan] je v družino, kje je blo šest deklet. *Ne vem, zakaj ni bil tako dobrodošel, kot bi potreben bil moški pri tej hiši.* No, in čez nekaj časa se mu je ponudila prilika, da je šel, kot so takrat rekli, s trebuhom za kruhom. Šel je v Ameriko, pristal je v Kanadi. [...] Doma sta ostala sin, [se popravi] žena in njegov sin. Sinec je bil takrat star, ne vem točno, tam enih sedem ali deset let.¹⁷

¹⁵ Raziskovanje razlogov za izseljevanje ima v migracijskih študijah dolgo in bogato tradicijo. Pri nas so se teme dotaknili mnogi raziskovalci, naj omenim le Mojco Ravnik (1981), Bredo Čebulj Sajko (1995), Marjana Drnovška (1999), Mirjam Milharčič Hladnik (2007) idr.

¹⁶ Deli besedila so poudarjeni – ležeče – zaradi močnejše sporočilnosti. Slušni zapis sem transkribirala brez upoštevanja jezikovnih pravil. Posneta pripoved mora ostati dobesečni prepis življenjske zgodbe že zato, da nas opozarja, »da se za predmeti etnološkega raziskovanja [...] skrivajo ljudje« (Čebulj Sajko 1999: 138). Zvestoba dobeseednemu govoru mi je ob analizi pripovedi npr. razkrila, da se prvi, »pripravljeni« del intervjuja, močno razlikuje od poznejšega, »spontanega« tudi v jezikovnem pogledu.

¹⁷ Hitlerjevo osvajanje Evrope je gotovo pospešilo Veronino odločitev.

V.: Zdej, sedemtridesetga sta onadva šla v Francijo in potem... v Kanado. Ampak, Omica, zgodila se je druga svetovna vojna...

O.: Ja, ampak oni, oni so, oni so šli, oni so šli... verjetno za časa vojne je to blo!

V.: Viš, to mi je tud zanimivo...

O.: Ja, ja.

V.: Oni so verjetno šli za časa vojne.

O.: Ampak oni so redno, iz Francije v Kanado so že oni redno potovali, ki jih je oče, kot družino, povlekel.

V.: Nemčija je okupirala Francijo, ne, Francija je bila okupirana. A misliš, si slišala, al pa misliš, da je bla tud vojna, recimo, kriva, da jih je on potegnu v Kanado?

O.: Jaz bi mislila, da. Samo, kako so oni...? Ne vem pa, ne bi znala povedati zdaj jaz, katerega leta je to blo, ne.

»Začetek druge svetovne vojne je veliko izseljencev iz Francije pripeljal domov.« (Hribar 2003: 529) Ob začetku Hitlerjevega osvajanja Evrope, »ko so se sezonci množično vračali iz Nemčije in Francije« (Lukšič Hacin 2003: 231), se Verona in Jožek nista vrnila v Veliko Polano, temveč sta se izselila v Kanado. Verona Hozjan se je po dveletnem bivanju v Franciji odločila izseliti v Kanado. Poleg navedenih motivov je treba upoštevati tudi dejstvo, da je »izselitev v eno izmed evropskih dežel pogosto predstavljala le odskočno desko za pot čez ocean« (Slavec 1982: 31).

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

In:

V.: Potem gospa Verona, šivilja, zakaj se je ona odpravila?

O.: Veš, tu sem že tud jaz premišljevala, da mogoče je, mogoče je ona *lažje do njega prišla* ali je hotela, da ... Ta dedek pa mamca nikoli nista živela v skupnosti z svojo hčerko ali zetom...

V.: Čaki. Kako? Ta...

O.: Nista živela v skupnosti. Sama sta... *Dedek je bil strašno samosvoj*, veš, tak da so v hiši bli, ampak posebej, hčerka pa zet spet, ka so ta odišli, ne.

V.: Se prav...

O.: *Da mogoče je tu kaj blo, družinsko.*

Naslednji odlomek potrjuje pripovedovalkino sklepanje:

O.: Ko je oče šel, sem se pa jaz roditi mogla, tako da jaz, jaz tega... *Pa niti o stricu, ti tako povem, nismo slišali dosti*, še ko sem jaz kot otrok, ampak takrat šele, ko so njih spravili...

V.: Iz Francije v Kanado?

O.: Iz Francije v Kanado, ne. Ja.

In še:

Z očetom nismo meli mi veze, ne, prej, ne, ker oče mene ni vidu, oče mene ni poznal, ne, to je. In *nikoli ni bla nobena pozornost*, razen ko so mi tiste fotke, kje so skupaj, da je oče tud, poslali.

O stricu se ni govorilo, čeprav je bil njegov sin živahna priča stričeve odsotnosti. Če bi se govorilo o stricu, bi se moralo govoriti o njegovi izselitvi čez Atlantik in predvsem o družinskem konfliktu, ki je močno vplival na začasni razpad mlade družine Hozjan. Utesnjenost patriarhalnega življenja v družini/na vasi je bil eden od motivov za nepovratno čezmorsko pot starejšega Jožka Hozjana. Verono Hozjan je poleg omenjenega motiva od primarnega doma vleklo ljubezensko hrepenenje.¹⁸ Teta Verona je bila v tistem času in kraju izjemna osebnost, oseba, kakršno opisuje Mirjam Milharčič Hladnik (2005: 169):

Udeleženci migracijskega procesa so bili aktivni, dinamični posamezniki, ki so sprejemali ambiciozne odločitve glede na zgodovinske okoliščine, vendar v skladu s svojimi osebnimi preferencami.

Pripovedovalka takole orisuje Veronino ekonomsko samostojno življenje:

V.: Rekla si, da je mela tri pomočnice.

O.: Ja, tri punce so ble, ki so prihajale šivat.

V.: Aja, tko!? Ona je tako na široko...

¹⁸ Zanimivo je, da se je ekonomsko samostojna Verona s prihodom v Kanado, k možu, odpovedala služenju denarja s šiviljstvom. Pomagala je možu pri njegovem delu. Z begom od Očeta, z uporom Očetu je ob snidenju z Možem ponovila shemo, ki jo je poznala že iz otroštva.

O.: Ker veš ta, to ni blo, da moraš bit prijavljen ali nekaj. Če si dober, če izdelek svoj nardiš, neglede kjekoli je, če je tud na vasi, če svoj izdelek nardiš dober, pokažeš, ti gre, ti drugi prinesejo. Ker ni blo konfekcije v trgovinah! In kaj je blo, to je blo tako drago, da si to ni mogu privoščit, ne, to...

V.: Ker... kolko pa je blo takih žensk v tistem času, ki bi ekonomsko tko samostojne ble? Zlo mal, po moje. Je bla neverjetna ženska.¹⁹

O.: Ja. Ker jaz v Polani nisem poznala... [...] Tistega časa je najbrž, najbrž bla edina in tudi, ne samo, tudi iz Čerenšovec, vasi so, ki... veš, nekaj je blo takih, ki so rade ble lepo oblečene, ne, če ne za drugo, za k maši pa za k poroki pa birma pa krst pa take stvari, ne, da so nosile, da je ona, *ona je živila s tem*. Ona se ni s kmetijstvom bavila.

Proti koncu prvega intervjuja je Tilka Žalik nepričakovano zavzela trdno stališče. Bila je jezna:

O.: Pravim, da dedek, *temu vsemu je vzrok bil dedek. Vsej jaz tako mislim*. [...] [Mi kaže neko publikacijo.] Evo, viš, Žižek Mihael, to je bil zaj ta Ži... oče od teh, ki smo govorili, od Verune, ne...

V.: Ta, ki ni prenesel še enga moškega na kmetiji?

O.: Ja!

Ker je babica jezna na Mihaela Žižka, se ji zdi, da je živel predolgo:

S tem, da *tu nekaj ni blo v redu*, ne. Je pa *dedek bil strašno samosvoj* in, tudi, v vsej tej muki je živel 95, 96 let je bil star, ko je umrl. Pri vsem tem, ne. *Da jaz mislim, da ni sprejel on nobenega moškega, da ni, ni sprejel, ne*. Ja.

Od kod čustvo jeze? Torej, Jožek Hozjan (starejši) je leta 1930 zaradi konflikta s tastom odšel v Kanado in zapustil ženo Verono in sina Jožka, ki je bil takrat star 10 let. Istega leta se je v Hotizi Veronini sestri Bari rodil najmlajši otrok – hči, pripovedovalka naše zgodbe, Matilda Lackovič. Leta 1935 je teta,

ker je imela samo enega sineka, je tudi mene, ki sem tudi bla iz številne družine, vzela k sebi za svojo. [...] On je mene zdaj mel tu kot sestrico, veš. On je bil presrečen, nej, ja. On, ki sem se jaz igrala, on je tako skrb mel, da se meni ne bi kaj zgodilo, veš. Tam je bla ena mlaka pa so take gosi ble, ki so rade te pocukale. [...] Med temi spomini... [pripoved postane čustveno obarvana] jaz mam pa izreden spomin, ko sem jaz pri njih bla, veš. Izreden! Mogoče zato, ker ona ni mela [drugih otrok], tega sina samo, da sem jaz bla toliko priljubljena v tej hiši... In je tiste, mejla je tri pomočnice, tiste pomočnice pa ta njeni sin, *to sem jaz bla bog pri njih, tako priljubljena*... mislim, resnično! Ne. Da nikoli v življenju nisem bla toliko dobrodošla kot sem bla v tej družini, ne. *In če onadva ne bi šla, jaz bi verjetno ostala tam, pri njih*. [...] No, in po dveh letih, ko sem v tej družini živila, je teta dobila zaposlitev v Franciji. [...] Samo pravim, to, da imaš nekoga tako rad kot je on mel... ne. *Ker če oni ne bi šli,*

¹⁹ Več o tem pišem pozneje, v razdelku o identiteti.

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

bi verjetno jaz še ostala tam, ne. Ja. Jaz sem, tik predno so šli, sem jaz šla od tam. Blo je pa nekaj fotk, ampak nobene tiste fotke, ki sem tam ž njim. Nobene fotke nikjer, kje je tisto ostalo, ali v Hotizi ali v Polani ali kje...

Pripovedovalka je bremenila svojega deda Mihaela Žižka krivde za odhod Verone Hozjan in njenega sina Jožka v Francijo. Na »starega patriarha« je bila jezna zato, ker je bil odhod bratranca in tete v Francijo prelomni, travmatični dogodek v njenem življenju. Babica je bila takrat stara sedem let, odšla je v šolo. Z Verono in Jožkom je preživela čustveno nepozabni leti in ob njunem odhodu se je verjetno čutila zapuščeno.

Vzroki za izseljevanje so vedno zelo heterogeni in kompleksni, kakor so vsi človeški pojavi. Raziskovalci človeških pojavov se moramo sprijazniti, da jih ne moremo popolnoma zajeti in analizirati. Jožek Hozjan zagotovo ni zapustil žene zgolj iz ekonomskih razlogov, kajti v tridesetih letih 20. stoletja so se zaradi svetovne ekonomske krize mnogi izseljenci vračali domov, navadno celo brez vsega. V naši zgodbi nastopata družbeno in intimno ozadje medsebojno prepletene. Medvojni zapisi nam razkrivajo, da je bilo Prekmurje v tistem času zaradi slabe ekonomske in socialne politike stare Jugoslavije, migracijsko območje. Skleпам, da je bil Jožek Hozjan precej reven, saj bi drugače po šegi moral povabiti nevesto na svoj dom. Toda pokaže se, da njegov ekonomski položaj ni bil edini razlog za njegovo izselitev, pomembno vlogo v odločitvi je imela njegova izključenost iz okolja, v katerega se je poročil. Iz pripovedi je razvidno, da se je Jožek Hozjan poročil na bogato kmetijo, na kateri je imel vso oblast njegov tast Mihael Žižek. Verona, žena Jožka Hozjana, je bila relativno, v močno patriarhalno zaznamovanem okolju, samostojna in ekonomsko neodvisna ženska, a si zaradi opisanega ni mogla privoščiti drugačne ločitve od primarne družine (očeta patriarha) kakor odhoda v tujino. V domačem okolju bivanje z možem ni bilo mogoče. Oba, čeprav vsak posebej, sta iz Velike Polane odšla zaradi osebne samouresničitve. Pojav migracije je torej v naši zgodbi povezan s samouresničitvijo obeh protagonistov.

Srečanje bratranca in sestrične – srečanje dveh resničnosti

Pripovedovalka sklene zgodbo o prekmurskih priseljencih²⁰ tako, da dobesedno prelomi s tokom pripovedi in začne pripovedovati o svojem obisku bratranca v Kanadi:

No, po letu 1995, decembra mesca mi je umrl mož. Takrat sva se s hčerko dogovorile, da bova šle na obisk v Kanado. Zele sva sabo dva vnuka, od moje hčerke, pokojne, hčerkico in ona svojega sineka.

Pot v Kanado leta 1996 je bila prva pripovedovalkina čezatlantska pot. Ob srečanju z bratrancom je bila stara 66 let, on pa 76.

²⁰ Pripovedovalkini spomini na bratranca vključujejo poleg drugih vsebin tudi spomine na povojne ilegalne prebege čez mejo.

Fotografija 1: Teta Verona v Veliki Polani, fotografirana pred odhodom v Francijo leta 1937 (avtor neznan, hrani pripovedovalka).

Kda smo si ogledali Kanado in obiskali te svoje, [se popravi] jaz svoje bratrance, ne. Ker sem imela tam še nečaka in nečakinjo po bratu in po sestri, smo šli najprej tja na obisk, potem smo pa še obiskali tega mojega [dolg premor] bratranca. [Solze s smehom.] *Nemreš govoriti, ko se spomniš...* [V nadaljevanju čustveno poudarjena pripoved.] Ta moj bratranec je bil seznanjen, da bom prišla, z ženo sta... strašno so nas pričakali, ampak on je še zmeraj mislu, [se smeji] on ni vedu, da sem jaz tako rasla in postala stara kot on, čeprav je on bil deset let od mene starejši, ne. *Ko je on zagledal mene pa mojo družino, hčerko pa dva vnuka, je onemel, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški, samo je stal pa gledal*, tako je bil presenečen, ne. [Čustvena napetost pojenjuje.] No, čudovito so nas sprejeli. Vsepovsod, kjer smo prišli, smo začeli obujati spomine, darila izmenavali... [Pripoved zopet postane čustveno silovita.] *To je bil dogodek, da se ga nikoli v življenju ne pozabi, samo enkrat doživi.*

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

Fotografija 2: Bratranec Jožek v Veliki Polani, fotografiran pred odhodom v Francijo leta 1937 (avtor neznan, hrani pripovedovalka).

Dogodek srečanja že drugič – prvič z bratranecem preživi dve predšolski leti svojega življenja – v pripovedi poveže pripovedovalko in njenega bratranca, biografija sovpade z avtobiografijo (v ožjem pomenu besede).²¹ Bratranec Jožek, ki je v pripovedovalkinem otroštvu prevzel vlogo starejšega brata – skrbnika, ob njenem kanadskem snidenju razgrne svoje psihično ravnanje s prekmursko preteklostjo: Jožku se je čas ustavil. »Zato pravim, je za njega to, to bil grozen šok. Da zdaj pa jaz, pravim, hčerka pa še dva vnuka, ne. *On sploh ni mislu, da mi se staramo.* Ni mogu verjeti!« Tudi njegova žena Angèle, francoska priseljenka, je bila zelo vesela srečanja, toda njena radost je izhaja iz drugega vira: zanj je bilo to srečanje z Evropejci.

In še to, ki ta Parižanka, ona je vidla tiste slike, ki je teta pokazala, ne. Jaz sem njej mogla povedati, od ktere sestre sem, da je Bara bila moja mama, ne. Tako da je ona

²¹ Vsaka biografija je predvsem avtobiografija (v širšem pomenu besede), saj življenje drugih gradimo skozi lastno pripoved. Več o tem pišem v sklepnem delu prispevka.

Fotografija 3: Tilka Žalik z Jožkom in Angèle Hozjan, možem in ženo, pred njuno hišo v Waterdownu 21. avgusta 1996: »Viš, to je njihova hiša, ki jo je že on [bratranec] zgradil, že ta mladi, ne.« (avtor neznan, hrani pripovedovalka).

Fotografija 4: Jožko Gerič (povojni priseljencec), Tilka Žalik in Jožek Hozjan, avgust 1996 (avtor neznan, hrani pripovedovalka).

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

Fotografija 5: Zakonca Hozjan v svoji hiši v Waterdownu avgusta 1996: »To je pa noter, v stanovanju« (avtor neznan, hrani pripovedovalka).

meni potem kazala, pa pol joj je on razlagal, ona je... *Iz osrčja Evrope smo prišli!...* Ona je nas mela kot, ne vem, *kot grofe kraljevske*, veš, ne. No, in nam je *ponudila kot posebnim gostom to, ki je dobila iz Francije – francoski konjak*, ne. Ni mogla verjeti, da pri nas to imamo, vendar ji tega nismo izdali, ker smo, kot posebni gostje smo bli, ne [se smeji], ja.

Bratranec je po uvodnem snidenju povabil pripovedovalko in druge goste v restavracijo.

No, in predno smo šli od tam, pravi on: »Jaz bi tak rad tebe pa tvoje pozval, ka bi mi šli malo pojedst... A bi šla ti... v gostilno?« On ni upal, da je on smatral, da smo mi nekaj več, da bi mi šli z njim ven, veš. Toliko, ja, toliko je bil, pravim zdej... On je zapustu tisto Polano revno. Čeprav njegova mama je bla drugačna, ampak on je tisto revščino tam pustu, ne. Tudi mene je znal od kod sem s Hotize prišla, da sem se pri njih oblekla pa uredila, čeprav sem jaz bla, mela sestre, ki so mi tudi nudile nekaj, ne, ki so ble starejše, ampak sestre so že mele svoje družine takrat, ne. Ja. Tako da sem: »Pa seveda (bo)mo šli!«

Razlog bratrančevega obotavljivega povabila v restavracijo je pripovedovalka

interpretirala kot neskladje med spomini (»On je zapustu tisto Polano revno.«) in resničnostjo (»On je smatral, da smo mi nekaj več, da bi mi šli z njim ven.«). Vdor realnosti v spomine lahko zamaje njihovo homogenost, nevprašljivost. Srečanje sta bratranec in sestrična sklenila na pokopališču, na točki, ki je povezovala oba glavna junaka in ki bi lahko utrdila njun skupen spomin: grobova matere in očeta, tete in strica.

[Pripoved se umiri, dobi poročevalski poudarek.] No, potem smo šli na pokopališče, na tetin grob, kje je ona pokopana pa... *Ne vem, kako so, ker so dva groba meli*, niso, kje je bil oče prej pokopan, a so na novo zraven delali pokopališče ali kak, ker ni blo žar še, ne. Ka so se pokapali, ne. Samo so v tistem smislu, stilu pokopališča kot židovska, da ni... samo je spomeniček pa nobenih rož, ničesar, nobena... samo trava se, ne, pokosi na... tistem spomeničku pa ni gor... to je, da znaš, obeležje, ne. Ja. Tak da nas je najprej pelal na maminega pa potem na očetovega, ne, kje so pokopani bli. No, pol smo od tam odšli, pol se nismo več vidli, ker smo mi odpotovali, ne.

Pripovedovalka je razmišljala o ločenih grobovih žene in moža ter si skušala to ločenost razložiti, a neuspešno. Skupno življenje Jožka in Verone Hozjan, moža in žene, bo ostalo skrivnost, tudi za pripovedovalko.

Srečanje sestrične in bratranca je bilo srečanje dveh življenjskih svetov. (Tako kot srečanje med pripovedovalko in Angèle.) Interakcija je bila uspešna, saj je temeljila na skupni pretekli izkušnji. Ob srečanju, vabilu v restavracijo in obisku pokopališča pa je mogoče opaziti, kako sta se referenčna sistema obeh svetov pogajala med seboj. Babica, ki živi na poti Ljubljana–Lendava, je srečala bratranca na njegovem domu, v Waterdownu. Tako kakor sta ob srečanju spojila prostore, sta postopoma našla tudi čas, ki ga je bratranec ob odhodu iz Velike Polane ustavil. Prilagodila pa sta tudi kulturne – jezikovne sestavine obeh resničnosti.

Sestavine identitete in njeni simboli

Naslednji odlomek iz pogovora osvetljuje položaj, ko postane jezik, sestavina etnične identitete *par excellence*, negiben na dveh ravneh: na ravni čustvene otrplosti in na ravni časovne zamrznitve. Obisk pripovedovalke je bratrancu izvabil spomine. Zaradi silovitih čustev je najprej obnemel, nato se je s pripovedovalko začel pogovarjati v polanski prekmurščini.

V.: Bratranec je govoril prekmursko?

O.: Ja. *Čisto tisto polansko prekmurščino*. V začetku ni šlo. Veš. Pol pa sem se jaz nasmejala pa sem pravila: »No, pomali, pomali... Vse se bova pogučala, [v]se si pogučiva. Kak je te bilou pa kak je zaj.« [Pripovedovalka je čustveno vznemirjena.] Te se mu je odprlo, ne. Ker on je, on, ko je nas vidu, zej ko sem ti rekla, da je zanemel, ni vedel niti govoriti, ko smo predstavljeni bli, kdo sem, ne, pa da prideš s tako družino, ne, ko te tam otročka pusti, ne, je, je on... in v tistem, da je on k sebi

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

prišel, je to rabu čas. Ne. Pa pol ona pravi, da naj se zbere, pa pravi, pa pomisli, iz osrčja Evrope so prišli na obisk! Veš kaj je to za njih pomenilo! Ne. Kaj, kaj je to za njo, ne! Za njega tudi, ne, ampak, on se ni znal tolko izraziti, ni bil tolko svoboden kolko je ona bla, ker on je bil čisto...

V.: Njega so čustva prepravila...

O.: [Se smeji.] Ja, čustva so ga prepravila, ne. No, tako da, no, pravim, dokler je on k sebi prišel pa da sva potem začela, ampak *čisto tisto prekmursko besedo*. Kaj je vprašal, je premislu, ne, in pol vprašal. [...]

V.: A je ta polanščina, ki jo je on govoru, bla stara polanščina al je bla to polanščina, ki jo zdej govorimo al je polanščina skoz ista? To...

O.: Tista, tista stara, kak so, samo jaz sem vse razumela.²² Ja. On nobene nove besede ni, ni znal, niti... ki se *včasih zmotiš pa neko slovenščino notri poveš* ali nekaj, ne, to ni, ne razumejo. Ne, ne razumejo. Tudi v pismu jaz, ko pišem, jaz se trudim, da prekmurščino, čim starejšo, da se besede, veš. Ja.

Odnos izseljencev do nove domovine je živ odnos: »utečenost v kanadskem vsakdanu, gmotni položaj in socialni status, novi prijatelji, potomci, osebna zgodovina bivanja v Kanadi, ki se meša s praktičnim načelom integracije« (Strle 2007: 121), odnos do stare domovine pa je mrtev.²³ Enako se zgodi z jezikom, saj sta prostor (tako mentalni kot fizični) in jezik povezana²⁴ – za oba se čas ustavi. Kar je fizično nedostopno (izvorna domovina, jezik), je podvrženo fantaziranju (s čimer postane mentalno dostopno) in idealizaciji prav zato, ker ni stika z resničnim. Priseljenci si v novi domovini ustvarijo svoj jezik – kanadskoslovenski (»Idemo s tvojo karo?« ali »Ne, tista veja, tam!«)²⁵ in svojo skupnost²⁶ – kanadskoslovensko, nov prostor, ki je skladen s časom, namreč s časom novega (pre) bivanja. Enako se zgodi z imenom kot interpelacijsko točko posameznikove družbenosti, kot bistveno sestavino intimne in družbene identitete:

V.: Te spremembe... imen. Tko me zanima jezik, pa v bistvu spremembe, k rečeš,

²² »Domača mi je bla, zato ker je, mama je bla iz Polane, pol sta dedek pa babica prišla k nam, pol tista, tista, ki sem bla pri njih, jaz živela... In tudi zdaj, po osvoboditvi sem jaz šla v Polano, pa dedi je bil s Polane. Tako da meni je polanščina domača. Je malo, na primer, ti povem: rjuha. V Polani pravijo, da je to 'prt', v Hotizi pa 'lilehen'. Si ti to ne moreš? Kolko je to razlike, da sta to dve sosedni vasi, ne, ki mejita ena na drugo, vse njive pa vas... in je, pri eni je 'prt', drugi pa 'lilehen'. Za mizo (potrka po mizi): to je pa 'stounica', 'stolnica', ne, 'stounica'. To je pa na obe vednako.«

²³ »Ker on se nikoli ni vrnu, niti ni mel potrebe, ni... Mogoče tudi to, da se ni mel kam vračati. Čeprav bi ga vsi sprejeli, ampak on več ni mel ne svojega doma, kje so živeli, kje je rojeni bil, ker... To sem ti rekla, da sta dedek pa babica prodala tisto vse enemu, ne, in jih je potem nagnal pa sta potem prišla v Hotizo k moji mami pa očetu živet, ne. On ni mel, on nič, on več nič ni mel.«

²⁴ Če se navežem na Ludwiga Wittgensteina: Meje mojega jezika so meje mojega sveta.

²⁵ Oba stavka in še nekaj drugih sta mi posredovali obiskovalki druge generacije prekmurskih priseljencev v Kanadi, ko sta se vrnili v Ljubljano.

²⁶ Kanadskoslovenska skupnost je ustvarila nov narod. »Ta nima samo specifične kulturne identitete, temveč natančno določene geografske lokacije, narodne institucije, muzeje, arhive, društva in različno profilirane politične organizacije. Ima tudi svojo zgodovino, ki je tako kot zgodovina izhodiščne identitete podvržena različnim ideološkim interpretacijam.« (Milharčič Hladnik 2009: 55).

recimo... za to drugo generacijo, ki je šla po vojni, oni so vsi Džouji, ne. Noben ni Jožek več, ne. Kako je blo s temi, ne... V Franciji in v Kanadi me zanima. Problem jezika pa imen.

O.: Ja. V Franciji toliko, dokler so veze ble,²⁷ se je zmeraj pisalo Verona pa Joško, ne. V Kanadi je pa že bil tale, njegov oče je pa že bil Hozjan Džou.

V.: Je bil.

O.: Ja. Oče njegov. In ravno tak je ta bil. Tam so, ne vem, zakaj so, zakaj so, k viš... ona, Anika, ki so jo klicali Anika Lackovičva, ona je od nečaka, – tam je En. Zakaj so, zakaj so ta imena spreminjali... Pa kot Liza – Lizbet, nej Elizabet ali Liza, Lizbet, ne.

V.: Ti, ko si bla tam, so se med sabo tak klicali?

O.: Ne, med sabo so se čisto po naše, ne. Ja. Anika pa Liza pa Joško pa Joužek, čisto tak kot... tudi doma oni v družini, ki Lackovič ma Džoja pa En, *sta Jouži pa Anika doma, v družini. Ampak uradno so Džo pa En.*

V.: Zapisano v rojstnem listu?

O.: Ja, tako ja. V knjigah, uradno so pa... majo pa tista njihova imena. Ja. Ker... interesantno! Gerič, ta, sta dva brata: Štefan pa Joško. Ta je bil Džou, of je pa Štefan bil, tisti pa ni spremenil imena.

V.: Ne veš pa, zakaj?

O.: Ne, ne vem. Ne.

Ime je bistvena sestavina, v našem primeru, fluktuirajoče identitete: javne in intimne, prekmurske in kanadske. V pripovedi je jasno vidno, da v javni sferi prekmursko ime zamenja jezik:

takšna praksa prilagajanja osebne imena anglosaksonskemu okolju, ki je pri Slovencih v Kanadi precej pogosta, [je] izšla iz razlogov strateškega, praktičnega in simbolnega pomena: pogojevala je hitrejše vključenost v družbo, ki je bila včasih življenjskega pomena [...], Kanadčanom je omogočala lažje branje in izgovarjavo, hkrati pa sta se vanj skrili identiteti iz izvorne dežele in dežele priselitve. (Strle 2009: 113).

Orientacijska točka identitete je lahko tudi simbolna razsežnost kakega predmeta, v našem primeru šivalnega stroja.

V.: Pol me pa tud zanima... k si bla ti na obisku v Kanadi... A se je vidl kej – al v sobi, al pri govorici, kokrkol, *a se je vidl kej Prekmurja tm notr?* V hiši, v načinu, vedenju, v ambientu, v čemerkol, a si lahko zaslutla, kje kej tebi domačega? V tem smislu...

O.: Veš kaj bi, kaj bi rekla? Ena... *tisti šivalni stroj, kako je ona pelala ta šivalni stroj*, ki sem ga jaz vidla v *tisti hiši, kje je ona šivala v Polani*. [...] Ker ona je mela ločeno svojo sobico, kje sta s tem sinom pa jaz, ki smo bli, pa še stroj tam notri. No, in *ta stroj sem jaz vidla v Kanadi!* Da je ona *s tem strojem šla v Francijo in iz*

²⁷ Korespondenca, bolj formalne narave, med Verono in pripovedovalko.

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

Francije ga prinesla, ne. Ker ta stroj... To so ble stare Singerice, Singerof stari stroj na nožni pogon,²⁸ in ta stroj je mel tisto, ki se glava pokrila...

V.: Priklop. Na preklop.

O.: Ja, da je to leseno blo, in je bil poškodovani malo. In to poškodbo se jaz spomnim iz Polane, da je... In zato sem jaz takoj stroj vidla! To je, to je blo prvo, ko smo mi noter prišli, sem jaz tisti stroj zagledala, ne. In sem pol vprašala, kako je to, a je to res, da je to iz Jugoslavije prišlo? On pa pravi: »Ja!«

Skupaj s selitvami prebivalstva (skupin ali posameznikov) se selijo tudi predmeti kot kulturne sestavine (Smyntyna 2009) in vselej že kontekstualizirani tvorijo pomene. Ko skušamo predmet obravnavati semiotično, torej kot nematerialni element, postane »besedilo, ki ga je treba brati« (Geertz v Schippers 2002: 131). Predmet sam nas nagovarja s pomeni, morda tudi (že) s spomini, poleg tega tudi naše ravnanje s stvarmi proizvaja pomene. Nekatere sodobne etnološke raziskave materialne kulture izhajajo iz koncepta življenjske poti predmetov. Tako raziskovanje osvetljuje povezavo posamičnih materialnih elementov s posamičnimi življenjskimi zgodbami in odkriva, da

nekateri predmeti postanejo priljubljeni predmeti, ki služijo koz znamenja ali kaži poti za orientacijo in personalizacijo v prostoru in času. Tudi najbolj navadne stvari [...] lahko dobivajo čustveni naboj in ljudje nanje gledajo [...] kot na opredmetene spomine [...] posameznikove življenjske poti. (Schippers 2002: 133)

Omenjena orientacija in personalizacija v času in prostoru označuje identiteto posameznika ali skupine. In babica je v pripovedi predstavila šivalni stroj ob vprašanju identitete. Šivalni stroj Singer, ki so ga industrijsko, serijsko izdelali v eni od industrijsko razvitih evropskih držav v tridesetih letih 20. stoletja, je opravil dolgo pot skozi prostor.²⁹ Pripovedovalka ga je prepoznala kot identitetni simbol tete Verone. V Veliki Polani si je Verona z njim služila kruh in je bil bistvena sestavina njene poklicne identitete in ekonom-

²⁸ »Revolucija se je zgodila leta 1846. Elias Howe se je dokopal do spoznanja, ki ga je zapisalo v zgodovino kot očeta prvega šivalnega stroja po principu, ki je v uporabi še danes. Stvari se je namreč lotil na drugačen način kot njegovi predhodniki. Ni stremel k posnemanju ročnega šivanja, temveč je prišel na idejo o prepletanju dveh sukancev in dveh žlebov, ki oblikujeta zanke, skozi katere gre čolničnik s spodnjim sukancem. Blago je vpeto navpično in pripeto z bucikami. Howe je svoje odkritje patentiral, ker pa ni imel denarja za reklamiranje, je povabil potencialne kupce na ogled stroja. Prišli so in – odšli. Brez naročil. Razočaran je odšel v Anglijo, se po treh letih vrnil v Ameriko in – doživel pravi šok. Konfekcijske tovarne z njegovim prekopiranim izumom so cvetele, ne da bi mu plačevale patentne pravice. Spustil se je v dolgo in umazano tožbo, med drugim se je v sodnih dvoranah spopadal tudi z Isaacom Merrittom Singerjem, gospodom, ki je sanjsko obogatel z njegovim izumom, njegovo ime pa je še danes sinonim za šivalne stroje. Po vztrajnem dokazovanju je sodišče Singerju leta 1854 vendarle naložilo visoko plačilo odškodnine in pavšala za patentne pravice ter mu dovolilo prevzem licence po Howovem patentu. Kljub nenehnim izboljšavam so bili konec devetnajstega in v začetku dvajsetega stoletja šivalni stroji še vedno težki, nerodni za šivanje, vendar osupljivo dragi.« (Cah-Žerovnik 2009). Veljali so za statusni simbol. V tridesetih letih so se pojavili tudi v Evropi.

²⁹ Tu zanemarjam dejstvo, da je bila njegova prva pot iz industrijsko razvite evropske države, kjer so ga proizvedli, v Veliko Polano.

ske neodvisnosti. V Parizu je bila zaposlena kot šivilja v tovarni, šivalni stroj pa ji je morda popoldne pričaral kako lepo obleko. V Waterdownu je postal gospodinjski stroj, ki jo je določal kot gospodinjo³⁰ v domačem podporno-oskrbniškem sektorju, kakor vlogo ženske v patriarhalnem sistemu opredeljuje Lilijana Burcar (2007). Selitev in ustalitev šivalnega stroja simbolizirata tetino (in posredno bratrančevo) življenje, je predmetna priča njenih migracij. Pripovedovalka ga je prepoznala tudi kot simbol izvira – Prekmurja, zanjo je bil to nostalgičen spomin na njeno otroštvo v Veliki Polani. Morda ga ne bi videla nikoli več, morda se ga tudi spomnila ne bi, če bi ne obiskala bratranca v Kanadi. Čeprav ga ni uporabljal nihče več, ga je imel shranjenega v mamini sobi še dolgo po njeni smrti. Zanj je bil dragocen spomin na mamo in njuno življenje v Veliki Polani.

Paradokсно je industrializacija, ki je »proizvedla« šivalni stroj in »urbanizirala« Veliko Polano, sprožila velike migracije ljudi (in stvari) iz podeželja v mesta in iz Evrope prek Atlantika v ZDA in pozneje ndr. tudi v Kanado. V prenesenem pomenu je imel šivalni stroj razdruževalno (ločil je hči od primarne družine) in povezovalno vlogo (povezal je ženo z možem). Na mikroravni je morda celo vplival na pripovedovalkino izbiro poklica, kajti odhod bratranca in tete v Francijo je bil prelomni dogodek v njenem življenju. Ta prelomni, po svoji naravi travmatični, dogodek, je pripovedovalko morda usmeril v poklic. Mnoga leta po odhodu je svojo bolečino morda zacelila s tem, da je postala šivilja.³¹

V.: A si pomislila, da si ti mogoče postala šivilja zaradi te gospe? Ker ti je bila tako draga in ona je bila šivilja...

O.: Ne vem. Ker mi, mi smo... brat je tudi bil krojač...

V.: Ampak mama pa oče pa nista bila s tega...

O.: Ne, noben... Lahko! Ker to od malega, ne. Sem pa roke spretne mela, če je bilo treba kajkoli zašiti ali zvesti ali nakvačkati ali naštrikati, mogoče da je to bil v tisti rani mladosti, da sem to vidla, in pravim: s tisto ljubeznijo, ka so me dekleta pa ta teta pa ta bratranec, kak so me vsi... mislim, *oboževana sem bila takrat, da je mogoče to ostalo, ne vem.*

Šivalnega stroja, o katerem teče beseda, nisem nikoli videla, otipala ali slišala njegovega drdranja. Ne vem, kje in kdaj so ga izdelali, kakšne so bile njegove mere itn., a vendar si ga s pomočjo migracijske zgodbe lahko dobro predstavljam. Zelo težak in okoren predmet so v Veliki Polani naložili na voz, ga pripeljali do prve železnice in naložili na vlak za Pariz. In nekega dne so ga naložili na čezatlantski parnik, ki je izplul iz enega od francoskih pristanišč proti Kanadi, kjer se je ustalil. Na svoji življenjski poti so se na njem naložili mnogoteri pomeni – ne zgolj za lastnico tega predmeta, temveč tudi za njej

³⁰ Glej opombo št. 18.

³¹ Psihični mehanizem identifikacije je nezavednega obrambnega značaja. Pred bolečino, ki jo subjektu povzroča objekt, se skuša jaz zavarovati z identifikacijo. Na ta način se objektu približa, pravzaprav zavzame njegovo mesto. V pripovedovalkinem primeru se je z identifikacijo razdalja med teto Verono in pripovedovalko izničila; pripovedovalka se je vrnila v čas pred travmatičnim slovesom.

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

bližnje osebe. Celó za mojo babico, ki je v otroštvu z njim preživela dve leti. Postal je biografski predmet z izredno pričevalno vrednostjo.

SKLEPNI PREMISLEK

Pripoved babice je bila njena redefinicija preteklega, proces spoznavanja preteklih dogodkov, ki hkrati postavlja dialektično razmerje med njeno sedanostjo in preteklostjo. Vsebina biografije po Pétru Niedermüllerju

temelji na pripovedovalčevi rekonstrukciji realnosti, na njegovem spominu na potek življenja, iz katerega po lastni presoji izbira dogodke in dejanja in jih med seboj povezuje po principu lastne logike.« Je produkt pripovedovalčevega »današnjega izkustvenega znanja, ki se v pripovedi reflektira skozi preteklost.« (v Čebulj Sajko 1999: 130–131).

Proces pa je tudi nasproten: pripovedovanje zgodbe preteklega reflektira sedanost, aktualne izkušnje pripovedovalca in morda tudi revidira njegov relevantni sistem. Podobno razmišljata Ferenc Erős in András Kovács (v Čebulj Sajko 1999: 132), da se v pripovedi »o sebi« preteklost izraža s sedanostjo.

Babičina misel je bila v pogovorni situaciji uprta v preteklo realnost (spomine), sedanjo realnost (poslušalko) in intrapsihično realnost. Potek življenja je »selekcijiranje pretekle realnosti« (Čebulj Sajko 1999: 153) ali »individualno jemanje iz posesti realnosti« (Niedermüller 1988: 456). Ne gre zgolj za spomin in pozabo, temveč za namerno selekcijiranje zaradi sodb notranjega (nadjaz) in zunanjega poslušalstva. »Pripoved posameznika je mešanica dejstev in fikcij, idealov in realnosti, ki so pod vplivom običajnih družbenih določil in sankcij, izhajajočih iz tradicije.« (Čebulj Sajko 1999: 134). Z drugimi besedami: tok zavesti je pod vplivom nadjaza. Pripovedovalec pri ustvarjanju pripovedi hkrati prenaša in analizira svojo skupnost (družbo) in njen referenčni sistem. Pripovedi so zato

življenja v kontekstu. [...] Umeščena so v socialne, ekonomske, zgodovinske, religiozne in izobraževalne okoliščine; povržena vplivom družine, skupnosti in družbenih institucij; odvisna od kulturnih pokrajin, osebnih prepričanj, intimnih dejanj, samostojnih odločitev in njihovih posledic. (Milharčič Hladnik 2007: 34).³²

Zato je »avto/biografski jaz vedno že družbeno locirani, kontekstualni, situacijski jaz.« (Renner 1996: 760) Tudi babičina pripoved je prešla

skozi več filtrov, pogojena je z različnimi stopnjami socialne zaželenosti in usklajenosti z njenimi lastnimi vrednotami, zavedanji o družbeni primernosti in željo

³² Avtorica povzema Gary Knowlesa.

po čim manj sporni predstavitvi lastnih življenjskih izkušenj in spoznanj. (Strle 2009: 95)

Pripovedovanje zgodbe je torej tudi način, kako se pripovedovalec predstavi.

S pripovedjo o družini Hozjan se je Tilka Žalik intimno predstavila.

Vsak pogovor poteka po nekakšni krivulji zbranosti. Začetek je navadno nesproščen, sledi višek zbranosti, navadno ob najbolj napetih življenjskih odlomkih, [...] in se prevesi v zaključno utrujenost informatorja. (Križnar 1997: 39).

Tudi babica je začela svojo pripoved z dobro pripravljeno artikulacijo, torej nesproščeno, vrhunec pripovedi označuje spominjanje na srečanje z bratrancem v Kanadi, potem se tok pripovedovanja umiri in konča: »No, toliko bi jaz imela, o tem mojem sorodstvu, povedati.«

Analiza strukture pogovora in tem, ki se nizajo v njeni zgodbi, razkrije dva temeljna sklopa. Prvi se osredotoča na iskanje razlogov za odhod strica v Kanado in zgosti ob bremenitvi avtoritarno-patriarhalne pozicije stričevega tasta v družini. Čustveni vrhunec doseže pri spominih na pripovedovalkino dvoletno bivanje pri teti in bratrancu. V drugem sklopu pripovedovalka zelo hitro poveže družino v Kanadi in poudari njeno nesebično pomoč povojnim prekmurskim priseljencem.³³ Nato se pripoved zgosti, na faktografski in posebej na čustveni ravni, pri srečanju pripovedovalke z bratrancem v Kanadi. Biografija o bratrancu se razkrije kot avtobiografija: prvi sklop je povezan s travmatično izkušnjo slovesa v zgodnjem otroštvu in drugi s srečnim snidenjem. Točka stika obeh delov je šivalni stroj v Kanadi. Na simbolni ravni poveže babičino otroško realnost in tedanjo realnost srečanja obeh protagonistov, v kateri se morata, da bi se sporazumeli, obe življenjski obzorji pogajati. Pripoved Tilke Žalik nam nazorno pokaže, kako so, kakor ugotavlja Mirjam Milharčič Hladnik (2009), v migracijski proces vključeni tisti, ki odidejo, in tisti, ki ostanejo.

LITERATURA

- Adam, Frane (1987). Alfred Schütz. Fenomenologija (vsakdanjega) življenjskega sveta kot izhod iz krize (pozitivističnega) družboslovja. Predgovor k prevodom A. Schütza. *Nova revija*, 65/66 (6): 1586–1597.
- Baš, Franjo (1935). Narodopisni položaj Slovenske krajine. *Slovenska krajina: zbornik ob petnajstletnici osvobojenja* (ur. Vilko Novak). Beltinci: Konzorcij: 108–115.
- Burcar, Lilijana (2007). *Novi val nedolžnosti v otroški literaturi. Kaj sporočata Harry Potter in Lyra Srebrousta?* Ljubljana: Sophia.
- Cah-Žerovnik, Vlasta (2009). *Šivalni stroj. Izum, ki ga spremlja prekletstvo*,

³³ Ta del v prispevku ni obravnavan.

Ko je on zagledal mene pa moja družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

http://209.85.129.132/search?q=cache:ExTCSn6GzGcJ:www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042249839+%C5%A1livalni+stroj+singer+zgodovina&cd=4&hl=sl&ct=clnk&gl=si.

- Cukut, Sanja (2009). *Hotela sem samo videti svet okoli sebe. Krila migracij. Po meri življenjskih zgodb* (ur. Mirjam Milharčič-Hladnik in Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: 193–215.
- Čebulj – Sajko, Breda (1995). Vzroki za izselitev – spomini izseljencev na čas njihovega odhoda v tujino. *Dve domovini*, 6: 53–63.
- Čebulj – Sajko, Breda (1999). *Etnologija in izseljenstvo. Slovenci po svetu kot predmet etnoloških raziskav v letih 1926–1993*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Drnovšek, Marjan (1999). Velika gospodarska kriza in slovenski izseljenci. *Gospodarske krize in Slovenci* (ur. Neven Borak in Žarko Lazarević). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza ekonomistov Slovenije: 113–126.
- Hribar, Daša (2003). O razstavi Med in sol tujine. *Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru, 2 zv.* (ur. Marina Lukšič Hacin). Ljubljana: Založba ZRC: 527–537.
- Huzjan, Vanja (2000). Kvalitativna analiza intervjuja v etnoloških raziskavah. *Traditiones*, 29 (1): 209–226.
- Ilešič, Svetozar (1935). Geografski pregled Slovenske krajine. *Slovenska krajina: zbornik ob petnajstletnici osvobodjenja* (ur. Vilko Novak). Beltinci: Konzorcij: 5–15.
- Križnar, Naško (1997). »Talking heads« Govoreče glave. Snemanje in vrednotenje vizualnih zapisov življenjskih pričevanj. *Vrednotenje življenjskih pričevanj. Evaluation of biographies. Die Bewertung von Lebenszeugnissen* (ur. Marija Makarovič in Mojca Ramšak). Pisa: ECIG (Studi slavi / Dipartimento di linguistica, Università degli studi di Pisa): 32–51.
- Kuhar, Alojz (1939). Naše izseljensko vprašanje. *Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije* (ur. Jože Lavrič, Josip Mal in France Stele). Ljubljana: Jubilej: 524–536.
- Kuzmič, Mihael (1995). Izseljevanje iz Prekmurja med prvo in drugo svetovno vojno v luči sodelavcev Mladega Prekmurca. *Dve domovini*, 6: 29–42.
- Lukšič Hacin, Marina (2003). Trajne migracije v Evropske države. *Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru, 2 zv.* (ur. Marina Lukšič-Hacin). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: 227–243.
- Mal, Josip (1928–1939). *Zgodovina slovenskega naroda*. Celje: Družba sv. Mohorja: 1063–1064.
- Malačič, Janez in Jože Sambt (2003). Zunanje migracije v Prekmurju v drugi polovici 20. stoletja. *Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru, 2 zv.* (ur. Marina Lukšič-Hacin). Ljubljana: Založba ZRC: 502–526.
- Maučec, Matija (1933). Prenaseljenost in sezonsko izseljevanje v Prekmurju. *Geografski vestnik*, 9: 107.
- Milharčič Hladnik, Mirjam in Hanna Antonina Slak Wojcik (2005). *Američanke: zgodbe slovenskih izseljenk*. Ljubljana: Televizija Slovenija, Uredništvo kulturno-dokumentarnih oddaj.

- Milharčič Hladnik, Mirjam (2007). Avto/biografičnost narativnosti: metodološko teoretični pristopi v raziskovanju migracijskih izkušenj. *Dve domovini*, 26: 31–46.
- Milharčič Hladnik, Mirjam in Jernej Mlekuž (ur.) (2009). *Krila migracij. Po meri življenjskih zgodb*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Niedermüller, Péter (1988). From the Stories of Life to the Life History: Historic Context, Social Processes and the Biographical Method. *Life History as Cultural Construction/Performance* (ur. Tamás Hofer in Péter Niedermüller). Budapest: Ethnographic Institute of the Hungarian Academy of Sciences: 451–473.
- Ramšak, Mojca (1993). Na lovu za spominom. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 33 (3–4): 63–69.
- Ramšak, Mojca (1997). Ne zapišite mojega imena, prosim! Razlogi za anonimnost v knjižni zbirki Tako smo živeli, življenjepisi koroških Slovencev. *Vrednotenje življenjskih pričevanj. Evaluation of biographies. Die Bewertung von Lebenszeugnissen* (ur. Marija Makarovič in Mojca Ramšak). Pisa: ECIG (Studi slavi / Dipartimento di linguistica, Università degli studi di Pisa): 131–149.
- Ravnik, Mojca (1981). Način življenja in izseljevanja prebivalcev Grosupljega in okolice do prve svetovne vojne. *Louis Adamič: simpozij* (ur. Janez Stanonik). Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Renner, Tanja (1996). Avto/biografije v sociologiji in v ženskih študijah. *Teorija in praksa*, 33 (5): 759–763.
- Schippers, Thomas (2002). Od predmetov do simbolov. Spreminjajoče se perspektive pri proučevanju materialne kulture v Evropi. *Etnolog*, 12: 125–136.
- Slavec, Ingrid (1982). *Slovenci v Mannheimu*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Edvarda Kardelja.
- Smyntyna, Olena V. (2009). Migrations. *Encyclopedia of Time, Science, Philosophy, Theology, & Culture*. SAGE Publications, http://www.sage-ereference.com/time/Article_n371.html.
- Stanonik, Marija (2002). Življenjska zgodba – resničnost ali utvara? *Traditiones*, 31 (1): 191–210.
- Strle, Urška (2007). Odnos slovenskih izseljencev v Kanadi do matične domovine po drugi svetovni vojni. *Dve domovini*, 26: 117–141.
- Strle, Urška (2009). Bila je preprosto sreča, da sem prišla v Kanado. *Krila migracij. Po meri življenjskih zgodb* (ur. Mirjam Milharčič-Hladnik in Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC: 89–117.
- Valenčič, Vlado (1990). Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne. *Dve domovini*, 1: 43–82.
- Velčić, Mirna (1991). *Otisak priče: intertekstualno proučevanje avtobiografije*. Zagreb: August Cesarec.
- Vilfan, Sergij (1961). *Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Webster, Steven (1983). Ethnography as Storytelling. *Dialectical Anthropology*, 8 (3): 185–205.

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

Weiss, Robert S. (1995). *Learning from Strangers. The Art and Method of Qualitative Interview Studies*. New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: The Free Press.

SUMMARY

“WHEN HE SAW ME AND MY FAMILY, HE DIDN’T EVEN KNOW HOW TO SPEAK, NEITHER PREKMURJE SLOVENIAN NOR ENGLISH, HE JUST STOOD THERE AND WATCHED.” ON THE HISTORY OF SLOVENIAN EMIGRATION

Vanja Huzjan

This article discusses the narrative of a woman that experienced the loss of those close to her as a child because of migration, thereby shedding light on the part of the migration process referred to as the consequences and impact of emigration on the lives of the individuals that remain (in the home environment). In the life of an individual, migration is such an important event that an individual’s biography can even be constructed around it. This narrative is biographical in that the narrator recalls her cousin, but from the perspective of the narrator and the narrative it is equally autobiographical. Because the (auto)biographical self is always socially located, in creating a narrative a narrator simultaneously also transfers and analyzes his or her community (or society) and its reference system.

Three groups of narratives that were important to the narrator are thematized, thus more clearly expressing her consideration of the motives for migration, the encounter between two lifeworlds, and objects as symbols of identity. The first group, “The authoritarianism of the old patriarch,” shows that the causes of emigration are very heterogeneous and complex, and the motives very personal. The narrative indicates that the strong patriarchal nature of the home environment played an important role in the decision to emigrate. The second group, “A meeting between two cousins: an encounter between two realities,” shows the process of negotiating between two lifeworld models in an interactive situation. The negotiation is successful because it is based on the shared childhood experience of both protagonists. The third group, “Components of identity and its symbols,” reveals how a common language and shared space create a community and define its identity. It also shows how an object that travels through space and time can create various meanings and identities.

PISATELJ MED DVEMA DOMOVINAMA: LOUIS ADAMIČ IN VPRAŠANJA NACIONALNE, ETNIČNE IN KULTURNE IDENTITETE

Janja ŽITNIK SERAFIN¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Pisatelj med dvema domovinama: Louis Adamič in vprašanja nacionalne, etnične in kulturne identitete²

Louis Adamič (1898–1951) je bil najuspešnejši slovenski izseljenski pisatelj. Že samo dejstvo, da je domala vsa svoja dela posvetil družbenim in kulturnim vprašanjem svojih dveh domovin, kaže na njegovo izrazito dvonacionalno družbeno-kulturno vpetost. Čeprav je pisal v angleščini, se ravnovesje med slovensko in ameriško komponento njegove kulturne identitete ni nikoli omajalo. Ker je ameriško priseljenstvo opazoval kot insider in hkrati kot outsider, je bil njegov vpogled v priseljenška vprašanja toliko kompleksnejši. Zato se v zadnjem času znova razkriva presenetljiva aktualnost Adamičevih konceptov in pogledov na vprašanja nacionalne, etnične in kulturne identitete ter medkulturnih odnosov, zlasti tistih znotraj nacionalne skupnosti.

KLJUČNE BESEDE: slovenska izseljenska književnost, Louis Adamič, priseljenci v ZDA, kulturni pluralizem, družbeno-kulturna vloga pisatelja

ABSTRACT

A writer between two homelands: Louis Adamic and the questions of national, ethnic and cultural identities

Louis Adamic (1898–1951) was the most successful Slovenian émigré writer. Virtually all his books deal with social and cultural issues of his two homelands, Slovenia and the U.S. This fact alone testifies to his pronounced bi-national socio-cultural involvement. Although he wrote in English, the balance between the Slovenian and the American component part of his cultural identity was never shaken. Adamic's insight into the immigration topics of his new homeland was fairly complex as he was able to observe them as an insider and as an outsider. For this reason his concepts and views on various aspects of national, ethnic and cultural identities as well as on intercultural relations (especially those within a multiethnic nation) have been recently rediscovered and found as credible and topical as they were when he published them.

¹ Dr. literarnih znanosti, znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; e-pošta: janja.zitnik@zrc-sazu.si.

² Članek je delni rezultat aplikativnega raziskovalnega projekta Ustvarjanje spomina in ohranjanje kulturne identitete med slovenskimi izseljenci – pravkar potekajoči projekt s šifro L6-2203 sofinancirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu iz državnega proračuna – ter raziskovalnega programa Narodna in kulturna identiteta slovenskega izseljenstva, ki ga prav tako financira ARRS.

KEY WORDS: Slovenian émigré literature, Louis Adamic, immigrants to the United States, cultural pluralism, writer's socio-cultural role

UVOD

Louis Adamič (1898–1951) je bil s svojimi dvajsetimi večinoma zelo obsežnimi knjigami, okoli 500 članki in leposlovnimi revijalnimi objavami, pa tudi številnimi brošurami in predavanji ne le eden od najproduktivnejših, ampak nedvomno tudi najodmevnejši slovenski izseljenski pisatelj. Adamičeva knjiga *Vrnitev v rodni kraj* je doživela nepregledno število izdaj in ponatisov, *Dinamit* je bil učno gradivo na vseh koncih ZDA, njegova številna dela o priseljenstvu v ZDA so odmevala tako v najširši javnosti kot v sami zvezni administraciji, o njegovi knjigi *Orel in korenine* pa Vera Bebler pravi: »Ko smo se pogovarjali z ljudmi po svetu, vsi so brali *Orla in korenine* in so na tej osnovi imeli odnos do Jugoslavije...« (Intervju z Vero Bebler, v Žitnik 1995: 168)

Za nas je danes zanimivo predvsem to, da skoraj vsa njegova dela obravnavajo družbena in kulturna vprašanja njegovih dveh domovin, Slovenije in ZDA. Že samo to dejstvo priča o njegovi izraziti dvonacionalni družbeno-kulturni vpetosti. Čeprav je pisal v angleščini, se ravnovesje med slovensko in ameriško komponento njegove kulturne identitete namreč nikoli ni porušilo. V svojem znamenitem eseju, o katerem bo v nadaljevanju tega prispevka še tekla beseda, je Župančič (1932) med drugim zapisal: »Adamič je ostal Slovenec v prvini svojega duha, v instinktivnem pogonu, v tajnem bistvu. /.../ Amerika mu je dala, kar mu je mogla dati ... Ničesar pa mu ni odvzela.« Tudi Zadavec (1981: 110) se mu s stališča slovenske kulture ni pripravljeno odpovedati: »Slovenci smo imeli tačas nekaj pisateljev Američanov /.../: Kolumb med njimi je bil Louis Adamič. Kolumbi pa niso izgube niti za svoje narode niti za človeštvo.« Poniž (1981: 114–115) poudarja pisateljevo slovenstvo, kot se zrcali v njegovih delih, in ugotavlja, »da je Adamič v svojem literarnem delu /.../ prešel dolgo in miselno zapleteno pot od prvega samozavedanja svojega dvojnega porekla – v biti Slovenec, po svojem učenem, pridobljenem znanju Američan – ki mu je odprla bistvene razsežnosti obzorja. /.../ Zato se lahko identificira s svojimi nacionalnimi koreninami, lahko jih skozi literarno pripoved predstavi svojim bralcem. Rezultat tega prizadevanja je vsekakor tudi Adamičevo obojestransko prizadevanje za pretok kulturnih in literarnih vrednot.« Najodločnejši pa je Paternu (1981: 94): »Adamič je v svojem portretu Slovenije na poseben, strnjen način opravil tako rekoč celotno pot slovenskega pripovednega pisanja o njej in njenih ljudeh, od Trdine in Jurčiča mimo Kersnika do Cankarja, Župančiča in Voranca. Ne da bi se zavedal je ob prihodu na domača tla kljub vsej svoji drugačnosti postal tudi slovenski pisatelj.« Prav zato je Adamič, čeprav je pisal v angleščini, kar nekako samoumevno vključen v skoraj vse temeljne preglede slovenske književnosti. In vendar ni mogoče zanikati, da v Sloveniji – kljub povečani Adamičevi mednarodni aktualnosti v zadnjih letih – še vedno premalo poznamo zlasti njegov pionirski prispevek na področju multikulturalizma ter obravnave nacionalne, etnične in kulturne identitete.

V članku torej obravnavam predvsem tista Adamičeva dela (in njegove priseljske situacije), ki najzgovorneje pričajo o njegovi dvonacionalni družbeno-kulturni vpetosti, vsekakor pa tudi o njegovem transkulturnem interesu, saj je sorazmerno velik del časa in energije posvetil prav globalnim problemom. Na drugi strani je še posebno zanimiva tudi njegova tesna povezanost s problematiko Jugoslavije, države, ki jo je – čeprav je nastala po njegovem odhodu v ZDA – odtlej vsaj delno doživljal kot svojo prvo domovino. Adamičevo poudarjeno zanimanje za ameriška in jugoslovanska vprašanja pa se kaže predvsem v njegovi potrebi po kritični presoji družbenih razmer in političnih smernic v ZDA in Jugoslaviji pred drugo svetovno vojno in po njej.

ŽIVLJENJE DO LETA 1934

Lojze Adamič se je rodil v graščini Praproče 23. marca 1898. Ker ni uspešno končal tretjega letnika gimnazije, se je že leta 1913, torej pri 15 letih, izselil v ZDA. Da pa mu kot vojaškemu obvezniku ne bi preprečili odhoda, mu je grosupeljski župan izdal »domovinski list« z letnico rojstva 1899, ki se odtlej pojavlja v vseh njegovih dokumentih (Adamič F. 1983: 19).³ V New Yorku se je najprej zaposlil pri *Glasi naroda*, leta 1916 pa je pustil to službo in do decembra opravljal najrazličnejša težaška dela, od gradbenih del in nakladanja tovarnjakov do pometanja tal v tovarni. Decembra je stopil v ameriško vojsko in najprej služil v Panami in Louisiani, kjer je dobil ameriško državljanstvo, ter na Havajih. Ob koncu vojne je bil na francoski fronti, leta 1919 pa se je vrnil v ZDA in poleg različnih drugih zaposlitev delal tudi na trgovskih ladjah. Nato je do leta 1923 odslužil še drugi vojaški rok. V letih 1916–23 ga je pot zanesla kar v 15 ameriških držav, v tem obdobju se je torej kar dobro seznanil s svojo novo domovino. Končno se je za nekaj let ustalil v San Pedru v Kaliforniji ter začel v različnih revijah objavljati svoje prevode del iz slovenske književnosti in prve izvirne prispevke o svojih izkušnjah v vojski, o zanimivih posebnostih, priseljencih in vsakdanjem utripu San Pedra. Leta 1926 je izšel njegov prevod *Hlapca Jerneja*, leta 1929 pa večkrat ponatisnjena monografija o ameriškem pesniku *Robinsonu Jeffersu*.

Že leta 1929 se je Adamič preselil v New York in se intenzivno posvetil pisanju knjige *Dynamite (Dinamit)*. Izšla je leta 1931 ter obravnava ključne dogodke in osebe, povezane s stoletno zgodovino razrednega boja in razrednega nasilja v ZDA. Finančni uspeh knjige mu je omogočil poroko s Stello Sanders, mlado judovsko pisateljico za otroke, s katero sta bila že nekaj let par. Leta 1932 je objavil še *Laughing in the Jungle (Smeh v džungli)*, avtobiografsko pripoved s portreti zanimivih osebnosti, ki jih je spoznaval na

³ Prav zato so nekateri letos (2009) praznovali 110. obletnico Adamičevega rojstva namesto 111. Slovenska izseljenska matica, denimo, je 12. marca 2009 organizirala posvet z naslovom »Življenje in delo Louisa Adamiča: Počastitev 110. obletnice rojstva Louisa Adamiča«. V poznejšem poročilu o tem dogodku (Vukšinič 2009) pa avtorica pravilno navaja, da je omenjeni tematski večer potekal ob 111. obletnici pisateljevega rojstva.

svoji življenjski poti. Za obe knjigi je prejel Guggenheimovo štipendijo, s pomočjo katere je z ženo v letih 1932–33 za leto dni odpotoval v Evropo.

Proti pričakovanjem se je najdlje zadržal prav v stari domovini, saj je povsod po Sloveniji in Jugoslaviji doživel izjemen sprejem. V Sloveniji so ga z vsemi častmi sprejeli najvidnejši slovenski pisatelji in kulturni delavci, med drugim Oton Župančič, Josip Vidmar, Fran Albreht in bratje Kozak, seznanil pa se je tudi s Kidričem in Kardeljem. V Beogradu ga je sprejel celo kralj Aleksander. Zanimanje za njegovo delo je bilo veliko, v Sloveniji je v času njegovega obiska izšla knjižica prevodov njegovih člankov *Kriza v Ameriki*, v Zagrebu je izšel hrvaški prevod *Dinamita*, knjiga *Smeh v džungli* pa v slovenskem in hrvaškem prevodu. Konec leta 1932 je Župančič v *Ljubljanskem zvonu* objavil svoj kontroverzni članek »Adamič in slovenstvo«, v katerem kritizira pesimizem slovenske kulture in postavlja za vzor Adamičev optimizem. Zaradi tega je prišlo do krize v *Ljubljanskem zvonu*, Vidmar, Albreht in še nekateri so celo izstopili iz uredniškega odbora in v pojasnilo objavili knjižico *Kriza Ljubljanskega zvona*. Vsi pa so še naprej ostali v dobrih stikih z Adamičem, saj je njihova zamera veljala Župančiču, ne pa Adamiču.

Po vrnitvi v ZDA je Adamič leta 1934 objavil svoje najuspešnejše delo *The Native's Return (Vrnitev v rodni kraj)* o življenju in tegobah jugoslovanskih narodov pod diktaturo kralja Aleksandra in knjižico *Struggle (Boj)*, ki prinaša pričevanja o nečloveških metodah pri zasliševanju jugoslovanskih komunistov. Knjigo *Vrnitev v rodni kraj* so že prvi mesec prodali v 50.000 izvodih. Ameriški Book-of-the-Month Club jo je februarja 1934 izbral za knjigo meseca, konec leta pa jo je poseben odbor najuglednejših ameriških pisateljev in pedagogov uvrstil v izbor 200 knjig od 40.000 del, kolikor jih je izšlo v preteklih štirih letih, in jo podaril predsedniku Rooseveltu za njegovo knjižnico v Beli hiši. Adamič je v nekaj mesecih po izidu knjige menda prejel od bralcev okoli 3000 pisem (Grill 1979: 201).⁴ Knjiga je pozneje doživela še več novih izdaj in ponatisov.⁵ Ker je Adamič v njej napovedal kralju Aleksandru skorajšnjo nasilno smrt, je pisatelj takoj po atentatu na kralja v Marseillesu še istega leta postal v ZDA prava atrakcija, novinarji so ga dobesedno okupirali z intervjuji. Tudi njegova knjižica *Struggle* je bila podobno odmevna. Društvo za zaščito političnih ujetnikov je namreč na podlagi pričevanj v knjižici poslalo tedanjemu jugoslovanskemu poslaniku v ZDA L. Pitamicu spomenico, v kateri odločno protestira proti krutemu policijskemu ravnanju s političnimi zaporniki, zlasti takrat ilegalnimi komunisti, in proti njihovemu nečloveškemu mučenju v tedanjih političnih zaporih, tako imenovanih glavnjačah. Tudi to spomenico so podpisali najuglednejši ameriški književniki.

Obe knjigi sta bili v Jugoslaviji prepovedani, za obe je Aleksandrov režim uvedel stroge zaporne kazni za prodajo in celo za posedovanje (Grill 1979: 191). To je razumljivo,

⁴ To številko danes morda presojava s spremenjenimi merili, saj vedno nove virtualne skupnosti in sošeske, kakršne v zadnjem desetletju vzpostavljajo na medmrežju tudi slovenski Američani (Milharčič Hladnik 2008), omogočajo neprimerno hitrejšo in širšo udeležbo zainteresiranih pri komentiranju posameznih vsebin, s čimer je tudi realna odmevnost slednjih danes tem lažje merljiva.

⁵ Samo do oktobra 1938 je izšlo kar 20 izdaj te knjige pri založbi Harper v New Yorku in Londonu (vključno s Harperjevo izdajo *Modern Classics* iz leta 1937), razen tega pa še ena pri založbi Victor Gollanz v Londonu ter švedski prevod, ki je izšel v Stockholmu že leta 1934 (Christian 1971: 69–70).

saj je Adamič v obeh knjigah napadel Aleksandrov režim, še zlasti po uvedbi Zakona o zaščiti države in po šestojanuarski diktaturi leta 1929, ko je kralj razpustil parlament, razveljavil ustavo in prepovedal nekatere politične stranke. Adamič je kritiziral tudi srbsko zatiranje drugih narodov v tedanji kraljevini Jugoslaviji. Seveda pa je bilo kljub prepovedi v Jugoslaviji zanimanje za obe knjigi veliko, z ilegalno prodajo teh Adamičevih del se je menda dalo kar lepo zaslužiti.

Ko so ameriški vojaki med drugo svetovno vojno začeli odhajati tudi na balkanska bojišča, je bila knjiga *The Native's Return* znova ponatisnjena. Večino izvodov je pokupila prav ameriška vojska za svoje vojake, da bi se seznanili z lokalno zgodovino in razmerami v kraljevini Jugoslaviji, ki so vzporedno z narodnoosvobodilnim odporom privedle tudi do socialne revolucije.

ADAMIČ O PRISELJENSKIH VPRAŠANJIH IN IDENTITETI (NACIONALNI, ETNIČNI, KULTURNI)

Glede na to, da je še pred prvim obiskom Jugoslavije objavil več člankov in kratkih zgodb o priseljencih, je Adamič po vrnitvi v ZDA že veljal za enega od poznavalcev priseljenjskih vprašanj. Zato je bil izvoljen v izvršilni odbor *Foreign Language Information Servicea*, ki je imel tesne stike s priseljenjskimi organizacijami in tiskom. Na predlog svoje založbe se je podal na več daljših predavateljskih turnej po ZDA, da bi širši javnosti predstavil svojo knjigo in se hkrati seznanil z vsakdanjim utripom in težavami ljudi v različnih delih ZDA. Na poti je spoznaval vse več priseljenjskih narodnostnih skupin, različne uradnike, intelektualce in predvsem preproste ljudi. Svoja opažanja o njihovih težavah si je sproti zapisoval, pozneje so mu služila kot osnova za knjigo *My America* (1938). Članke o delavskih in priseljenjskih vprašanjih pa je spotoma objavljaj tudi v različnih lokalnih časopisih.

Že tedaj se je pokazalo, da Adamič ne verjame v nobenega od tedanjih institucionalnih političnih in socialnih programov. Adamičeva teza je, da bistvo optimalnih medkulturnih odnosov na nacionalni ravni ni le v skupinski identiteti znotraj posamezne etnične skupnosti, ampak v oblikovanju naroda, ki bo črpal svojo energijo prav iz dinamične interakcije notranjih medkulturnih vplivov. Shiffman (2003) v svoji knjigi o Adamiču ugotavlja, da so Adamičeva dela o kulturni raznolikosti znotraj ZDA – in seveda tudi znotraj vsakega posameznika – temeljnega pomena za sedanji razvoj strategij na področju ameriškega kulturnega pluralizma. Tudi raziskovalci osrednje ameriške ustanove za zgodovino priseljenstva (Immigration History Research Center) so v svoji reviji *Spectrum* zapisali, da ima etnično gibanje današnjega časa kratek spomin. Uredniki pri *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups* so bili namreč v osemdesetih letih že kar daleč s svojim delom, preden so odkrili, da je Adamič predlagal podoben projekt v knjigi *Moja Amerika* že v tridesetih letih. Svojo zamisel pa je pisatelj tudi uresničil s številnimi študijskimi potovanji, obiski arhivov in knjižnic, terenskimi raziskavami, množičnimi anketami in globinskimi intervjuji, z njihovimi rezultati pa je seznanjal javnost z nešteti članki, predavateljskimi turnejami,

radijskimi oddajami in samostojnimi knjigami o priseljenstvu: *Grandsons (Vnuki)*, *My America (Moja Amerika)*, *From Many Lands (Iz mnogih dežel)*, *What's Your Name? (Kako vam je ime?)*, *A Nation of Nations (Narod narodov)*, pa tudi kot ustanovitelj in urednik revije *Common Ground*, uradnega glasila Skupnega sveta za ameriško enotnost, ki si je prizadeval za vključitev priseljskih tem v javno izobraževanje; v zadnjih letih življenja pa še zlasti kot urednik devetih knjig zbirke *The Peoples of America Series*.

Shiffman (2005: 13) se med drugim sprašuje, kako je slovenski deček iz podeželske družine, s skromno formalno izobrazbo, postal gost predsednikov Roosevelta in Trumana in pisatelj nacionalnega ugleda, dobitnik najrazličnejših nagrad in izbravec Kluba knjige meseca. Odgovor na to vprašanje vidi v kombinaciji Adamičeve živahne inteligence, doslednih delovnih navad, njegove nesporne aktualnosti v vsakem trenutku, vsekakor pa tudi v naklonjenosti tako priznanih literatov, kot so bili Upton Sinclair, Sinclair Lewis, H. L. Mencken, Sherwood Anderson in F. Scott Fitzgerald. Adamičeva dela so se znašla v knjižnici Bele hiše, v antologiji najboljših ameriške proze, med učbeniki na kakih dvajsetih ameriških kolidžih, med literaturo, ki so jo razdelili ameriškim vojakom, med deli, ki so bila deležna vedno novih izdaj, ponatisov in prevodov v številne jezike. Adamiču je uspelo, da je njegov glas v tridesetih in štiridesetih letih prodiral širom po ZDA in dosegal tudi najbolj odrinjene etnične skupine. Po objavi nekaterih del je dobival na tisoče pisem, njegove ideje pa so vzbudile najbolj navdušen odziv prav pri otrocih priseljencev. Njegova predavanja so bila izredno dobro obiskana in ljudje so nestrpnost čakali, da bi po predavanjih še osebno govorili z njim.

Zaradi Adamičeve izrazite prodornosti in jasnovidnosti tudi današnji raziskovalci ne morejo obravnavati priseljske problematike mimo njegovega pionirskega prispevka. Shiffmanu (2003; 2005) je uspelo dokazati, da temeljni kamen, ki ga je Adamič prispeval h gradnji ameriškega multikulturalizma, še danes nosi del te nenehno rastoče konstrukcije. Bralec bo vsekakor presenečen ob množici citatov iz del najuglednejših sodobnih teoretikov in praktikov multikulturalizma, ki Adamiča poznajo in ga vključujejo v svojo obravnavo. Shiffmanova knjiga torej ni le prodorna analiza Adamičevega pionirskega dela na področju multikulturalizma, temveč je tudi impresiven register Adamičeve odmevnosti v sodobni diskusiji o vidikih kulturne raznolikosti, pri čemer mu vsaj njegovi nesporni poznavalci pripisujejo osrednje mesto med utemeljitelji ameriških etničnih študij in sodobnih strategij enakopravnega uveljavljanja priseljskih kultur, tradicij, mentalitet in vrednot.⁶

Adamič namreč ni le predhodnik sodobnih akterjev prepovedi, dokumentiranja in promocije etničnih prispevkov ter kulturnih tradicij in vrednot, saj njegovo dožemanje etnične in kulturne identitete odraža tako izrazito kompleksnost, kot jo sodobni interkulturalizem opaža in priznava šele v zadnjih letih. Ker je današnja Slovenija vse bolj prepoznavna tudi kot dežela priseljevanja, pa je prav ta vidik Adamičeve trajne aktualnosti

⁶ Tako kot, denimo, Mlekuž (2008) lokalizira na slovenski prostor Saidov koncept orientalizma (kot odnosa pripadnikov večinske družbe do priseljencev, s katerim prvi ohranjajo dominantni položaj in moč nad drugimi) in ga s tem nadgrajuje, tudi mnogi ameriški teoretiki multikulturalizma nadgrajujejo Adamičev kategorialni aparat, s tem ko ga posodablajo skladno z danes aktualnimi priseljskimi situacijami.

danes tudi za nas nedvomno tem zanimivejši. Zato ni nenavadno, da raziskovalci s področja migracijskih študij tudi danes tako radi citiramo Adamičeve še vedno aktualne poglede na to problematiko, ki v današnji Sloveniji in Evropi nezadržno prodira proti samemu središču akademske, politične in najširše javne pozornosti.

Stopnja ohranjanja pripadnosti izvorni kulturi kot ene od potencialno pomembnih komponent kulturne identitete priseljencev se odraža bodisi v njihovi bolj ali manj enakopravni kulturni integraciji (ohranitvi izvorne kulturne identitete ter sprejetosti in afirmaciji priseljskih jezikov, kulturnih tradicij, družbenih norm in vrednot v širši družbi) ali pa, v nasprotnem primeru, v njihovi kulturni asimilaciji (odpovedi omenjenim prvinam izvorne kulture in zlitju z večinsko kulturo brez vidnih sledov priseljenčeve izvorne kulture v njej). Ta stopnja pa je odvisna od več dejavnikov, med katerimi najverjetneje nista ključnega pomena le odnos države in odnos družbe sprejema do priseljencev, temveč tudi stopnja strukturne asimilacije priseljencev in bolj ali manj izražen etnični (ali rasni) predznak socialno-ekonomskega sloja, v katerega se priseljenec strukturno asimilira (ali pa se ne).

Pri samem Adamiču zagotovo lahko govorimo o njegovi strukturni asimilaciji v srednji sloj Američanov zgolj z ekonomskega vidika, z ideološkega pa ne, saj je skozi vso svojo pisateljsko kariero kritiziral prevladujoče vrednote družbenega sloja, ki mu je pripadal, ter poudarjal perečo problematiko nižjih slojev ameriške družbe. Pri tem je opozarjal prav na tiste spregledane momente v obravnavi priseljencev in odnosa večinske družbe do njih, ki se še danes tudi v evropskem prostoru kažejo kot najpogosteje spregledani. Mojca Vah in Marina Lukšič-Hacin (2008: 19, 21), denimo, ugotavljata, da problem splošnega vtisa o negativnem vplivu priseljavanja na socialno blaginjo državljanov evropskih držav blaginje – kljub drugačnemu javnemu mnenju in političnim diskurzom – ni le v etničnosti, temveč predvsem v hitro rastočih razrednih razlikah med državljani evropskih držav blaginje. Zelo podobne poudarke lahko najdemo tudi pri Adamiču, ki je o tem pisal že v tridesetih letih prejšnjega stoletja. Na eni strani je opozarjal, da novi ameriški priseljenci – kljub splošni osovraženosti in občutku ogroženosti s strani družbe sprejema – dejansko ne ogrožajo socialne varnosti večinske družbe, temveč nasprotno, predstavljajo osnovno hrano (gnoj) za hitro rast ameriške ekonomije, ki bi bila brez njih resno ogrožena. Glede na tako vitalni pomen novih priseljencev za ameriško družbo vidi absurdnost njihovega položaja v dejstvu, da v tujini rojeni delavci večinoma sestavljajo najnižje in najbolj zaničevane sloje ameriške družbe (Adamič 1936).⁷ Obrobni, neugledni socialni in kulturni položaj svojih dedov pa občutijo na svoji koži celo vnuki priseljencev. V romanu *Vnuki* (1935) Adamič literarizira vprašanje »kulturne raznolikosti« znotraj posameznika in njegove identitete ter dramatično prikazuje daljnosežne psihološke posledice priseljske marginaliziranosti, ki jih lahko doživljajo vnuki priseljencev.⁸

⁷ V težkih socialnih razmerah so živeli tudi mnogi slovenski izseljenski delavci in njihove družine v vseh desetletjih množičnega izseljevanja Slovencev, seveda ne le v ZDA, temveč tudi drugod, denimo v Nemčiji na prelomu v 20. stoletje (Drnovšek 2008).

⁸ Današnji potomci slovenskih izseljencev pa doživljajo različne konotacije svojega slovenskega porekla povsem drugače, večinoma vse prej kot travmatično. Mikola in Gombač (2008: 51) ugotavljata, da naj bi se danes že samo na devetih med seboj povezanih straneh Facebooka družilo kakih 14.370

Adamič pa odpira skorajda revolucionaren pogled ne le na etnično in kulturno identiteto, ampak tudi na nacionalno identiteto, in sicer vselej, ko razpravlja o »ameriški identiteti«. Trdi namreč, da sam nastanek ZDA kot tudi anglocentristična ameriška zgodovina in tradicija nimajo a priori osrednjega mesta v nacionalni identiteti Američanov. Nasprotno, po njegovem mnenju narod ne more utemeljevati svoje identitete niti v kaki posamezni kulturni tradiciji niti v skupku različnih kulturnih tradicij, temveč je njegova identiteta v nenehnem procesu oblikovanja. Narod in njegova identiteta torej nista nekaj, kar bi bilo treba predvsem ohraniti, temveč je narod skupnost, ki mora samo sebe vedno znova odkrivati in artikulirati. To pa danes seveda velja tudi za vse evropske narode.

JAVNO DELOVANJE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Po letu 1945 je Adamič javno deloval v podporo jugoslovanskemu stališču do tržaškega vprašanja in do Byrnesovega izsiljevanja Jugoslavije v zvezi z njeno zahodno mejo (Mikuž 1983: 56–61). Poleg tega se je z veliko zavzetostjo posvetil nadaljnjemu zbiranju gmotne pomoči stari domovini, kar je začel že med vojno. V svoji reviji *Trends and Tides* pa je objavljал članke o aktualnem dogajanju v Jugoslaviji in ZDA. V tem času se je na pobudo Uptona Sinclairja lotil pisanja knjige *Dinner at the White House (Večerja v Beli hiši)*. V njej kot Rooseveltov povabljenec na večerjo v Beli hiši ob obisku Churchilla januarja 1942 poroča o njihovem tedanjem pogovoru, obenem pa z veliko mero kritike komentira ta pogovor v luči poznejših potez ameriške in britanske zunanje politike. Zaradi ene od opomb v knjigi, ki je izšla leta 1946, ga je Churchill tožil in dobil tožbo. Adamičev založnik Harper je prevzel odgovornost za objavo sporne opombe in poravnal večino odškodnine, Adamič pa je zato izgubil svojega do tedaj zvestega založnika.

Zdaj je začel pospešeno objavljati svoje članke s protesti proti hladni vojni in oboroževalni tekmi ter proti vse ostrejši protisovjetski propagandi v ZDA. Poudarjal je potrebo po prijateljskem sodelovanju med ameriškim kapitalizmom in sovjetskim socializmom, ki bi se morala po njegovem mnenju s tako različnimi vrednotami med seboj dopolnjevati, ne pa spopadati. Bil je namreč prepričan, da bi se en sistem v vsem tistem, kar mu najbolj pereče in kronično primanjkuje, lahko zgledoval po drugem sistemu – in obratno.

Leta 1948 je Adamič pomagal pripravljati politični program nove Progresivne stranke, ki je na predsedniških volitvah predlagala kandidata Henryja Wallacea. Po porazu Progresivne stranke in pozneje, ko se je McCarthyjev pritisk na levico stopnjeval, se je Adamič še zavzeteje boril proti omejevanju politične svobode v ZDA in rušenju ameriške demokracije. Drugi zanj pomemben dogodek leta 1948 je bila resolucija Inforburoja proti KPJ junija tega leta, ko so že nekaj časa trajajoča nesoglasja med Titom in Stalinom

ljudi iz različnih držav, ki raziskujejo slovenski del svoje identitete. Gre za mlajše ljudi, ki same sebe pogosto definirajo kot »drugo, tretjo, četrto generacijo«. Tudi njihovi prispevki na tamkajšnjem t. i. »zidu« govornijo zanimive zgodbe o hibridnosti in redefiniranju identitete, ki pri današnjih potomcih slovenskih izseljencev potekajo v povsem drugačnih okoliščinah od tistih, ki naj bi tako usodno zaznamovale junake v Adamičevih *Vnukih*.

dosegla vrhunec v jugoslovanskem bojkotu konference Informbiroja 20. junija 1948 v Bukarešti (Dedijer 1969; Robel 1983: 240–247). Spor med Titom in Stalinom ter odločitev Jugoslavije, da zapusti vzhodni blok, sta v Adamiču vzbudila občutek, da je ta dežela s svojim presenetljivim dejanjem pridobila pomen za ves svet. V tem je dejansko videl začetek poznejšega neuvrščene gibanja, miroljubnega sožitja in nevmešavanja v politiko drugih držav, tendenc, ki so odmevale v svetu v naslednjih desetletjih kot najpozitivnejše usmeritve mednarodne politike.

Jugoslavija se je namreč res že leta 1949 pogajala z zahodnimi državami o njihovi gospodarski in vojaški pomoči, ki jo je nato v letih 1950–51 dejansko prejela od ZDA, Velike Britanije in Francije (Bekić 1988: 148, 279, 289–290). Kljub temu pa se je Jugoslavija odločno uprla ameriškim poskusom diktiranja jugoslovanske zunanje in notranje politike prek ameriškega ambasadorja v Beogradu, kar je Tito posebej poudaril že v svojem užiškem govoru februarja 1950 (Bekić 1988: 134–143). Adamič je Titu že leta 1949 svetoval, naj se v prid mednarodne skupnosti tesneje poveže z Indijo in drugimi »neuvrščenimi državami«, da bi se skupaj uprle blokovski politiki, ki ogroža svetovni mir. O tem piše v knjigi *Orel in korenine*, ideja pa se mu je porodila že kmalu po resoluciji Informbiroja, ko jugoslovansko vodstvo še nikakor ni bilo pripravljeno na dejansko in dokončno (gospodarsko, vojaško, politično in ideološko) osamosvojitve od vzhodnega tabora (Žitnik 1993: 44). Trdne začetke procesa povezovanja neuvrščenih držav predstavljata Titov obisk v Indiji v letih 1954–55 ter srečanje Tita, Nehruja in Naserja na Brionih julija 1956. Na tem srečanju so se vsi trije voditelji zavzeli za neblokovsko politiko, razorožitev, ustavitve atomskih poskusov, nevmešavanje v politiko drugih držav, miroljubno sožitje in vsestransko sodelovanje med državami z različnimi družbenimi ureditvami. S svojimi napovedmi in predlogi je torej Adamič – kot že tolikokrat dotlej na drugih področjih – znova dokazal svojo jasnovidnost tudi na področju mednarodnih političnih tokov in odnosov.

Leta 1949 je Adamič prebil osem mesecev na svojem drugem obisku rojstne dežele. Med obiskom ga je dramatično dogajanje v Jugoslaviji po resoluciji Informbiroja odvrnilo od prvotne namere, da bi se na tem potovanju predvsem posvetil zbiranju gradiva za načrtovani roman »Vzgoja Michaela Novaka«. Namesto tega je začel zbirati gradivo za novo knjigo o Titu, Jugoslaviji in njeni osamosvojitvi od vzhodnega bloka. Pri tem so mu pomagali številni prijatelji in sorodniki, pa tudi jugoslovansko vodstvo. Dedijer je organiziral skupino pomočnikov pod vodstvom Viljema Jagra, ki so po Adamičevih navodilih zbirali potrebno gradivo za njegovo novo knjigo (Intervju z Vladimirjem Dedijerjem in Viljemom Jagrom, v Žitnik 1995: 25–57). Kardelj, Bebler in Pijade pa so pisatelja popeljali na večtedensko križarjenje po Jugoslaviji, o čemer Adamič obsežno piše v posthumno izdani knjigi, ki jo je malo pred smrtjo naslovil *The Eagle and the Roots (Orel in korenine)*.

ADAMIČEVA SMRT

Da bi poskusila vsaj nekoliko osvetliti vprašanje Adamičeve smrti, moram pojasniti nekatere okoliščine iz njegovega življenja po vrnitvi iz Jugoslavije jeseni 1949. Pisatelj se

je odločil, da se bo za nekaj časa povsem izoliral na svojem domu v New Jerseyju ter se odpovedal obiskom in predavanjem, dokler ne konča svoje nove knjige o Titu, Jugoslaviji in njenem razkolu s Sovjetsko zvezo. Ker je v svoji reviji že napovedal izid knjige in njeno vsebino, ki naj bi Tita in jugoslovanski režim prikazovala v sorazmerno pozitivni luči, si je zdaj poleg vseh političnih sovražnikov naprtil še nasprotovanje ameriških stalinistov. Na drugi strani pa je v svoji reviji leta 1950 še naprej napadal sistematično podpihovanje politične nestrpnosti znotraj ZDA v luči McCarthyjevega preganjanja vsakogar, ki je bil v kakršnikoli, še tako daljni zvezi s kakim komunistom, kar se je po Adamičevi smrti še nekaj časa nadaljevalo. Do konca maja 1953 so v ZDA namreč odpustili komuniste iz vseh služb v zveznih organih, iz podjetij na področju jedrske energije, vojaških tovarn, vodstvenih organov sindikatov, izgubili so pravico do sodelovanja v civilni upravi in napredovanja v vojski. V nekaterih zveznih državah so bili odpuščeni z radia, televizije in iz filmske industrije, pri čemer brezposelni komunisti niso imeli pravice do odškodnine. Tuje komuniste so lahko izgnali iz države. V 26 zveznih državah so komuniste odstavili iz javnih služb, v 32 državah pa so zahtevali od učiteljev posebne izjave, da niso komunisti (Mikuž 1983: 222). Poleg tega je v letih 1950–51 v ZDA veljal za komunista tudi vsak, ki je – tako kot Adamič – zahteval ameriški umik iz korejske vojne in se zavzemal za mir v svetu.

Na drugi strani je Adamič še naprej protestiral proti sovražni protisovjetski propagandi, hladni vojni in oboroževalni tekmi. Zaradi takšnih stališč, ki so tedaj v ZDA veljala za nevarna in subverzivna, sta FBI in McCarthyjev Komite za protiameriško (»neameriško«) dejavnost še povečala nadzor nad Adamičem. Pisatelj poroča o tem v neobjavljenem delu svoje zadnje knjige.⁹ Med drugim omenja, da je bil obtožen pokroviteljstva oziroma sodelovanja pri triintridesetih subverzivnih ameriških organizacijah in publikacijah (Adamič 1951: 57–62). Pozneje piše: »Da bi se predal FBI, nisem imel časa. Če me senator Joe McCarthy ali Komite za neameriško dejavnost hoče dobiti, naj sproži proces proti meni, kadarkoli želi. Odgovor, ki bi jim ga lahko dal pod prisego, imam v celoti pripravljen: 'Kaj mislite s tem, ko me vprašujete, če sem »komunist«? Ali sploh veste, o čem govorite? Jaz ne vem. Če s tem mislite, ali sem član Komunistične partije ZDA ali katerekoli druge Komunistične partije, je moj odgovor ne – še ne. Če pa se bo ta histerija nadaljevala, bom verjetno začel iskati in se pridružil skoraj čemurkoli, kar nasprotuje tistim, ki jo povzročajo. Če je to obtožbe vredno, raje preskočimo obravnavo; bodimo odkriti – odpeljite me kar takoj v ječo in vseeno mi je, za koliko časa.« (Ibid: 181)

Pisatelj je bil prepričan, da bosta FBI in McCarthy prestrašila njegove založnike in preprečila izid njegove knjige. Vendar ga celo neposredne grožnje desničarskih povojnih jugoslovanskih emigrantov v ZDA, češ da bo zanj varneje, če ne konča svoje knjige, ki naj bi prikazovala Tita v dokaj pozitivni luči, niso mogle odvrniti od pisanja knjige. Spomladi 1950 se je njegova žena preselila v Kalifornijo in jeseni ji je Adamič sledil, saj je potreboval njeno pomoč pri tipkanju rokopisa. Spoznal pa je, da tudi v Kaliforniji ni varen pred sovražniki, saj so ga na obali neznanci pretepli do nezavesti (Smole 1951). Zato

⁹ Biblioteka SAZU, Rokopisni oddelek, fond Louis Adamič, mapa R 67/III.

se je vrnil na vzhod, vendar si ni več upal stanovati doma na svojem posestvu v Milfordu – tudi tam so ga namreč obiskali neznanci in mu grozili (Rogelj 1956). Zato se je skrivaj preselil v neki hotel v New Yorku in enkrat na teden odnesel nove dele rokopisa svoji tajnici v Milford. Brezizhodni položaj, v kakršnega so ga privedli njegovi protesti proti ameriški notranji in zunanji politiki in napoved njegove knjige o Titu in postinformbirojevski Jugoslaviji, se je končal z njegovo dramatično smrtjo v Milfordu 4. septembra 1951. V zgodnjih jutranjih urah so gasilci našli njegovo truplo s prestreljeno glavo in lovsko puško v naročju na pogorišču njegovega posestva. V podtaknjenem požaru sta zgoreli garaža in gospodarsko poslopje, kjer je imel delovne prostore. Ogenj je uničil del njegovih rokopisov in korespondence. Stanovanjsko poslopje, kjer so našli njegovo truplo, pa so gasilci uspeli pogasiti. Uradna verzija zaključka preiskave pravi, da je šlo za samomor. Podatki o neznanem avtomobilu, ki so ga to noč slišali sosedge pripeljati od Adamičeve hiše, in številne druge nepojasnjene okoliščine njegove smrti pa upravičujejo dvome o tem.

Danes je na osnovi preiskovalne dokumentacije, ki sem jo zbrala (kopije Adamičeve kartoteke iz arhiva FBI, ki je tudi preiskoval Adamičovo smrt, pa kopije poročila mrliškega oglednika in še cele vrste drugih dokumentov iz policijske preiskave) nemogoče odgovoriti na odprta vprašanja v zvezi z Adamičovo smrtjo. Nekateri Adamičevi prijatelji, s katerimi si je pisatelj dopisoval vse do smrti, med njimi denimo Boris Kidrič in psihologinja Vera Candon, so verjeli, da so Adamiča grožnje privedle do tolikšne stiske, da ji navsezadnje ni bil več kos. Večina njegovih znancev, prijateljev in sorodnikov, s katerimi je imel prav tako stike do smrti, pa je bila prepričana, da je šlo za politični umor. Še teže je predvidevati, kateri izmed njegovih številnih političnih nasprotnikov bi šli tako daleč, da bi dejansko posegli po tej najskrajnejši obliki političnega obračuna. Če bi hoteli odgovoriti na vsa ta vprašanja, bi vsekakor morali znova odpreti preiskavo Adamičeve smrti.

OREL IN KORENINE

Knjiga *The Eagle and the Roots* je izšla spomladi 1952 (osem mesecev po avtorjevi smrti) pri založbi Doubleday v New Yorku. V njej se prepleta več tem. V ospredju so Adamičeva opažanja s potovanja po Jugoslaviji in njegovi vtisi s pogovorov, ki jih je imel s slovenskim in jugoslovanskim političnim vodstvom, lokalnimi funkcionarji, pa z gospodarstveniki, kulturnimi delavci, prijatelji, znanci in sorodniki, predvsem pa tudi z množico preprostih ljudi, delavk in delavcev, ki so prispevali svoj delež k izgradnji in razvoju novega gospodarstva tudi z udarniškim delom. Ta fenomen (predvsem psihološko ozadje udarniškega dela) je Adamiča izjemno impresioniral in o tem je v knjigi veliko govora. Z dvomom in rezervo, čeprav z veliko mero razumevanja, govori tudi o kultu Titove osebnosti, ki ga vidi kot oporo, ki so jo ljudje potrebovali, če so v težkih povojnih razmerah hoteli ohraniti vero v boljšo prihodnost. Ta vera pa je bila hkrati tudi edina možna motivacija, da so lahko ljudje kolikor mogoče zavzeto sodelovali pri sanaciji posledic že pred vojno porušenega gospodarstva.

Druga tema so okoliščine, ki so privedle do jugoslovanskega razkola s kominformom

in do odločitve, da bo šla ta dežela odslej po svoji poti. Tretja tema pa je dotlej najpopolnejši Titov življenjepis. Adamič je imel namreč s Titom najdaljši intervju od vseh, ki so se kdaj pogovarjali z njim. Na osnovi stenograma tega intervjuja in njegovih pogovorov s Titovimi sodelavci in sorodniki v Kumrovcu je napisal njegovo življenjsko zgodbo, v kateri ga je znal prikazati tudi z bolj ranljivih, toplejših človeških plati in ga tako mnogo bolj približati bralcu, kot pa je to uspelo Titovim »uradnim biografom«.

V knjigi je med vrsticami mogoče zaznati celo vrsto Adamičevih dvomov in pomislekov glede nekaterih potez v jugoslovanski politiki, ki so ga med njegovim obiskom zmotile in vznemirile. Tita, Kardelja, Kidriča, Dedičerja in stalne jugoslovanske predstavnike v ZDA je namreč ob vsaki priložnosti vztrajno opozarjal na potrebo po odpravi nekaterih najbolj izkoriščanih privilegijev v partijskem in državnem vodstvu, na nesprejemljivo uporabo državnih protokolarnih objektov v zasebne namene, na nevarnosti kulta Titove osebnosti, na nedemokratično obveščanje domače in tuje javnosti (recimo v zvezi z jugoslovansko sestrelitvijo dveh ameriških letal leta 1946) ter na nesmiselne poteze v agrarni politiki. Še zlasti ogorčen pa je bil nad politično represijo proti t. i. informbirojevcem in nad dachauskimi procesi. Adamič svojih tovrstnih ugovorov seveda ni objavil niti v svojem zadnjem delu *Orel in korenine* niti v številnih ameriških člankih o Jugoslaviji. V tej knjigi lahko, kot rečeno, njegove številne pomisleke razberemo le med vrsticami. Pisatelj v času vzhodne gospodarske blokade Jugoslavije in vojaškega rožljanja na njenih vzhodnih mejah namreč nikakor ni želel kompromitirati te države pred zahodno javnostjo, saj bi ji to lahko škodilo pri tedanjih pogajanjih o gospodarski in vojaški pomoči Zahoda. Zato pa je v svojih pismih in osebnih razgovorih z jugoslovanskimi voditelji vztrajal pri izrazito odklonilnem stališču do vseh tistih šibkih točk njihovega režima, ki so v zgodovinski podobi tega režima zapustile najbolj negativen pečat. Po vrnitvi v ZDA jeseni 1949 je Adamič npr. pošiljal Dedičeru med drugim tudi proteste in prošnje ameriškoslovenskih svojcev političnih zapornikov v Jugoslaviji s pozivom, naj posreduje pri Rankoviću.¹⁰

Zaradi vseh teh dejstev, ki so bila odkrita šele v osemdesetih letih iz dotlej nedostopne korespondence in novih pričevanj Adamičevih najtesnejših sodelavcev in ki so bila predstavljena slovenski javnosti v prvi polovici devetdesetih let, pa vidimo danes Adamičevo vlogo v odnosu do povojne Jugoslavije v povsem drugačni luči kot nekoč.

Če primerjamo obseg objavljenih in neobjavljenih delov rokopisa, vidimo, da v ameriški izdaji knjige dejansko manjka kar dve petini rokopisa. Predvsem sta urednika Timothy Seldes in Adamičeva vdova Stella črtala najdaljše poglavje z naslovom »Igra šaha med potresom«. To je poglavje o tedanjih razmerah v ZDA, ki obsega kar 440 strani tipkopisa. V njem Adamič s pomočjo nešteti citatov iz tedanjega ameriškega dnevnega tiska, knjig in govorov različnih mnenjskih voditeljev najostreje kritizira ameriško notranjo politiko omejevanja politične svobode in rušenja ameriške demokracije na eni strani, na drugi strani pa ameriško zunanjo politiko hladne vojne, oboroževalne tekme in ameriškega vmešavanja v korejsko krizo, kar je privedlo do korejske vojne in njenih neslutnih

¹⁰ Npr. pismo Louisa Adamiča Vladimirju Dedičeru, 21. marec 1950, Biblioteka SAZU, fond Louis Adamič, mapa Pisma.

posledic in večmilijonskih žrtev. Glede na takšno vsebino rokopisa je razumljivo, da sta urednika v času McCarthyjevega pregona črtala to poglavje iz objave.

Tudi ko govorimo o Adamičevi trajni aktualnosti, ne moremo mimo vsebine tega neobjavljenega poglavja. Med osrednjimi temami tega poglavja so namreč tudi nepravilna porazdelitev izkoriščanja naravnih virov in energije v svetu, politični in gospodarski imperializem, manipulativni vpliv javnih medijev v službi velekapitala, izkoriščanje domoljubnih čustev v vojne namene, razpihovanje sovraštva med narodi in kulturami ter odvisnost vprašanja vojne in miru v svetu od naftnih in drugih interesov ameriškega velekapitala. Danes, skoraj šestdeset let po nastanku rokopisa, pa so prav ta vprašanja še vedno izvor najhujših stisk človeštva.

Zaradi Adamičeve pisateljske svobode in rahlo kritičnega tona, ki ga je mogoče ponekod zaznati v *Orlu in koreninah*, knjiga v Sloveniji kar 18 let ni mogla iziti. V Jugoslaviji je bila seveda prva desetletja po vojni vsaka še tako rahla kritika jugoslovanskega režima nedopustna. Mira Mihelič je tedaj v dogovoru z Državno založbo Slovenije pripravljala slovenski prevod *Orla in korenin*. Tedanji direktor založbe Ivan Bratko pa poroča, da so tedaj dobili iz Beograda direktivo, da knjiga ne sme iziti (Intervju z Ivanom Bratkom, v Žitnik 1995: 151–162). Tako je knjiga dejansko izšla v slovenskem prevodu šele leta 1970. Tedaj pa so bile vse slovenske ocene knjige izredno pohvalne (npr. Mihelič 1971; Vodopivec 1970; Poniž 1971; Bratko 1970), medtem ko so bile v ZDA ocene ameriške izdaje knjige leta 1952 (med drugim Schwerin 1952; Lehrman 1952; Mosely 1952; Pisko 1952; Fitzsimons 1952; Uhl 1952; O'Sheel 1952; Gayn 1952; Filler 1952; Sreckovich 1953; Mitrany 1952–53) večinoma dvoznačne. Na eni strani so ameriški kritiki knjigi očitali, da gre za čisto titoistično in jugoslovansko propagando. Na drugi strani pa so recenzenti Adamiču priznavali izjemen občutek za prepričljiv človeški portret Tita in njegovih sodelavcev ter preprostih ljudi, ki jih je pisatelj srečeval med svojim obiskom rojstne dežele. Nihče ni zanimal dejstva, da zna Adamič z izredno občutljivostjo naslikati razpetost posameznika med njegove osebne, značajske predispozicije in nasprotujoče si družbene sile, s katerimi se človek sooča. Tudi v tem je namreč trajna vrednost Adamičevih dvajsetih knjig, približno 500 člankov in leposlovnih revialnih objav kot tudi neobjavljenih rokopisov, ki tvorijo njegovo literarno zapuščino.

SKLEP

Adamič je bil politični samotar, ki je bil v vsakem trenutku svoje ustvarjalne kariere na novem vrhuncu družbene angažiranosti. S svojim književnim in novinarskim delom ter z javnimi akcijami se je goreče posvetil skoraj vsem ključnim političnim, ideološkim, socialnim in moralnim problemom svojega časa, problemom, ki jih je v veliki meri občutila na svoji koži tudi tedanja generacija Slovencev v domovini in v ZDA.

V Sloveniji smo poznali Adamiča predvsem kot najuglednejšo literarno osebnost slovenskega izseljenstva, ustvarjalca, ki je s svojimi izvirnimi deli, posvečenimi stari domovini (*The Native's Return, Struggle, My Native Land, The Eagle and the Roots*), pa

prevodi, članki in predavanji posredoval slovensko kulturo, zgodovino in aktualno družbeno-politično problematiko v ameriški prostor. Poznali smo ga kot borca za zavezniško priznanje jugoslovanskega partizanskega gibanja in revolucionarne Titove vlade, pa kot pobudnika in nosilca zbiranja gmotne pomoči stari domovini med drugo svetovno vojno in po njej, predvsem pa tudi kot vnetega zagovornika jugoslovanske osamosvojitve od vzhodnega bloka po letu 1948. Znana nam je bila tudi njegova vloga v okviru kritične zgodovinske ocene razrednega boja v ZDA. Zelo malo pa je bila v Sloveniji znana njegova ključna vloga v porajanju ameriškega koncepta multikulturalizma, kar je do nedavnega pomenilo kričečo belo liso v slovenskem poznavanju Adamičevega še vedno aktualnega mednarodnega pomena. Prav zato sta se v slovenski javnosti leto medkulturnega dialoga in 110. obletnica Adamičevega rojstva tako rekoč zgrešila med seboj. In vendar v knjigi *Večkulturna Slovenija* (Žitnik Serafin 2008), ki sem jo objavila v evropskem letu medkulturnega dialoga in v kateri med drugim navajam tudi Adamičeve poglede na priseljenko problematiko v ZDA v tridesetih letih prejšnjega stoletja, dokazujem, da so njegovi koncepti, opozorila in poudarki v zvezi s priseljenškimi vprašanji tudi danes še prav tako relevantni in prepričljivi kot tedaj, ko jih je objavil.

Kot sem poudarila že v uvodu, je bil Adamič ne le med najproduktivnejšimi, ampak zagotovo tudi najodmevnejši slovenski izseljenski pisatelj. Jože Pirjevec (2009) celo meni, da je bil v mednarodnem merilu najbolj znan Slovenec doslej. Seveda je bil temu primeren njegov ugled tudi v tedanjem »progresivnem« delu ameriških Slovencev. Adamič med slovenskimi Američani še danes predstavlja simbol uveljavitve priseljencev v ameriški kulturi; prav takšno ikono je v času svojega življenja predstavljal tudi drugim etničnim skupinam priseljencev v ZDA. Mnogi najvidnejši ameriški avtorji s področja migracijskih, etničnih in medkulturnih študij sorazmerno dobro poznajo Adamičeva dela in jih v svojih objavah tudi dovolj pogosto citirajo ter kritično komentirajo, nikakor pa jih ne obidejo. Prav s tovrstnim oživiljanjem njegovih konceptov pa se na najprepričljivejši način vedno znova razkriva presenetljiva trajna aktualnost Adamičevih pogledov na vprašanja nacionalne, etnične in kulturne identitete ter medkulturnih odnosov na nacionalni in mednarodni ravni.

VIRI IN LITERATURA

- Adamič, France (1983). *Spomini in pričevanja o življenju in delu Louisa Adamiča*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Adamic, Louis (1936). Cherries are Red in San Joaquin. *The Nation*, 27. junij. Dostopno tudi preko: <http://newdeal.feri.org/nation/na36840.htm> (26. 5. 2009).
- Adamič, Louis (1951). *The Eagle and the Roots* (druga, zadnja verzija rokopisa). Biblioteka SAZU, Rokopisni oddelek, fond Louis Adamič, mapa R 67/III-2, 4. poglavje.
- Bekić, Darko (1988). *Jugoslavija u hladnom ratu: Odnosi s velikim silama 1949–1955*. Zagreb: Globus.

- Bratko, Ivan (1970). Naši izdaji na pot (Predgovor k 1. izdaji, 1970). Louis Adamič, *Orel in korenine*, 2. izdaja. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1981: 589–595.
- Christian, Henry A. (1971). *Louis Adamic: A Checklist*. The Kent State University Press (The Serif Series, Bibliographies and Checklists, 20).
- Dedijer, Vladimir (1969). *Izgubljena bitka J. V. Staljina*. Sarajevo: Svjetlost.
- Drnovšek, Marjan (2008). Krekova vestfalska pisma: socialno-ekonomski pogledi in izseljenstvo. *Dve domovini / Two Homelands*, 25: 161–185.
- Filler, Louis (1952). Books. *The Antioch Review*, 12 (4): 505–506.
- Fitzsimons, M. A. (1952). Apologia for Tito's Yugoslavia. *The Commonweal*, 27. junij 1952: 298–299.
- Gayn, Mark (1952). Documents for our times. *The Nation*, 175 (20. september 1952): 234–235.
- Grill, Vatroslav (1979). *Med dvema svetovoma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Lehrman, Hal. A friendly portrait. *New York Times Book Review*, 25. maj 1952: 7, 32.
- Mihelič, Mira (1971). Podoba Louisa Adamiča. *Zbornik občine Grosuplje*, 3: 169–175.
- Mikola, Maša, in Gombač, Jure (2008). Internet kot medij ohranjanja narodne in kulturne dediščine med Slovenci po svetu: stare dileme novih rešitev. *Dve domovini / Two Homelands*, 28: 39–56.
- Mikuž, Metod (1983). *Svet po vojni (1945–1957)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2008). Internet in preobrazbe ohranjanja kulturne dediščine v slovenskoameriških etničnih skupnostih. *Dve domovini / Two Homelands*, 28: 57–72.
- Mitrany, David (1952–53). The Eagle and the Roots. *The American Historical Review*, 58 (oktober 1952 – julij 1953): 376–377.
- Mlekuž, Jernej (2008). Čapac.si, or on burekalism and its bites: An analysis of selected images of immigrants and their descendants in Slovenian media and popular culture. *Dve domovini / Two Homelands*, 28: 23–37.
- Mosely, Philip (1952). A romantic picture of Tito's Yugoslavia. *Herald Tribune Book Review*, 1. junij 1952: 6.
- O'Sheel, Shaemas (1952). Louis Adamic's Yugoslavia. *The Saturday Review*, 16. avgust 1952: 9.
- Paternu, Boris (1981). Nastajanje Adamičevega sestava vrednot ob Ameriki in Jugoslaviji. *Louis Adamič: Simpozij: Symposium* (ur. Janez Stanonik). Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja: 85–100.
- Pirjevec, Jože (2009). Predavanje o Louisu Adamiču na kolokviju »Življenje in delo Louisa Adamiča: počastitev 110. obletnice rojstva Louisa Adamiča«. Ljubljana: Slovenska matica, 12. marec 2009.
- Pisko, Ernest S. (1952). Under the spell of Titoism. *The Christian Science Monitor*, 11. junij 1952: 13.
- Poniž, Denis (1971). O knjigi in njeni usodi. Louis Adamič: *Orel in korenine*. *Zbornik občine Grosuplje*, 3: 183–185.
- Poniž, Denis (1981). Nacionalno v literaturi Louisa Adamiča o Slovencih in Jugoslaviji.

- Louis Adamič: *Simpozij: Symposium* (ur. Janez Stanonik). Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja: 113–118.
- Robel, Gert (1983). Die Verstoßung Jugoslawiens. *Fischer Weltgeschichte*, zv. 35. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Rogelj, Janko (1956). Zadnja Adamičeva pisma. *Enakopravnost*, 27. avgust 1956.
- Schwerin, Kurt (1952). Adamic, Louis, The Eagle and the Roots. *Library Journal*, 77 (15. maj 1952): 886.
- Shiffman, Dan (2003). *Rooting Multiculturalism: The Work of Louis Adamic*. London etc.: Assotiated University Presses.
- Shiffman, Dan (2005). *Korenine multikulturalizma: Delo Louisa Adamiča* (prevedla Cirila Toplak). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- [Smole, Jože] (1951). Nove činjenice dokazuju da je Luj Adamič žrtva ubojstva. *Borba*, 3. oktober 1951.
- Sreckovich, Budimir (1953). Titoism and the Cominform; The Eagle and the Roots. *Journal of International Affairs*, 7 (1): 107.
- Uhl, Alexander H. (1952). His renewal of faith. *New Republic*, 21. junij 1952: 21.
- Vah, Mojca, in Lukšič-Hacin, Marina (2008). Contemporary implications of multiculturalism policies for European welfare states. *Dve domovini / Two Homelands*, 27: 7–21.
- Vodopivec, Vlado (1970). Novi Louis Adamič. *Slovenski izseljenski koledar 1971*: 220–222.
- Vukšinič, Vesna (2009). Obletnica rojstva Louisa Adamiča. *Moja Slovenija*, april 2009: 20–21.
- Zadravec, Franc (1981). Oton Župančič in Louis Adamič. *Louis Adamič: Simpozij: Symposium* (ur. Janez Stanonik). Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja: 101–111.
- Žitnik, Janja (1993). *Pero in politika: Zadnja leta Louisa Adamiča*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Žitnik, Janja (1995). *Pogovori o Louisu Adamiču*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Žitnik Serafin, Janja (2008). *Večkulturna Slovenija: Položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Župančič, Oton (1932). Adamič in slovenstvo. *Ljubljanski zvon*, 9: 513–520.

SUMMARY

A WRITER BETWEEN TWO HOMELANDS: LOUIS ADAMIC AND THE QUESTIONS OF NATIONAL, ETHNIC AND CULTURAL IDENTITIES

Janja Žitnik Serafin

Louis Adamic (1898–1951) was a successful Slovenian émigré writer and a political maverick whose social engagement reached one climax after another throughout his writing career. Born in Blato, Slovenia, he emigrated to the U.S. in 1913, at the age of

15. Although he wrote in English, the balance between the Slovenian and the American component part of his cultural identity was never shaken. With his literary and journalist work and with his public appeals and activities, he addressed virtually all the major political, ideological, social and moral dilemmas of his time, problems that also affected a large part of Slovenians in Slovenia and in the U.S. On international level, he was probably the most widely known Slovenian so far.

Adamic has been recognized in Slovenia as the most prominent figure in the field of Slovenian émigré literature, a writer whose articles, short prose, lectures, translations and some of his books (*The Native's Return, Struggle, My Native Land, The Eagle and the Roots*) were aimed at introducing Slovenian culture, history and topical social and political issues to broader American public. Slovenia has also acknowledged Adamic as a fighter for the recognition of the Yugoslav liberation movement and Tito's revolutionary government by the allied forces; as an initiator and driving-force of relief fund-raising for his old country during and after World War Two; and as a resolute advocate of the Yugoslav decision to attain independence from the Eastern Block in 1948. As his *Dynamite* was published in Slovenian translation in 1983 (half a century after its Croatian translation appeared in Zagreb), he has also become known in Slovenia as a critical reviewer of the history of American labor movement. Until recently, the least had been known in his native land about the crucial part he played in rooting the American concept of multiculturalism.

Among the Americans of Slovenian descent Adamic still represents a symbol of an immigrant's consolidation in American culture. During his lifetime, he impersonated an immigrant's success in the eyes of other ethnic groups in the U.S. as well. With a grant from the Carnegie Corporation he managed to accomplish his major writing project, the Nation of Nations Series. The first volume titled *From Many Lands* (1940) won the John Anisfield Award as "the most significant book of 1940 on race relations in the contemporary world". The series further included *Two-Way Passage* (1941), *What's Your Name?* (1942) and *A Nation of Nations* (1945). Adamic was also significant in the prehistory of American multiculturalism as the founder and editor of *Common Ground*, issued by Common Council for American Unity, and as General Editor for nine books of *The Peoples of America Series*.

Although Adamic consistently stressed the significance of ethnic heritage, he also considered with great sensitivity the many faces of its stigma. His social criticism exposes nationwide ignorance, racism and xenophobia as tools of exploitative capitalism. Adamic argued for pluralism, for a dynamic, constantly evolving American culture that not only respects and protects its cultural diversity but also gains vitality from it. His writing reveals an author who is equally convincing in his sincere attempt to understand class violence, social change, or inner and outer conflicts relating to ethnic and cultural diversity. Throughout his lifetime, feeling simultaneously an insider and outsider, he was seeking a balance between his role of a watchful observer and that of an activist. His probably most characteristic feature is that he actually managed to remain detached from stereotypes and from any preformulated ideology. His views on national, ethnic and cultural identities often reflect a complexity characteristic of most recent intercultural theories.

Numerous American authors in the field of multicultural studies, including Werner Sollors, have considered his views. Off and on, permanent relevance of his concepts and ideas relating to intercultural relations within a multiethnic nation is thus rediscovered and internationally recognized.

PADLI ČLANI SLOVENSKE NARODNE PODPORNE JEDNOTE V OBOROŽENIH SILAH ZDA MED DRUGO SVETOVNO VOJNO V LUČI ČASNIKA PROSVETA

Andrej VOVKO¹

COBISS 1.02

IZVLEČEK

Padli člani Slovenske narodne podporne jednote v oboroženih silah ZDA med drugo svetovno vojno v luči časnika Prosveta.

V prispevku so predvsem po podatkih, objavljenih v člankih dnevnika Prosveta, glasila Slovenske narodne podporne jednote (SNPJ), kratko prikazana življenja in zlasti vojaška pot 64 pripadnikov te organizacije v oboroženih silah ZDA, ki so padli v kopenski vojski, letalskih silah kopenske vojske, mornarici in v mornariški pehoti na evropskih in pacifiških bojiščih med drugo svetovno vojno. Šlo je predvsem za fante in mlajše moške, praviloma neporočene, rojene v ZDA, večinoma z amerikaniziranimi imeni in priimki, z vsaj srednješolsko izobrazbo, iz številnih družin, od katerih je bilo nekaj sinov takrat hkrati v oboroženih silah ZDA, velika večina, vsaj 30, pa jih je bilo iz zvezne države Pennsylvanije.

KLJUČNE BESEDE: Slovenska narodna podpora jednota, časnik Prosveta, vojaška zgodovina, II. svetovna vojna, izseljenska društva, slovenski izseljenci v ZDA

ABSTRACT

Fallen Members of the Slovenian National Benefit Society in the US Armed Forces during the Second World War as reported by the Prosveta Newspaper.

The paper presents brief stories, mainly taken from data published in articles in Prosveta (Enlightenment), the daily newspaper of the Slovene National Benefit Society (SNPJ), of the lives and especially the military careers of 64 members of this organisation in the US armed forces, who fell as members of the Army, Army Air Force, Navy and Marines in European and Pacific battles during the Second World War. They were mostly boys and young men, usually single, born in the USA, the majority of whom had Americanised first and last names, with at least secondary school education, from numerous families which had several sons in the US armed forces at the same time, and the great majority of whom, at least 30, were from the state of Pennsylvania.

KEY WORDS: Slovene National Benefit Society, Prosveta newspaper, military history, World War II, emigrant society, Slovenian emigrants in the USA

¹ Dr. zgodovinskih znanosti, znanstveni svetnik, izredni profesor, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, e-pošta: vovkoan@zrc-sazu. si.

UVOD²

Vsakemu poznavalcu ne samo izseljenske, ampak tudi splošne slovenske novejšje zgodovine je znano, kaj je našim prednikom proti koncu 19. in v prvih desetletjih 20. stoletja pomenila »obljubljena dežela Amerika«. Pod tem so seveda razumeli Združene države Amerike. Tokrat naša pozornost ni namenjena splošni izseljenski problematiki, ampak le njenemu ozkemu, a po svoje zelo zanimivemu delu: tragični usodi, ki jo je doživel določen moški del tega izseljenstva, vključen v eno od prvih in osrednjih podpornih organizacij slovenskih izseljencev v ZDA: v Slovensko narodno podporno jednoto, (SNPJ). Zanimajo nas njeni člani, ko so padli kot pripadniki oboroženih sil ZDA med II. svetovno vojno. Tako tokrat ne obravnavamo tistih članov SNPJ v oboroženih silah ZDA, ki so vojno preživeli, in teh je bilo seveda veliko več kot tistih, ki so padli. Vprašanje aktivne udeležbe slovenskih priseljencev v ZDA in njihov potomcev v vojnah, ki se jih je udeležila njihova nova domovina, seveda sodi v kar precej različnih bistveno širših sklopov zgodovinskih vprašanj slovenskega izseljenstva. Tako ga lahko vključimo v raziskovanje vloge in pomena slovenskega izseljenstva in njegovega odnosa do matične države Jugoslavije ter do dogajanj na slovenskem ozemlju med II. svetovno vojno v luči zelo različnih raziskovalnih tem. Od njih tokrat posebej naglasimo vprašanja jugoslovanske in v njenem okviru ali zunaj njega slovenske diplomatske dejavnosti v državah slovenskega priseljevanja v času II. svetovne vojne tako v ZDA kot drugje, na primer v Argentini,³ ter odnos slovenskih izseljencev do dogajanja v matični slovenski domovini⁴ tako v ZDA kot v drugih državah.⁵ Po drugi strani moramo imeti pred očmi dejstvo, da se aktivni bojni prispevek slovenske priseljske skupnosti v ZDA nikakor ni omejil samo na II. svetovno vojno. Ne tvegamo veliko, če sklepamo, da so bili slovenski izseljenci in njihovi potomci udeleženi v vseh vojnah v zgodovini ZDA, od vojne za neodvisnost 1775–1783, za kar obstajajo določeni podatki, preko državljanske vojne 1861–1865, ameriško-španske vojne 1898, prve in druge svetovne vojne, korejske, vietnamske, zalivske vojne 1991, do vojn v Afganistanu in Iraku, ki potekata še danes. Udeležba slovenskih izseljencev v vsaki od teh vojn ZDA seveda terja svojo podrobnejšo proučitev. Ker pa se Slovenci, kot je dobro znano, niso selili samo v ZDA, je zanimiva in še v veliki meri neobdelana tema raziskovanja vloge, ki so jo imeli v oboroženih silah in vojnah drugih priseljskih držav priseljevanja. Znano je, da so se pripadniki slovenske skupnosti v Argentini udeležili vojne na Malvinih/Falklandskih otokih leta 1982 in tudi plačali svoj krvni davek.

Če se po tem »izletu v stran« vrnemo k tistemu krvnemu davku, ki so ga novi

² Članek je delni rezultat ciljnega raziskovalnega projekta »Vojaki iz slovenskega prostora na tujih tleh v preteklosti«, ki sta ga financirala Ministrstvo za obrambo republike Slovenije in ARRS.

³ Glej: Andrej Rahten, Izidor Cankar and Royal Yugoslav Legation in Buenos Aires. *Dve domovini/Two Homelands*, 29/2009: 84–91.

⁴ Glej: Bogdan C. Novak, Adamic and Yugoslavia during . World War II, *The Slovene Catholic Response. Dve domovini/Two Homelands*, 5/1994: 63–84.

⁵ Glej: Irene Mislej, Primorski odbor, Politično delovanje primorskih Slovencev med drugo svetovno vojno v Argentini. *Dve domovini/Two Homelands*, 5/1994: 85–113.

domovini ZDA plačali naši tamkajšnji rojaki, ga tokrat seveda (še) ne moremo celovito številčno in drugače ovrednotiti. Kot že omenjeno, se bomo zavestno omejili le na prikaz nekaterih padlih v času II. svetovne vojne iz vrst članov Slovenske narodne podporne jednote. Slovenski izseljenci so se ob prihodu v novo domovino bolj ali manj uspešno organizirali na cerkvenem, šolskem, socialno podpornem in drugih področjih. Prav področje socialnih podpor bolnim, upokojenim in umrlim rojakom ter njihovim družinam je bilo zaradi pomanjkanja ustreznih rešitev na državni ravni skoraj v celoti prepuščeno privatni pobudi oziroma samoorganiziranju. Tako so idejno katoliško usmerjeni slovenski izseljenci v ZDA po vrsti krajevnih tovrstnih organizacij in po češkem vzoru leta 1894 v mestu Joliet v državi Illinois kot prvi v ZDA organizirali državno zvezo podpornih organizacij – Kranjsko slovensko katoliško jednoto (dalje tudi KSKJ).⁶ Liberalno oziroma socialistično usmerjeni slovenski izseljenci v ZDA so svojo Slovensko narodno podporno jednoto (dalje tudi SNPJ) ustanovili julija leta 1904 na konvenciji v Chicagu, prav tako v državi Illinois. Organizacija je, tako kot KSKJ in druge podobne organizacije, svojim članom ob rednem plačevanju prispevkov nudila bolniško podporo, svojcem umrlih pa posmrtnino. Glasilo SNPJ je bilo najprej Glas svobode, nato Glasilo Slovenske narodne podporne jednote, leta 1916 pa se je preimenovalo v dnevnik Prosveta⁷. KSKJ, SNP in druge sorodne podporne organizacije, tako v spodnjem tekstu nekajkrat omenjena Ameriška bratska zajednica (ABZ), so izvajale tudi druge dejavnosti (kulturno-prosve- tne, športne in podobne) zunaj tega zavarovalniškega okvira. Organizirane so bile po osnovnih krajevnih organizacijah, imenovanih Lodge (lože).

Tako SNPJ kot KSKJ in druge podobne organizacije so bolj ali manj hitro ter v bolj ali manj veliki meri izplačevale denarno pomoč ob smrti (posmrtnino) sorodnikom med vojno padlih članov, kar so razumeli kot izraz patriotske vneme in podpore vojnim ciljem ZDA. V spodaj objavljenih prispevkih o padlih naletimo tudi na nekaj pritožb zaradi načina, kako hitro in v kakšni meri je (oziroma ni) svoje odškodnine izplačevala ABZ, ter na pohvale SNPJ za njihovo hitro in celovito plačevanje. Politika zveznega vodstva SNPJ je sicer bila, da je svojcem izplačevalo odškodnine za tiste padle vojake, ki so se včlanili v SNPJ pred 1. avgustom 1942.⁸

Šestdeset let po koncu II. svetovne vojne še vedno obstajajo različni podatki o številu vojskujočih se v posameznih vojskah ter o njihovih žrtvah, tudi za oborožene sile ZDA. Po nekaterih podatkih naj bi bilo med 16,122.566 ameriškimi pripadniki in pripadnicami oboroženih sil (pripadnic je bilo v primerjavi s sedanjim stanjem seveda precej manj in še to ne v bojnih enotah, ampak zgolj v zdravstveni in drugih zalednih službah) 291.557 padlih, 113.842 umrlih iz drugih vzrokov in 671.846 ranjenih.⁹

⁶ Darko Friš, Bogdan Kolar, Andrej Vovko, Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote, Ljubljana: Založba Ilex, 1997.

⁷ Marjan Drnovšek, Slovenska narodna podpora jednota (SNPJ), *Slovenska kronika XX. stoletja*, (ur. Marjan Drnovšek, Drago Bajt). Ljubljana: Nova revija: 47.

⁸ Our Soldier Members and Their Insurance. Prosveta, št. 8 (13. 1. 1943): 7.

⁹ Fact Sheet: America's Wars, <http://www1.va.gov/opa/fact/amwars.asp> (24. 7. 2009).

V maju 1942 je bilo v oboroženih silah ZDA 341 pripadnikov SNPJ,¹⁰ v oktobru 1942 so v Prosveti objavili poimenski seznam 1.449 pripadnikov SNPJ na podlagi podatkov, ki so prišli do tajnikov lož, bilo pa naj bi jih vsaj še 400 več.¹¹ Januarja 1943 jih je bilo 3.237 na podlagi uradnega štetja v glavnem uradu SNPJ,¹² junija 1944 4.910,¹³ oktobra 1944 5.009,¹⁴ junija 1945 pa 5.141, tako moških kot v manjši meri tudi žensk.¹⁵

Podatki o padlih članih SNPJ v tem prispevku so povzeti po glasilu SNPJ Prosveta. Najdemo jih predvsem v rubrikah poročil iz slovenskih naselbin, ki so jih praviloma prispevali funkcionarji SNPJ, ter v osmrtnicah, ki so jih objavljali svojci, včasih tudi ob vsaki naslednji obletnici smrti. Osmrtnice so namenili prav tako padlim, ki niso ali niso več bili člani SNPJ ali pa so poleg te bili člani še kakšne podporne jednote (KSKJ, ABZ). Padli so v prispevku predstavljeni z osnovnimi podatki o njihovem življenju, rojstvu, šolanju, družinskem okolju vojaški poti, okoliščinah smrti ter času, ki je pretekel od njihove smrti do uradnega pogosto turobno suhoparnega sporočila svojcem, vse pač glede na podatke, ki jih je moč najti v objavljenih prispevkih. V prispevkih, nekateri so pisani v slovenščini, nekateri pa v angleščini, naletimo tudi na tipično ameriško vojaško izrazoslovje. Vesti o žrtvah med članstvom so v Prosveti objavljali bolj ali manj po kronološkem redu glede na datum njihove smrti oziroma včasih potem, ko je bila pri pogrešanih smrt uradno potrjena, torej ko so bili po vojaški terminologiji iz MIA (missing in action – pogrešan v boju), uradno prekvalificirani v KIA (killed in action – padel v boju). Ob tem je pogosto prihajalo do zamud, posledično tudi pri objavi spominskih člankov v Prosveti. Poudarimo še, da je bilo v Prosveti objavljenih še veliko drugih prispevkov o članih SNPJ, pripadnikih oboroženih sil ZDA med II. svetovno vojno, zlasti o ranjenih (WIA, – wounded in action) in tistih, ki so se odlikovali v bojih. O teh tokrat ne bomo pisali.

O PADLIH ČLANIH KSKJ

Podobno kot vodstvo SNPJ je tudi vodstvo KSKJ vodilo natančen pregled svojih članov v oboroženih silah ZDA med II. svetovno vojno. V začetku leta 1942 je v svojem časniku Glasilo KSKJ objavljalo celo poimenskega. Tako je bilo 25. marca 1942 v oboroženih silah ZDA skupaj 420 članov KSKJ (tudi kakšna članica med njimi, zlasti bolničarke), 30. junija 1943 2.954 članov, od tega takrat že sedem padlih, šest pa jih je umrlo za posledicami ran,¹⁶ v

¹⁰ F. A. Vider, Our Members in U. S. forces fight for Human Rights. Prosveta, št. 89 (6. 5. 1942.): 6.

¹¹ F. A. Vider, Our Members in U. S. forces fight for Human Rights. Prosveta, št. 203, (14. 10. 1942): 6.

¹² F. A. Vider, 3237 naših članov je že v armadi. Prosveta, št. 18 (27. 1. 1943): 5.

¹³ Our members in U. S forces fight for Human Rights. Prosveta, št. 121 (21. 6. 1944): 6.

¹⁴ Our members in U. S forces fight for Human Rights. Prosveta, št. 204 (18. 10. 1944): 6.

¹⁵ Our members in U. S forces fight for Human Rights. Prosveta, št. 115 (13. 6. 1945): 6.

¹⁶ Glasilo KSKJ, št. 35 (1. 9. 1943): 1.

začetku novembra 1943 preko 3.000,¹⁷ 29. marca 1944 3.526 članov¹⁸ in v začetku decembra 1944 3.804 članov KSKJ.¹⁹

Od njih jih je po podatkih, objavljenih v Glasilu KSKJ, do konca leta 1945 padlo ali umrlo v nesrečah preko 120. Njihovo življenje pred in med vojno je bilo deležno proučevanja v okviru ciljnega raziskovalnega projekta *Slovenska vojska. Kratka zgodovina- dolga tradicija*. V publikaciji, ki je v pripravi in v kateri bodo zbrani raziskovalni rezultati tega projekta, bo objavljen tudi delni povzetek raziskovanja življenjskih zgodb 76 padlih članov KSKJ med II. svetovno vojno v oboroženih silah ZDA. Na tem mestu naj zato navedemo le nekaj osnovnih poudarkov o njih.

Prvega padlega člana KSKJ zasledimo tako že kar na prvi dan izsiljenega vstopa ZDA v vojno v Pearl Harborju 7. (ali po evropskem koledarju 8.) decembra 1941. To je bil marinec – pripadnik US Marine Corps – mornariške pehote, prostak (navadni vojak) prvega razreda (private first class ali z vojaško kratico pfc.) William Joseph Lovshin iz Elyja v Minnesoti. Najprej je bil uradno pogrešan (MIA) od napada na Pearl Harbour 7. decembra, v drugi polovici februarja 1942 pa tudi uradno proglašen za padlega (KIA). V Glasilu KSKJ niso povedali nič več o okoliščinah njegove smrti,²⁰ ki pa smo jo lahko pojasnili iz drugega vira. Williama J. Lovshina namreč najdemo v seznamu 1.117 smrtnih žrtev na bojni ladji BB-39 USS Arizona.²¹ Poleg njega naletimo na še nekaj padlih, ki jim bolj ali manj upravičeno lahko pripišemo slovenske korenine, najbolj trdno nedvomno prvemu med njimi na tem abecednem seznamu – naredniku marincev (Sergeant) Josephu Baragu iz Michigana. Zanimivo je, da sta bila kar dva od padlih slovenskega rodu pripadnika mornariške pehote. Mogoče se bo kdo vprašal, kaj sta počela na vojni ladji. Običajna praksa v mornarici ZDA (pa tudi kaki drugi, recimo britanski) je bila in je še danes, da je na vojnih ladjah vkrcan tudi oddelek mornariške pehote, ki v dobršni meri tam opravlja notranjo varnostno oz. »policijsko« službo. Poleg njiju sta na seznamu padlih iz bojne ladja Arizona še mornarja John Anthony Kosec iz Kalifornije in mornar rezervist Frank Levar iz države Washington, pri katerih lahko dovolj upravičeno sklepamo, da sta bila slovenskega rodu.

Kar 45, torej več kot polovica vseh predstavljenih padlih članov KSKJ, je pripadala kopenski vojski ZDA. Od teh jih je na zahodnem bojišču od 6. junija 1944 dalje padlo vsaj 36, če ne prištejemo še tistih, ki so umrli v Atlantiku ali Rokavskem prelivu. Na različnih bojiščih Pacifika je padlo sedem vojakov in še pet marincev ter enajst mornarjev. Med žrtvami zasledimo le štiri padle letalce, ki so organizacijsko spadali pod kopensko vojsko ZDA. Samo eden od teh je padel na pacifiškem bojišču. Velika večina zgornjih žrtev je bila mobiliziranih samskih fantov, stari od 19 do 25 let, nekaj je bilo prostovoljcev, nekaj pa tudi poročenih mož, ki so zapustili za seboj eno ali več sirot. Bili so več ali

¹⁷ Glasilo KSKJ, št. 44 (3. 11. 1943): 7.

¹⁸ Glasilo KSKJ, št. 14 (5. 4. 1944): 4.

¹⁹ Glasilo KSKJ, št. 49 (6. 12. 1944): 1.

²⁰ Glasilo KSKJ, št. 7 (18. 2. 1942): 1.

²¹ National Park Service, Historical Statistics, USS Arizona, <http://www.nps.gov/archive/usar/azcas.html> (24. 7. 2009)

manj enakomerno porazdeljeni po vseh tradicionalnih naselbinah slovenskih izseljencev od Pennsylvanije do Kalifornije, največ jih je bilo seveda iz najbolj številčnih med njimi, predvsem iz Clevelanda. Skoraj vsi so že imeli amerikanizirana imena in priimke.

Padlim sledimo od prvega dne, ko so ZDA vstopile v II. svetovno vojno, od že omejnene bojne ladje USS Arizona, do težke križarke USS Indianapolis, potopljene 30. julija 1945, kjer je bil med skoraj 900 smrtnimi žrtvami tudi mornar John Nicholas Petrincich (pisano tudi Petrinčič) iz Clevelanda,²² od Filipinov leta 1942, preko južnega Pacifika, Severne Afrike, Sicilije, Italije, Normandije, Francije, Belgije, Nizozemske, Nemčije, Filipinov leta 1944 in 1945 do Okinawe in kapitulacije Japonske.

PADLI ČLANI SNPJ

Prva smrtna žrtev iz vrst SNPJ v II. svetovni vojni je bil letalski poročnik Frank A. Kopal iz Claredon Hills pri Chicagu, ki se je 30. decembra 1941 smrtno ponesrečil v letalski nesreči srednjega bombnika B-26 »Marauder« v pogorju San Bernardino v Južni Kaliforniji, skupaj z vso posadko. Našli so jih 15. januarja 1942. Rojen je bil v Absherju (Montana), star je bil 25 let, sicer nečak znanega polkovnika in kasnejšega pisca Andreja Kobala.²³ Oče je bil lastnik trgovine in počitniškega doma. Frank je bil član SNPJ lože Pioneers št. 559 v Chicagu. Končal je Hinsdale High School (ameriško srednjo šolo) in nato Wabash College, leta 1940 se je pridružil vojnemu letalstvu. Zapustil je brata, ki je bil prav tako v vojski, in sestro, pokopali pa so ga na pokopališču v Claredon Hills.²⁴

Kot letalec je 2. septembra 1942 umrl v nesreči tudi štabni narednik (Staff sergeant) Peter Verbich ml. Njegov bombnik je strmoglavil na Aleutih, ko mu je zmanjkalo goriva in je skušal zasilno pristati. Verbich je končal Huerfano County High School in nato študiral na univerzi Colorado. V ameriško vojsko je stopil decembra 1940 na Chanute Field v Rantoulu (Illinois), kjer je opravil devetmesečni tečaj za mehanika, ki ga je končal avgusta 1941. Služboval je v Cowen Fieldu v Boiseu (Idaho), kjer je napredoval v čin štabnega narednika. Po napovedi vojne ZDA Japonski je bil v Fort Richardsonu (Alaska), kasneje pa je bil premeščen na Aleute. Rojen je bil v kraju Jenny Lind (Arkansas) 23. septembra 1916, 1917 se je s starši preselil v Pueblo (Colorado) čez dve leti pa v Walsenburg. Bil je član SNPJ lož št. 24, Pueblo št. 21 in Walsenburg št. 299. Zapustil je mater in dve sestri. Oče, ki je bil rojen v Sloveniji in se je priselil v ZDA leta 1902, je nenadoma umrl 17. oktobra 1942 po kratki bolezni, ki naj bi bila posledica šoka ob sinovi smrti.²⁵

²² Final Crew List of USS Indianapolis, <http://members.tripod.com/IndyMaru/indymaru4.htm> (24. 7. 2009)

²³ Andrej Kopal, polkovnik, obveščevalni častnik v vojski ZDA, univerzitetni profesor in pisatelj (Cerkno, 29. november 1899–Murnau, Bavarska, 16. marec 1988) glej: Jem. (Martin Jevnikar), Kopal Andrej, Primorski slovenski biografski leksikon, 8. snopič, Gorica 1982, str. 76–79.; J. pč. (Jerneja Petrič), Kopal, Andrew, Enciklopedija Slovenije, 5. zvezek, Ljubljana 1991, str. 166.

²⁴ Frank A. Kopal. Prosveta, št. 14 (21. 1. 1942): 7.

²⁵ Bro. P. Verbich Jr. Prosveta, št. 223 (11. 11. 1942): 6.

Pojasnim, da sta bila tako Kobal kot Verbich sicer letalca, vendar pa sta bila organizacijsko pripadnika kopenske vojske (US Army), ker takrat samostojne letalske sile v ZDA še niso obstajale, ampak so bile organizirane v letalski korpus kopenske vojske ZDA (US Army Air Corps). Vojno letalstvo ZDA (US Air Forces) se je osamosvojilo šele po koncu druge svetovne vojne. Svoje posebno letalstvo sta imela tudi vojna mornarica ZDA (US Navy) in mornariška pehota, uradno imenovana Mornariški korpus (Marine Corps), ki pa je kljub veliki dejanski samostojnosti organizacijsko sodila pod Vojno mornarico.

»Nekje na Južnem Pacifiku« je 9. oktobra 1942 padel prostak prvega razreda Andrew Martinchak, pripadnik ameriške mornariške pehote (US Marine Corps) – bolj znane kot marinci. K njim je prostovoljno pristopil²⁶ 7. marca 1941. Najprej se je uril v znanem oporišču Parris Island (Južna Carolina), nato v New Riverju (Severna Carolina), 1942 pa je odšel iz ZDA na bojišče. Rojen je bil 30. novembra 1921, torej je padel star še ne 21 let. Vse življenje je bil član SNP lože št. 517. Višjo šolo je končal leta 1940 v Veniceju (Pennsylvania). Bil je navdušen športnik, za svoje igranje košarke in ameriškega nogometa je dobival priznanja.²⁷ Zapustil je očeta Antona st., mamo Jennie, brata Antona ml., ki je bil prav tako v vojski, in Rudolpha ter sestre Fredo, Elisabeth in Matildo, poročeno Santis.²⁸

Na bojišču v Južnem Pacifiku, tokrat konkretno navedeno na Salomonovem otočju, je bil konec leta 1942 ubit v boju tudi John Malovec iz Cuddyja (Pennsylvania), pripadnik SNPJ lože št. 319, ki je naslednjo sejo 8. novembra posvetila v njegov spomin.²⁹

Mornariški letalski mehanik prvega razreda (Aviation machinist first class) William A. Kocevar je padel 26. oktobra 1942 kot ena od 111 smrtnih žrtev, ko se je potopila njegova ladja, letalonosilka CV-8 USS Hornet³⁰. V vojni mornarici ZDA je bil že od leta 1936. Oče Mike st. je v Steeltonu (Pennsylvania) 14. novembra 1942 prejel telegram, da je sin padel 26. 10. 1942, na račun vojne cenzure je pisalo samo »nekje na Pacifiku«. Oče bi že prej sporočil ime ladje, pa je bilo prej od oblasti prepovedano povedati, na kateri »bojni ladji je bil, zdaj ko je mornariški department že javil o izgubi Horneta«, pa ni bilo več zadržkov. Oče je 7. novembra, torej že po sinovi smrti, prejel zadnje pismo od njega. Na ladji je bil tudi neki Lopatic iz Peorie (Illinois), ki je očitno preživel potop Horneta. Oče Mike je prosil njegova starša, naj se javita, če sta brala njegov članek, »da bi izvedel kake podrobnosti, kako je sin prišel ob življenje«. Na ladji naj bi bila tudi »dva Horvatova fanta iz Clevelanda«, o njiju in kakem odmevu na Mikeovo prošnjo v Prosveti in tudi Glasilu KSKJ pa ni nič zaslediti. Williamov brat korporal (Corporal s kratico cpl.) v kopenski vojski ZDA, Mike Kocevar, je bil od 7. maja 1942 pogrešan na Filipinih. Oba sta bila člana SNPJ.³¹

Prostak prvega razreda Frank Zupancic ml. iz Bentleyvilla (Pennsylvania) je bil ubit v bojih v Severni Afriki 8. novembra 1942. Kot edini sin ob hčeri Franka Zupancica

²⁶ K marincem si sicer lahko stopil samo kot prostovoljec (op. avt.)

²⁷ Padel za domovino. Prosveta, št. 247 (16. 12. 1942.): 8.

²⁸ V blagi spomin prve obletnice smrti. Prosveta, št. 200 (13. 10. 1943): 2.

²⁹ Bro. John Malovec. Prosveta, št. 218 (4. 11. 1942): 6.

³⁰ Aircraft Carrier Hornet (CV-8), <http://www.hazegray.org/danfs/carriers/cv8.htm> (24. 7. 2009)

³¹ Glasovi iz naselbin, Dal dva sinova – za demokracijo. Prosveta, št. 18 (27. 1. 1943.): 4.

st. je bil rojen v Madisonu (Pennsylvannia) 2. decembra 1915. V vojski je bil od 26. julija 1941, preden je bil septembra 1942 prestavljen v Anglijo, je bil vojaškem oporišču v Fort Braggi (Severna Karolina). Bil je član SNPJ lože št. 280. V Delmontu (Pennsylvannia) je bil od 1924.³²

Louis Supancic iz Fleminga (Kansas) je padel 28. decembra 1942 »nekje na južnem Pacifiku«. Vojaški odsek iz Washingtona je telegram o njegovi smrti staršem poslal 24. januarja 1943 ob 8. uri zjutraj. Svoje zadnje pismo je Louis poslal domov 17. novembra 1942 iz Nove Gvineje. Rojen je bil 15. oktobra 1917 v Columbusu (Kansas). Leta 1929 so se preselili v Fleming, kjer je končal osnovno šolo, srednjo pa v Cherokeeju. Leta 1939 je odšel v Detroit, kjer je delal pri Cryslerju. Vpoklican je bil 5. aprila 1941, 10. aprila 1942 pa je bil premeščen v Avstralijo. Deloval je v mladinskem odseku SNPJ, kasneje pa je moral to jednoto zaradi slabih razmer in brezposelnosti zapustiti. Brat Tony je živel v Girardu, sestra Ethel pa v Flemingu.³³

V Severni Afriki je 26. marca 1943 padel Joseph Frank (tudi Frank Joseph) Siebert. Rojen je bil 17. ali 18. aprila 1908 v Johnstownu (Pennsylvannia). O njem so objavili v Prosveti dva spominska zapisa, drugega zato, ker ob objavi prvega še niso imeli njegove fotografije. Od tod tudi dva datuma njegovega rojstva.³⁴ Joseph Frank je bil »vedno vesel in miren mladenič iz znane Žibertove pionirske družine, znane vsem mladim premo-garjem«, ki so pri njih vedno našli zavetje in hrano. Deloval je v mladinskem odseku SNPJ, po smrti očeta pa se je preselil v South Fork (Pennsylvannia). Bil je »premogar« in harmonikar. Oživil je delovanje SNPJ lože št. 345 v South Forku, ki je takrat životarila, ustanovil je orkester in atletski odsek. Kot vsi v družini je obvladal slovenščino s »tako čistočo, da bi nikdo ne verjel, da se je rodil v Ameriki«. Po smrti matere se je preselil v Brownsville (Pennsylvannia), kjer je postal član SNPJ lože št. 759. V vojsko je bil vpo-klican 9. maja 1942. Zapustil je brata Mihaela, korporala v vojski ZDA, in sestre Alice Seibert v Fredericktownu (Pennsylvannia), Josephine por. Thalenko v Clevelandu (Ohio) in Frances por. Bozic v Tire Hillu, (Pennsylvannia).³⁵

Korporal marincev Louis Frank »Bobbie« Vreck (pisano tudi Vreček) iz Strabaea (Pennsylvannia) je padel 10. januarja 1943 na znanem bojišču na otoku Guadalcanal v Salomonskem otočju. Star še ni bil 25 let, k marincem je stopil 3. oktobra 1940, na boji-šču pa je bil osem mesecev. Zapustil je očeta Josepha, mamo Annie, brata Josepha ml. v vojski ZDA in Walterja pri marincih. Bil je član SNPJ lože št. 138 Postojnska jama in »konkurenčne« KSKJ lože št. 153.³⁶ Brat Walter je 14. oktobra 1943 obiskal njegov grob na Južnem Pacifiku.³⁷

William Janezich, od rojstva član SNPJ lože št 118 iz Pittsbourgha (Pennsylvannia), je umrl 16. februarja 1943 v ZDA, potem ko je bil usodno obstreljen na straži. V vojsko je

³² Frank Zupancic Jr. Prosveta, št. 18 (27. 1. 1943): 6.

³³ Louis Supancic st. , Sin padel v vojni. *Prosveta*, št. 39 (17. 2. 1943): 4.

³⁴ Lodge 759 Mourns Bro. J. F. Seibert Death. *Prosveta*, št. 103 (26. 5. 1943): 6.

³⁵ A. Vidrich, Frenk Joseph Seibert. *Prosveta*, št. 200 (17. 10. 1943): 4.

³⁶ Osmrtnica s sliko. *Prosveta*, št. 58 (24. 3. 1943.): 2.

³⁷ Cpl. Vrecheck Killed in Action. *Prosveta*, št. 13 (19. 1. 1943): 6.

stopil leta 1941. Med pogrebom sta njegovo krsto nosila bratranca podoficir Louis Mali, in mornar drugega razreda Joseph Maly. V oboroženih silah ZDA sta bila še bratranca Albert Mali in letalski poročnik Albert Progar.³⁸

Korporal Frank Odar, član SNPJ lože št. 315, je umrl 17. maja 1943 na Novi Gvineji, kjer je prej nekaj mesecev služil v letalski preskrbovalni enoti. Rojen je bil v Clevelandu (Ohio) 14. decembra 1913, končal je višjo šolo McKinnley, nato pa Business College v Cantonu (Ohio). V vojsko je stopil 2. aprila 1942.³⁹

Frank Sterle ml. iz Strabaneja (Pennsylvannia) je bil ranjen in je umrl za posledicami ran 25. julija 1943 na pacifiškem bojišču na Salomonskih otokih. Vojaški odsek iz Washingtona je 2. avgusta 1943 obvestil svojce o njegovi smrti. Rojen je bil 2. ali 3. aprila 1915 v Pueblu (Colorado). Leta 1918 se je z družino preselil v Strabane. V vojsko je vstopil 8. decembra 1941 v Južni Karolini, maja 1942 pa je bil prestavljen iz ZDA. Bil je član SNPJ lože številka 589 in ABZ lože št. 149. Starša Frank st. in Anna sta se zahvalila SNPJ »za hitro in popolno izplačilo smrtnine«,⁴⁰ za razliko od ABZ, kjer so plačali samo 37.50\$ namesto 500\$, tako da sta starša ta denar ogorčeno poslala nazaj. V oboroženih silah ZDA sta bila tudi brata Joseph, ki je bil od oktobra 1942 na Novi Gvineji in John, ki je bil od junija 1942 na urjenju pri letalcih na Floridi.⁴¹

Tudi Joseph M. Yereb (pisano tudi Jereb) iz Forrest Cityja (Pennsylvannia), član SNPJ lože 124 je padel 19. julija 1943 na jugozahodnem Pacifiku. V oborožene sile je bil vpoklican je bil 30. junija 1942, uril se je v Fort Mc Clellanu (Alabama), in se izkazal kot dober strelec.⁴² Sporočilo, da je padel, so sorodniki dobili avgusta. Pred smrtjo je služboval v Novi Zelandiji, na Novi Kaledoniji, Guadalcanalu, Rusell Islandu in na Novi Gvineji. Rojen je bil 16. februarja 1918 v Herminieju (Pennsylvannia), enajst let je bil z družino v Claridgeju (Pennsylvannia), zadnjih trinajst let pred vojsko pa v Forrest Cityju. Bil je edini sin, zapustil je mater Frances in dve sestri.⁴³

Med letalskih urjenjem v Avon Parku (Florida) je bil 13. avgusta 1943 ubit Louis Flisek. V vojski je bil devet mesecev. Rodil se je 27. junija 1923 v Herminieju (Pennsylvannia). Bil je član SNPJ lože št. 23 v Daraghu (Pennsylvannia), in ABZ lože št 46. v Herminieju⁴⁴.

Štabnega narednika (staff sergeant) marincev Phillipa Langerholca iz Johnstowna (Pennsylvannia), sicer letalskega mehanika, je na letališču Henderson Field na Guadalcanalu, ki je bil ključno oporišče ameriških sil na tem otoku, ubila japonska bomba 21. septembra 1943, točno dve leti potem, ko ga je družina zadnjič videla. Družina »na čelu s očetom Johnom« je zadnje pismo od njega prejela 16. septembra. Phillip je v njem sporočil, da je dobil dopust in se bo v bližnji prihodnosti vrnil v ZDA. Dopolnil je šele 20 let, rojen je bil 25. maja 1923 v West Newtonu (Pennsylvannia). Leta 1926 se je družina preselila v

³⁸ Pfc. William Janezich. Prosveta, št. 58 (24. 3. 1943): 7.

³⁹ Peter Cufar, Cpl. Frank Odar. Prosveta, št. 117 (16. 6. 1943): 7.

⁴⁰ Naznanilo in zahvala. Prosveta, št. 190 (29. 9. 1943): 2.

⁴¹ Anna Sterle, Težave sinov, boleost mater. Prosveta št. 61 (27. 3. 1944): 2-3.

⁴² Mary Yereb, Joseph. M. Yereb. Prosveta, št. 190 (29. 9. 1943): 6.

⁴³ Joseph Jereb Sr. in družina, Padel na bojišču. Prosveta, št. 210 (27. 10. 1943): 3.

⁴⁴ Naznanilo in zahvala. Prosveta, št. 61 (27. 3. 1944): 2-3.

Johnstown. Bil je član SNPJ lože št. 712 v Flood Cityju. K marincem je pristopil 9. julija 1941, nekaj tednov potem, ko je končal srednjo šolo v Johnstownu. Osnovno urjenje je opravil na Parris Islandu, nato šolo za letalske mehanike v Jacksonvillu (Florida), obenem je končal 30. januarja 1942 trgovsko šolo (Trade School). Takoj potem so ga prestavili najprej v bazo San Diego (Kalifornija), potem pa je služboval osemnajst mesecev po različnih oporiščih, od Pearl Harborja do Novih Hebridov. Na Guadalcanalu je bil kot mehanik dodeljen marinski letalski eskadrilji Hell Hawks, katere piloti so tam sestrelili največ japonskih letal. Poleg očeta je zapustil še brata Larryja, narednika v armadnem letalstvu, ki je služboval v oporišču Goodfellow Field v Teksasu, brata Johna ml., ter sestre Julio, por. Jernejc iz Conemaugha, (Pennsylvania), Anno, por. Volk iz Parkhilla, (Pennsylvania), in Frances, por. Rak iz Chicaga (Illinois).⁴⁵

Mama Mary je 2. oktobra 1943 prejela od mornariških oblasti sporočilo, da je bil pogrešan na morju in predvidoma mrtev njen sin Donald Robert Stith iz Clintona (Indiana), prej član SNPJ lože št. 50, mobilizirani pripadnik trgovske mornarice ZDA. Star je bil 18 let, v mornariško službo so ga vpoklicali februarja 1943, v aktivno službo pa aprila istega leta. Srednjo šolo v Clintonu je maja 1943 tako končal že »v odsotnosti«.⁴⁶ Odlikoval se je kot izreden košarkar. V Clintonu je sicer živel pri svojih starih starših s priimkom Topolsek. Brat Joseph pa je bil prostak (navadni vojak – začetni vojaški položaj, private – kratica pvt.) v ameriški kopenski vojski v Fort Lewisu (Washington).⁴⁷

Na sredozemskem bojišču je bil od 8. septembra 1943 pogrešan v bojih štabni narednik Fred Yuvan iz SNPJ lože št. 754 iz De Pueja (Illionois). Bil je repni strelec v bombniku B-17 »The Flying Fortress«.⁴⁸

Po več kot enem letu je bil pogrešani v bojih mornar, radiooperater 3. razreda Rudolph Ograyensek iz Aville (Pennsylvannia), član SNPJ lože št. 292, uradno proglašen za padlega. Bil je eden od 150 smrtnih žrtev 9. oktobra 1943 v Salerno v Italiji potopljenega rušilca USS Buck DD420, ki ga je torpedirala nemška podmornica U-616.⁴⁹ Rojen je bil v Avilli 17. januarja 1924 in tam končal leta 1941 srednjo šolo. V vojno mornarico je vstopil 20. avgusta 1942. Osnovno urjenje je opravil v bazi v Great Lakesu (Illinois), radijski tečaj pa na Northwestern University v Evanstonu (Illinois). V aktivni službi je bil od 30. januarja 1943, poleg matere je zapustil še pet bratov in pet sester.⁵⁰

Član SNPJ »od rane mladosti« John D. Rudman iz Eveletha (Minnesota) je 5. novembra 1943 umrl v bolnišnici v Severni Afriki za posledicami ran, ki jih je dobil na bojišču v Italiji 28. oktobra istega leta. Rojen je bil 8. januarja 1913 v Evelethu, ter vstopil v vojsko 21. aprila 1941.⁵¹

Poročnik Norbert Strle, star 25 let, član SNPJ lože št. 130 iz Eveletha (Minnesota), je

⁴⁵ Phillip Langerholc. Prosveta, št. 205 (20. 10. 1943): 7.

⁴⁶ Naznanilo in zahvala. Prosveta, št. 244 (15. 12. 1943): 2.

⁴⁷ Donald Stith. Prosveta, št. 230 (24. 11. 1943): 7.

⁴⁸ Sgt. Fred Yuvan. Prosveta, št. 244 (15. 12. 1943): 2.

⁴⁹ Buck (DD-420). <http://www.hazegray.org/danfs/destroy/dd420txt.htm> (24. 7. 2009).

⁵⁰ John Zugich, Padel v vojni. Prosveta, št. 229 (22. 11. 1944): 4.

⁵¹ Naznanilo in zahvala. Prosveta, št. 13 (19. 1. 1944): 2.

padel v Italiji 19. novembra 1943. Bil je eden najbolj priljubljenih mladeničev v Evelethu in zelo dober igralec hokeja. Leta 1938 je končal Eveleth Junior Collige, leta 1942 pa University of Illinois. Takrat je igral hokej celo pri znani ekipi Black Hawksov iz Chicaga. V vojsko je stopil 15. maja 1942 in dobil častniški čin februarja 1943.⁵²

Narednik Martin Kotar je umrl 22. ali 23. oktobra 1943 v bolnišnici za posledicami ran, ki jih je dobil, ko je med urjenjem v Camp Carsonu (Colorado) 21. oktobra 1943 po nesreči eksplodirala mina. Rojen je bil 22. maja 1919 na Ravnah pri Polšniku pri Litiji. S starši se je priselil v ZDA 6. septembra 1922, delal kot rudar v premogovniku in bil »dobrega značaja«. Pogreb je bil 27. novembra 1943 v La Salleju, v cerkvi Sv. Roka. Bil je član SNPJ lože št. 98 v La Salleju (Illinois). Zapustil je očeta Martina, mamo Frances st., brata Emila ter sestre Olgo, Mary, Frances ml. in Dorothy.⁵³

Mornar Andrew Frank Kosletic je umrl zaradi nesreče v vojaški službi zunaj ozemlja ZDA. Rodil se je 15. maja 1930 v Hibbingu (Minnesota) in bil član SNPJ lože Napredek št. 69 v Evelethu (Minnesota). V vojsko je vstopil prostovoljno 27. decembra 1941. Pokopali so ga na »zavezniškem ozemlju zunaj ZDA«. Pred tem je bil tudi torpediran, ni pa zapisano, kdaj in na kateri ladji. Vojaške oblasti tudi niso sporočile, kje je umrl, ker naj bi bila to vojaška tajnost.⁵⁴

Narednik marincev Pete W. Chavka iz Walsenburga (Colorado), član SNPJ lože št. 299, je bil ubit 21. maja 1944 na pacifiškem bojišču. Rojen je bil v zvezni državi Colorado 14. septembra 1919, marincem se je pridružil že 29. oktobra 1938 in služboval tri leta na bojni ladji USS Tennessee, torej je zelo verjetno tudi doživel japonski napad na Pearl Harbor, v katerem je bila njegova ladja poškodovana in začasno izločena iz boja.⁵⁵

Andrew Bogatay iz Clevelanda (Ohio) je padel 9. julija 1944 ob ameriški invaziji na pacifiški otok Saipan. Bil je druga žrtev iz SNPJ lože Naprej št. 6. Prvi padli je bil Jos. (Joseph ?) Štrukelj, vendar o tem v časniku Prosveta (zaenkrat) nismo zasledili nobene novice.⁵⁶

Max Strnisha, star 27 let, je bil 30. julija 1944 ubit na Novi Gvineji. Bil je član SNPJ lož št. 26., nato št. 617 v Lincoln Hillu. Domači so obvestilo o smrti prejeli 19. avgusta istega leta. V bojih je bil ranjen že 6. januarja 1944, tri mesece se je zdravil v bolnišnici in je potem odšel nazaj na bojišče. V vojsko je vstopil 19. avgusta 1941.⁵⁷

Za razliko od večine drugih padlih, ki jih tu omenjamo in so bili samski, je prostak prvega razreda Frank W. Serca iz Strabaneja (Pennsylvania) zapustil ženo Rose in hči Rosello June, staro 11 let. Bil je član SNPJ lože št. 589. Kot pripadnik 124. pehotne divizije je 31. julija 1944 padel v Anamu na Novi Gvineji. Bil je sedmi padli od 1700 prebivalcev Starbaneja in šesti od članov dveh lojalnih SNPJ lož, poleg omenjene še lože št. 138. Rojen je bil v Bostonu (Pennsylvania) 25. novembra 1911. V vojsko je vstopil 29. oktobra 1942,

⁵² Ursula Ambrozich, Killed in Action. Prosveta, št. 28 (9. 2. 1944): 7.

⁵³ Naznanilo in zahvala, Martin Kotar. Prosveta, št. 215 (3. 11. 1944): 2.

⁵⁴ Padel za domovino. Prosveta, št. 13 (19. 1. 1944): 4.

⁵⁵ Sgt P. W. Chavka. Prosveta, št. 121 (21. 6. 1944): 6.

⁵⁶ L. Medvešek, Ubit v vojni. Prosveta, št. 165 (23. 8. 1944): 4.

⁵⁷ Naznanilo o smrti. Prosveta, št. 184 (20. 9. 1944): 2.

uril se je v Camp Shelbyju in Camp Pickettu, ter je bil februarja 1944 poslan na Pacifik. Pred vojsko je trinajst let delal v Standard Tinsplate Company, sicer pa je igral tudi ameriški nogomet (football) in softball (varianta bolj znanega baseballa).⁵⁸

Prostak prvega razreda William Pecjak iz Johnstowna (Pennsylvania) je 16. novembra 1944 padel na Pacifiku. Oče Math je dobil uradno sporočilo o tem 13. decembra 1944, na isti dan, ko je bil v vojsko vpoklican njegov bratranec Ignatz I. Pečjak. William je bil star 23 let, mirnega značaja in priljubljen, imel je pet bratov in tri sestre, od katerih sta en brat in sestra umrli že pred njim.⁵⁹

Že na prvi dan invazije v Normadijo, 6. junija 1944 je bil ubit narednik v zračno desantnih enotah jadralskih letal Geo L. Stepanovich, član SNPJ lože št. 358. Star je bil 24 let, pred vojno je živel na kmetiji. Imel je še tri brate, od katerih sta bila dva v oboroženih silah ZDA, in tri sestre. Bil je prvi član svoje lože, ki je padel v vojni, sicer pa jih je bilo takrat v vojski kar dvanajst.⁶⁰

Padalec Charles Deyak iz Chisholma (Minnesota) je bil ranjen na svoj 23. rojstni dan 10. junija. 1944 v Normandiji in je umrl za posledicami tri dni pozneje.⁶¹

Dne 25. junija 1944 pa se je prav tako v Normandiji končala bojna pot Williama Flereta iz Cortesvilla, (Pennsylvania), ki se je začela že v Tuniziji, kjer je bil tudi ranjen. Bil je član SNPJ lože št. 481. Vpoklican je bil 12. septembra 1942.⁶²

V Franciji je 4. julija 1944 padel Karl Volčjak iz Dulutha (Pennsylvania), član SNPJ od mladih nog. Sporočilo o smrti so domači prejeli 20. julija 1944. Rojen je bil 29. oktobra 1914 v Duluthu, srednjo šolo je končal leta 1931, v vojsko je vstopil 24. marca 1943, uril se je v Camp Silbertu (Alabama) in Camp Forrestu (Teksas), bil je premeščen v Britanijo in se na dan D 6. junija izkrcal v Normandiji.⁶³

Nad Nemčijo je bil 28. maja 1944 ubit podporočnik v armadnem letalstvu Laddie J. Znidar iz Clevelanda (Ohio), član SNPJ lože Wolverine. V armadno letalstvo ZDA je vstopil novembra 1942, čin podporočnika pa je dobil aprila 1944 v oporišču Selman Field (Louisiana). Leta 1936 je diplomiral in dobil naziv »bachelor of science and electrical engineering«.⁶⁴

Štabni narednik letalec bombardir strelec Ernest I. Yaksch iz Milwaukeeja (Wisconsin) še ni bil star 20 let, ko je padel 15. avgusta 1944 na evropskem bojišču. Rojen je bil namreč 30. avgusta 1924. Bil je član SNPJ lože št. 747. V vojski v Veliki Britaniji je bil takrat tudi njegov brat poročnik Edwin.⁶⁵

Štabni narednik Albin Knaus je bil prva smrtna žrtev med člani SNPJ lože št. 367, katere član je bil od otroških let. Padel je 30. junija 1944 v Italiji, potem ko je preživel

⁵⁸ Pfc. Frank W. Serca. Prosveta, št. 184 (20. 9. 1944): 7.

⁵⁹ Mary Vidmar, Padel na bojišču. Prosveta, št. 7 (10. 1. 1945): 4.

⁶⁰ Thomas Mercina, Član SNPJ padel v vojni. Prosveta, št. 165 (23. 8. 1944): 4.

⁶¹ V blagi spomin prve obletnice smrti. Prosveta, št. 115 (13. 6. 1945): 2.

⁶² Naznanilo o smrti. Prosveta, št. 155 (9. 8. 1945): 2.

⁶³ Naznanilo o smrti. Prosveta, št. 170 (30. 8. 1944): 2.

⁶⁴ Ann B. Stromar, In Memoriam. Prosveta, št. 165 (23. 8. 1944): 4.

⁶⁵ Naznanilo o smrti. Prosveta, št. 184 (20. 9. 1944): 2.

boje v Severni Afriki. Sporočilo o njegovi smrti je prišlo 9. avgusta 1944. Rojen je bil 28. septembra 1921 v Trauniku (Michigan), vpoklican pa 22. oktobra 1942. Uril se je v Camp Whiteju in Camp Adairju (oboje Oregon).⁶⁶

Prostak prvega razreda Louis R. Tekavec je umrl 10. avgusta 1944 v Franciji. Rojen je bil 4. junija 1924 v Collinsburgu (Pennsylvania) in je bil član tamkajšnje SNPJ lože št. 64. Zapustil je kar štiri brate in štiri sestre. Eden od bratov je bil v vojni mornarici, njegova ladja pa je bila torpedirana 22. junija 1943. V članku ni navedeno ime brata, ladje in njena nadaljnja usoda.⁶⁷

Harry Frelich iz Limestona (Michigan), član SNPJ lože št. 566, je star 25 let 17. septembra 1944 padel v Franciji. V vojsko je vstopil 2. aprila 1941 v oporišču Fort Custer in šel čez Atlantik v začetku leta 1942. V vojski sta bila še njegova dva brata prostak Louis v Franciji in korporal Andrew v Britaniji.⁶⁸

Na bojišču v Luksemburgu je 21. septembra 1944 padel narednik August Vehovar iz Imperiala (Pennsylvania). Zapustil je ženo in tri leta starega sina, ki sta živela v Libraryju (Pennsylvania). Domači so dobili obvestilo o smrti 9. oktobra 1944. Rojen je bil 15. avgusta 1914 v Imperialu, bil je član SNPJ od otroških let in še ABZ lože št. 29. Leta 1934 je končal Finley Vocational school (poklicno šolo), v vojsko je vstopil 22. marca 1941, ter se boril v Franciji in Nemčiji. Zapustil je brata Jacoba in Michaela, ki sta bila v ZDA, in brata Franka, ki je bil »nekje v marinah na Pacifiku«.⁶⁹

Henry J. Yuvan iz De Pueja (Illinois) je umrl 10. oktobra 1944 za posledicami ran, ki jih je dobil 6. oktobra 1944 na Nizozemskem. Pred tem se je boril že v Severni Afriki, Siciliji in v celinski Italiji. Rojen je bil 2. septembra 1923 v La Salleju in končal tam leta 1942 srednjo šolo. Bil je izvrsten »žogometnik« in igralec na boben ter na saksofon tako v šolski godbi kot v svojem orkestru, kjer je igral tudi njegov brat John, sicer takrat učitelj letenja v Kansasu. Henry je bil vpoklican februarja 1943, junija istega leta pa je že sodeloval v bitkah v Severni Afriki, kasneje pa na Siciliji v celinski Italiji in Franciji.⁷⁰

Prostak prvega razreda Joseph Subic iz Willocka (Pennsylvania) je padel 21. novembra 1944 v Nemčiji kot prvi član SNPJ lože št. 166. Rojen je bil 22. maja 1912 v Willocku, vstopil je k vojakom 19. marca 1943, maja 1944 je bil poslan čez Atlantik. Septembra je bil že lažje ranjen in se je zdravil v V. Britaniji, nato pa je bil spet poslan na bojišče v Nemčiji. Zapustil je starše, tri sestre in dva brata, od katerih je bil brat John tudi na bojišču v Nemčiji.⁷¹

Frank J. Debevc iz James Cityja (Pennsylvania), član SNPJ lože št. 391, je padel 23. novembra 1944 v Nemčiji. Rojen je bil 16. aprila 1917 v James Cityju, vpoklican je bil 17. decembra 1942, prepeljan septembra 1944 v Evropo in takoj potem v Nemčijo.⁷²

⁶⁶ Naznanilo o smrti. *Prosveta*, št. 174 (6. 9. 1944): 2.

⁶⁷ Naznanilo in zahvala. *Prosveta*, št. 36 (28. 2. 1945): 2.

⁶⁸ J–F. Fifolt, Pvt. Harry Frelich. *Prosveta*, št. 224 (15. 11. 1944): 7.

⁶⁹ Naznanilo o smrti. *Prosveta*, št. 2 (3. 1. 1945): 2.

⁷⁰ Killed in Action. *Prosveta*, št. 238 (6. 12. 1944): 7.

⁷¹ Helen Robich, Naznanilo o smrti. *Prosveta*, št. 12 (17. 1. 1945): 2.

⁷² Naznanilo in zahvala. *Prosveta*, št. 32 (14. 2. 1945): 2.

Prostak Joe G. Keber iz Waukegana (Illinois) je bil od 28. novembra 1944 pogrešan v Franciji. Star je bil 19 let.⁷³

Narednik Leon Frank iz Meadwooda (Pennsylvania), član SNPJ lože št. 259, je padel 17. decembra 1944 v Nemčiji. Rojen je bil 16. avgusta 1924 v Meadowlandu (Pennsylvania), vpoklican pa je bil 3. aprila 1943 in julija 1944 poslan v Italijo.⁷⁴

Edward L. Zupan, član SNPJ lože št. 689 iz Helperja (Utah), je bil pogrešan v bojih od 21. decembra 1944. Rojen je bil 22. marca 1923 v Schofieldu (Utah), v vojsko je vstopil junija 1944 in prišel »preko morja« po vsej priliki na evropsko bojišče oktobra 1944.⁷⁵

Pripadnik enote jadralskih letal iz slavne 82. zračnodesantne divizije All Americans Jerry A. Machek iz Browndaleja (Pennsylvania) je bil ubit 24. decembra 1944 v Belgiji med znano nemško ardensko ofenzivo. Rojen je bil 26. septembra 1916 v Forest Cityju. V vojski je bil dve leti, uril se je v oporiščih Camp Bowie in Camp Hood (Teksas) ter Camp Gordon (Georgia). V Evropo je bil poslan 7. julija 1944. V bojih sta bila tudi dva od njegovih treh bratov, Frank v I. armadi v Nemčiji in Valentin v mornarici. Sorodniki so se v sporočilu v Prosveti zahvalili SNPJ za točno plačilo posmrtnine.⁷⁶

Kaplar inženirec Paul Roncevich iz Bairdforda (Pennsylvania), član SNPJ lože št. 414, je bil 30. decembra 1944 ubit v Nemčiji kot pripadnik 295. inženirske enote 1. armade ZDA. Novico so domači uradno izvedeli 16. januarja 1945. V vojski je bil dve leti, od tega eno v Evropi. Kot da to ni bilo dovolj, je družina dobila še sporočilo, da je bil njegov brat padalec prvega razreda George Roncevich od 27. decembra 1944 pogrešan v Franciji. V vojski je bil štirinajst mesecev. Imela sta še dve sestri in tri brate v ZDA, brata Thomasa pa na bojiščih Južnega Pacifika.⁷⁷

Joseph S. Jakse iz Ambridgeja (Pennsylvania) je 29. januarja 1945 umrl za posledicami ran, ki jih je dobil na francoskem bojišču. Domači so prvo obvestilo, da je hudo ranjen, dobili 18. januarja. Rojen je bil 17. februarja 1917 v Ambridgeju, v vojsko je vstopil 2. marca 1943 in prišel v Evropo septembra 1944. Bil je pripadnik 71. pehotnega polka 44. divizije pod poveljstvom generala Patcha.⁷⁸

Prostak prvega razreda Tony Lamovsek iz Hostetterja (Pennsylvania) je bil 11. februarja 1945 ubit v Luxemburgu. Bil je član tako SNPJ, in sicer lože št. 318, kot tudi KSKJ lože št. 158. Rojen je bil 4. maja 1925 v Hostetterju.⁷⁹

Prostak prvega razreda Frederick Glavan je padel 7. januarja 1945 v Belgiji. Rojen je bil 30. marca 1925 v Kinneyu (Minnesota) in je bil član SNPJ lože št. 314. V vojsko je vstopil 4. avgusta 1943, od avgusta 1944 pa je bil v Evropi, najprej v Britaniji, potem v Belgiji. Zapustil je sestro in kar šest bratov, od teh jih je bilo pet v vojski, narednik Frank v

⁷³ Jennie Keber, Pvt. Joe Keber pogrešan. *Prosveta*, št. 13 (18. 1. 1945): 2.

⁷⁴ Naznanilo in zahvala. *Prosveta*, št. 47 (7. 3. 1944): 2.

⁷⁵ Edward L. Zupan. *Prosveta*, št. 27 (7. 2. 1945): 3.

⁷⁶ Naznanilo in zahvala. *Prosveta*, št. 43 (16. 3. 1945): 2.

⁷⁷ Rose C. Patrick, Killed in Action. *Prosveta*, št. 27 (7. 2. 1945): 7.

⁷⁸ Naznanilo o smrti. *Prosveta*, št. 47 (7. 3. 1945): 2.

⁷⁹ Naznanilo in zahvala. *Prosveta*, št. 57 (21. 3. 1945): 2.

Novi Gvineji, narednik Albin na Filipinih, prostak John na vzhodni obali (ZDA?), prostak Ludvik v Franciji in narednik Louis v Nemčiji.⁸⁰

John Staricha iz Milwaukkeja (Wisconsin) je padel v Franciji 19. januarja 1945. Pred tem se je udeležil »slavne invazije evropskega kopna v Franciji 6. januarja (!) 44«. Star je bil 23 let, član SNPJ lože št. 747 Vijolica pa je bil od leta 1937. V vojsko je vstopil prostovoljno 25. septembra 1942 ter zapustil pet bratov in sestro.⁸¹

Prostak John W. Zbacnik je padel v Nemčiji 4. marca 1945. Bil je član SNPJ lože Tabor št. 387. Rojen je bil v Michiganu 25. junija, v vojsko je bil vpoklican 5. decembra 1943, v Evropo pa prišel aprila 1944.⁸²

Kaplar John Lazar je bil 6. marca 1945 ubit v Nemčiji. Njegova družina je imela zelo burno življenje. Rojen je bil 7. novembra 1924 v Thomasu (West Virginia), kot otrok pa se je s starši vrnil nazaj v staro domovino v vas Vrsnik pri Idriji, torej na ozemlje, ki ga je po I. svetovni vojni zasedla in priključila Italija. Ko je bil star trinajst let, se je družina hotela vrniti v ZDA, vendar italijanske oblasti staršem niso dale dovoljenja, ameriške pa so ju zato poslale nazaj, ker očitno nista bila državljana ZDA. Johnu in bratu Franku, ki pa sta to bila zaradi znanega dejstva, da sta bila rojena v ZDA, so oblasti dovolile vstop in potem sta živela pri stricu v Springfieldu (Illinois). John je bil vpoklican leta 1943 in je prišel marca 1944 v Evropo. Brat Frank je bil prav tako v vojski, in sicer narednik na Južnem Pacifiku.⁸³

Prostak prvega razreda Robert Zaversnik je bil prva vojna žrtev SNPJ lože Trdnjava št. 10 iz Rocky Springsa (Wyoming). Ubil se je 11. marca 1945 v Truchtereheimu v Franciji (?), potem ko je njegov avto zapeljal v jarek. Bil je pripadnik 14. divizije 7. ameriške armade. Rojen je bil 16. marca 1922 v Green Riverju pri Rocky Springsu. Šolal se je v Rocky Springsu, vstopil v vojsko 8. decembra 1942 in bil septembra 1944 ranjen v Franciji ter odlikovan s škrlatnim srcem. Imel je štiri brate, od katerih sta se brata kaplarja Frank in Phillip borila v 1. armadi ZDA v Nemčiji.⁸⁴

Inženirec Carl Peric iz Detroita (Michigan), pripadnik SNPJ lože št. 550, je v Nemčiji umrl za posledicami ran 23. marca 1945. Malo pred smrtjo je bil premeščen v 5. divizijo 3. armade ZDA pod vodstvom slavnega generala Georgea Pattona. Dan pred smrtjo je pisal domov, da se je divizija pravkar pripravljala na prečkanje Rena. Rojen je bil 13. julija 1907, v vojsko je vstopil 18. oktobra 1943, prišel najprej marca 1944 v Britanijo, nato pa v Francijo. Posmrtno je dobil purple heart (škrlatno srce), odlikovanje ranjenih v bojih v oboroženih silah ZDA. Zapustil je vdovo Molline rojeno Raunikar.⁸⁵

Istega dne je bil ubit v Nemčiji specialist tehniške službe Leo L. Kovačič iz Pittsbourga

⁸⁰ Naznanilo in zahvala. Prosveta, št. 67 (4. 4. 1945): 2.

⁸¹ Louis Ambrozich, Društveno naznanilo. Prosveta, št. 82 (25. 4. 1945): 4.

⁸² Naznanilo in zahvala. Prosveta, št. 77 (18. 4. 1945): 2.

⁸³ Mary in John Lazar, Nečak padel na bojišču. Prosveta, št. 67 (4. 4. 1945): 4.

⁸⁴ Rose K. Omeyc, Padel za domovino. Prosveta, št. 77 (18. 4. 1945): 4.

⁸⁵ Notice of death. Prosveta, št. 134 (11. 7. 1945): 8.

(Pennsylvannia), član SNPJ lože št. 317 in ABZ lože št. 138. Rojen je bil 24. avgusta 1923 v Pittsburgu.⁸⁶

Prostak prvega razreda Jacob F. Yapel je kot prvi član SNPJ lože št. 295 iz Bridgevilla (Pennsylvannia) padel v Marburgu v Nemčiji 5. aprila 1945, potem ko je bil v vojski le pičlih sedem mesecev. Vpoklican je bil 11. septembra 1944, opravil je sedemnajst tednov osnovnega urjenja in prispel v Nemčijo 29. januarja 1945.⁸⁷

Kaplar Emil Lamuth je bil na mestu mrtev kot stražar ob nesreči s pištolo 1. maja 1945 v Nemčiji. Rojen je bil 11. julija 1921 v Lawrenceju (Pennsylvannia). Od rojstva je bil član SNPJ lože št. 677 Wolverines. Ko je bil star osem let, so se preselili v Detroit (Michigan). Preden je oktobra 1942 stopil v vojsko, je delal pri Revere Copper and Brass Company. Uril se je v oporiščih Camp Campbell (Kentucky) ter Camp Barkley (Teksas) in bil premeščen septembra 1944 v Evropo, kjer je bil pripadnik 12. oklopne divizije 7. armade ZDA.⁸⁸

Victor Senper iz Russelltona (Pennsylvannia), član tamkajšnje SNPJ lože št. 385, je padel 19. maja 1945 (torej že po nemški kapitulaciji) nekje na nemški fronti. Rojen je bil 5. februarja 1925 v Russelltonu. V vojsko je vstopil 16. januarja 1943 in bil 16. januarja 1944 poslan v Evropo.⁸⁹

Prav tako že po koncu bojev v Evropi je 31. maja 1945 očitno v nesreči umrl Albert J. Martinčič iz Strabaneja (Pennsylvannia), član SNPJ lože št. 138. in ABZ lože št. 149. Star je bil 19 let in 14 dni. Rojen je bil 16. marca 1926, končal je srednjo šolo Chartiers Township leta 1944 in stopil v vojsko 29. septembra 1944.⁹⁰

Ob koncu vojne so ameriški vojaki slovenskih korenin umirali tudi na pacifiškem bojišču. Velike pozornosti sta bili v časniku Prosveta deležna vojaška kariera in junaška smrt poročnika (povišanega v času smrti v stotnika) Johna Kraitza z vojaškim vzdevkom Chesty (Prsati), ki ga je dobil zaradi svoje športne postave. Padel je na Filipinih 6. februarja 1945, po različnih podatkih na otokih Leyte ali Luzon. Bil je član SNPJ lože št. 564. Za svoja junaštva je bil odlikovan z visokima ameriškima vojaškima odlikovanjema, srebrno (posmrtno) in bronasto zvezdo ter s škrlatnim srcem ranjenca. Rojen je bil v Mineralu (Kansas) 5. marca 1915, kasneje pa se je s starši preselil v Detroit. Šolal se je na srednji šoli Redford, na tehnični šoli in na Chrysler Engineering school (inženirski šoli) pri tej tovarni avtomobilov pa se je tudi zaposlil. V vojsko je vstopil 19. januarja 1942 k mehanizirani konjenici (oklepni enotam) v Fort Rileyju, (Kansas). Na prigovarjanje starešin je potem vstopil v častniško šolo, čeprav je imel proti temu pomisleke, ker bi šel raje v kako mehanično šolo. Svetovali so mu, naj se pridruži obalnemu topništvu, prostovoljno pa se je odločil za zračno desantne padalske enote. Izuril se je za oddelke jadralnih letal, ki so, kot smo že videli, delovali v sklopu zračno desantnih enot. Septembra 1942 je začel obiskovati častniško šolo v Camp Davidu (Severna Karolina), ki jo je končal maja

⁸⁶ Naznanilo in zahvala. Prosveta, št. 177 (12. 9. 1945): 2.

⁸⁷ Naznanilo in zahvala. Prosveta, št. 120 (20. 6. 1945): 2.

⁸⁸ Killed in Germany. Prosveta, št. 134 (11. 7. 1945): 7.

⁸⁹ Žalostno naznanilo. Prosveta, št. 110 (6. 6. 1945): 2.

⁹⁰ Naznanilo o smrti. Prosveta, št. 139 (18. 7. 1945): 2.

1943. Aprila 1944 je bil poslan na Novo Gvinejo, konec oktobra 1944 pa na Filipine, kjer je sodeloval pri invaziji na Leyte. Bil je pripadnik 11. zračno-desantne divizije. Svoje zadnje pismo domov je poslal 29. januarja 1945. Starša Katherine in John, brat Stanley, ki je bil s I. armado ZDA v Belgiji, in bratranec Commander (kapitan fregate) Frank Chokal so v prvem obvestilu o njegovi smrti v Prosveti zapisali, da »v naših srcih nikoli ne boš pozabljen, le škoda in greh je, da tako bister, kot si bil Ti, je moral darovati življenje na oltar militarizma.«⁹¹ Kasneje so objavili še podrobnosti o njegovi vojaški poti in priljubljenosti. V svojem bataljonu je bil zadolžen za nabavo zaloga in za vodenje atletskih dejavnosti. Na dan svoje smrti je vodil patroljo vojakov, ki se je zapletla v spopad z veliko številčnejšim sovražnikom. Padel je med bojem s premočnim japonskim sovražnikom, z vzklikom »What a picnic!«, ko se je izpostavil sovražnim krogam, da je kril umik svojih vojakov. Ti so potem rešili njegovo truplo in ga pokopali na vojaškem pokopališču na otoku Leyte. Slednje govori bolj v prid dejstvu, da naj bi tam tudi padel.⁹² V posebnem članku v Prosveti je mama Katherine objavila še nekatere podatke o sinovi smrti, ki jih je dobila od poveljnika njegovega bataljona stotnika Lucsa. Sin tako pred smrtjo še ni vedel, da je povišan v stotnika, med bojem pa je svoje vojake prisilil, da so šli v kritje in se je s sovražnikom boril sam.⁹³

V bitki za Manilo na Filipinih je bil 3. februarja 1945 ubit John Hace ml. iz Eveletha (Minnesota), član SNPJ lože Napredek št. 69 iz ugledne izseljenske družine. Star je bil 23 let in pet mesecev, v vojski je bil od 16. septembra 1943, sicer pa mirnega in priljubljenega značaja. Zapustil je sestro in brata Stanleya, ki je bil v mornarici.⁹⁴

Na tudi za II. svetovno vojno nadpovprečno krvavem bojišču na pacifiškem otoku Iwo Yima je 20. februarja 1945 padel podpolkovnik (Leutenant colonel) marincev Frank A. Martincheck (izvirnega družinskega slovenskega priimka Martinčič), v civilnem življenju srednješolski učitelj. Bil je edini sin, star še ne 31 let. Javil se je k mornariški pehoti. Padel je kot pripadnik njenega 24. polka 4. divizije in bil med vsemi tu predstavljenimi padlimi slovenskega rodu v II. svetovni vojni najvišji po činu.⁹⁵ Pred prihodom na pacifiško bojišče je bil nekaj mesecev še kot stotnik poveljnik ene od dveh čet B bataljona mornariške pehote ZDA. Bataljon je štel 400 mož in je bil prva večja vojaška enota ZDA, ki je maja 1942 v II. svetovni vojni prišla v Evropo, in sicer v Londonderry na Severnem Irskem, delu Velike Britanije, kjer je pomagala pred možnimi nemškimi saboterji iz bližnje nevtralne republike Irske varovati tamkajšnje veliko pristanišče in druge vojaške naprave. Bataljon je potem narasel na 600 mož, Frank pa je četi B poveljeval do oktobra 1942.⁹⁶

Letalski častnik – podporočnik (?) Stanley L. Rossa iz SNPJ lože št. 590 Loyalties v Clevelandu (Ohio) je bil ubit 15. marca 1945, ko je njegov srednji bombnik B-25 Mitchell,

⁹¹ Young Americans SNPJ Lodge no. 564 Killed in action. Prosveta, št. 91 (9. 5. 1945): 7.

⁹² Katherine Krainz, Junaška smrt slovenskega častnika. Prosveta, št. 98 (18. 5. 1945): 2.

⁹³ John Hace ml., Prosveta, št. 52 (14. 3. 1945): 4.

⁹⁴ Stella Murn, Izza urada društva št. 259 Meadowland Pa, Prosveta 1945, št. 57 (21. 3. 1945): 4.

⁹⁵ Edwards, Harry W., A different War: Marines in Europe and North Africa. <http://www.nps.gov/archive/wapa/indepth/extcontent/usmc/pcn-190-003125-00/sec4.htm>. (24. 7. 2009).

⁹⁶ Lodge Loyalties 590 SNPJ, Killed in action. Prosveta, št. 110 (6. 6. 1945): 7.

ki ga je pilotiral, zadet od protiletalskega ognja z japonskih ladij, strmoglavil v morje v zalivu Namoa ob južnokitajski obali. Padel naj bi le »nekaj čevljev« od sovražne ladje, ki naj bi se potem potopila. Nihče od posadke naj ne bi preživel. Stanley je bil star 24 let, zapustil je vdovo Mary, rojeno Bratovich. Poročena sta bila sedem mesecev. V letalske sile kopenske vojske je stopil junija 1943, dobil pilotske oznake – krila avgusta 1944 v La Junti (Colorado) in prišel na Filipine februarja 1945. Pred vstopom v omenjeno SNPJ ložo je bil član mladinskega odseka Vipavski raj, v času šolanja na srednji šoli Colinwood je bil eden najboljših tamkajšnjih igralcev baseballa, kasneje pa je bil zaposlen v Cleveland Pneumatic Tool company.⁹⁷

Štabni narednik John Zamlen, je padel na otoku Cebu v Pacifiku, 15. aprila 1945. Odlikovan je bil z bronasto zvezdo. Bil je iz Milwaukeeja (Michigan) in je bil pripadnik tamkajšnje SNPJ lože št. 16. V vojski je bil od leta 1941.

ZAKLJUČEK

Zgoraj predstavljene življenjske zgodbe in vojne usode padlih 64 pripadnikov ameriških oboroženih sil slovenskega rodu iz vrst SNPJ so z nekaj izjemami glede na dostopne podatke v člankih v Prosveti praviloma zelo skope. Kljub temu in dejstvu, da gre za kvantitativno omejen vzorec, vseeno odpirajo kar nekaj možnosti za analiziranje in primerjanje podatkov. Po omenjenih podatkih jih je od 64 v bojih padlo 51, šest pa jih je bilo proglašeni za pogrešane, predvidoma mrtve, z minimalnimi možnostmi, da so preživeli, od tega dva na morju, dva v Franciji in po eden na Filipinih in v Sredozemlju. Sedem jih je umrlo v nesrečah, od tega štirje v ZDA, trije od njih v letalskih nesrečah, po eden pa v Nemčiji, nedefinirano v Evropi in eden »zunaj ZDA«. Glede na podatke, ki pri vseh padlih ne navajajo roda oboroženih sil ZDA, lahko ugotovimo, da jih je vsaj 35 pripadalo kopenski vojski ZDA, od tega najmanj šest njeni še nesamostojni letalski veji, vsaj pet pa padalskim enotam. Za pripadnike ameriške mornariške pehote (marincev) je bilo izrecno označenih pet padlih, glede na dejstvo, da so se marinci ZDA v veliki meri borili na pacifiškem bojišču, pa lahko upravičeno domnevamo, da je še kakšen med ostalimi žrtvami. Označeni pripadniki vojne mornarice v ožjem smislu so bili trije, eden padlih pa je bil pripadnik civilne, čeprav očitno militarizirane trgovske mornarice. Vsaj 38, od tega vsaj štirje v nesrečah, jih je umrlo na evropskem bojišču, kamor vključujemo tudi severno Afriko, na pacifiškem bojišču vsaj 20 in štirje v ZDA, pri dveh pa se geografskega področja smrti ne da razbrati. Po činih so bili: en podpolkovnik, en stotnik (povišan že posmrtno iz poročnika) ter dva poročnika, en podporočnik in en označen kot »letalski častnik« (podporočnik ali poročnik). Najmanj enajst jih je bilo podčastnikov – narednikov, pet kaplarjev (cpl.), vsaj trinajst jih je označenih za prostaka (pvt) ali prostaka prvega reda (pfc.), zelo verjetno pa je imela ta dva začetna vojaška položaja v kopenski vojski in pri marincih ZDA velika večina tistih padlih, katerih čini v poročilih niso navedeni. Glede

⁹⁷ Umrli na bojnem polju. Prosveta, št. 120 (20. 6. 1945): 2.

na kraje bivanja v ZDA jih je bilo daleč največ, vsaj 30, iz zvezne države Pennsylvannie. Šlo je predvsem za fante in mlajše moške, stare v glavnem od 19 do 27 let, v veliki meri s končano srednjo izobrazbo, praviloma iz zelo številnih družin, od katerih je bilo pogosto kar nekaj bratov hkrati v vojaški službi. Samo eden od njih je bil rojen v Sloveniji. Velika večina med njimi je že imela amerikanizirana imena in priimke. Štirje so bili poročeni, od teh sta imela dva po enega otroka: sina in hčer.

Njihova bojna pot se je končala na veliki večini vseh pomembnih bojišč, kjer so se v II. svetovni vojni vojskovali Američani: na Filipinih v začetnem japonskem napadu na Južnem Pacifiku v prelomnih bojih za otok Guadalcanal, v Novi Gvineji, v odločilnih pomorskih bitkah, v zraku nad Sredozemljem in Nemčijo, v invaziji na Severno Afriko, v Italiji, odločilni invaziji v Normandijo, bojih v Franciji, Belgiji in Nizozemski, med neuspelem poskusu vdora v Nemčijo in odbitjem zadnje nemške ofenzive na zahodnem bojišču v Ardenih konec leta 1944, v ponovnem osvobajanju Filipinov, na krvavi Iwo Jimi in pri zaključnih operacijah v Nemčiji.

Ob vsem navajanju in analiziranju podatkov o njih pa raziskovalci žal pogosto pozabljamo še na eno, zelo intimno človeško plat: da imamo ob teh imenih opraviti z mladimi ljudmi, ki so nekoč živeli, imeli svoje načrte, upanje in sanje, svoje starše, brate in sestre, svoje mladostne ljubezni in v nekem suhoparnem datumu vse to dokončno žrtvovali za svojo novo domovino.

VIRI IN LITERATURA

- Drnovšek, Marjan (1997). Slovenska narodna podporna jednota (SNPJ), *Slovenska kronika XX. Stoletja* (ur. Marjan Drnovšek, Drago Bajt). Ljubljana: Nova revija: 47.
- Friš Darko, Kolar Bogdan, Vovko Andrej (1997). *Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote*. Ljubljana: Založba Ilex.
- Glasil K.S.K. Jednote (1942–1944), Cleveland, Ohio, ZDA.
- Fact Sheet: America's Wars, <http://www1.va.gov/opa/fact/amwars.asp> (24. 7. 2009).
- National Park Service, Historical Statistics, USS Arizona, <http://www.nps.gov/archive/usar/azcas.html> (24. 7. 2009).
- Edwards, Harry W., A different War: Marines in Europe and North Africa, <http://www.nps.gov/archive/wapa/indepth/extcontent/usmc/pcn-190-003125-00/sec4.htm> (24. 7. 2009).
- Aircraft Carrier Hornet (CV-8), <http://www.hazegray.org/danfs/carriers/cv8.htm> (24. 7. 2009).
- Buck (DD-420), <http://www.hazegray.org/danfs/destroy/dd420txt.htm> (24. 7. 2009).
- Final Crew List of USS Indianapolis, <http://members.tripod.com/IndyMaru/indymaru4.htm> (24. 7. 2009).
- Piekalkiewicz, Janusz (1996). *Druga svetovna vojna*. Ljubljana: DZS.
- Prosveta (1942 – 1945), Imperial, Pennsylvania, ZDA.

- Mislej, Irene (1994). Primorski odbor. Politično delovanje primorskih Slovencev med drugo svetovno vojno v Argentini. *Dve domovini/Two Homelands*, 5: 85–113.
- Novak, Bogdan C. (1994). Adamic and Yougoslavia during World War II, The Slovene Catholic Response, *Dve domovini/Two Homelands*, 5: 63–84.
- Rahten, Andrej (2009). Izidor Cankar and Royal Yugoslav Legation in Buenos Aires, *Dve domovin/Two Homelands*, 29: 84–91.

SUMMARY

FALLEN MEMBERS OF THE SLOVENIAN NATIONAL BENEFIT SOCIETY IN THE US ARMED FORCES DURING THE SECOND WORLD WAR AS REPORTED BY THE PROSVETA NEWSPAPER

Andrej Vovko

The paper presents brief stories, mainly taken from data published in articles in Prosveta (Enlightenment), the daily newspaper of the Slovene National Benefit Society (SNPJ), of the lives and especially the military careers of 64 members of this organisation in the US armed forces, who fell as members of the Army, Army Air Force, Navy and Marines in European and Pacific battles during the Second World War. The above listed data are, with some exceptions with regard to the available data, as a rule extremely scarce. Despite this and the fact that the sample is of limited quantity, there are still quite a few opportunities for analysis and comparison of the data. According to the data of the 64 soldiers, 51 fell in battles, six were listed as missing and assumed dead, with minimal possibility of survival, of whom two at sea, two in France and one each in the Philippines and the Mediterranean. Seven died in accidents, of whom four in the USA, and three in airplane crashes, one in Germany, one undefined in Europe and one “outside of the USA”. With regard to the data, which do not list the branch of the US armed forces for all of the fallen soldiers, we can establish that at least 35 were members of the US Army, of whom at least six were members of the not yet independent Army Air Force, and at least five were members of parachute units. Of the members of the US Marines, five were explicitly marked as deceased, but in view of the fact that the US Marines mainly fought in the Pacific theatre, we can reasonably conclude that there were more among the other victims. In the narrow sense three members of the Navy were marked as deceased, and one deceased soldier was a member of the civil, although clearly militarised, Merchant Marine. At least 38, of whom four in accidents, died in the European theatre, which also includes North Africa, at least 20 in the Pacific theatre and four in the USA; for two the geographic area of death cannot be determined. By rank there were: one lieutenant colonel, one captain (promoted posthumously from lieutenant) and two lieutenants, one second lieutenant and one marked as “air officer” (second lieutenant or lieutenant). At

least eleven were non-commissioned officers – sergeants, and five corporals. At least thirteen were marked as privates or private first class, but it is highly probable that the majority of the fallen soldiers, whose ranks were not stated in the reports, held these two lowest level military ranks. With respect to place of residence in the USA by far the most, at least 30, were from the state of Pennsylvania. They were mainly boys and young men, mostly between 19 and 27 years of age, the great majority of whom had completed their secondary schooling, and usually from the numerous families which often had several brothers in military service simultaneously. Only one of them was born in Slovenia. The great majority of them had Americanised first and last names. Four were married, of whom two had one child each: a son and a daughter. Their combat careers ended in the majority of all of the important battlefields where American soldiers fought in World War II: in the Philippines during the initial Japanese attack in the South Pacific, in the crucial battles for the island of Guadalcanal, in New Guinea, in decisive naval battles, in the air over the Mediterranean and in Germany, in the invasion of North Africa, in Italy, the decisive invasion of Normandy, battles in France, Belgium and the Netherlands, in the unsuccessful attempt to penetrate into Germany and the repelling of the final German offensive in the Ardennes at the end of 1944 (the Battle of the Bulge), in the re-liberation of the Philippines, on blood-soaked Iwo Jima and during the final operations in Germany.

»ŽENSKO ZNANSTVENO DELO JE ZA ČLOVEŠKO DRUŽBO NAMREČ BREZ VSAKE KORISTI...«¹ SLOVENSKE IZOBRAŽENKE IN UMETNICE MED OŽJO IN ŠIRŠO DOMOVINO (DO 1921)

Irena GANTAR GODINA²

COBISS 1.02

IZVLEČEK

»Žensko znanstveno delo je za človeško družbo namreč brez vsake koristi...« Slovenske izobraženke in umetnice med ožjo in širšo domovino (do 1921)

Prispevek govori o slovenskih izobraženkah, ki so se ob koncu 19. in začetku 20. stoletja odločale za študij na tedaj edini ženskam odprti slovanski univerzi v Habsburški monarhiji, tj., češki Karlovi univerzi v Pragi.

KLJUČNE BESEDE: Slovenke-intelektualke, trajne in začasne izseljenke, umetnice, univerza, Praga.

ABSTRACT

»For human society women's scholar work is entirely useless...« Slovene Women Intellectuals between Narrower and Broader Homeland

In the article the author presents the Slovene women intellectuals who – at the end of 19th and the beginning of 20th Century decided to study at the then only Slavic University in the Monarchy which allowed women to enrol, i.e. at the Czech Charles University in Prague.

KEY WORDS: Slovene women intellectuals, permanent and temporary emigrants, artists, University, Prague.

UVOD

Literature o slovenskih intelektualkah/izobraženkah ni malo. Nekaj manj je zapi-
sanega o začasno ali trajno preseljenih oz. izseljenih izobraženkah in umetnicah v sre-
dnjeevropske in južnoevropske, praviloma v slovanske dežele, do leta 1918. Res je, da so
nekatero predstavljene oz. omenjene v splošnih pregledih delovanja slovenskih izobraženk,
toda o ženskah, ki so zbrale pogum in zapustile svojo ožjo domovino, torej o tistih, ki so
izbrale »slovansko« okolje namesto »nemškega«, vemo precej manj.

Arhiv Republike Slovenije je leta 2003³ izdal publikacijo, kjer je več avtoric

¹ B. Zarnik, *O uspehah ženskega vseučiliškega študija*, Naši zapiski, 1911, str. 119–126. Citat iz Bar-
bara Šatej, *Slovenska ženska 1900–1918*, Kronika, Ljubljana, 1999, št. 1–2, str. 99.

² Dr. zgodovine, znanstvena svetnica; Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi
trg 2, SI-1000 Ljubljana; e-pošta: irenagg@zrc-sazu.si.

³ Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše (ur.), *Splošno žensko društvo 1901–1945: od dobrih deklet*

predstavilo življenje in delo slovenskih izobraženk. Tudi v nedavno izdanem zborniku *Pozabljena polovica*⁴ so predstavljene slovenske izobraženke, med drugimi tudi nekatere začasno (Melik 2003) pa tudi trajno izseljene. O teh so pisali tudi Mirjam Milharčič-Hladnik (2003), Marjan Drnovšek (2003), Urška Strle (2006), Vladka Tucović (2008).

»Žal je res, da smo zelo v zaostanku za protestanti. A pred nekaj leti je bila razdalja med nami še večja. Dohiteli jih bomo, ne le to, z božjo pomočjo jih bomo prehiteli, kajti oni se zmeraj bolj cepijo med seboj, monarhija pa se lahko vsak dan bolj veseli svojega enotnega katoliškega nauka ...« je zapisal Martini,⁵ eden najodličnejših profesorjev na dunajski univerzi. (Tapié 1991: 255–256).

Primerjava izobraževalne politike tistega časa, primerjava med protestantskimi in katoliškimi deželami in še zlasti njihov odnos do izobraževanja žensk, je pomenljiva. Kratek pregled pokaže, da protestanti izobraževanju žensk niso nasprotovali, ponekod so njihovo šolanje celo posebej podpirali.

Tudi slovenski protestanti so že v 16. stoletju začeli ustanavljati osnovne in srednje šole, kjer so kot učni jezik uvedli lokalni jezik, ki pa ni bil jezik tamkajšnjega tedanjega plemstva, višje kulture in znanosti. Njihova prizadevanja so bila dvojna: čeprav iz povsem religioznih razlogov so na Slovenskem organizirali šolstvo v slovenskem jeziku, ki bo blizu širšemu krogu prebivalstva, in obenem poudarjali, kako pomembno je izobraževanje. Trubar je v *Cerkovni ordnungi*, ki je izšla 1564, predstavil program šolanja v slovenskih deželah. Poudaril je, da morajo biti šole osnovne in poklicne; osnovne naj bi bile v vsaki vasi, obiskovati pa bi jih morali tako dečki in – kar je bilo v slovenski zgodovini novo – poudaril, naj se tudi deklice učijo slovensko. (Pavlič 2000: 33) Hkrati pa niso pozabili jasno poudariti, da so bili Slovenci vedno pomemben člen večje slovanske družine.

S protireformacijskim gibanjem se je spodbuden začetek ne le ženskega, temveč tudi moškega šolanja prekinil, medtem ko se je v deželah, kjer je prevladovala luteranska oz. protestantska verska pripadnost, skrb za šolanje nadaljevala. Obdržale so se ne le osnovne šole, ustanavljati so začeli tudi srednje in visoke šole, sprva resda le za moški del prebivalstva. Tako je bilo v nemških, skandinavskih in baltiških državah pa tudi v današnji Belgiji in Nizozemski.

V avstrijskih deželah se je Marija Terezija kot katoliška razsvetljenka, potem ko je razpustila jezuitski red, zavzela za to, da se ljudstvo iztrga iz nevednosti, in zatrjevala, da podložniki potrebujejo šolstvo za svoj dušni mir (Tapié 1991: 268). Leta 1774 je uvedla obvezno osnovno šolo, hkrati z vaškimi šolami, prav tako tudi srednje šole. Zavzela se je za prenovu univerz oz. visokega šolstva in reorganizacijo cenzure. Toda srednje šole so

do feministk, Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.

⁴ Alenka Šelih et al. (ur.), *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana: Založba Tuma, 2007.

⁵ Karl Anton von Martini zu Wassenberg (1726–1800), jurist, profesor na dunajski univerzi. Eden od avtorjev – drugi je bil Franz von Zeiller – Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB), državljanskega zakonika, ki je stopil v veljavo leta 1811, potem ko so ga pripravljali celih 40 let. Primerjamo ga lahko z Napoleonovim zakonikom (Code Napoleon), saj je temeljil na idealih svobode in enakosti pred zakonom.

bile predvidene le za dečke, deklice so lahko obiskovale le osnovne šole. Brez srednje šole pa se avstrijska dekleta, ne nemško govoreča ne tista iz nenemških, tj. slovanskih dežel, niso smela vpisati na univerzo. Tako je ostalo vse do konca 19. stoletja.

Čeprav so se protestantske družbe kazale svobodnejše in bolj odprte, so se tudi v teh deželah ženske soočale s težavami pri uresničevanju želja po študiju, ene prej, druge pozneje. Med prvimi državami/družbami, ki so ženskam dopustile visokošolski študij, je bil protestantski del Švice. Sprva so vpis dovolili le na filozofsko fakulteto, kjer sta, npr. že v 40. letih 19. stoletja študirali dve študentki. Najpozneje so ženskam dovolili študij medicine, toda prva Švicarka je na medicini doktorirala že 1871. Študij medicine so ženske lahko vpisovale v Zürichu, Ženevi, Bernu, Baslu in drugih univerzitetnih mestih. Zanimivo, da sta se leta 1864 in 1865 na züriško medicinsko fakulteto vpisali dve Rusinji; ena je tudi doktorirala. Kmalu se je vpisala tudi Švicarka in že 1873 je bilo na medicino vpisanih 100 študentk, od tega 93 Rusinj.⁶ Vse do atentata na carja Aleksandra II. leta 1881, so ženskam v Rusiji dovolili obiskovanje srednjih šol že v 60. letih, in te naj bi jim omogočale študij medicine, tako da so prve diplomirane zdravnice dobili že leta 1878 na univerzi v Petrogradu. Toda ženskam niso dovolili doktorirati, postale so lahko »le« diplomirane zdravnice. Mnoge med njimi so morale študij prekiniti, saj so se morale kot bolničarke udeležiti rusko-turške vojne v letih 1877–78; študij so lahko nadaljevale po vrnitvi. Po atentatu so se razmere spremenile z dekretom novega ruskega prosvetnega ministra grofa Dimitrija Tolstoja. Ta je nižjim slojem omejil dostop na srednje in visoke šole, hkrati pa se je želel znebiti politično sumljivih, kar je mnoge prisililo, da so študirali na nemških in švicarskih univerzah. Ženske, ki so želele študirati medicino, pa so se morale vpisovati na univerzo v Zürichu, ki je bila tedaj edina ženskam dostopna univerza.

Na züriški medicinski fakulteti je leta 1882 kot prva Čehinja študij končala Bohuslava Keckova, leto kasneje pa Anna Bayerova v Bernu (Lenderová 1999: 262). Za prvo hrvaško diplomirano zdravnico velja Milica Šiglin-Čavov, ki se je leta 1888 vpisala na Medicinsko fakulteto v Zürichu; ker so priznavali samo nemško maturo, jo je morala opraviti še enkrat. Po poroki z bolgarskim zdravnikom Čavovim sta se štiri leta po diplomi preselila v Sofijo, kjer je delala kot mestna zdravnica in se predvsem posvečala muslimanskim ženskam. Prva promovirana – 2. aprila 1897 – doktorica medicine v Avstro-Ogrski je bila baronica Gabrielle Possaner von Ehrentahl. Pri izbiri mesta študija je bila izjema prva slovenska zdravnica, Eleonora Jenko Groyer, ki je na očetovo željo študirala v Rusiji, v slovanskem Petrogradu. (Melik 2007: 162) Študij je končala leta 1907.

Tudi ženske v skandinavskih deželah so razmeroma zgodaj dobile pravico do študija. Švedska, npr., je ženskam odprla univerzo leta 1870, prvo doktorico medicinskih znanosti so dobili leta 1888, na filozofski fakulteti v Uppsali pa so prvo zgodovinarico promovirali že leta 1883. Istega leta je v Uppsali študij končala tudi prva pravica. Norveške ženske so se od 1882 oz. 1884 lahko brez težav vpisovale na univerzo. Prva medicinka je študij končala 1894. Podobno je bilo na Danskem, tako da je bilo leta 1901 na skandinavskih univerzah vpisanih že več kot 200 študentk.

⁶ *Ženski studium v cizini*, Studenske smery, Praha, 1902–03, let. V, št. 4–6, str. 142.

V Veliki Britaniji so ustanavljali srednje šole, t.i. college, že zelo zgodaj. Med prvimi je bila leta 1512 ustanovljena Wolverhampton Grammar School, javna šola, sprva namenjena le dijakom. Sredi 19. stoletja so ustanovili Girton College, ki je danes sestavni del Univerze v Cambridgeu; kot prvi college za ženske sta ga leta 1868 ustanovili Emily Davies and Barbara Bodichon. Vse do leta 1977 so college lahko obiskovale le ženske slušateljice, šele z letom 1977(!) se je vpisal prvi moški slušatelj.

Skoraj hkrati z ustanovitvijo Girton Collegea so začeli leta 1870 v Veliki Britaniji propagirati možnost vpisovanja žensk na univerzo. Med najbolj dejavnimi sta bili društvi High-School-Company in Church School-Company, ki sta si prizadevali, da bi se tudi s končanim učiteljiščem ženske vpisovale na univerzo oz. višjo šolo. Tu so lahko študirale klasične jezike, angleški jezik in matematiko. Kmalu so začeli ustanavljati še druge višje šole, ki naj bi bile enakovredne univerzitetnemu študiju, od leta 1882 pa so se tako na londonsko kot na univerze v Liverpoolu, Manchesteru ter v Leedsu lahko začele vpisovati tudi ženske študentke.

V Berlinu so že leta 1868 ustanovili t.i. Victoria-Lyceum za ženske, ki je imel podoben študijski program kot univerza, toda nemške ženske so dobile možnost nadaljevanja študija na fakulteti šele z leta 1893 ustanovljenima dekliškima gimnazijama v Berlinu in Leipzigu.⁷

Praviloma pa se ženske nikjer niso mogle vpisati na teološko fakulteto.

Kratek pregled možnosti šolanja oz. študija žensk pokaže, da so bile ženske v katoliški avstrijski polovici Habsburške monarhije, ki so želele nadaljevati šolanje na univerzi, v primerjavi z nekaterimi evropskimi državami, prikrajšane že v osnovi. Možnosti za vpis na univerzitetni študij so bile zelo omejujoče: po določbah iz leta 1878 so lahko univerzitetna predavanja ženske avstrijskih dežel obiskovale samo izjemoma. Njihove prošnje so reševali posamično, od primera do primera. Med temi izjemnimi primeri ni najti nobene Slovenke. Toda tudi potem, ko so dobile dovoljenje za obiskovanje predavanj, jim vpisa, tj. imatrikulacije, na univerzo še vedno niso dovolili. Dobile so lahko le frekvence za točno določeno ali več določenih predavanj, medtem ko uradnega dokumenta o dovoljenju za obisk predavanj ali uradnega potrdila, da so predavanja obiskovale, niso mogle dobiti. Z ovirami pri vpisu na univerzitetni študij so se srečevale še dolgo, saj je bila Avstro-Ogrska država med zadnjimi, ki je dovolila vpis ženskam na univerzo.

Prizadevanja avstrijskih žensk za pravico do študija, do nadaljnjega izobraževanja, je ob koncu 19. stoletja sovpadlo z vse bolj zaostrenim konfliktom med vladajočim nemškim delom in slovanskimi narodi. Med Slovenci je prevladalo mnenje, ki je pozneje preraslo v pravo navdušenje, naj Slovenci študirajo na slovanskih univerzah, najraje na češki univerzi v Pragi. Ženskam v Avstro-Ogrski je bil univerzitetni študij vse do leta 1897 nedostopen.

Najodločneje so se za pravice do šolanja in univerzitetnega študija potegovale češke ženske v »husitski« Češki. Že tedaj so bile v bistveno boljšem položaju kot ženske druge

⁷ Toda hkrati s pravico do študija je oblast v času kolonialnih osvajanj poleg drastičnih ukrepov proti stavkovnim gibanjem in proti antimilitarizmu prepovedala tudi udeleževanje žensk na političnih zborovanjih in sestankih. Temu so se sicer upirale, tudi s pisanjem peticij kanclerju von Bülowu, toda spremenilo se dolgo ni nič.

v monarhiji. Po zaslugi Eliške Krasnohorske (Neudorfl 1999: 116–117) je žensko izobraževalno društvo sestavilo peticijo za ustanovitev dekliške gimnazije. V kratkem jo je podpisalo 4810 oseb in leta 1890 so primer predale češkim poslancem⁸ v državnem zboru. Dosegle so, da so leta 1890 dobile prvo petrazredno češko žensko gimnazijo, imenovano Minerva, ki je bila tudi sicer prva v avstrijski polovici monarhije. Akcija čeških žensk je spodbudila tudi druge ženske v avstrijski polovici, da so začele s podobnimi akcijami. Obenem so, predvsem češke ženske, zahtevale dostop na univerzo.

Kljub mnogim zahtevam je v Avstro-Ogrski vpisovanje žensk na univerze potekalo postopoma. Marca 1896 je oblast dovolila nostrifikacijo medicinskega doktorata, dosežena zunaj države, tj. v inozemstvu, medtem ko je bil šele marca 1897 končno tudi ženskam dovoljen vpis na filozofsko fakulteto. V tem primeru je morala biti kandidatka avstrijska državljanka, stara najmanj 18 let z maturo domače ali tuje gimnazije. Tudi potem, ko so ženske v avstrijskem delu monarhije dosegle pravico do univerzitetnega študija, se razprave o ženskem študiju po vsej državi, torej tudi na Češkem ali v slovenskih deželah, še niso polegale. Odpor do ženskega študija so pokazali prav profesorji avstro-ogrskih univerz. Ne le, da so zelo zapletli vpis in obiskovanje predavanj, dokazovali so tudi, da študij žensk ni v interesu znanosti. Medtem ko so se mladočehi, npr. češki profesor Albin Braf,⁹ zavzemali predvsem za študij žensk na medicini,¹⁰ pa so ženskemu študiju nasprotovale konservativnejše avstrijske, češke in slovenske stranke ter tudi velik del javnosti. Študij žensk sta med drugimi podpirala univerzitetni profesor Tomaš G. Masaryk in politik oz. državni poslanec Vaclav Jaroslav Klofač; tudi slovenski politiki niso imeli enotnega mnenja o ženskem študiju.

Značilna je bila retorika uredništva češkega glasila krščansko-socialnih žensk *Česka žena*, ki je možnost ženskega univerzitetnega študija odločno zavračalo. Toda medtem, ko so zapisali, da žensko tak študij »naredi celo smešno...«,¹¹ so na drugi strani redno poročali o zaposlovanju žensk v drugih državah, tudi v ZDA.¹² Študiju žensk so se ponekod upirali tudi njihovi moški kolegi, na primer slušateljji univerze v Budimpešti. Tudi tu ženskih zahtev profesorji niso podprli, so jih pa vseeno predali univerzitetnemu senatu, ki pa jih tudi ni podprl.

S sprostitvijo vpisa žensk na univerzo je bilo leta 1898 na dunajski univerzi v zimski semester vpisanih 40 slušateljic, 14 rednih in 26 izrednih, na češki univerzi pa le nekaj slušateljic na filozofski fakulteti in nobene na medicini.¹³ Leta 1901 je bilo na avstrijskih

⁸ Karel Adamek, Emanuel Engel; pozneje sta ženski študij podprla tudi T.G. Masaryk in Josef Herold.

⁹ Albin Braf (1851–1912), češki pedagog, politik, narodni gospodar. Minister za kmetijstvo v Bienenrthovi (1909) in Sturghkovi (1911) vladi.

¹⁰ *Hlas naroda*, 1898, šte. 315, 317, 318, 329.

¹¹ *O stavu studija ženskeho*, *Česka žena*, 1898, št.5.

¹² Posebej so omenjali, da se je od leta 1870 povečalo število tajnic, pisateljic in novinark pa tudi duhovnic in zobozdravnic (*Česka žena*, 1898, št.3).

¹³ *Česka žena*, 1898, št. 2.

univerzah prijavljenih že 139 žensk, od tega 112 za študij na filozofski fakulteti, 10 na medicinski in 17 na pravni.¹⁴

V nasprotju s slovenskimi ženskami so se Čehinje takoj začele vpisovati na filozofsko in medicinsko fakulteto. Največ težav so imele tiste, ki so želele študirati medicino tudi potem, ko jim je oblast končno dovolila vpis na medicino. Kljub odprtosti in liberalnosti češke družbe so bili mnogi, tako moški kot ženske same, do ženskega študija medicine še vedno skeptični. Prav na češki fakulteti je bilo nasprotovanje ženskim študentkam povsem konkretno (Lenderová 1999: 262), saj so morale kot hospitantke sprva obiskovati nemško fakulteto. Šele potem ko so s peticijo dosegle pravico do vpisa tudi na češko univerzo, se je leta 1897 prva slušateljica/hospitantka vpisala na češko fakulteto. Njen vpis je spodbudil še mnoge češke študentke, da so naslednje leto prestopile na češko fakulteto. Prva češka medicinka Anna Honzakova je doktorirala leta 1902, čeprav jo je doletela usoda mnogih, to je, da je morala hospitirati na nemški medicinski fakulteti. Izjema so bile zdravnice, ki so se odločile za odhod v Bosno in Hercegovino. Leta 1892 je namreč bosanska vlada (minister Benjamin Kallay) razpisala dve delovni mesti za zdravnici, ki bi skrbeli za muslimanske ženske; med prvimi je bila Čehinja Bayerova, ki je že leta 1892 prišla v Doljno Tuzlo, leto pozneje Keckova v Mostar, 1902 je Ružena Einshornova odšla v Travnik; po njenem prihodu se je število zdravnic povečalo in leta 1902 je v Bosni delalo že precej zdravnic iz avstrijskega dela monarhije; med temi je bilo 5 Čehinj, ki so delale tudi v Banja Luki in Sarajevu.

Tudi študij farmacije so ženskam dlje časa oteževali, če že ne onemogočali; čeprav sta bili prvi dve študentki sprejeti že leta 1893, je Klub farmaceuticky (lekarnarji) nasprotoval njuni zaposlitvi; lekarniške prakse tako nista mogli opraviti in ostali sta brez dela.¹⁵

Medtem ko je leta 1900 v Italiji postala prva doktorica prava Tereza Labriola, pa se v avstrijski polovici Habsburške monarhije ženske še nekaj časa niso smele vpisovati na pravno fakulteto. Pomagala ni niti leta 1890 napisana peticija, s katero so zahtevale pravico do vpisa na pravo. Slovenskim ženskam, na primer, vse do leta 1919 niso odobrili vpisa.

Na Češkem se je na pravno fakulteto leta 1897 sicer vpisala prva študentka, tudi opravila vse kolokvije, toda kmalu se je raje prepisala na filozofsko fakulteto. Njen prepis ni imel večjih posledic, saj se je pozneje število študentk prava občutno povečalo, tudi zato, ker sta se vodstvi oz. profesorska zbora dunajske in praške fakultete odločila dovoliti vpis žensk na pravno fakulteto, kar je podpiralo tudi ministrstvo; študij prava so pravzaprav narekemale potrebe po pravnikih, ki so jih potrebovali vedno več, in sicer za delo v notariatih, na poštah, kot finančnike, tovarniške inšpektorje ipd.¹⁶

Češke študentke so se začele vpisovati tudi na filozofsko-naravoslovno fakulteto, čeprav so bila predavanja skromna, zlasti botanika in zoologija. Tako so morale obiskovati 10 predavanj na nemški in le 5 na češki fakulteti.

V slovenskih deželah, tedaj povsem katoliških, so bile ženske v precej slabšem

¹⁴ Alojz Cindrič, *Kranjski doktorji na dunajski univerzi v predmarčnem obdobju 1815–1848*, Melikov zbornik, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2001, str. 373–390.

¹⁵ *Ženski studium universitni*, Studentska Revue, Praha, 1902, let. I, str. 24.

¹⁶ Nav. d., str. 25.

položaju; šele leta 1896 so ustanovili prvo slovensko dekliško šolo, prvi šestrazredni dekliški licej pa šele leta 1907; ta ni bil enakovreden gimnaziji, saj se z liceja deklice ni moglo vpisati na univerzo. Tako so morale še vedno opravljati izpite kot privatistke na deških gimnazijah, kamor so se prve vpisale leta 1898. Tudi potem, ko so opravile maturo, slovenske dijakinje, ki so želele nadaljevati šolanje, niso mogle študirati v svoji ožji domovini. Zato so študirale v nemškem, pozneje sicer tudi v slovanskem, toda še vedno tujem okolju. O problemu ženskega izobraževanja so razpravljala tudi slovenska dijaška društva oz. struje. Na primer, na II. shodu Narodno-radikalnega dijaštva leta 1907 v Celju so sprejeli resolucijo:

Povdarjamo važnost ženske izobrazbe. Opozarjamo na edino žensko srednjo šolo v Ljubljani, ter priporočamo ustanavljanje slovenskih gospodinjskih šol, na katerih si naj naraščaj narodnega ženstva pridobi poleg gospodinjske spretnosti zlasti umstveno in čuvstveno izobrazbo ter se navzame narodnega duha. (v Gantar Godina 1982: 144–145).

O univerzitetnem študiju žensk niso razpravljali. S tem, ko so ženske dobile ob koncu 19. stoletja možnost študija, se je začelo tudi njihovo začasno ali trajno izseljevanje v kraj študija, večinoma na Dunaj in Gradec ali v Prago. Na dunajski univerzi je v tem času študirala ena Slovenka, filozofinja Marija Sušnik s Koroške, ki je doktorirala leta 1905.

V PRAGI

V 90. letih 19. stoletja so se začeli Slovenci v večjem številu odločati za študij v Pragi, na leta 1882 ustanovljeni češki univerzi, večinoma na filozofski fakulteti, ki je ponujala široke možnosti izbire študija. Toda očitno je, da se tudi potem, ko so ženske v avstrijski polovici Habsburške monarhije dobile možnost vpisa na univerzo, slovenske študentke še vedno niso množično vpisovale ne na dunajsko ne na češko ali kako drugo univerzo. Med vzroke, zakaj ne, zagotovo lahko prištejemo dejstvo, da je bil »projekt odhoda na univerzo« za slovensko izobraženko zahtevno podjetje, prav tako tudi za njeno družino. Ne le finančne omejitve, tudi študijske želje so bile eno, možnosti vpisa pa drugo; zlasti tiste, ki so želele študirati medicino ali pravo, so naletele na veliko ovir in predvsem predsodkov. Še leta 1911 je Boris Zarnik ugotavljal:

Brez dvoma je potrebno, da se dvigne ženska izobrazba na vseh poljih, toda vprašanje je, naj bo li ta izobrazba enaka izobrazbi moža ... Facit mojih izkustev je ta, da žena nima niti najmanjše sposobnosti za to, kar imenujemo znanstveno delo ... Ako se torej vprašamo, jeli priporočiti, da študirajo dekleta na vseučiliščih, moramo v vsakem oziru odgovoriti z odločnim NE. Žensko znanstveno delo je za človeško družbo namreč brez vsake koristi ... Prav inteligentnejše žene ne bi smele študirati, ampak roditi zdrave, še bolj inteligentne otroke, da bi se inteligenca naroda stopnjevala ... (Šatej 1999: 99).

Najbolj jasno je to njegovo »logiko« občutila njegova hči Helena Gizela Tominšek, por. Stupan, ki je doživljala kot »poniževalno, da je morala njena mati očeta prositi za vsak dinar, pa tudi to, da je sinove podpiral pri izobrazbi do konca univerzitetnega študija, hčerke pa samo do konca srednje šole.« (Janko 2007: 369).

Za mnoge je bila verjetno pomembna tudi odločitev »kam«, na katero univerzo: ali na že tradicionalno in tudi cenejšo dunajsko ali – pogojno rečeno – takrat »modno muho«, češko univerzo v za mnoge Slovence vse preveč liberalni Pragi.

Tako je na praški češki univerzi leta 1900, verjetno kot prva Slovenka, obiskovala predavanja Zofka Kvedrova, ki je v Pragi ostala do leta 1907. Kvedrova je, preden je prišla v Prago, med drugim študirala tudi na Dunaju, v Bernu in Berlinu. Zelo dejavna je bila tudi v kulturno-političnih društvih slovenskih, hrvaških in srbskih študentov. Leta 1904 je začela urejati družinski mesečnik Domači prijatelj, ki je prihajal skoraj v vsako slovensko hišo. (Tucović 2008)

Študija v Pragi ni dokončala, saj se ji je tu rodila prva hči Vlada. Pozneje se je v Pragi poročila z Vladimirom Jelovškom,¹⁷ modernističnim pesnikom, sinom slovenskega učitelja na Hrvaškem Martina Jelovška. Skupaj sta se preselila v Zagreb, kjer sta se jima rodili še dve hčeri – Maša in Mira, in kjer je nadaljevala svojo pisateljsko in publicistično pot.¹⁸ Čeprav je o Zofki Kvedrovi že veliko napisanega, naj dodam: iz korespondence¹⁹ z masarykovcem in pozneje socialnim demokratom, njenim dobrim prijateljem Antonom Dermoto, ki je v Pragi študiral pravo, je razvidno, da sta bila v stiku vse do njegove smrti leta 1914. Z Dermoto sta se seznanila v Pragi, v društvu Šumadija, jugoslovanskem akademskem društvu, oz. v društvu Slavija, društvu čeških akademikov, kjer so se zbirali napredni češki dijaki pa tudi dijaki oz. študentje drugih narodnosti. Potem ko se je Dermota za nekaj časa vrnil v Ljubljano, je prijateljstvo med Kvedrovo in Dermoto ostalo, v pismih pa ga je (očitno) dobro seznanjala z razmerami v Pragi.

Medtem ko je prva Čehinja, Zdenka Baborova, že leta 1901 doktorirala na češki filozofski fakulteti in postala doktorica filozofije,²⁰ se je prva Slovenka na filozofsko fakulteto v Pragi vpisala šele leta 1906; to je bila Ana Jenko, rojena 9. 6. 1886 v Ljubljani.

¹⁷ Vladimir Jelovšek-Teharski (1879–1931), sin Martina Jelovška, (1837–1905), slovenskega gimnazijskega profesorja, rojenega v Teharjah pri Celju, ki je od 1864 dalje poučeval matematiko in geometrijo na Hrvaškem. Po rojstnem kraju Teharje si je sin Vladimir dodal psevdonim Teharski. Vladimir je bil eden najvidnejših in najbolj dejavnih hrvaških masarykovcev v Pragi, predstavnik hrvaške »moderne« in po končanem študiju 1906 tudi uspešen zdravnik.

¹⁸ Potem, ko se je preselila v Trst in se zaposlila pri časopisih Edinost in Slovenka, je hkrati pripadala tudi skupini slovenske moderne ... V Trstu je leta 1898 začela pošiljati svoje »resnične podobe iz življenja« pa tudi plodove svoje domišljije raznim listom: Slovenki in Edinosti, Slovenskemu narodu, v Dom in svet. Potem, ko ji je eden od pisarniških predstojnikov prepovedal pisati, je pisala pod psevdonimom Kopriva. Pod tem psevdonimom je izšla avtobiografska črtica *Moja prijateljica* (1900). Objavljala je tudi v nemških in čeških časopisih.

¹⁹ Branko Berčič je objavil ohranjena pisma A. Dermote Kvedrovi, medtem ko se njena pisma niso ohranila. *Prezrti jubilej dr. Antona Dermote. K 80. letnici njegovega rojstva*, Loški razgledi, Škofja Loka, 1956, str. 186.

²⁰ *Studentske smery*, 1902/03, št. 4–6, str. 231.

Na Filozofski fakulteti je 22. 7. 1911 uspešno zagovarjala doktorsko tezo iz kemije z naslovom *Deleni kyselin jantorovi, jablčni z vinmi*. Ana Jenko je bila hči zelo proslavljeno in rusofilsko usmerjenega kulturnega delavca, zdravnika Ljudevita Jenka in njegove žene Terezine Mihajlovne, roj. Lenče. Zato se zdi nekako naravno, da je študirala na Češkem, v slovanskem okolju, saj je odraščala v ozračju dejavnosti svojih staršev, ki sta bila navdušena propagatorja učenja ruskega jezika na Slovenskem (Hribar 1983: 184). Po Sloveniji, zlasti v Ljubljani in na Vrhniki, sta ob koncu 90-ih let prejšnjega stoletja ustanovljala t.i. ruske krožke, ki jim oblast nikakor ni bila naklonjena.²¹ Njuna dejavnost, dobra situiranost in izobraženost ter predvsem predanost družine slovanstvu oz. slovanski ideji pojasnjuje, zakaj se je že njuna prvorojenka Eleonora Jenko Groyer (Melik 2003; 2007) vpisala na medicinsko fakulteto v Petrogradu. Ana Jenko zagotovo spada med tudi sicer mnoge prezrte Slovenke: ni zabeležena ne v Slovenskem biografskem leksikonu ne v Enciklopediji Slovenije, kar bi si vsekakor zaslužila, saj je verjetno prva Slovenka z doktoratom s slovanske univerze.

Slovenske študentke je tako kot druge ženske v državi najbolj zanimal študij na filozofski in medicinski fakulteti. Tako kot Ana Jenko so bile verjetno tudi druge pozneje vpisane slovenske študentke na praški univerzi večinoma iz dobro situiranih in »slovansko prosvetljenih« družin. Med prvimi medicinkami je bila Valerija Strnad, rojena 1880 v Ljubljani, ki se je na češko medicinsko fakulteto vpisala 1911. leta in tam doktorirala leta 1916. V Slovenskem biografskem leksikonu je označena kot »prva slovenska zdravnica s popolno medicinsko fakulteto«. (SBL 1971: 523)

Strnadova je še leto po koncu I. svetovne vojne ostala na Češkem, v Čeških Budějovicah; leta 1919 je s češko zdravniško ekipo odšla v Jugoslavijo, se kmalu zatem vrnila v Slovenijo, kjer je živela in delala v Železnikih. Umrla je leta 1961.

Druga uspešna slovenska medicinka, ki je na Dunaju in v Pragi študirala medicino in bila leta 1920 promovirana, je bila Amalija Šimec (1893–1960). Iz njenega življenjepisa (SBL 1971: 618–619) je razvidno, da je bila v svojem poklicu zelo aktivna in zelo uspešna, zlasti na področju bakteriologije. Predavala je tako v Evropi kot ZDA, kjer se je tudi izpopolnjevala, objavljala poljudnoznanstvene članke s področja zdravstvene zaščite, pripravila tudi učni načrt iz higiene za srednje šole, in z vsem svojim delovanjem osveščala širše prebivalstvo o higieni.

Tudi po letu 1918 je kar pet slovenskih študentk v Pragi končalo študij na medicinski fakulteti; med prvimi je študij leta 1920 končala Nada Slavnik (1895–1924); naslednje leto sta bili promovirani Valerija Valjavec (1888–1981), in Marija Goropevšek (1894–1979),

²¹ Ko je hotel dr. Jenko ustanoviti ruski krožek tudi v Idriji, mu je deželni predsednik baron Hein to prepovedal z utemeljitvijo, da »se pričetek tega pouka ni naznanil, kakor je predpisano«. Komentar pisca novice je bil, da je »ta prepoved v meritornem oziru p o p o l n o m a n e z a k o n i t a. Vlada se je postavila na stališče, da so brezplačni tečajji za učenje ruskega jezika »Lehranstalten« zavodi, kakor privatne gimnazije in realke ... Temu pa nikakor ni tako ... ker brezplačni ruski tečajji nimajo na sebi znaka učnih zavodov ... zato zanje ta zakon ne velja in tudi ne sme veljati ... Učenje ruskega jezika se je prepovedalo iz političnih nagibov ...«. (Slovenski narod, 13. 11. 1899, št. 260).

ki sta študij končali leta 1921; do 1924. sta medicinski študij zaključili še dve Slovenki, in sicer Marija Fink (1897–1971) leta 1923 ter leta 1924 Sabina Praprotnik (1898–1986).

Kljub temu, da so na Hrvaškem leta 1874 ustanovili zagrebško vseučilišče, se je zaradi pritiska madžarskih oblasti veliko hrvaških izobražencev, zlasti po letih 1895 in 1908, preusmerilo na študij v »svobodnejšo« in »kozmpolitsko« Prago. V primerjavi s slovenskimi študenti v Pragi jih je bilo precej več: v obdobju od 1886–1918 je na Filozofski fakulteti študiralo 91 hrvaških študentov. Na pravni fakulteti 290 študentov in na medicinski 63. (Agičić 2000) Tudi hrvaške ženske še niso imele pravice obiskovati univerze; toda tudi potem, ko jim je bilo to omogočeno, se v primerjavi s slovenskimi niso posebej odločale za študij v Pragi. Toda že leta 1905 se je vpisala Zlata Havliček, katere priimek govori o tem, da je bila češkega porekla. Šele po letu 1917, v letih 1917/1918, so se na praško filozofsko fakulteto vpisale štiri študentke: Marija Belavić (1917), Julijana Bošković (1918), Desanka Djurić (1918), Nada Panaotović (1917); v letih od 1886–1918 so tri končale študij na medicini: Dora Filipović (1916), Katica Šupe (1917) in Aleksandrina Ključec (1918). (Agičić 2000)

Slovenske študentke v Pragi so bile večinoma rojene koncem 19. stoletja, ko je bila med Slovenci, predvsem izobraženci, posebej aktualna južnoslovanska, tedaj najbolj aktualna kulturno-politična ideja, in skozi to tudi slovanska. Mnogi so se upirali študiju na nemških univerzah in javno propagirali slovansko univerzo. Čeprav o družinskem življenju slovenskih študentk v Pragi ni veliko z nanega, je mogoče sklepati, da je družina pomembno vplivala na odločitve glede kraja študija.

Z manj ovirami so se srečevale slovenske ženske z umetniškimi ambicijami, igralškimi, likovnimi ali glasbenimi; njihova pot se na prvi pogled zdi precej lažja. Slovenske umetnice so se že zgodaj lahko vpisovale in udeleževale raznih krožkov, tečajev in različnih umetniških društev kar doma, na Slovenskem. Igralke, npr., so imele že od leta 1868, ko je bilo v Ljubljani ustanovljeno Dramsko društvo, možnost delovati in si pridobiti potrebno znanje in izobrazbo. Nekatere so nadaljevale izobraževanje ali delo na Češkem, predvsem v Pragi, kjer so imele dobre možnosti šolanja, nekatere pa tudi na Hrvaškem in v Srbiji. Sčasoma so se nekatere vrnile domov in delovale doma, mnoge pa so nadaljevale kariero tudi po drugih mestih Avstrije in Evrope.

V Pragi se je izobraževala tudi ena najuspešnejših igralk, Zofija Borštnik Zvonar (Mihurko-Poniž: 2007), ki je v Pragi obiskovala dramsko šolo in ustvarila uspešno igralsko kariero. Toda ne doma, na Slovenskem, pravo gledališko kariero je začela na Hrvaškem, v Zagrebu. Po njenem odhodu iz Ljubljane jo je v ljubljanskem deželnem gledališču leta 1910 nadomestila češka igralka Alena Šetfilova (1879–1967), ki je v Ljubljani ostala do leta 1921; zaradi sprememb v vodstvu gledališča se je vrnila na Češko in tam nastopala vse do srede 20. let 20. stoletja.

V Srbiji je delovala gledališka igralka, predvsem tragedinja, izvirajoča iz znane igralske družine, Vela (Avgusta) Nigrin (1862–1908). Že leta 1876 je debitirala v *Lowoodski siroti*, kjer je pokazala izreden talent. Slovenski glasbenik in skladatelj Davorin Jenko (1835–1914), ki je od 1862 živel in deloval v Srbiji, jo je leta 1882 pridobil za beograjsko *Narodno pozorište*, kjer se je razvila v izjemno dramsko igralko in ostala tam do smrti.

Gostovala je tudi v Pragi, Zagrebu, Sofiji, Novemu Sadu, Zemunu, po drugih gledališčih v notranji Srbiji ter Ljubljani. (SBL 1971: 201) V Slovanu so zapisali: »Od začetka doslej so srbski listi polni priznanja o veliki njeni umetnosti. Tudi Hrvatje jo čislajo kot jedno prvih jugoslovanskih umetnic, saj je gostovala v Zagrebu z najsijajnejšimi uspehi.«²²

Na Češkem pa tudi druge so izpopolnjevale svoje znanje tudi likovnice, na primer slikarka Rosa Klein–Sternen (1867–1959). Slikarsko izobraževanje v tujini (Dunaj, München) jo je povežalo s slovenskimi impresionisti, kar je vplivalo tudi na njeno osebno usodo, saj se je leta 1907 poročila s slikarjem Matejem Sternenom. Kot članica umetniškega društva *Sava*²³ je ob kronanju srbskega kralja Petra I. leta 1904 skupaj s hrvaškimi, srbskimi in bolgarskimi umetniki razstavljala na umetniški razstavi v Beogradu. Dve leti pozneje je razstavljala tudi v Sofiji, čeprav le z eno sliko.²⁴ Ohranjene so tudi njene skice in slike s potovanj po Dalmaciji, kamor je prvič odšla pred letom 1916; znani so akvareli iz Trogirja in Šibenika. (Juteršek 1971: 479)

Kiparka Karla Bulovec Mrak (1895–1956) je bila ena tistih slovenskih študentk oz. umetnic, katere odločitev za študij v Pragi ni bila politična ali ideološka, saj je odrasla v katoliškem okolju (pri uršulinkah). Tudi sicer slovenski katoliki niso bili naklonjeni bivanju mladih Slovencev v »preveč« liberalni Pragi. Bulovčevo sta bolj kot slovanskost Prage prepričala velik ugled in kvaliteta akademije pa tudi »razočaranje nad Münchnom in Dunajem«. (Marinčič 2007: 299) V študijskem letu 1918/19 se je vpisala na praško umetno-obrtno šolo, jo uspešno končala in v letih 1919–1922 opravljala specializacijo na umetnostni akademiji. Priznanje za svojo umetniško ustvarjalnost je dobila že v Pragi, saj je lahko s klubom Tvrdošijni razstavljala že leta 1921. Leta 1922, tik pred vrnitvijo domov, pa je dobila že prvo naročilo, tj. izdelala je nagrobni spomenik M. Novákovi na praškem pokopališču Pankrac. V nasprotju s češko družbo, ki je njeno umetniško ustvarjalnost sprejela in odobrvala, ji kot ženski kiparki tedanja slovenska družba ni bila naklonjena; praktično do smrti se je morala preživljati z risanjem portretov.

Tudi za glasbenice je bila Praga privlačno in spodbudno mesto. Med slovenskimi glasbenimi umetnicami, ki so študirale v Pragi, posebej izstopa Jarmila Lily Gerbic, rojena 1877 v Zagrebu. Tudi ona je, podobno kot sestri Eleonora in Ana Jenko, lep primer vpliva družinskega okolja in nazorov. Tudi Lily Gerbic je izhajala iz glasbene, intelektualne in obenem slovanofilske družine. Že njen oče Fran Gerbic se je leta 1865 poleg Franja Marna (Gantar Godina 2005), Franca Rebca (Čurkina 1992) in Josipa Stareta odločil za študij na Češkem. Na praškem konservatoriju je študiral solopetje in kompozicijo in po končanem študiju nekaj časa delal v Pragi, v Zagrebu, Ulmu in nazadnje tudi v Lvovu; prav na tukajšnjem konservatoriju se je leta 1882 preusmeril v poučevanje solopetja. Leta 1886 so ga povabili v Ljubljano, kjer je opravljal vrsto nalog, npr., med drugim je v Glasbeni matici deloval kot učitelj in pevovodja, bil kapelnik pri Dramskem društvu ipd.

Kot velik slovanofil je Gerbic navdušil tudi hčerko, da se je vpisala na praški

²² Slovan 1902/03, str. 199

²³ V njem so bili zbrani poleg njenega bodočega moža Mateja Sternena še ostali najvidnejši slovenski slikarji: Rihard Jakopič, Ivan Grohar, Matija Jama, Peter Žmitek in Ferdo Vesel.

²⁴ Slovan 1906/07, str. 51.

konservatorij. Jarmila Lily Gerbic je bila prva Slovenka, ki je v študijskem letu 1901/02 v Pragi opravila popoln/celoten konservatorij iz solopetja in klavirja. Kot koncertna pevka je že v času študija nastopala v Pragi, Plznu, Gorici, Trstu pa tudi v Zagrebu, Beogradu in na Dunaju. Po končanem študiju je nekaj časa delala v Pragi kot profesorica solopetja, sprva v sirotišnici, pozneje pa je bila profesorica petja na dekliški gimnaziji Minerva. Očetova bolezen jo je prisilila, da se je leta 1909 vrnila v Ljubljano, kjer je od 1910 do 1915 v glasbenem društvu Ljubljana poučevala solopetje in klavir. Leta 1915 je ustanovila zasebno glasbeno šolo, kjer je poučevala solopetje, klavir, teorijo, uvedla pa je tudi deklamacijo. Umrila je leta 1964 v Ljubljani.

Tudi pianistka Vida Prelesnikova (1886–?) je študirala in že leta 1909 absolvirala na praškem konservatoriju. Je ena redkih znanih Slovenk, ki je – pogojno rečeno – ostala na Češkem, saj se je leta 1910 (sicer) v Ljubljani poročila s češkim glasbenikom in enem največjih dirigentov svojega časa, Vaclavom Talichom.²⁵ Nekaj časa sta živela tudi v Ljubljani, kjer je bil Talich od 1908–1911 dirigent v Slovenski filharmoniji, od 1911–1912 pa prvi dirigent v Slovenskem deželnem gledališču. Leta 1912 sta se preselila nazaj na Češko, v Plzen, kjer sta ostala do 1915.

Na praški konservatorij se je v šolskem letu 1910/11 vpisala tudi Dana Kobler (1891–1929) iz Ljubljane (Šebesta 2007: 17), hči Františka Koblerja, svetnika deželnega sodišča v Ljubljani. Absolvirala je leta 1915, za dve leti študij prekinila in ga leta 1917 dokončala. Lahko le ugibamo, zakaj je morala študij prekiniti. Morda tudi zato, ker je morala – drugače kakor njen slovenski kolega Janko Ravnik – ves čas študija plačevati polno šolnino. (Šebesta 2007: 17)

Nekatere slovenske umetnice pa so svojo umetniško pot nadaljevale v južnoslovanskih deželah, npr. Bogumila Vilharjeva, hčerka znanega slovenskega skladatelja in glasbenika Frana Serafina Vilharja (1852–1928)²⁶ in Čehinje Marije Hajek. Potem ko se je družina leta 1891 za stalno naselila v Zagrebu, je Bogumila kmalu postala uspešna »prvakinja hrvaške Drame v Zagrebu in Osijeku«. (Rasberger 1965: 130)

Med glasbenicami naj posebej omenim slovensko glasbenico in pedagoginjo Vido (Hribar) Matjan, rojeno 6. 5. 1896 v Ljubljani, ki je velik del svojega ustvarjalnega dela preživela sprva v Beogradu, po bombardiranju Beograda leta 1941 pa sta se z možem

²⁵ Vaclav Talich (1883–1961), češki glasbenik, skladatelj in dirigent.

²⁶ Glasbenik in skladatelj Franjo Serafin Vilhar se je rodil 1852 v Senožečah pri Postojni, umrl 1928 v Zagrebu. Obiskoval je orglarsko šolo v Pragi, jo leta 1870 končal in leta 1872 prevzel mesto mestnega kapelnika v Beli Crkvi v Banatu. Že naslednje leto je odšel v Temišvar, ki naj bi bilo bolj slovansko mesto kot Bela Crkva in tam ostal kot kapelnik v pravoslavni stolni cerkvi vse do 1881. Tega leta je odšel v Karlovac, kjer je opravljal delo ravnatelja mestnega glasbenega zavoda, od 1884–1886 pa je v Sisku vodil pevsko društvo Danica. V letih 1886–1889 je v Splitu vodil pevsko društvo Zvonimir in zbor stolnice, leta 1889 pa je v Gospiču opravljal delo mestnega kapelnika, bil vodja pevskega društva Velebit in organist. Leta 1891 je na lastno željo odšel v Zagreb, kjer se je potegoval za mesto na glasbeni šoli Hrvaškega glasbenega zavoda, ki pa ga ni dobil, in prav tako ne mesta kapelnika v zagrebškem gledališču. Zato se je moral zaposliti kot učitelj petja na zagrebški realni gimnaziji. Opravljal je še vrsto drugih del, med drugim je bil učitelj glasbe v zagrebškem plemiškem kolegiju.

Alojzom Matjanom preselila v Črno goro, v Kotor, kjer je v glasbeni šoli preživela preostanek življenja.

Izjemno glasbeno in likovno nadarjena se zaradi izbruha 1. svetovne vojne in mamine smrti ni mogla vpisati na Glasbeno akademijo na Dunaju. Tega leta se je poročila z Alojzom Matjanom, s katerim sta spadala v krog najvidnejših slovenskih umetnikov, ndr. Ivan Cankar, Lojze Dolinar, Anton Gojmir Kos, Lucijan Marija Škerjanc in drugi. V tem času je bila ustvarjalna predvsem na likovnem področju, saj je veliko slikala na svilo, les, porcelan in glino.

Leta 1930 sta se z možem preselila v Beograd, kjer je nadaljevala študij in ga leta 1935 tudi končala. Sodelovala je predvsem s profesorjem in skladateljem Emilom Hajekom. Do leta 1941 je delovala predvsem kot pedagoginja, z delom je nadaljevala v Črni gori, v Kotorju, kjer je vodila glasbeno šolo vse do 1945. Istega leta je ustanovila zasebno glasbeno šolo »Vida Matjan«,²⁷ leta 1947 pa so njeno šolo združili z novoustanovljeno državno glasbeno šolo, ki jo je vodila vse do upokojitve leta 1969. Izjemna glasbenica in pedagoginja je med svojimi učenci zapustila močan pečat ne le s svojo nadarjenostjo, marveč tudi s pedagoškim delom, saj je znala združiti tako glasbene in baletne kot tudi igralske komponente. Njena ustvarjalnost je bila vsestranska. Poleg pedagoškega dela je tudi komponirala, režirala, bila scenografka in koreografka in ne nazadnje, tudi dirigentka.

Za potrebe šole je v času od 1948 do 1968 napisala 8 glasbenih pravljič (bajk). Največji uspeh je doživela leta 1963 napisana pravljica »Besana šumska noč« na besedilo Miloša Miloševića.

V NOVI DRŽAVI

Razpad monarhije in nastanek novih držav leta 1918 je bistveno spremenil razmerja med novonastalimi državami, prav tako pa tudi njihovo notranjo ureditev. Npr. Karlova univerza v Pragi je leta 1918 postala »samo« češka univerza, Slovenci pa so leta 1919 končno dobili svojo univerzo v Ljubljani.²⁸ Kljub temu so se mnogi še vedno odločali za študij v Pragi, npr. na medicinski fakulteti, saj ljubljanska tedaj še ni bila popolna in so se raje zato odločili za češko.²⁹

Jugoslovanska vlada je v tem obdobju študij na Češkem še odobraval in podpirala, prav tako Deželna vlada za Slovenijo v Ljubljani, ki je celo odobraval posebne kredite

²⁷ Iskrena zahvala gre Glasbeni šoli Vida Matjan v Kotoru (ČG), ki mi je posredovala izčrpen življenjepis naše (spregledane?) glasbenice.

²⁸ Po sprejetju zakona o univerzi v Ljubljani s teološko, pravno, filozofsko, tehnično fakulteto so v začasnem narodnem predstavništvu v Beogradu 31. avgusta imenovali prvih 18 profesorjev, 12. novembra so bili izvoljeni rektor in dekani, 3. decembra pa je bilo prvo predavanje.

²⁹ Pomembno vlogo pri razvoju medicinskega izobraževanja je imel dr. Ivan Oražen, ki je medicinski fakulteti in njenim študentom zapustil tudi svoje premoženje, ki ga študenti poznajo kot dva Oražnova študentska domova. Medicinska fakulteta je imela sprva le štiri semestre, leta 1940 pa je dobila še peti in šesti semester. Glej Zvonka Zupanič Slavec, *Dr. Ivan Oražen (1869–1921): dobrotnik Medicinske fakultete in slovenskega naroda*, Ljubljana: Medicinska fakulteta, 1998.

za študente, ustanavljali pa so tudi posebne denarne sklade ipd. Predvsem zato je bilo po letu 1918 še kar veliko število študentov vpisanih na Karlovo univerzo v Pragi, predvsem na tehnične šole, umetniške akademije in medicino.

Z Vidovdansko ustavo leta 1921 so se razmere v novi jugoslovanski državi bistveno spremenile; med drugim tudi študij v novonastali Češkoslovaški ni bil več zaželen. Oblasti so začele propagando za obiskovanje jugoslovanskih univerz. Pomemben razlog za nasprotovanje obiskovanja češke univerze je bil tudi ta, da se je ravno okrog leta 1920 in 1922³⁰ med študenti v Pragi zelo okrepilo komunistično gibanje. Znano je, da je bila takrat Češka ena redkih evropskih držav, kjer komunistična stranka ni bila prepovedana, zato je oblast raje videla, da so vsi potencialni študirajoči »Jugoslovani« ostali v kraljevini, t.j. pod kontrolo oz. policijskim nadzorom. S tem ko je oblast propagirala predvsem študij na univerzah v novi državi v kraljevini SHS, se je število Slovencev, ki so se odločali za vpis na praško univerzo, bistveno zmanjšalo. Večinoma so v Prago oz. na Češkoslovaško odhajali tisti, ki so želeli študirati na umetniških in tehniških visokih šolah oz. akademijah. Seveda pa so se študentje in študentke slavistike še vedno vpisovali na češke šole tudi v poznih 20. in 30. letih 20. stoletja.³¹ Med drugimi je v študijskem letu 1927/28 v Pragi študirala slavistiko tudi Silva Trdina.³²

V zapisanem zagotovo niso zajete vse slovenske izobraženke, ki so študirale na češki univerzi v Pragi ali na kaki umetniški akademiji. Prav tako niso mogle biti zajete vse tiste, ki so umetniško ali kako drugače delovale v južnoslovanskih deželah. Med študentkami so zajete le tiste, ki so študij končale, promovirale ali pa se, na primer glasbenice ali igralke, tudi širše uveljavile. Mnogih usod slovenskih študentk, ki so se na praško univerzo vpisale in (nekatero) vsaj želele dokončati študij, ni mogoče spoznati. Lahko, da je bilo slovenskih študentk vpisanih več, da pa iz različnih razlogov mnoge niso mogle dokončati študija. Kakor že omenjeno, so se na študij lahko podale le ženske iz premožnejših družin, zato lahko predvidevamo, da so bile vzrok za prekinitvev študija predvsem finančne težave, saj je Praga že tedaj veljala za precej dražjo od Dunaja. Ni znano, koliko jih je ob prekinitvi študija na Češkem ostalo, t.j. tistih, ki so se s Čehi poročile oz. si ustvarile družino. Po razpoložljivih podatkih pa tiste slovenske izobraženke, ki so končale študij, niso trajno ostale na Češkem, vrnile so se domov in tam nadaljevale delo.

Najmanj znanega je o zunajštudijski dejavnosti slovenskih študentk na Češkem.

³⁰ Maja 1921 je bila ustanovljena KSC, ki je združevala češke, slovaške in podkarpatsko-ruske komuniste. Jeseni so se jim pridružili še komunisti nemške narodnosti.

³¹ Boris Urbančič, *Slovensko-češki kulturni stiki*, Ljubljana: Mladika, 1993.

³² Silva Trdina (1905–1991), literarna zgodovinarica, pisateljica, prevajalka. Bila je najmlajša med sestrami, vse pa so si izbrale pedagoški poklic (zanimivost: poroka je bila tedaj učiteljicam prepovedana, v tej smeri pa jih je spodbujala mati, le sestra Mara se je poročila na Češkem). Silva Trdina je šolo začela obiskovati leta 1912, med 1. svetovno vojno je obiskovala nižjo klasično gimnazijo in se leta 1920 vpisala na učiteljsko. Potem ko je leta 1925 privatno opravila maturo na realki, se je lahko vpisala na ljubljansko univerzo (študij slavistike, primerjalne književnosti pa tudi nemščine in italijanščine). Od 1927–1929 je študij nadaljevala na praški Karlovi univerzi in leta 1930 diplomirala. Objavljala je v mnogih slovenskih revijah, npr. v *Ženskem svetu*, *Modri ptici*, *Ljubljanskem Zvonu*, *Mentorju* ipd.

V nasprotju s slovenskimi ženskami v domovini, ki so tako kot njihovi moški kolegi v Čehih videle svoje tesne in dobre prijatelje, učitelje, v njihovi politiki pa zgled, kako delovati v narodovo dobro, in so se zato pogosto udeleževale raznih prireditev in srečanj s slovanskimi kolegi in kolegicami, pa slovenske študentke večinoma niso sodelovale pri ženskih študentskih aktivnostih na Češkem. Težko bi z gotovostjo trdili, da so sodelovale oz. delovale v slovenskih ali čeških študentskih društvih ali da so se udeleževale raznih prireditev ipd., čeprav so iz domovine tako dejavnost zagotovo spodbujali. Tudi o 5. sokolskem zletu junija 1907 v Pragi (Šatej 1999: 46–47), ko so se srečale slovenske ženske s češkimi in potrdile želje in namere o nadaljnjem sodelovanju s Čehinjami, ni podatkov, da bi pri tem sodelovala kaka slovenska študentka. Povsem verjetno je, da so se slovenske študentke srečevale s podobnimi predsodki kakor njihove češke kolegice; če so sodelovale v študentskih društvih, so se redno soočale s predsodki ne le kolegov, marveč tudi kolegic. Dejavnost v študentskih društvih je tedaj tudi za češke študentke veljala za »posebnost« oz. rariteto, čeprav je bilo formalno njihovo sodelovanje zelo zaželeno. Prav tako ni bilo mogoče zaslediti, da bi slovenske študentke sodelovale v ženskem študentskem krožku Slavia, ki so ga leta 1902 ustanovili izdajatelji lista Studentske smery. Seveda to nikakor ni bila le značilnost slovenskih študentk, saj je M. Novakova zunajštudijsko nedejavnost študentk na čeških fakultetah kritično komentirala v listu Studentska Revue. Krivdo je videla v študentkah samih, saj je trdila, da so se te raje raje kot za sodelovanje v študentskih društvih odločale za plesne dvorane Klementinuma.³³

Pregled čeških ženskih³⁴ in študentskih³⁵ glasil kaže, da slovenske študentke niso vanje dopisovale, saj zapisov s slovenske strani, razen Antona Dermote in Vladimira Jelovška, ki je poročal s Hrvaške, praktično ni. Ni poročil, da bi sodelovale pri sestankih lista Česka žena, ki je poleg drugih dejavnosti prirejal tudi razna predavanja o ženskih vprašanjih, npr. o vlogi ženske, o ženskem delu, o ženskem študiju, moči in vplivu ženske ipd.

Med Slovenkami zato kot velika izjema izstopa že omenjena nemirna Zofka Kvedrova. Dopisovala je tako v slovenske kot hrvaške revije in časopise (Veda, Naši zapiski, Novo Doba, Domači prijatelj), si dopisovala s slovenskimi izobraženci (Antonom Dermoto) in sodelovala tako s slovenskimi kot hrvaškimi in srbskimi študenti v Pragi.³⁶ Njena dejavnost, med drugim je veliko naredila za praško uprizoritev Cankarjeve komedije Za narodov blagor leta 1905 in 1914 v Brnu, je odmevala tudi med češkimi študenti in študentkami. V prispevku je Ž.L. (avtorica) poudarila:

³³ -ak-, *Drobnosti*, Studentska Revue, 1906, let. I, str. 24. Klementinum: danes sedež Narodne knjižnice. Zgrajen sicer že v 11. stoletju, v srednjem veku je bil dominikanski samostan, ki so ga 1556 prevzeli jezuiti in v njem ustanovili jezuitski kolegij. V tem času je bil jezuitski kolegij tretji največji na svetu. Leta 1622 so jezuiti knjižnico Karlove univerze preselili v Klementinum, medtem ko se je leta 1654 jezuitski kolegij priključil univerzi, kar je trajalo do leta 1773. Tega leta je Marija Terezija v Klementinumu ustanovila observatorij, knjižnico in univerzo. Narodna knjižnica je bila ustanovljena l. 1781, od leta 1782 pa je Klementinum uradna knjižnica. Klementinum je drugi največji kompleks stavb v Pragi, takoj za praškim gradom Hradčani.

³⁴ Česka žena, Studentska Revue, Studentske smery.

³⁵ Studentska Revue, Studentske smery

³⁶ O delu Zofke Kvedrove tudi v Ž.L., *Slovinske ženy*, Česka žena, Praha, 1903, št. 15/16, str. 123.

Aktualna vprašanja ženskega gibanja, kjer so danes sicer najbolj dejavne Američanke, tam delujejo ženske vseh narodov, med katerimi zavzema vidno mesto Slovenka ... Slovenske ženske imajo v Zofki Kvedrovi nesporno voditeljico, ki je s svojim peresom visoko dvignila prapor slovenskih žensk ... Njeni članki, ki izhajajo v listih slovenskih žena ... so na najvišji ravni ... Emancipacijo ženske razume kot osvoboditev ženske vseh družbenih razvad, pa tudi kot osvoboditev od odvisnosti od moža, ne le materialno, tudi duševno/duhovno ...³⁷

ZAKLJUČEK

Tako kot njihovi moški kolegi tudi slovenske izobraženke na češki univerzi niso bile tipične izseljenke; večinoma so bile lečasne. Domovine niso zapustile ne iz političnih ne iz ekonomskih vzrokov, toda izbiro kraja študija je praviloma narekoval njihov idejni/politični nazor. Prav zato so se za Češko oz. slovansko Prago večinoma odločale iz želje po študiju in življenju v slovanskem okolju, kjer so imele prav tako dobre možnosti za poznejše izpopolnjevanje in ustvarjanje. Slovenske izobraženke na Češkem so bile predvsem posameznice, na eni strani izobraženke, tj. zdravnice, filozofinje ipd., in na drugi strani umetnice, ki so želele predvsem študirati, se izobraziti in izpopolnjevati ter v svojem poklicu predvsem uspeti. Vse to so lahko uresničile le zunaj svoje ožje domovine. V slovanskem okolju so se uveljavile kot Slovenke, ki so s svojim delom in znanjem obogatile tudi češko znanost, umetnost in kulturo sploh, in bile hkrati tudi odlične ambasadorke slovenske kulture, znanosti in umetnosti. Obenem pa jih je njihovočasno bivanje v tujem okolju obogatilo in navdihovalo za nadaljnje delo v domovini. Z vrnitvijo v domovino so lahko, poleg svojega dela oz. ustvarjanja, s svojim zgledom tudi med rojakinjami širile ideje o nujnosti izobraževanja žensk, saj so bile one same odlični zgled mnogoterih ženskih sposobnosti.

Posebno poglavje bi si zaslužile tudi Slovenke, ki so kot učiteljice že od začetka 19. stoletja delovale na Hrvaškem, toda o teh je znanega zelo malo. Te slovenske izobraženke so bile večinoma žene oz. življenjske sopotnice slovenskih izobražencev, srednješolskih profesorjev, ki jim je tedanja oblast dodelila delovno mesto na Hrvaškem. Med prvimi je bila Josipa Kornik, žena profesorja Franja Kornika³⁸ v Zagrebu; po moževi smrti 1807 je

³⁷ Ibid.

³⁸ Leta 1788 so razdelili zagrebško okrožje na pet okrajev (kotar), od katerih je vsak imel svojega vizi-tatorja. Nadzornik požeškega okraja je postal Slovenec Franjo Kornik, sicer ravnatelj osnovne šole v Zagrebu. Franjo Kornik se je rodil v Radgoni, datum rojstva ni znan, umrl je leta 1807 v Zagrebu. Sprva je učiteljval v Samoboru, pozneje v glavni narodni šoli v Zagrebu, kjer je bil leta 1803 ime-novan za ravnatelja. Med hrvaškimi šolniki je bil zelo cenjen zaradi prevodov šolskih učbenikov v hrvaški jezik; tako je leta 1790 izdal knjigo »Imen knjižica za gradske šole«; istega leta je prevedel učbenik »Kroatische Sprachlehre in kurzer zeit gründlich zu erlernen«, ki je doživela tri izdaje, 1790, 1795 in 1810. Uvajal je povsem razsvetljenske šolske oz. učne metode.

leta 1808 poučevala na dekliški šoli v Zagrebu. Sočasno je tam poučevala tudi Terezija Gregorič.

Žena slovenskega meteorologa Ivana Stožirja³⁹ Jela Stožir je tako kot njen mož poučevala na ženskem liceju v Zagrebu. Slovenske učiteljice so bile še Blandina Dežman, hči Ivana Dežmana,⁴⁰ Ida Prešern, Marija Šega in Barbara Trstenjak, žena Davorina Trstenjaka. Barbara in Davorin Trstenjak sta poučevala na višji ljudski šoli v Kostajnici v letih 1889 do 1899. Barbara Trstenjak je poučevala v 1. in 2. razredu t.i. moška in ženska ročna dela, v 5. in 6. razredu pa teorijo gospodinjstva in cerkveno petje. Za svoje delo je dobila posebno pohvalo deželne vlade.

Redovnica Ana Skube, rojena leta 1859 v Ribnici. Najprej je poučevala ročno delo v ženski kaznilnici v Zagrebu, leta 1865 pa je postala upraviteljica mestnega ženskega prevzgojnega zavoda. Veliko se je ukvarjala z ročnim delom in razstavljala tudi na mednarodnih razstavah. Umrla je v Zagrebu leta 1911.

Pomen dela teh žensk ni (bil) prav nič manjši kakor pomen njihovih moških kolegov, žal pa so v zapisih o slovenskih učiteljih in profesorjih na Hrvaškem omenjene le bežno. (Npr. Lilek 1933: 62, 63)

Pravica do študija oz. do vpisa na katerokoli fakulteto se je v avstrijski polovici Habsburške monarhije časovno skorajda ujela z zahtevami žensk po volilni pravici. Od leta 1873 pa vse do 1910, ko je bil sprejet nov občinski volilni red za Ljubljano, s katerim so dobile volilno pravico vse davkoplačevalke in učiteljice, ženske niso imele volilne pravice. Čeprav omejena in še vedno ne splošna volilna pravica, je bil tudi ta odluk za slovenske ženske pomemben korak pri preseganju stereotipnih pogledov na družbeno vlogo žensk.

³⁹ Ivan Stožir, rojen 1834 v Šmartnem pri Celju, je od leta 1851 obiskoval predavanja elementarne matematike, fizike, tehnologije, opisne geometrije in višje matematike na Politehničnem inštitutu na Dunaju. Po končanem študiju je leta 1857 postal suplent na mali realki v Zagrebu, kjer je do upokojitve poučeval matematiko, fiziko in kemijo. Obenem si je vseskozi prizadeval za ustanovitev t. i. velike gimnazije, ki je kmalu, leta 1860, dobila dovoljenje za pouk v hrvaškem jeziku. Toda novi hrvaški ban, grof Khuen-Hedervary, je s svojim nastopom leta 1891 takoj začel upokojevati preveč narodnozavedne in politično neprimerne šolnike. Tako sta bila upokojena ravnatelj realke v Zagrebu Josip Torbar in takrat šele 58-letni Ivan Stožir. Po upokojitvi je do l. 1900 poučeval matematiko in fiziko na ženskem liceju, pisal učbenike za matematiko in fiziko, predvsem pa nadaljeval svoje delo v meteorologiji; bil je zelo aktiven pri postavljanju meteoroloških postaj in se je zavzemal za izboljšano električno razsvetljavo. Kljub svoji naravoslovno-tehnični nadarjenosti in usmeritvi je Stožir aktivno sodeloval tudi pri delu narodnih društev. Za dolgoletno delo v javnih službah je bil odlikovan z zlatim križem za zasluge.

⁴⁰ Ivan Dežman (1841–1873), sin slovenskega trgovca na Reki Josipa Dežmana. Zdravnik in književnik. Utemeljitelj medicinske terminologije na Hrvaškem.

LITERATURA:

- Agičić, Damir (2000). *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*. Zagreb: Ibis Grafika.
- Budna Kodrič, Nataša, Serše, Aleksandra (2003). *Splošno žensko društvo 1901–1945: od dobrih deklet do feministk*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
- Čurkina, Iskra (1992). *Rusko-slovenski kulturni stiki*. Ljubljana: Slovenska Matica.
- Drnovšek, Marjan (2003) Emigration of Slovene women: a short historical view. *Dve domovini*, 17: 29–46.
- Gantar Godina, Irena (1982). Narodno radikalno dijaštvo. *Zgodovinski časopis*, 3: 219–230.
- Gantar Godina, Irena (2005). Slovenski izobraženci iz Prage na Hrvaško. *Dve Domovini*, 22: 197–218.
- Hladnik Milharčič, Mirjam (2003). Slovenian women's stories from America. *Dve domovini*, 17: 47–60.
- Hribar, Ivan (1983/1984) Moji spomini I–II. Ljubljana: Slovenska Matica.
- Janko, Anton (2007). Helena Gizela Stupan, roj. Tominšek. *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem* (ur. Alenka Šelih et al.). Ljubljana: Založba Tuma.
- Juteršek, Mirko (1971). Sternen Roza. *Slovenski biografski leksikon*, III. Zvezek. Ljubljana: SAZU, 479.
- Lenderová, Milena (1999). *K hříchu i k molidbě, Žena v minulém století*. Praha: Mlada fronta.
- Lilek, Emilijan (1933). *Slovenski v tujini službujoči šolniki*. Celje: samozaložba.
- Marinčič, Katarina (2007). Karla Bulovec Mrak. (1895–1957). Kiparka in risarka. *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem* (ur. Alenka Šelih et al.). Založba Tuma.
- Melik, Živa (2003). Eleonora Jenko Groyer. *Splošno žensko društvo 1901–1945*. Ljubljana: Arhiv RS.
- Mihurko-Poniž, Katja (2003). *Drzno drugačna: Zofka Kveder in podobe ženskosti*. Ljubljana: Delta.
- Neudorfl, Marie L. (1999). *Česke ženy v 19. Století*. Praha: Janua.
- Pavlič, Slavica (2000). *Sto znamenitih osebnosti v šolstvu na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Rasberger, Pavel (1965) *Moji spomini*. Ljubljana.
- SBL – Slovenski biografski leksikon (1971) *več gesel*. Zvezek 11, Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka.
- Strle, Urška (2006). Slovenke na Balkanu. *Studia Balcanica Bohemo Slovaka*. Brno: Matice Moravska, 159–176.
- Šatej, Barbara (1999). Slovenska ženska 1900–1918. *Kronika*, 1–2: 89–114.
- Šebesta, Josef (2007). *Slovenski študenti na konservatoriju v Pragi od 1910–1917 in študijska leta Janka Ravnika*. Ljubljana: Tematska publikacija Glasbeno-pedagoškega zbornika Akademije za glasbo v Ljubljani, zv. 8.

- Tapie, Victor L. (1991). *Marija Terezija. Od baroka do razsvetljenstva*. Maribor: Založba Obzorja.
- Tucović, Vladka (2008). »Naša Zofka sem jim bila«: Zofka Kveder – urednica revije Domači prijatelj, *Dve domovini*, 28: 111–125.

SUMMARY

“FOR HUMAN SOCIETY WOMEN'S SCHOLAR WORK IS ENTIRELY USE-
LESS...”

SLOVENE WOMEN INTELLECTUALS BETWEEN NARROWER AND BROAD-
ER HOMELAND

Irena Gantar Godina

Women in Habsburg Monarchy have been facing various obstacles on their way to get education, on their way to gain the right to study. Besides all the legal impediments they were facing rather strong opposition of the then society, too.

Austrian part of Habsburg Monarchy was one of the last countries in Europe to acknowledge women's rights to study. One of the first steps the authorities recognized to women was in the years of 1840 to 1853 when they allowed women education of teachers. In 1869 they allowed women, i.e. wives of postmen, to be educated in the profession of their husbands. Thus in Slovene lands first independent post-office-woman passed all exams in 1872. A new era was entered by employing women in post-office jobs and at the end of 1918 there were already 683 women post officers. In 1904 the first Slovene woman account officer began to work, and in the same year the first Slovene woman finished her education at the Vienna Commercial Academy.

Compared to some other, mostly Protestant countries, the possibilities of Austrian women to study at the university were extremely limited: after the decrees of 1878 Austrian women could attend lectures only as an exception. Their applications were accepted individually, case by case. Among these exceptions there was no Slovene student. After being allowed to attend the lectures, they were not allowed to be enrolled to the University. They have been given only the attendance/frequency for fixed lecture or lectures, without receiving any official document of their attendance.

Anyhow, studying at the University was still very far. Women in Habsburg Monarchy were deprived basically, already at the beginning of their education. It was only in 1890 in Prague and in 1892 in Vienna, respectively, when middle-schools, preparing pupils to enrol to the University, were founded. But compared to German-speaking or Czech women pupils the conditions for Slovene women were even more difficult. They were allowed to attend such a middle-school only in 1907. Until then they had to pass exams

as privatists at the boys' gymnasiums; the first Slovene female pupil as a privatist have passed exams only in 1898.

Finally, in March 1897, after many petitions and requests, the authorities allowed women to enrol at the Faculty of Arts. The candidate had to be Austrian citizen, at least 18 years of age, with graduation from a secondary school of domestic or foreign gymnasium.

A fundamental problem for Slovene women compared to other women-students/intellectuals in the Monarchy, with which they were constantly faced with was that they had no opportunity to study in their mother-language. All up to 1895 the majority of Slovene secondary school students – male and female – could study only at the universities of Vienna and Graz where the influence of German language and culture was inevitable. By choosing “Slavic” Prague University – particularly after 1897 – they only changed one language for another, for the Czech. It was, of course, a Slavic language, much more familiar, but still not their own, Slovene language. They have been given the opportunity to study in mother-tongue only in 1919, when Slovene University was founded.

In spite of all the mentioned obstacles many Slovene women became reputed scholars, artists, doctors, and cultural workers. The majority returned home, to Slovene lands, implementing the idea of women's education, participated in students movements and students societies of different political affiliations, Catholic and Liberal as well.

NATIONAL IDENTITY OF CROATIAN EMIGRANTS IN OVERSEAS COUNTRIES: EXAMPLES (COMPARISON) OF CROATIAN MIGRANT COMMUNITIES IN ARGENTINA AND AUSTRALIA (NEW SOUTH WALES)

Rebeka MESARIĆ ŽABČIĆ¹, Marina PERIĆ KASELJ²

COBISS 1.02

ABSTRACT

National identity of Croatian emigrants in overseas countries: examples (comparison) of Croatian migrant communities in Argentina and Australia (New South Wales)

The article discusses national identity on the example of the Croatian diaspora in two overseas countries: Argentina and Australia. The time frame is set from the beginning of the Second World War until today. The topic of the research is the Croatian diaspora with different social and national activities, as well as the attitudes within the Croatian emigrant societies. The purpose of the article is to determine the manner in which the national identity of the Croatian Diaspora in the two overseas countries was formed and preserved and to identify possible similarities or differences between them.

KEY WORDS: Croatian diaspora, overseas migration, Argentina, Australia, Croatian emigrants, Croatian emigrant/migrant community, Croatian emigrant societies, national identity

IZVLEČEK

Nacionalna identiteta hrvaških izseljencev v prekoceanskih državah: primeri (primerjava) hrvaških emigrantskih skupnosti v Argentini in Avstraliji (Novi južni Wales)

Delo analizira nacionalno identiteto na primeru hrvaške diaspore v dveh prekoceanskih državah: Argentini in Avstraliji, od začetka druge svetovne vojne do danes. Tema raziskave je hrvaška diaspora z različnimi družbenimi in nacionalnimi dejavnostmi, kot tudi odnosi znotraj hrvaških izseljenskih družb. Namen članka je predstaviti način vzpostavljanja in ohranjanja nacionalne identitete v hrvaški diaspori v Argentini in Avstraliji in identificirati morebitne podobnosti ali razlike med njimi.

KLJUČNE BESEDE: hrvaška diaspora, prekoceanske migracije, Argentina, Avstralija, hrvaški izseljenci, hrvaška izseljenska skupnost, hrvaška izseljenska društva, nacionalna identiteta

INTRODUCTION

Overseas immigration from Croatia started in the middle of the 19th century and

¹ Ph.D, Research Fellow, Institute for Migration and Ethnic Studies, Trg S. Radića 3, HR-10000 Zagreb, e-mail: rebeka.mesaric@zg.t-com.hr.

² MA, Political Science, Institute for Migration and Ethnic Studies, Trg S. Radića 3, HR-10000 Zagreb, e-mail: Marina.Peric@imin.hr.

continued in the 20th century. Although, historically speaking, we can single out four great waves of emigration from Croatia,³ this paper will mostly deal with the emigration of Croatian population after the Second World War.

Emigration from Croatia was caused by unfavorable economic⁴, but also political⁵ conditions in the homeland. It was directed toward the countries that were politically more stable and economically developed.

In the period after the Second World War up to 1991, Croatia was in the system of Federal People's Republic of Yugoslavia, federal state with six republics. The Constitution was proclaimed in 1947 and all the power was in the hands of the president Tito and his small circle, called the Politburo of the Central Committee of the Federation of the Communists of Yugoslavia.⁶

In 1991, a referendum was held, where 94% of the population in Croatia voted for the independence and sovereignty of Croatia. On 25. 06. 1991, with the constitutional decision, Croatian Parliament proclaimed Croatia an independent and sovereign country. Withal, it was the year when the Croatian War for Independence⁷ started in Croatia.

European Union reached the decision of recognition of Croatia on 15. 01. 1992, in Brussels.

³ 1. From 1880s until the First World War to the overseas counties, caused by the political and economic situation;

2. after the Second World War, caused by the insufficient expansion and poverty of the country and the communist government in the ex country;

3. in sixties and seventies of the past century, state politics toward the departure to the so called temporary work abroad to the Western European countries became more liberal. The emigration was of economic nature and was caused by the poor condition of the labor market in Croatia and the demand on the Western European labor market;

4. in nineties of the past century, the great aggression of Serbia resulted in forced migration of a certain number of Croats from a large part of the territory of the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina (Akrap 2003; Čizmić and Živić 2005).

⁴ Great economic crisis, inability to feed the family, crisis of the viticulture, crisis of shipbuilding, surplus of the work force in the agriculture, impossibility of cities to employ the surplus of the agricultural population, general underdevelopment, scarce job vacancies in a place of residence, unsatisfying local social (welfare) conditions, and so on.

⁵ Unacceptable political situation in the homeland; activities of the Communist Party of Yugoslavia (KPJ) and the communist government, two world wars, political crisis of the late communism and the Croatian War for independence.

⁶ The name of the state was changed into the Socialistic Federative Republic of Yugoslavia, centralized and socialistic state, with the 1963 Constitution.

⁷ Serbia and the Yugoslav People's Army (JNA) attacked Croatia. In accordance with the project of Great Serbia, Croatian territories inhabited with Serbs responded with the rebellion against the new government. In the municipalities with mostly Serbian population, the autonomy was proclaimed and the loyalty to the new government of the Republic of Croatia was refused. The state and the police were under their authority. The first Serb rebellion was in Knin, on 17. 08. 1990. The war of JNA and Serbia against Croatia ended in 1991 with the defeat of JNA and Serbia. War operations showed that Croatia, in spite of great devastation and victims, could not be broken. The war revealed the depth and width of the moral crisis of the Yugoslav army. Serbia was in a difficult and unenviable situation with other Yugoslav republics during the war in Croatia (Bilandžić 1999: 777–796).

The main objectives of the research are:

1) Examination of forms of social organization of Croatian immigrant community in overseas countries (Argentina and Australia, their activity, development and sustainability in the context of the most relevant socio-political events).

2) The strongest social factors that influenced the preservation of identity of Croats in Argentina and Australia will be examined in Croatian national institutions.

3) Analysis of concepts of national identification of Croatian immigrants, identity, and defining the characteristics of older and younger generations of immigrants.

4) It will be examined whether the public places (coffee bars, restaurants, clubs and similar) are used as informal gatherings of particular Croatian social groups.

5) Proposing measures that will be the basis for the development of a framework model of systematic research of immigration, education and cross-border cooperation.

The research methodology is based on the available literature, former studies, analysis of the emigrant press and the data about the Croatian emigrant/migrant communities found on the internet and based on the interviews with the members and representatives of particular Croatian emigrant societies within the Croatian emigrant/migrant communities.

National issue in Croatia and National identity of Croats: short review

When discussing the national identity of Croats, we should partially examine the period before the Second World War. At that time, a political stream that would unify all Croats and create the sovereign Croatian state⁸ did not exist. During the First World War, Croats in emigration were fighting for the national/ethnic interest of the states they emigrated to, while Croats in the “fatherland” were fighting in the Austro-Hungarian Army for the Austrian and Hungarian interests. One group supported Pan Slavism, other the unification of South Slavs and the third supported the idea of Croatia remaining in the Austro-Hungarian Monarchy.

Preceding the Second World War, the situation in the state was particularly difficult for the Croatian people, primarily due to the political layering of Croatia. Mile Budak, leader of the *Ustaša* movement (pro-fascist collaborators from Croatia), returned to Croatia initiating political activities to exclude Croatia from Yugoslavia and to include it in the joint activities with Germany and Italy, as it was expected that those countries will win the war. In such political disconnection, Croatia was, at the beginning of the Second World War, divided to the left, communist⁹ and the right¹⁰, minority of *Ustaša*, and on the large majority of Croatian

⁸ After the creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, HRSS and KPI were the strongest political parties in Croatia. They were the first to start emphasizing the issue of nationality in general and as a fundamental problem of the new state, and especially the Croatian national issue in regard to the fact that the Croats were a second nation by population in that state.

⁹ Left side expected that they will, as the Russians did, carry out the “proletarian revolution”.

¹⁰ Right side believed that they will, with the help of the so called “fascists forces” as the only option, establish the independent Croatia.

people led by Vlatko Maček and HSS¹¹. Most of HSS pledged to maintain neutral and preserve peace and to reorganize Yugoslavia into a federal state or confederation, with Croatia as a separate unit of the state¹². At the beginning of the Second World War, there was some internal turmoil in the state which culminated with the capitulation of the Kingdom of Yugoslavia in April 17, 1941 in Belgrade. Subsequently, the state was divided by Germany, Italy, Hungary and Bulgaria. Croatia and Bosnia and Herzegovina entered the Independent State of Croatia (Nezavisna država Hrvatska, NDH).

The oppression of the people by *Ustaša's* and *Četnik's* resulted in the fact that most Croatian people affiliated with the communists.¹³ Until the end of the Second World War, one part of the "politically excluded" Croatian people left the homeland due to the current situation in the newly founded state of Yugoslavia and they turned toward the Western Allies.

In the period from 1945 until 1950, Croatian people emigrated from refugee camps¹⁴ in Italy, Austria and Germany. That was mostly political emigration, because most of the emigrants had a political, cultural or some other role in the NDH (during the Second World War). Due to the large number of refugees (mostly refugees from the communist countries), the western allies divided them in three basic categories, labeling them with the terms: *white*¹⁵, *grey*¹⁶ and *black*.¹⁷

Oznaši (members of UDBA) were active in refugee camps, and with that the serious

¹¹ The *Ustaša* movement on the right and Partisans on the left have systematically fought for the affectation of the HSS.

¹² HSS, led by Vlatko Maček and with the support of the majority of Croatian people, founded the Civil Croatia in 1939. Functioning of the state was independent from the central government and had the basic elements of autonomy and statehood.

¹³ Communists also fought against the occupation (fascism) and they saw the solution of national issues in federalism.

¹⁴ Inside the camps, refugees were separated according to their nationality. Each national group had its elected representative, who was responsible for the group and in charge for the organization of the activities within the national groups. Karlo Mirth (2003) states that in 1946, there were 10.000 to 15,000 Croats in Italian camps.

¹⁵ Under the "white" they included the ones who did not commit any crime. They had the right to reside in the camps, receive the help from UNRRE (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) and IRO (The International Refugee Organization), could not be extradited against their will to the (communist) authority of their countries, and could receive the financial help for transportation and recommendation for immigration to other countries by IRO.

¹⁶ "Grey" were the collaborators with the defeated forces – occupying the lower positions in the Government, Army, and officers who did not commit any war crimes. Their position was significantly more difficult. They were kept under a strict regime in certain parts of that camp until the time of their extradition. Actually, they did not have the right to live in the IRO-camps. At best, they were sent to labour camps that were opened by the Allies in Germany. They mostly ended up in the countries of South America with the special approval of their domicile governments.

¹⁷ The "black" were the officials of the government, military and members of the political parties supporting the Nazi ideology (*ustaše*). If they ended up under allies' governance, they could not escape extradition. Upon their identification, they were incarcerated in the maximum security prison and waited, until enough prisoners were gathered, for the transportation arrangement to be made.

danger of extradition of political refugees started to threaten in 1946. The largest part of the political emigration emigrated to Argentina and Australia immediately after the Second World War (Rojnica 1974).

EMIGRATION OF CROATS TO ARGENTINA AND AUSTRALIA AFTER THE SECOND WORLD WAR

The reasons for emigration to Argentina from 1945 until today

Unlike the first two phases of emigration of Croats to Argentina, which were mostly of economic nature, the third phase started immediately, especially after the Second World War, and was of political nature.

In the beginning of the third phase, Croats arrived in Argentina individually,¹⁸ and then there was a mass immigration of the so-called political immigrants, Croatian refugees¹⁹ from Italian, German and Austrian camps.²⁰ At the beginning of 1946, mostly due to the activities of father Blaž Štefanić,²¹ the government of Argentina allowed the immigration of Croatian refugees. A larger group of Croats arrived in Argentina on 25. 01. 1947, with the ship "Andrea Gritti" from the Italian port Genoa. One group arrived in Buenos Aires on 01. 04. 1947 with the ship "Philippa", under the flag of Panama. Most of them arrived from the camp Fermo in the period from 1947 to 1948, but also from other camps such as Bagnoli, Regio Emilia and other parts of Italy, as well as from many camps in Austria and Germany.

¹⁸ First were brothers' Čiklič, Petar (priest) and Ljubo. They came to Buenos Aires on April 6, 1946. After them, a group of priests arrived (26. 08. 1946), among which were father Vlado Bilobrk, Franciscan (monk) and Mate Luketa. Together with father Blaž Štefanić, who came to Argentina as a missionary for Croats in 1939, they organized the reception of Croatian immigrants.

¹⁹ At the end of the Second World War, a large group of people from the countries with the communist governments emigrated to Italy, Austria and Germany to find refuge in the free world. Among them were several tens of thousands Croatian refugees. They were accommodated in the refugee camps under the management of allies' military government. Smaller part was accommodated in the civil camps under the management of Italian Ministry of interior affairs.

²⁰ Due to the difficult conditions in the refugee camps, a group of prominent Croats in Rome, mostly priests, established the Brotherhood for providing help to Croatian refugees (*Bratovština za pomoć hrvatskim izbjeglicama*) in 1945, within the Pope's Croatian Institute of Saint Jerome in Rome (*Papinski hrvatski Zavod Sv. Jeronima*). It was a non-political and a purely ministerial institution. Brotherhood (*Bratovština*), with its financial and legal aid for refugees, had a status of a Croatian Committee in the government, ally countries and the Italian government. Representative of the Croatian refugees could contact them officially in the event of some needs of refugees. It was engaged in the struggle against the extradition of Croatian refugees to the communist authority of Yugoslavia. Therefore, most of the refugees were saved due to the activities of the Brotherhood. The sanctuary in overseas countries, mostly in Argentina (Lukinović, <http://www.studiacroatica.com>), was found by 20,000 Croatian refugees.

²¹ 15. O. Štefanić sent four memorandums to the general Juan Domingo Peron, who was the president of the Republic of Argentina at that time, pleading for allowing the mass immigration of Croats to Argentina.. The president allowed the admittance of 35,000 Croatian refugees.

Croats were immigrating to Argentina with the permits/group lists with no names that determined the total number of immigrants and did not consist of the immigrants' personal data²².

At the beginning of 1949, the government of Argentina stopped the issuance of the permits according to the lists and introduced the system of personal (individual) requests, the so-called *llamadas* – invitations.

There were Croatian immigrants that immigrated to Argentina without the prescribed travel documents²³. This matter was solved with the presidential *indult* on the occasion of the Argentinean day of independence on July 9, 1949, under which all of the offenders of the law on immigration could regulate their status. All of the immigrants that settled in Argentina under the false names were also granted amnesty.

Croats were arriving in groups until the end of 1951, until all of the previously issued permits were used.

Upon their arrival in Argentina, Croats were mostly employed as constructors of workers' settlements.²⁴ They did heavy manual work, although most of them were highly educated. The biggest obstacle for better employment was the language barrier. After a few months, when they acquired the sufficient knowledge of the language, several hundreds of them were assigned to the Ministry of public works as clerks.

Most Croatian postwar immigrants remained in Buenos Aires. Some of them went south, mostly to the petroleum wells (Comodoro Rivadavia), others went to the tourist regions (Bariloche, Mendoza and the Atlantic coast). One group inhabited Córdoba, other Parana, and some went north to the city Iguazú, on the tri-border region of Argentina, Brazil and Paraguay.

Croats that remained in Buenos Aires mostly inhabited the northern city districts and northwestern suburbs, unlike the older Croatian immigrants, who chose their permanent residence in the southern city districts (La Boca) and neighboring suburbs (Dock Sud and Avellandeda).

The exact numbers of Croats who immigrated to Argentina in any time period are not known.

Several sources provide different data.²⁵ According to Argentinean official figures

²² First of those approvals for immigration were issued to 250 persons. The permit was arranged in Buenos Aires by father Blaž Štefanić and the beneficiaries of the permit were determined by the committee formed for that purpose in Rome (within the Croatian brotherhood of Saint Jerome).

²³ And those persons were called *Polizon*.

²⁴ During the postwar immigration of Croats to Argentina, the president general Juan Domingo Peron conducted a number of social reforms. At that period public works were active in Argentina, namely the construction of the workers' settlements. Most Croats worked on the construction of the Barrio Peron settlement in Buenos Aires and Barrio Obrero, situated 30 km away from the first (Rojnica 1974).

²⁵ Up to 1939, there were 150,000 Croatian immigrants in Argentina and after the war, 20,000 Croats immigrated – they were political refugees.

Father Lino Pedišić writes in one of his reports: "Croatian community in Argentina is very large: it amounts to more than 150,000 persons. In the prewar time, 130,000 Croats came to Argentina and

(Sinovčić 1991) after the Second World War, the information about the entry and departure of Croats is as follows:

Tab. 1 Numerical indicators of Croatian migrants in Argentina

Year	Entrance	Departure	Remained in Argentina
1946	689	563	126
1947	1,945	1,000	945
1948	8,526	2,262	6,264
1949	3,075	1,077	1,998
1950	1,646	1,104	542
1951	1,289	877	412
Total	17,170	6,883	10,287

After the Second World War, two groups of Croatian immigrants in Argentina interpreted their national affiliation in different ways: prewar economic emigrants denominated themselves as Yugoslavs, while postwar, mostly political emigrants denied the Yugoslav nationality and declared themselves as Croats. Both groups acted separately and had completely separate goals and interests.

After 1951, the significant emigration of Croats to Argentina came to an end.

According to the Argentinean Ministry of Foreign Affairs, there are around 250,000 Argentineans of Croatian origin residing in Argentina today.

Reasons for emigration to New South Wales (NSW) from 1945 until today

In the period after the Second World War, there were three large waves of Croatian immigrants in Australia. The largest wave arrived in 1948, when many Croats who fought in the service of NDH (Independent State of Croatia) during the Second World War, immigrated to Australia from the refugee camps in Austria, Italy and Germany.²⁶

That was the so called political emigration. Although most of them had high education, their qualifications were not acknowledged in Australia, and many entrepreneurs, doctors and other experts from various fields were employed as manual workers and women as housemaids.

they are scattered alongside and across Argentina. After the War, 20,000 persons arrived.” Ivo Rojnica (1974) told us that in Buenos Aires and its suburbs there were around 80,000 Croats in 1934, with more than 14 000 from which only in Dock Sud (one of the south suburbs) there are. He says that 10,000 Croats arrived after the Second World War; Stanković (1980) writes that there were 15,000 Croats in Argentina in 1939, and 20,000 political refugees immigrated after the War. At that time, there were around 4,000 – 5,000 Croats in the city of Buenos Aires, while in 1980, 130,000 Croats born in Croatia resided in Argentina.

Father Blaž Štefančić, a missionary, said that after the Second World War, 35,000 Croats immigrated to Argentina. From 1952 until 1976, when the migration circulation was officially published, 27,026 *Yugoeslavos* were settled in Argentina, 25,819 emigrated and only 1, 207 stayed.

²⁶ It is so called “Displaced Persons” (DPs) when many Croats, due to their (anticommunist) political orientation, were political refugees in the European prison camps before they boarded the ship for Australia (Colic-Peisker 2005).

Ilija Štalo (2004) divides Croatian immigrants in Australia after the Second World War in five categories: economic immigrants, political immigrants, unsatisfied individuals, family reunions and refugees. These Croatian immigrants came from various parts of Dalmatia, Bosnia and Herzegovina, Srijem, Lika, Bačka, Boka Kotorska and East Slavonia.

The next wave of Croats to NSW and Australia started in 1954 and lasted until 1960. A generation of young, politically aware Croats of Croatian nationality decided to leave Croatia (although that they did not participate in the Second World War) rather than build their future in a communist regime. That was, at the same time, the wave of economic emigration due to the fact that Australia admitted and employed healthy and strong young men for the industrial work (Colic-Peisker 2005).

The biggest wave of Croats arrived to NSW between 1960 and 1973. In the beginning, many considered that the reasons for leaving the homeland were of economic nature, because most of the emigrants were from Dalmatia, Dalmatian outskirts, but also from rural and urban areas of the entire Croatia. Initially, that was the wave of economic emigrants, the so called “part of the mass import” of work force in Australia from South Europe.

The period from 1973 to 1990 could be considered as provisional, as the period of no significant immigration waves of Croatian population to NSW, and Australia in general. There was only individual immigration that was not that significant and was not recorded in the literature.

The new wave of emigration of Croats to Australia that started after the 1990 is still continuing. The war and the economic crisis increased the emigration flows from Croatia to NSW and Australia in the 1990s of the previous century. In the last period, many Croats with the university degree and knowledge of English language arrived to NSW and generally to Australia. After 1990, emigration wave can be attributed to the economic, but also political crisis of the late communism in Croatia, and later with war, economic situation and a high increase in the number of unemployed in Croatia.

INSTITUTIONAL/NON-INSTITUTIONAL FORMS OF SOCIAL ACTIVITIES AND NATIONAL IDENTITY OF CROATS IN ARGENTINA AND NEW SOUTH WALES

Period from the Second World War until 1991

Argentina

Most postwar Croatian emigrants identified themselves as Yugoslavs. The second group – postwar Croatian emigrants, political emigrants, did not accept or recognized a new state of Yugoslavia, and therefore they refused to identify themselves as Yugoslavs. They considered and called themselves Croats, organized themselves in emigration, and fought for national, Croatian interests. Due to their convictions, they were in conflict with the old emigration and the government in the homeland. Though they developed the wide

web of activities, their gatherings and activities were secret, so they lived ghettoized and isolated from other Yugoslav migration communities.²⁷

Croatian emigrants in Argentina were on different political sides and did not have common goals. Therefore, they founded different associations under the disguise of the “apolitical”, which mostly acted for or against the government in the homeland. One fought for the Croatian/national interests, other for the Yugoslav nationality and Yugoslavia. Most immigrants, however, did not join the activities of these associations, which resulted in their earlier assimilation in the Argentinean society.

One of the biggest postwar associations founded by Croats (Yugoslavs) in 1947 was the association Free Yugoslavia (Slobodna Jugoslavija), with the primary objective to provide financial and moral help to the population of Yugoslavia harmed by the war and for building a new Yugoslavia. The association had more than thirty branches (Villa Mugueta, Boca, Cipoletti, Pinero, Maria Teresa and others) and boards (Board for help Milna, Starigrad, Dubrovnik, Konavli, board of residents of Imotski, board for the Sinj and Makarska region, Istria and so on) that were founded across Argentina. Within the association, there was the alliance of the Yugoslav emigration youth (Omladina) and women of Yugoslavia (16 branches). Croats organized themselves together with Serbs, Slovenians, Bosnians, Macedonians and members of other nationalities residing in Yugoslavia. Association Free Yugoslavia published its own publication *Yugoslav expatriate post* (Yugoslavian immigrant Journal), which regularly reported on the situation in the country, and included all other interesting news from home and abroad.

War events encouraged and brought other Slav nationalities in Argentina closer to Yugoslavs, which resulted in the mutual association of 115 Belarusian, Ukrainian, Yugoslav, Polish, Czechoslovakian and Bulgarian organizations. They established the Congresses in Argentina; they socialized among themselves and accentuated the mutual interests of Slav nations in emigration. Yugoslav emigrants (Croats, together with other nations of Yugoslavia: Slovenians, Serbs, Macedonians, Bosnians, Herzegovians, and Montenegrins) were engaged in many associations across Argentina that were established even before the Second World War.²⁸ They distanced themselves from the new Croatian emigrants – political emigrants, condemning their activities, considering them enemies of Yugoslavia and the initiators of disputes and turmoil among Yugoslav emigrants.

Despite that, Croatian political emigrants in Argentina managed to create the influential social network connecting themselves with other Croatian emigrants in Europe,

²⁷ Postwar emigrants cooperated only with the members of the association Croatian Domobran, founded by Branko Jelić in 1931.

²⁸ Since the Second World War, there have been many associations in Argentina with the adjective Yugoslav in their name. If the association had any other nationalist title (Slovenian, Croatian, Serb) it was changed into Yugoslav after the war. Across Argentina (Buenos Aires, Rosario, La Plata, Ensenada), numerous associations were established: Yugoslav dole society (Jugoslavensko pripomočno društvo), Yugoslav house (Jugoslavenski dom), Yugoslav club (Jugoslavenski klub), Yugoslav falcon (Jugoslavenski sokol) and others.

South and North America. They established a number of societies and initiated numerous publishing activities.

The first newspaper of the postwar emigrants was *Hrvatska* (Croatia), published in 1947 and issued twice a month. The newspaper was distributed to all Croatian emigrants on all continents. After 1950, it became the official newspaper of the Croatian liberation movement. Catholic newspaper *Glas sv. Antuna* (Voice of Saint Anthony), with the anticommunist content, was issued in 1947. In 1956, a monthly newspaper for political, economic and cultural issues *Slobodna riječ* (Free word) was issued. Although it declared itself as an apolitical and exclusively informative newspaper, it represented a certain political orientation by preferring the HSS and continuously promoting Croatian national interests. *Hrvatska revija* (Croatian review) was a culture and literary review published in 1951 and issued twice a month, as well as the journal *Republika Hrvatska* (Republic of Croatia), the official journal of the Republican Party.²⁹ In 1953, a magazine *Croatian thought* (Hrvatska misao), patriotic character and anticommunist political orientation. At the end of 1950, Croatian political emigrants decided to publish the magazine in Spanish language. Therefore, *Studia Croatica* was founded. During 33 years of its publishing, the magazine was received by 164 institutions in 34 countries: Germany, Argentina, Australia, Chile, Uruguay, Russia, Mexico, USA and so on. Apart from a large number of magazines, postwar emigrants had published around a hundred books in Croatian, Spanish but also in English language until 1990: “Argentina was the center of the activities for Croatian independence, and as such was made in the society to provide financial and organizational help. It was necessary to write the memoirs, books; the things that were facts, the things that communists wanted to kill with the untruth to prove the truth. We worked all this time in Argentina to prove that we are Croats. It was not easy, because the whole world knew Yugoslavia, and nobody heard of Croatia.”³⁰ The postwar emigration established numerous associations. Most of them had a patriotic character: Croatian Home Guard youth (Hrvatska domobranska mladež), United Croatian Youth (Ujedinjena hrvatska mladež), Society of Croatian catholic students and pupils (Društvo hrvatskih katoličkih sveučilištaraca i srednjoškolaca) and Alliance of Croatian united youth of the World (Savez hrvatske ujedinjene mladeži svijeta): United Croatian youth, at that time, included several political options. “Namely, the intention was to establish the association that will unite Croatians in Argentina, which we managed to accomplish” (from the interview, Milan Zorić).³¹

²⁹ The journal of the Croatian Republican Party (Hrvatska republikanska stranka) was founded by professor Ivan Oranić, the first president of the party, and at the same time the first editor of the magazine, the official journal of the HRS. The party was founded on the principals of Ante Starčević.

³⁰ From the interview, president of the Croatian Home, Buenos Aires, <http://www.hic.hr/dom/256>.

³¹ Milan Zorić was born in Jelenja, near Rijeka in 1941. Already during the Second World War, his family was interned to Italy, where they remained until the end of the war. In 1948, they emigrated as Croatian emigrants to Argentina. He graduated in electronics in Argentina. During his study he was active in Croatian associations. He was the founder and the president of the United Croatian Youth. He was the secretary of the Croatian-Argentinean club and the Society of the Croatian-Argentinean

Croatian singers in the choir Jadran, which was formed in the camp Fermo in Italy, continued to sing throughout 1947.

Along with those associations, the organization Croatian Home Guard (Hrvatski domobran) and Croatian catholic community (Hrvatska katolička zajednica) were revived. They were joined with Croatian Dole Stjepan Radić (Hrvatsko pripomoćno društvo Stjepan Radić). On March 11, 1952, the Croatian Home (El Hogar Croata Sociedad Anonima) was established and it became the heart of the gathering and center of the activities of the Croatian political emigration: "As for many Croatian emigrants, the life in Argentina was not easy and they constantly longed to return to the homeland. The homeland Croatia was constantly in the thoughts and hart. We found the segment of the homeland in the Croatian Home. Many Croatians with similar destinies came there, looking for comfort in socializing."³² Numerous Croatian associations of economic, cultural, sport and political nature were situated in the building of Croatian Home. Croatian Home was a meeting place of many Croatian intellectuals of various professions, who strived to spread the truth about Croatia through newspapers, memorandums, various publications.

The Croatian Home was most active until 1977.³³

In 1956, Croatian – Argentinean culture club (Hrvatsko – argentinski kulturni klub) was established by Croatian political emigrants with the goal to preserve Croatian language, culture and tradition and to resist the assimilation.

New South Wales

With the arrival to Australia, Croatians lost their personal professional status due to the destiny in the "new homeland". Morally, they remained strong and they started the fight for preservation of Croatian identity in Australia with the establishment of the Croatian associations and national clubs. Those were the Croats who were supporters of Croatian statehood and Croatian national identity. They pointed out that the terms: "Yugoslavs" (*Jugoslaveni*) and "Yugoslavism" (*jugoslavenstvo*) were created to disavow and deny Croatian nationality and Croatian language (Tkalčević 1999). Due to the reasons mentioned, they refused to be involved in the activities of the existing organizations under the Yugoslav name and with the Yugoslav orientation. In order to strengthen the Croatian national identity, they started establishing separate organizations under the Croatian name and with the significant Croatian orientation. It is considered today that the merit of that generation of Croats was that the broader Australian public was introduced with the existence of Croats as one of the oldest European nations with the thousand year tradition and culture (Tkalčević 1999). That generation of Croatian emigration pointed out the inaccuracy of identifying the Croatian emigration exclusively with the "political right". They pointed out the validity of preservation of the national identity and establishment of the Croatian

entrepreneurs and professionals, as well as member of the Society of Croatian catholic students and pupils.

³² <http://www.hic.hr/dom/256>.

³³ In that year, the municipality of Buenos Aires repurchased the building due to highway construction. Political activity moved over to the Croatian Council (Hrvatsko vijeće).

state, so they founded separate organizations under the Croatian names, but without the “political right”. This generation of Croatian emigrants is mostly retired, but it is still numerously the largest and it is dominant in Croatian clubs and associations. In Sydney, there are around 60,000 Croats of various generations. Many of them are participating in the existing clubs, societies and associations. Type of the national unity is evident in the names of the associations, where the prefix Croatian is emphasized with the regional, such as Adriatic, Dalmatian, Karlovac, Istrian, Bosnian and so on. The accent and powerful manifestation of the regional identity is noticed in the names of the previously mentioned associations. Together with the biggest club Punchbowl, the following clubs are particularly responsible for preservation of the Croatian national migrant community in the area of NSW: Croatian club King Tomislav (Hrvatski klub Kralj Tomislav) – located in the suburb of Edensor Par, founded in 1972, Croatian club Adriatic Hajduk (Hrvatski klub Jadran Hajduk) – located in the suburb St. John’s Park, Croatian club Dalmatia Sydney (Hrvatski klub Dalmacija Sydney) – located in the suburb Terry Hills, Croatian cultural society Bosnia (Hrvatsko kulturno društvo Bosna) – located in Luddenham, Croatian- Karlovac society Sydney (Hrvatsko – karlovačko društvo Sydney) – operating on the premises of the club Punchbowl, Australian Croatian cultural and educational society Brothers Radić (Australско hrvatsko kulturno i prosvjetno društvo Braća Radić), Istra Social and sports Club Sydney Inc. At the same time, churches and Croatian missions are also particularly responsible for preservation of the Croatian national identity of Croatian community in the area of NSW. On the territory of Sydney there are: Croatian catholic center St Nikola Tavelić (Hrvatski katolički centar Sv. Nikola Tavelić) – located in the suburb St. John’s Park, Croatian catholic center St. Anthony (Hrvatski katolički centar Sv. Ante) in Summer Hill and Croatian catholic center of the Our Lady Virgin Mary of the Great Croatian Testament (Hrvatski katolički centar Gospe velikog hrvatskog zavjeta) in Blacktown. Especially important for the Croatian national community in NSW is the formation of national identity and its preservation among the members of the younger generation, who are especially proud of their Croatian roots. Croatian organizations and clubs, i.e. the leaders of the older generations, had a great role in preventing the complete assimilation of the younger generation of Croatian immigrants into the Australian Anglo-Saxon multicultural society. The leading men of the majority of Croatian organizations are trying to include the young people in the managerial bodies of Croatian organizations. The members of the young generation of Croatian immigrants, its first or second generation (those who immigrated to NSW during the 1980s and 1990s) speak Croatian well, while their coevals born in NSW are trying to speak and learn Croatian in the existing Croatian schools, or in language schools in the homeland, financed by the Croatian Heritage Foundation, or by their parents. Significant role in the formation and preservation of national identity have the folklore groups from NSW. Young people participate at different Australian festivals with Croatian national dances and songs, and they frequently perform in the homeland. Even though the majority of young people foster their national identity at the homes of their parents, the above mentioned schools are equally important, because there they learn, together with Croatian language, about their history and culture of their homeland. So

is the Church, as a unifying force in the preservation of Croatian national identity, and a space in which a large part of spiritual and cultural life and work takes place (meetings are organized, lectures, parties and weekend picnics).

Economic cooperation and the types of Croatian national collectiveness in the area of NSW are visible in the field of economic and other business alliances within the Croatian national community. In fact, the existing Croatian business directory for NSW and Australian Capitol Territory is comprised of about twenty Croatian engineers, about ten doctors, pharmacists, tailors, attorneys, music bands, photographers, security guards, tourist agencies, transporters, meat manufactures, and so on, offering their services to the Croatian community in Croatian and English language. In the region of NSW, members of other national migrant associations, mostly fiancés or spouses of Croatians, wanted to become members of the Croatian national community, but with less participation.

One of the modalities of nourishing Croatian national identity on the territory of NSW is through sport events. Particularly responsible for that are football (soccer) clubs, football tournaments and football games. There are two Croatian football clubs on the territory of NSW: Sydney United and Zagreb Hurstville, which have been active for several decades. Even though sport events are usually frequented by male population, soccer tournaments and matches in NSW are also visited by a significant number of women, who use the occasion to meet, socialize and prepare and serve Croatian traditional dishes and specialties after the match.

In the field of literature and art, the responsibility for preservation of the Croatian national identity belongs to the society HALUD Croatian – Australian literary and artistic society (Hrvatsko – australsko literarno i umjetničko društvo) that published 11 books so far. Anna Kumarich stated on the celebration of the anniversary of HALUD: “We can not be but proud of our achievements nurtured, protected and spread by HALUD. Nation without the cultural heritage and national identity is not a nation...” (Tkalčević 1999).

Of particular significance is AMAC (Društvo bivših studenata i prijatelja hrvatskih sveučilišta), with its mission to promote further cooperation, gathering of former students and friends of Croatian universities, endorsement of Croatian culture in Australian society, organization of artistic exhibitions, festivals of Croatian food and drinks, and concerts of Croatian groups and performers, which raises interest and increases attendance of younger generation of Australian Croats.

Important factors in the preservation of Croatian national identity in Australia are also Australian – Croatian media. There are two main groups: printed and electronic, i.e. newspapers and magazines which have been present in Australia for over a decade, and radio programmes.

In sometimes difficult conditions, the media and numerous Croatian weeklies have brought information and spread cultural, social and political ideas among Croats. From the beginning of the 20th century³⁴ many newspapers have been noting and publishing the most important events and happenings that were of great significance for the Australian

³⁴ First Croatian newspapers (*Borba, Iskra, Naprijed* and *Sloboda*) were duplicated, in difficult con-

Croats. Through Croatian press, the Australian Croats have managed to preserve their most important asset, the Croatian language.³⁵ Numerous educational institutions and organizations in NSW also played an important role in the preservation of Croatian identity.

University teaching of Croatian language in Australia began in 1983. Croatian language was introduced to the University of Macquarie in Sydney,³⁶ which thus became the first university outside Croatia where Croatian language was introduced as an independent university course.

Through support and lobbying (Croatian Studies, Croatian National Schools in NSW and Free Croatian Radio on 2SER-FM), they managed to attract more than 1500 students since 1983 and thus enhanced the interest in Croatian language and national identity of the younger generation of Croats (mostly second generation).

CONCLUSION

Migration policies of countries of immigration and emigration are of great importance for the formation of the Croatian national identity in two overseas countries: Argentina and Australia (NSW). If we take the “historical dimension” into consideration in regard to the formation of the Croatian national identity in those two countries, we may conclude that both Yugoslav and Croatian national identity coexisted. Croatian national identity was preserved thanks to, mostly, postwar political emigrants who fought for national interests in the immigration, and to the active role of Croatian Catholic Church.

Similar process of national identification of Croatian immigrants was taking place in both countries. Economic emigrants, who immigrated before the Second World War, mostly participated in Yugoslav associations, whereas political emigrants established opposite associations with the national names and anti-communist orientation. Unlike to Argentina, Croats immigrated to NSW after 1960 due to the economic – political reasons. After the Croatian War for Independence, numerous Croats with the university degree

ditions, on mimeographs and they reported on cultural, social and political events among Croats in Australia.

³⁵ Four weeklies are published in Australia today (*Hrvatski Vjesnik*, *Spremnost*, *Nova Hrvatska* and *The Croatian Herald*), which write about cultural, social and political events in Croatia. All four are autochthonous Croatian publications. The oldest one-Spremnost-is linked to a party, and the editorial policy in the first forty years of its existence (1952–1990) was based on the idea of the re-establishment of the Independent State of Croatia in its “historical borders”. *Nova Hrvatska* – a Sydney weekly, is an important Croatian-Australian info magazine. *Hrvatski vjesnik* is published in Melbourne. Up to 1991 it was not ideologically defined, but it gave the opportunity for all the ideas and opinions on the forms of the state-creation to be expressed. During the 1990s, they accepted the guidelines offered by the Croatian Democratic Union and today they still stand behind the idea of the “unity of all Croats”. The *Croatian Herald* is considered as the most important and the most politically correct magazine (they promoted the idea of the unity of all Croatian organizations in different activities and interest groups) in Croatian language in Australia.

³⁶ The web-page of the University of Macquarie and Croatian Studies: <http://www.mq.edu.au/MDLang/Slavonic/croatian>

emigrated to NSW which renewed the old Croatian national core. Unlike to Argentina, larger number of immigrants born in Croatia with the knowledge of Croatian language immigrated to NSW. Although there are Croatian national associations in both countries, in Argentina they are mostly led by the descendants of immigrants who wish to stop the process of fast assimilation and deprivation of the national identity, while in NSW, Croatian national identity is recognized at the “higher” level (for example, Croatian studies at the University) and it is led by young Croatian intellectuals. Croatian national associations in both countries strive to connect both countries economically and culturally.

Today, the descendents of Croatian emigrants in both countries consider national identity as relevant for understanding their own identity.

“The promise of homecoming” of emigrants is now conveyed to their grandchildren, great-grandchildren, who return to the motherland to “understand themselves” and what is their identity consisting of. In spite the high level of assimilation, especially with the younger descendents of Croatian emigrants (particularly in Argentina) national identity becomes more a matter of cultural preference expressed in the need to connect both homelands (country of emigration and country of immigration). Croatian political identity in both countries serves as a strong arm in transnational affiliation and representation of the Republic of Croatia, its culture, customs and values outside national frameworks.

REFERENCES

- Bilandžić, Dušan (1999). *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing.
- Bošnjak, Tomislav (2005). Hrvatske škole u Australiji. *Izbliza, Hrvati u Australiji* (ed. Hrvatska matica iseljenika). Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 2–3.
- Budak, Luka (1988). The Conditions of Croatians. *The Australian People: an Encyclopedia of the Nation, its People and their Origins* (eds. James Jupp and Agnus Robertson). North Ryde: New South Wales, 371–382.
- Čizmić, Ivan and Dražen Živić (2005). Vanjske migracije stanovništva Hrvatske – kritički osvrt. *Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive* (eds. Dražen Živić, Nenad Pokos and Anka Missetić). Zagreb: Institut Ivo Pilar, 17–25.
- Čizmić, Ivan, Sopta, Marin and Vlado Šakić (2005). *Iseljana Hrvatska*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatska matica iseljenika: Zagreb.
- Čolić-Peisker, Val (2004/05). Australian Croatians at the Beginning of the Twenty-First Century: A Changing Profile of the Community and its Public Representation. *Croatian Studies Review*, 3–4: 1–26.
- Holjevac, Vječeslav (1968). *Hrvati izvan domovine*. Matica Hrvatska: Zagreb.
- Jurković, Ivan (2005). Šesnaeststoljetna hrvatska raseljenička kriza i moderna sociološka terminologija. *Društvena istraživanja*, 14 (4–5): 759–782.
- Mesarić Žabčić, Rebeka and Dubravka Mlinarić (2004/05). Some Reflections on the Research Project of the Institute for Migration and Ethnic Affairs (Zagreb) in Rela-

- tion to Australia: Croatian Migrant Communities: Belonging and Multiculturalism. *Croatian Studies Review*, 3–4: 125–141.
- Paric, Linda and Michael Pernar (1991). *Croats in the Australian Community*. Sydney: Bureau of Immigration, Population and Multicultural Research.
- Richmond, H. Anthony (1978). Migration, ethnicity and race relations. *Ethnic and Racial Studies*, 1 (1): 7–21.
- Rojnica, Ivo (1974). *Prikaz povijesti Argentine*. Published by the author: Buenos Aires.
- Sinovičić, Marko (1991). *Hrvati u Argentini i njihov doprinos hrvatskoj kulturi: pregled hrvatskog tiska objavljenog u Argentini od 1946 do 1990*. Published by the author: Buenos Aires.
- Stanković, Vladimir (ed.) (1980). *Katolička Crkva i Hrvati izvan domovine*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Stanković, Vladimir (2005). Pastoralna skrb za Hrvate katolike u Australiji. *Izbliza, Hrvati u Australiji*. Zagreb: Katalog hrvatske matica iseljenika.
- Škvorc, Boris (2005). *Australski Hrvati, mitovi i stvarnost*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika.
- Šutalo, Ilija (2004). *Croatians in Australia, Pioneers, Settlers and Their Descendants*. Kent Town, South Australia: Wakefield Press.
- Tkalčević, Mato (1999). *Povijest Hrvata u Australiji*. Melbourne: Hrvatski svjetski kongres u Australiji.

POVZETEK

NACIONALNA IDENTITETA HRVAŠKIH IZSELJENCEV V PREKOOCEANSKIH DRŽAVAH: PRIMERI (PRIMERJAVA) HRVAŠKIH EMIGRANTSKIH SKUPNOSTI V ARGENTINI IN AVSTRALIJI (NOVI JUŽNI WALES)

Rebeka Mesarić Žabčić, Marina Perić Kaselj

Članek obravnava narodno identiteto hrvaške skupnosti v Argentini in Avstraliji (Novi južni Wales). Republika Hrvaška kot tradicionalno emigrantska država, je ena izmed evropskih držav z relativno visoko stopnjo izseljevanja. Hrvati in njihovi potomci danes tvorijo nezanemarljivo nacionalno skupnost v čezoceanskih državah, predvsem v Argentini in Avstraliji. Na podlagi ocen argentinskega Ministrstva za zunanje zadeve, živi v Argentini okoli 250.000 Hrvatov in njihovih potomcev, glede na popis prebivalstva v Avstraliji, pa tam živi okoli 150.000 Hrvatov in njihovih izseljencev, od tega 80.000 v Novem južnem Walesu. Čeprav je izseljevanje Hrvatov v čezoceanske države potekalo v štirih fazah, članek podrobneje obravnava tretjo in četrto fazo, obdobje od druge svetovne vojne do danes. Po drugi svetovni vojni je bilo izseljevanje iz Hrvaške pogojeno predvsem s političnimi dejavniki, čeprav so se Hrvati izseljevali tudi zaradi ekonomskih razlogov.

V tem času je bila Hrvaška del Socialistične Federativne Republike Jugoslavije. Četrta faza izseljevanja se je začela sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja, v času propada SFRJ in vojne na Hrvaškem.

Pred drugo svetovno vojno se je večina hrvaških izseljencev v Argentini in Novem južnem Walesu opredelila kot Jugoslovani, po drugi svetovni vojni pa so prispeli politični izseljenci in začeli uporabljati njihovo narodno ime pri ustanavljanju hrvaških društev ter se boriti za hrvaške narodne interese. Hrvaški izseljenci v omenjenih državah so bili torej razdeljeni na hrvaško in jugoslovansko narodnost vse do hrvaške osamosvojitvene vojne in mednarodnega priznanja Republike Hrvaške. Med devetdesetimi leti prejšnjega stoletja je hrvaška osamosvojitvena vojna spodbudila proces ponovne opredelitve identitete hrvaške (jugoslovanske) narodne skupnosti v Argentini in Novem južnem Walesu in povzročila veliko senzibilnost hrvaške nacionalne skupnosti za dogajanja v domovini. To se je manifestiralo v povečani uporabi hrvaških narodnih simbolov, iskanju korenin in iskanju pomena njihove narodnosti.

V prvem delu članek preučuje zgodovinsko dimenzijo in pomen hrvaške identitete, nato pa se osredotoči na razloge za izseljevanje in na življenje hrvaških izseljencev po emigraciji. V drugem delu članka je predstavljen pomen in oblikovanje hrvaške narodne identitete v današnjem času, predvsem med potomci izseljencev. Članek se zaključuje s primerjavo podobnosti in razlik pri opredeljevanju narodne identitete v dveh omenjenih državah.

Ugotovljeno je bilo, da so v obeh državah potekali podobni procesi narodne/etnične identifikacije hrvaških izseljencev. Razlike so pri številu hrvaških izseljencev rojenih na Hrvaškem, kajti izseljevanje v Novi južni Wales je potekalo sredi šestdesetih in devetdesetih let prejšnjega stoletja, medtem ko se je množično izseljevanje v Argentino končalo leta 1958. V Novem južnem Walesu prebiva večje število izobrazjenih izseljencev iz Hrvaške z znanjem hrvaškega jezika, ki so izkusili življenje v domovini. To je prispevalo k oživitvi obstoječega hrvaškega narodnega jedra v Novem južnem Walesu. V obeh državah, čeprav na različne načine, je hrvaška narodna identiteta prepoznana in ohranjena. Veliko zaslug za mobilizacijo hrvaške narodne skupnosti in ohranitev kulture in jezika imajo ne le narodne skupnosti same, ampak tudi hrvaška katoliška cerkev. Danes je pri potomcih hrvaških izseljencev v obeh državah narodna identiteta pomemben del razumevanja lastne identitete. Tako je »obljuba vrnitve« prvih izseljencev prenesena na njihove vnuke in pravnuke, ki se vračajo v domovino, da bi bolje razumeli sami sebe. Hrvaška narodna identiteta v obeh državah je danes močna sila pri vzpostavljanju transnacionalnih povezav in predstavitvi Republike Hrvaške, njene kulture, običajev in vrednot, zunaj njenih nacionalnih okvirjev.

SODELOVANJE SLOVENSКИH OSNOVNIH ŠOL Z UČITELJI MATERNIH JEZIKOV OTROK PRISELJENCEV

Marijanca Ajša VIŽINTIN¹

COBISS 1.04

IZVLEČEK

Sodelovanje slovenskih osnovnih šol z učitelji maternih jezikov otrok priseljencev

Za uspešno integracijo otrok priseljencev so potrebne različne oblike vključevanja. Osnovna šola Dragomirja Benčiča Brkina Hrpelje je postala v šolskem letu 2008/09 ena od osmih šol v Sloveniji, ki je – poleg poučevanja slovenščine kot drugega/tujega jezika – uvedla poučevanje maternih jezikov in kultur otrok priseljencev, makedonščine in albanščine. Opisani so trije začetki poučevanja materinščine otrok priseljencev v Sloveniji z vidika njihovih učiteljev in njihovo sodelovanje s šolo.

KLJUČNE BESEDE: otroci priseljenci, integracija, makedonski jezik in kultura v Sloveniji, albanski jezik in kultura v Sloveniji, slovenščina kot drugi/tuji jezik

ABSTRACT

Cooperation of Slovene Primary Schools with Teachers of Mother Tongues of Immigrant Children

In order to achieve a successful integration of immigrant children, different forms of inclusion are necessary. In the school year 2008/09, Dragomirja Benčiča Brkina primary school from Hrpelje became one of the eight schools in Slovenia that, besides teaching Slovene as a second/foreign language, introduced teaching of mother tongues and cultures of immigrant children in Slovenia, Macedonian and Albanian. There is a description of three beginnings of teaching mother tongues of immigrant children in Slovenia from the point of view of their teachers and their cooperation with the school.

KEY WORDS: Immigrant children, integration, Macedonian language and culture in Slovenia, Albanian language and culture in Slovenia, Slovene as a second/foreign language

UVOD

V zadnjih treh šolskih letih (2006/07–2008/09) sem kot učiteljica slovenščine in knjižničarka na Osnovni šoli Dragomirja Benčiča Brkina Hrpelje (OŠ DBB Hrpelje) sodelovala s štirinajstimi otroki priseljenci ter tremi učitelji maternih jezikov in kultur otrok priseljencev. Otroci, katerih očetje so že več let delali v Sloveniji, mame pa so za otroke

¹ Univ. dipl. prof. slovenščine in bibliotekarka, podiplomska študentka Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani; Škocjan 34/d, 6000 Koper; e-pošta: marijanca.ajsa@gmail.com.

skrbele same stotine kilometrov daleč, so po več letih ločenega družinskega življenja končno zaživel skupaj z očetom in mamo. Hkrati je to pomenilo za otroke priseljence vključevanje v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem, novo okolje in učenje novega jezika. Moja prvotna naloga ob stiku z otroki priseljenci je bila poučevanje slovenščine kot drugega/tujega jezika, na kar sem se osredotočila prvo šolsko leto. Po izobraževanju, soočenju s slovensko zakonodajo in študiju strokovne literature sem se odločila za razširitev oblik dela z otroki priseljenci: poučevanje maternih jezikov, dvojezične ure, večjezično kulturno prireditvev, obogatitev knjižničnega fonda s publikacijami v materinem jeziku otrok priseljencev ... Pomembna je bila odločitev o organiziranem pouku maternega jezika in kulture otrok priseljencev. S tem dejanjem je bil »uradno« priznan status maternega jezika kot enakovrednega drugim jezikom. Otrokom je bila omogočena sposobnost identifikacije ne samo z državo gostiteljico (Slovenijo), ampak tudi z državo izvora, iz katere so prišli. Posledično je sodelovanje z učitelji maternih jezikov in kultur omogočilo razvoj medkulturnega dialoga in številnih oblik dela z otroki priseljenci, ki so pozitivno vplivale na razvijanje občutka sprejetosti in vzpostavljanje vezi med otroki priseljenci ter večinskim prebivalstvom.

Materni jezik je sredstvo identifikacije z določeno jezikovno, družbeno, narodnostno skupnostjo, sredstvo čustvovanja in sporazumevanja z govorniki istega jezika. Je izvorni ali izhodiščni jezik, ki ima pri vsakem posamezniku pomemben vpliv na učenje vseh nadaljnjih jezikov. (Pirih Svetina 2005) Dobro postavljeni temelji v materinem jeziku so predpogoj za lažje učenje drugih jezikov, poznavanje lastne kulture pa omogoča spoznavanje novih kultur. Ker je naravni proces usvajanja prvega/maternega jezika pri otrocih priseljencih prekinjen, je potrebno v državi gostiteljici načrtno poskrbeti za učenje maternega jezika – obenem pa je potrebno za uspešno vključevanje v novo družbo hkrati poskrbeti za učenje jezika države gostiteljice. Večjezičnost in večkulturnost pomenita prednost, česar bi se morali zavedati starši, pedagoški delavci in tisti, ki sprejemajo smernice ter zakonodajo za delo z otroki priseljenci, saj njihov odnos do selitvenih procesov pomembno vpliva na (ne)sprejemanje otrok priseljencev pri večinskem prebivalstvu.

OTROCI PRISELJENCI

Smernic o oblikah dela z otroki priseljenci je v Sloveniji na sistemski (zakonodajni) ravni malo. Določilo, da imajo otroci priseljenci pravico do vključenosti v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem »pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije« (Zakon 1996, 10. člen), se načeloma upošteva brez težav. Omogočene so nekatere prilagoditve,² ki jih na posameznih šolah uresničujejo zelo različno. Neurejenost na

² Leta 2007 je zakonodaja »uradno priznala«, da obstajajo težave z učenjem slovenščine: »Za otroke iz prvega odstavka tega člena, ki potrebujejo pomoč pri učenju slovenščine, se ob vključitvi v osnovno šolo organizira tečaj slovenščine« (Zakon 2007). V kakšni obliki in po katerem programu naj se ta tečaj izvaja, če se, je prepuščeno posamezni šoli in njenim zaposlenim. Za pomoč otrokom priseljencem se lahko uporabijo tudi ure dodatne in/ali individualne strokovne pomoči, namenjene

sistemske (zakonodajni) ravni se posledično odraža v drugih sferah, tako pri poučevanju slovenščine kot drugega/tujega jezika kot pri poučevanju njihovega maternega jezika in kulture. Od razgledanosti in razumevanja posameznega vodstvenega kadra v osnovnih in srednjih šolah, zaposlenih v svetovalni službi in ostalih pedagoških delavcev, delavk, ki se osebno angažirajo – ali pa ne, je odvisno, katere oblike dela bodo vključili v svoje delo z otroki priseljenci, na kaj se bodo osredotočili: na poučevanje slovenščine; strokovno učno pomoč pri posameznih šolskih predmetih; prilagojeno ustno in pisno ocenjevanje (z možno uporabo slovarjev, dodatno razlago navodil, podaljšanim časom ocenjevanja, individualno obliko ocenjevanja); sodelovanje s starši in otroki priseljenci (v svojem prostem času); poučevanje maternega jezika in kulture; vključevanje večinskega prebivalstva in pogovor o vzrokih preseljevanja; težnja po premagovanju predsodkov, stereotipov in strahu pred neznanim ... Seveda je možna kombinacija različnih oblik – žal pa se dogaja tudi to, da otroka vključijo v razred, ga pustijo »na miru« in mu zaključijo negativne ocene, ker ne dosega minimalnih standardov znanja.

Slovenščina, ohranjanje maternega jezika in odprto vprašanje identitete

V največ primerih, po moji subjektivni oceni, ki temelji na sodelovanju na posvetih o delu z otroki priseljenci in izmenjavi primerov dobre prakse, se učiteljice in učitelji v slovenskih šolah osredotočajo na poučevanje slovenščine. Temu posvečajo nekateri veliko časa in energije, saj v Sloveniji še ne obstaja učno gradivo, namenjeno specifično otrokom priseljencem.³ Učitelji in učiteljice morajo gradivo, za katerega presodijo, da bi ga določeni otrok priseljenec najbolj potreboval, pripravljati sami.⁴ Pa vendar – ali je

otrokom s primanjkljaji na posameznih področjih učenja oziroma učencem z učnimi težavami, če se vodstvo šole seveda zaveda težav in če je pripravljeno nekoliko širše gledati na definicijo otrok s posebnimi potrebami. *Strategija* (2007) je dobila finančno podporo z *Javnim razpisom* (2008). Želijo »razviti mehanizme, ki bodo prispevali k učinkovitejšemu vključevanju učencev migrantov v šolski sistem s ciljem njihove boljše vključenosti v družbo in izboljšanja njihovega položaja na trgu dela. Učinkovitejše vključevanje v sistem vzgoje in izobraževanja naj bi prispevalo tudi k dvigu kakovosti življenja otrok in mladostnikov migrantov. Namen tega razpisa je razviti strokovne podlage, didaktiko in didaktične materiale za učenje slovenščine kot drugega jezika, jih preizkusiti v praksi ter hkrati razvijati strategije in modele dela z učenci migranti.« (*Javni razpis* 2008)

³ Pomagajo si lahko z gradivom, ki ga izdaja Zavod za šolstvo Republike Slovenije za slovenske izseljence, s spletno stranjo Zavoda RS za šolstvo (zavihek Stičiče) *Slovenščina* (2008), ki ga ureja na tem področju zelo aktivna gospa Dragica Motik, z gradivom Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani), ki pa je prvenstveno namenjeno študentom in odraslim. Obe omenjeni organizaciji se tudi na druge načine trudita soočiti z delom z otroki priseljenci. Dodatno težavo predstavlja dejstvo, da večina pedagoških delavcev, ponavadi učijo slovenščino učiteljice slovenščine, nima izkušenj s poučevanjem slovenščine kot drugega/tujega jezika. Glede na to, da je eden od ciljev *Javnega razpisa* (2008) tudi razvoj učnega gradiva za poučevanje slovenščine kot drugega/tujega jezika za otroke, lahko gradivo najbrž pričakujemo leta 2011, 2012.

⁴ Ta pojav preseneča, saj je bilo v Sloveniji od 60. let 20. stoletja naprej veliko priseljencev iz drugih republik bivše skupne države Jugoslavije. Takrat je bil razlog (vsaj na papirju) enakopravnost vseh

samo poučevanje slovenščine kot jezika novega okolja dovolj za uspešno integracijo otrok priseljencev? Ali pričakujemo od teh otrok, da se bodo samo čim prej naučili slovensko, bili čim manj moteči, se skratka čim prej asimilirali? Kaj pa večkulturnost, večjezičnost, ohranjanje in nadgrajevanje identitete? Vprašanje identitete je dilema, s katero se ukvarjajo mnogi priseljenci. So pol enega in pol drugega, tretjine ali celo četrte nečesa? Zakaj bi morali priti v seštevanju do ene celote? Kaj pa, če seštevamo in pridemo do treh, štirih ali več identitet?

Sobivanje kulturno, versko, jezikovno ali svetovnonazorsko različnih ljudi je lahko zares težko. Multikulturni paradoks je ta, da na eni strani upoštevamo pomen kulturnih razlik, na drugi strani pa jih moramo zanikati, če hočemo živeti skupaj, oziroma moramo priznavati dominantno kulturo kot tisto, ki ima skupaj s pravnimi normami, uzakonjenimi v državi, primat nad drugimi kulturami. Ta paradoks težko mislimo in težko razrešujemo, če v našem okolju ni politične, ideološke in mentalne opore za tako razmišljanje in delovanje. Ko je enkrat politični, šolski in javni diskurz posvečen delitvi mi in oni, naši in drugi, na naši in njihovi strani, ko torej prevlada prisila razmišljanja o homogenih skupinah, je nemogoče razmišljati o medkulturnem dialogu in sobivanju. Ta mora izhajati iz diskurza, ki ljudi ne deli na homogene skupine in kategorije, kjer je dovoljena in priznana več kot zgolj ena vrsta enodimenzionalne identitete. (Milharčič Hladnik 2007a)

Vedno znova utemeljujem ohranjanje maternega jezika z osebno izkušnjo, saj v Sloveniji skoraj ni družine, ki ne bi imela izseljenega sorodnika ali prijatelja, živečega nekje v tujini. Zelo lepo se nam zdi, ko nas obišejejo v Sloveniji in lahko z njimi govorimo slovensko – ker govorijo slovensko tudi tam nekje, v Avstraliji, Argentini, Kanadi ali kjer koli že, ker se tam družijo v družtvih, hodijo v (sobotno) slovensko šolo. Navajam primer prijateljice Eve, ki živi blizu Züricha, v Švico so se izselili njeni starši. Poročena je z Avstrijcem. Njuni trije otroci, torej že tretja generacija izseljencev, če gledamo s slovenskega vidika, imajo švicarski, slovenski in avstrijski potni list. Govorijo slovensko (z materjo, v slovenski dopolnilni šoli in na obiskih v Sloveniji), nemško (z očetom, ko obišejejo stare starše v Avstriji in v šoli) in močno švicarsko narečje, značilno za kraj, kjer živijo. Otroci različnih jezikov in kultur, torej. Sta večjezičnost in večkulturnost prednost ali vzroka za stigmatizacijo?

Prek jezika in jezikovnega koda kot simbolov etničnosti se približamo problemu stigmatizacije in statusa tujca, ki je pri selitvah pogosto prisoten. Tudi podelitev

jezikov in pisav; srbohrvaščina je bila eden od uradnih jezikov (čeprav je v praksi prevladovala), kar ni povzročilo potrebe po sistematičnem poučevanju slovenščine. Učenje slovenskega jezika kot enega bistvenih elementov uspešne integracije torej ni bilo posebej načrtovano (več o tem: Knez 2008). Druga »izgubljena priložnost« so bili begunci v 90. letih, med katerimi je bilo ogromno otrok, tokrat zaradi vojne v razpadajoči Jugoslaviji. Ti otroci so imeli najprej šolo v begunskih centrih, kasneje so bili vključeni v slovenski šolski sistem. Njihovi starši so imeli skoraj desetletno prepoved vsakršne zaposlitve, kar je odločilno prispevalo k neuspešni integraciji 2000 ljudi, ki so se odločili ostati v Sloveniji (več o tem: Vrečer 2007).

državljanstva in proces naturalizacije, ki se s tem začne, nista zagotovilo za odpravo stigme in prodor iz marginalnosti. Stigma je odnos, ki ga na osnovi principa diskriminacije in močnih stereotipov vzpostavi večinska družba do drugačnosti, ki presega družbeno definiran tolerančni prag. Ta odnos je značilen predvsem za etnično stratificirane družbe, pri čemer danes ni družbe, ki ne bi poznala diskriminacije. Razlike so le v njeni intenzivnosti. (Lukšič-Hacin 1995: 191)

Ko smo se z otroki priseljenci in učiteljico Almo Bejtullahu na OŠ DBB Hrpelje konec šolskega leta 2008/09 poslavljali, sem otrokom ponovila, kar so slišali od mene že večkrat: »Vaša večjezičnost je prednost. Ne pozabite, od kod ste prišli in ohranjajte materni jezik. Lahko ste oboje: Kosovski Albanci in Slovenci.«⁵ Večina teh otrok je že dobila slovensko državljanstvo, vendar to še ne pomeni rešitve vseh njihovih težav.

Organizacija pouka maternega jezika otrok priseljencev v Sloveniji

Zakon o osnovni šoli (1996, 10. člen) omogoča otrokom priseljencem organiziran »pouk maternega jezika in kulture v skladu z mednarodnimi pogodbami,« na katerega smo se na OŠ DBB Hrpelje sklicevali, ko smo na Ministrstvu za šolstvo in šport Republike Slovenije (MŠŠ RS) na začetku septembra 2008 zaprosili za poučevanje maternega jezika otrok priseljencev.⁶ Nad pozitivnim in hitrim odzivom MŠŠ RS sem bila prijetno presenečena. Gospa Bronka Štraus z MŠŠ RS je priskrbela kontaktne številke za učitelja makedonščine Zekirijo Šainoskega in učiteljico albanščine Almo Bejtullahu. Na začetku leta 2009 sem spoznala še tretjo učiteljico, Anilo Zaimi, ki je začela poučevati albanščino na OŠ Cirila Kosmača Piran (v šolskem letu 2009/10 pa naj bi pričela s poučevanjem albanščine tudi na OŠ Koper).

V šolskem letu 2007/08 je bilo skupaj otrok priseljencev 730 (592 iz držav bivše Jugoslavije, 138 iz drugih držav) na 203 osnovnih šolah. V prvih treh mesecih šolskega leta 2008/09 jih je bilo že 732 (646 iz držav bivše Jugoslavije, 86 iz drugih držav) na 195 šolah. Pouk šestih maternih jezikov in kulture otrok priseljencev pa se je v šolskem

⁵ Da so me slišali in razumeli, sem dobila »potrdilo« ravno ob slovesu, ko so mi podarili svojo pesem, v okvirju, ki so ga sami okrasili in pobarvali; zavedam se, da je vloga učiteljice Alme Bejtullahu pri tem odločilna, za kar sem ji zelo hvaležna. Pesem je napisana v albanščini, zadaj je slovenski prevod. V albanščini sestavljajo inicialke posameznih verzov moje ime (Marijanca), v slovenščini pa zveni pesem takole: Učiteljici, ki novega jezika nas uči./Ob njeni prisotnosti vse lahko se zdi./V novi deželi nam znova vse razloži/in ljubeznivo nam govori./Teden za tednom neutrudno nam pomaga/in prihodnost nam približuje./Ob vsaki težavi nas opogumlja in izobražuje,/s prijaznimi besedami nas spodbudi./Njej, ki pravi, da svojih korenin pozabiti ne smemo,/se iz srca zahvaljujemo! Bedrije, Lirim, Florentina, Beslinda, Florent, Leutrim, Rinesa, Avdi. Ko so mi to prebrali, najprej v albanščini, potem pa še v slovenščini, priznam, da so se mi orosile oči. Vedela sem, da so razumeli.

⁶ Zakonsko določilo sem sicer »odkrila« sama, a pri vzpostavitvi poučevanja materinščine otrok priseljencev in medkulturnega okolja na OŠ DBB Hrpelje sta bili pomembni podpori svetovalne delavke Maje Mezgec in ravnateljice Janje Babič, prav tako pa tudi nadaljnje sodelovanje drugih strokovnih sodelavcev in sodelavk, ki so se na različne načine vključili v vzpostavljanje medkulturnega okolja.

letu 2008/09 izvajal samo na osmih slovenskih osnovnih šolah: OŠ Angela Besednjaka v Mariboru (hrvaščina), OŠ Cirila Kosmača v Piranu (albanščina), OŠ Danile Kumar v Ljubljani (nemščina, ruščina, finščina), OŠ Dragomirja Benčiča Brkina Hrpelje, Kozina (makedonščina, albanščina), OŠ Frana Erjavca v Novi Gorici (makedonščina), OŠ Hinka Smrekarja v Ljubljani (albanščina), OŠ Jakoba Aljaža v Kranju (makedonščina), OŠ Karla Destovnika Kajuha v Ljubljani (makedonščina) (Štraus 2009).⁷

Konec septembra 2008 se je pričelo plodno sodelovanje z dvema učiteljema, ki sta prihajala na OŠ DBB Hrpelje poučevati pet otrok priseljencev iz Makedonije ter osem s Kosova in sta pomembno prispevala k razvoju medkulturnega okolja na šoli.⁸ Velikokrat mi postavijo vprašanje, zakaj imamo na majhni podeželski šoli tako veliko otrok priseljencev – na začetku šolskega leta 2008/09, ko je šolo obiskovalo 274 otrok, je bilo vpisanih sedemnajst otrok priseljencev oziroma 6, 2 odstotka šolske populacije – vsekakor dovolj, da so postali opazni in da se nismo mogli več pretvarjati, da jih ni. Ti otroci so prišli v Slovenijo večinoma zato, ker so njihovi očetje delali tu že vrsto let, en oče celo dvajset. Po dolgoletnem ločenem življenju, nestabilnih razmerah v prvotni domovini, želji po bolj kvalitetnem življenju za otroke in/ali po višjem standardu (te razloge so navedli med našimi pogovori) so se v družinah odločili, da se možem v Sloveniji pridružijo žene in otroci. Opisane razmere govorijo v prid dejstvu, da so procesi preseljevanja zapleteni in prepleteni pojavi in da ne moremo govoriti ločeno o različnih vrstah migracij. Za očetom so prišli še (vsaj) trije ljudje, za seboj pa so nekateri »potegnili« še družino svojega sorodnika/prijatelja. Drugi razlog je položaj občine Hrpelje-Kozina: leži med tremi mesti, ki nudijo zaposlitev (Koper, Reka, Trst), ima ugodno (avto)cestno povezavo Ljubljana-Koper in Reka-Trst, cene stanovanj ali hiš pa so nižje kot v večjih mestih okrog. Zanimivo bi bilo tudi vedeti, kakšna je vloga šole, na kateri posamezniki verjamemo v pomembnost ohranjanja maternega jezika in kulture, v večjezičnosti in večkulturnosti vidimo prednost ter se na različne načine trudimo preseči predsodke, stereotipe. Gre le za slučaj, da je število vpisanih otrok priseljencev v treh šolskih letih naraslo z dve/tri na sedemnajst?⁹ Vsekakor bi bila raziskava o vzrokih za prihod osnovnošolskih otrok priseljencev zanimiva, in to po vsej Sloveniji.

Kratek opis razmer v Evropi

Večina držav objavlja pisne informacije o vzgojno-izobraževalnem sistemu v

⁷ Vseh osnovnih šol v Sloveniji je 796 (samostojnih, matičnih, podružničnih). Za podatke se zahvaljujem gospe Bronki Štraus z Ministrstva za šolstvo in šport Republike Slovenije.

⁸ Na začetku šolskega leta 2008/09 je bilo vpisanih osem otrok s Kosova, devet otrok iz Makedonije, a štirje zaradi neurejene dokumentacije niso prišli. Tik pred koncem šolskega leta je prišel še en učenec iz Makedonije. Na ure slovenščine kot drugega/tujega jezika je prihajal tudi učenec iz slovensko-hrvaške dvojezične družine.

⁹ Šolsko leto 2006/07: 2–3 otroci priseljenci (na začetku šolskega leta dva sredi, leta še eden), 2007/08: 9 otrok priseljencev, 2008/09: 17 vpisanih otrok priseljencev.

najpogostejših maternih jezikih priseljencev, v polovici držav so za to zadolžene državne izobraževalne organizacije. V Sloveniji so take informacije na voljo le prosilcem za azil. Pravica do tolmača je ustavna pravica beguncev v šestih evropskih državah, drugje je v komunikaciji z javnimi službami priporočljiva, a odvisna od lokalne samouprave. V Sloveniji je pravica do tolmača plačljiva, v šolah pa si rajši pomagajo z dvojezičnimi starši, učenci. Tudi glede odgovornosti za dobrodošlico, prvo obveščanje, vodenje priseljencev in sodelovanje z družinami so v Evropi uveljavljene različne prakse. Ponekod so v ta namen zaposleni posebni ljudje, drugod to vlogo prevzamejo učitelji. V Sloveniji so od leta 1999 za svetovanje o šolskem sistemu, za sodelovanje med družinami, šolami in učenci zadolženi psihologi, pedagoški in socialni delavci. Učenje maternega jezika znotraj obstoječe skupnosti in izobraževalnega sistema pomembno pripomore k občutku samospoštovanja in razvoju identitete otrok priseljencev in njihovih družin, medtem ko lahko dodatne šolske ure privedejo do zavračanja in stigmatizacije, čeprav je ravno slednji način najbolj pogost. Večina evropskih držav podpira učenje maternega jezika in kulture, nekatere na državnem nivoju (v Estoniji, Grčiji, Litvi, Avstriji, na Finskem in v Švedski), ponekod pa odvisno od iniciative posameznih šol in lokalne oblasti (v Španiji, Italiji, na Madžarskem, Slovaškem, Islandiji). Nekatere države (Estonija, Francija, Slovenija, od leta 2008/09 Anglija in Wales v Združenem kraljestvu) so omogočile lažji dostop do učenja maternih jezikov otrok priseljencev; v Sloveniji v obliki izbirnih predmetov učenja tujih jezikov v zadnjem triletnem osnovne šole, če je dovolj zainteresiranih učencev (nemščina, španščina, francoščina, angleščina, hrvaščina, makedonščina, ruščina, srbsščina) (*Integrating* 2009). Ob tem je potrebno opozoriti, da sta npr. hrvaščina in srbsščina v tej obliki namenjena tudi reševanju vprašanja ohranjanja materinščine druge in tretje generacije otrok priseljencev, katerih starši so prihajali v Slovenijo od 60. let 20. stoletja dalje iz drugih republik nekdanje skupne države Jugoslavije, pri čemer se »v isti koš mečeta učenje maternega in učenje tujega jezika« (Požgaj Hadži, Balažic Bulc 2005: 37). Dejansko se taka oblika poučevanja nekdanjih jugoslovanskih jezikov izvaja le malo kje, in sicer zaradi pomanjkanja strokovnega kadra, premajhnega števila zainteresiranih učencev, strahu pred stigmatizacijo in nestrpnosti večinskega prebivalstva (Roter 2007).

V evropskih državah prevladujeta dva tipa financiranja in organizacije poučevanja maternega jezika za otroke priseljence. Pri prvem, ki je značilen za Poljsko, Lichtenstein in Slovenijo (za otroke iz Republike Makedonije), financirajo razrede z maternim jezikom ambasade, konzuli ali kulturna društva države izvora, poučevanje pa poteka v šolskih prostorih države gostiteljice. Drugi, običajnejši pristop, zagotavlja pravico do učenja maternega jezika otrokom priseljencem, za financiranje poskrbi šolski sistem države gostiteljice, če so za to dani pogoji (kader za poučevanje maternega jezika in minimalno število otrok, ki variira od 5 do 12; le na Švedskem in v Estoniji ima pravico do učenja maternega jezika in kulture vsak, ki to želi, brez minimalnega števila). Slovenija ima podpisane dvostranske sporazume za učenje maternega jezika z Avstrijo, Bosno in Hercegovino, Nemčijo, Črno Goro, Rusijo in Srbijo, pri čemer se stroški poučevanja razdelijo med države podpisnice. Oba sistema financiranja se kombinirata v Španiji in Sloveniji (*Integrating* 2009).

Poučevanje makedonskega jezika in kulture v Sloveniji financira Ministrstvo za

šolstvo in znanost Republike Makedonije. Poučevanje albanskega jezika financira MŠŠ RS, ki poskrbi tudi za šolske prostore, v katerih se izvaja pouk maternih jezikov in kulture otrok priseljencev. Obojni financerji pogojujejo v Sloveniji kot minimalno število otrok pet.

ZAČETKI POUČEVANJA MATERNIH JEZIKOV IN SODELOVANJE S ŠOLO

Sodelovanje z učitelji maternih jezikov otrok priseljencev poteka na več ravneh: njihova prvenstvena naloga je vsekakor poučevanje materinščine, kar je pomembno predvsem za otroke priseljence. Ker pa ti ne morejo in ne smejo živeti v izolirani skupnosti, je tako zanje kot za večinsko prebivalstvo pomembno medkulturno okolje.¹⁰

V okolju, ki si zasluži to definicijo, živi na istem ozemlju več različnih etničnih, narodnostnih in verskih skupnosti. Vsak posameznik in vsi skupaj si prizadevajo za odprt odnos in sodelovanje, za medsebojno priznavanje. Tako se izraža aktivna strpnost do drugih. Med pripadniki različnih kultur je veliko spontanih življenjskih interakcij. Ob njih se poglobljeno spoznavajo, pa tudi spoštujejo. V okolju ni čutiti več in manj vrednih, zato je to sodelovanje pristno. Nihče ni ogrožen in ne čuti potrebe po prikrivanju identitete. (Motik 2007: 15)

Čeprav se to sliši kot težko dosegljiv ideal, smo skupaj z učiteljema Zekirijo Šainoskim in Almo Bejtullahu aktivno sodelovali pri vzpostavitvi medkulturnega okolja na OŠ DBB Hrpelje tako, da je vsak prispeval svoje ideje.¹¹ Učitelja materinščine otrok priseljencev sta sodelovala pri dvojezičnih urah (slovensko-makedonskih, slovensko-albanskih), pri večjezični kulturni prireditvi na šoli, pri prevodih nekaterih uradnih obvestil šole, namenjenih staršem idr. Pomagala sta iz zagat pri poučevanju slovenščine kot drugega/tujega jezika, ko česa nisem mogla razložiti otrokom sama oz. bi za to porabila preveč časa – zavedati se namreč moramo, da otroci običajno ne obvladajo drugih jezikov (npr. angleščine ali nemščine, s čimer sem si lahko pomagamo pri poučevanju odraslih).

Makedonski jezik, kulturo in zgodovino poučuje učitelj Zekirija Šanoski po programu makedonskega Ministrstva za šolstvo in znanost, medtem ko pripravljata učiteljici

¹⁰ Pojasnilo: v prispevku uporabljam pojma »medkulturnost« in »večkulturnost« kot sopomenki – za razliko od Dragice Motik (2007: 14), ki »večkulturnost« definira kot nasprotje »medkulturnosti«: »Večkulturna družba je skupnost posameznikov z različnimi kulturami, nacionalnimi in drugimi koreninami. Vse skupnosti živijo sicer skupaj, vendar med njimi ni pravih povezav, sodelovanja, dopolnjevanja, prepletanja stališč, vrednot itd., navzven pa vse dajejo vtis sožitja. Vsaka skupnost pa v resnici čuti ostale skupnosti kot ogrožanje lastne. Skupino »drugih« zapostavlja in to izkazuje s svojim nestrpnim vedenjem v dnevnih življenjskih situacijah.«

¹¹ Številni konkretni predlogi, ki izhajajo iz izkušenj po slovenskih šolah s priseljenci v Sloveniji in šolah v tujini s slovenskimi izseljenci, so že zapisani (npr. Motik 2007, *Vrtec in šola – stičišče kultur* 2008), da si lahko z njimi pomagamo, če nam zmanjka lastnih idej oz. če ne vemo, kako se lotiti medkulturnega dialoga.

albanščine Alma Bejtullahu in Anila Zaimi gradivo sami. Po katerem programu poučevati pa je le eno od vprašanj, s katerimi se soočajo učitelji materinščine. Eden od pomembnih izzivov je, kdaj organizirati pouk, da bo nanj hodilo čim več otrok. Preden smo objavili urnik poučevanja maternih jezikov in kulture otrok priseljencev, smo na OŠ DBB Hrpelje preučili reden šolski urnik, da sta učitelja Zekirija Šainoski in Alma Bejtullahu lahko prihajala poučevati materni jezik in kulturo takoj po rednem pouku. Namerno smo izbrali dneve, ko so imeli na urniku manj šolskih ur. To izpostavljam posebej zato, ker se vozi večina otrok v šolo z avtobusom. Če bi otroci po rednem pouku odšli domov, obstaja velika verjetnost, da se v poznih popoldanskih urah ne bi mogli vrniti nazaj na šolo: očetje so večinoma v službi, matere ponavadi ne vozijo avta, da utrujenosti in drugih popoldanskih dejavnosti niti ne omenjam. S pomočjo takšne organiziranosti smo se izognili osipu, saj so pouk materinščine obiskovali prav vsi otroci.

Učitelji Zekirija Šainoski, Alma Bejtullahu in Anila Zaimi so v šolskem letu 2008/09 poučevali materni jezik in kulturo otrok priseljencev na šestih slovenskih osnovnih šolah od osmih, ki so otrokom priseljencem omogočile učenje maternega jezika in kulture. Ta podatek zgovorno priča o entuziazmu in osebni angažiranosti posameznikov – na čemer po mojih izkušnjah temelji tudi drugo delo z otroki priseljenci na posameznih šolah. Z učitelji maternih jezikov in kulture, ki so pravzaprav tudi sami priseljenci, sem avgusta 2009 opravila intervjuje (Šainoski 2009, Bejtullahu 2009, Zaimi 2009).¹²

Skozi njihove interpretacije »realnosti« se prikažejo konteksti, v katerih živijo. Pripovedi, življenjske zgodbe so »življenja v kontekstu«, umeščena v socialne, ekonomske, zgodovinske, religiozne in izobraževalne okoliščine; podvržena vplivom družine, skupnosti in družbenih institucij; odvisna od kulturnih pokrajin, osebnih prepričanj, intimnih dejanj, samostojnih odločitev in njihovih posledic. (Milharčič Hladnik 2007b: 34)

Zanimalo me je, na kakšen način in kje so pričeli s poučevanjem svojega maternega jezika v Sloveniji, kaj so njihovi cilji pri poučevanju otrok priseljencev ter kakšne so njihove druge oblike dela z (otroki) priseljenci. Želela sem zapisati njihov osebni pogled na svoje delovanje ter trud za ohranjanje maternega jezika (otrok) priseljencev.

Ministrstvo za šolstvo in znanost objavi razpis

Učitelj makedonščine in srbohrvaščine Zekirija Šainoski je poučeval makedonščino na Osnovni šoli Riste Ristevki v okolici mesta Debar v Makedoniji petnajst let. Leta 1996 se je javil na razpis Ministrstva za šolstvo in znanost Republike Makedonije za učitelja makedonščine za makedonske izseljence v Sloveniji in za makedonske otroke,

¹² Podatki, navedeni v prispevku o teh treh učiteljih, so pridobljeni na podlagi strokovnega sodelovanja v šolskem letu 2008/09 in z intervjuji avgusta 2009 ter objavljeni z njihovimi soglasji. Njihovi odgovori so shranjeni pri Marijanci Ajši Vižintin.

rojene v Sloveniji, ter bil sprejet. Sledila je selitev v Slovenijo v Medvode, kjer živi kot podnajemnik še danes. Po devetih letih (leta 2005) sta se mu pridružila žena in sin, ostali otroci so ostali v Makedoniji. Slovenskega državljanstva nima in niti ne razmišlja o njegovi pridobitvi, ker je zelo navezan na Makedonijo, ima pa vizo za stalno prebivanje v Sloveniji. Svojo prvotno domovino obiskuje štirikrat letno, некоč se namerava vrniti v Makedonijo. V Sloveniji živi že več kot trinajst let in vztrajno poučuje makedonski jezik, kulturo in zgodovino, na kar je zelo ponosen. Že od vsega začetka sodeluje z MŠŠ RS, Zavodom RS za šolstvo (posebej izpostavlja dobro sodelovanje z gospema Melito Štajner in Dragico Motik), veleposlaništvom Republike Makedonije in makedonskimi kulturnimi društvi. Slednja so mu bila veliko pomoč pri spoznavanju otrok in njihovih staršev, tako makedonskih kot slovenskih.

Po Sloveniji se vozi z javnimi prevoznimi sredstvi (!), v šolskem letu 2008/09 na štiri osnovne šole: OŠ DBB Hrpelje, OŠ Frana Erjavca v Novi Gorici, OŠ Jakoba Aljaža v Kranju in OŠ Karla Destovnika Kajuha v Ljubljani. Težave, s katerimi se soočajo otroci, ki prihajajo iz Makedonije danes, izvirajo po njegovi oceni iz različnih razlogov: otroci govorijo samo makedonsko, slabo berejo in pišejo v latinici, prilagoditi se morajo novi okolici, šolskemu redu, posameznim javnim in kulturnim središčem.

Številni starši iz Makedonije zelo slabo govorijo tako knjižni makedonski jezik kot slovenščino. Kdor slabo pozna materni jezik, pa se težko uči tuj jezik. Večina staršev nima končane niti srednje šole. Zaposleni so v gradbeništvu ali v podobnih dejavnostih in po mojem mnenju nimajo dovolj časa za pomoč svojim otrokom v šoli. Vse starše, ki so pripeljali v Slovenijo svoje otroke, prosim, naj ohranjajo svoj materni jezik – in se hkrati učijo slovenščino. Tako bodo naredili največ zase in za svoje otroke, obenem pa bodo lahko pomagali pri učenju slovenščine tistim, ki bodo še prišli v Slovenijo za njimi. (Šainoski 2009)

Z učiteljem Zekirijo Šainoskim sem se spoznala oktobra 2008, ko je prišel na OŠ DBB Hrpelje na prvi sestanek, ki smo ga organizirali na šoli za starše otrok priseljencev iz Makedonije.¹³ Starše smo seznanili s poučevanjem slovenščine in njihovega maternega jezika za otroke, kar so sprejeli s hvaležnostjo in zanimanjem. Postavljeni so bili temelji za sodelovanje z otroki, starši, Veleposlaništvom Republike Makedonije – in predvsem za uresničitev veliko idej za uspešno integracijo petih otrok priseljencev in razvijajoč se medkulturni dialog na šoli. Učitelj Zekirija Šainoski je prihajal na OŠ DBB Hrpelje vsako sredo. Sodeloval je pri izvedbi slovensko-makedonskih ur (in zaradi njih prihajal na šolo še pred urami makedonščine), in sicer v razredih, ki so jih obiskovali otroci priseljenci iz Makedonije. Na teh urah smo iskali podobnosti in razlike med Slovenijo in Makedonijo ter med latinico in cirilico, se podpisali v cirilici, prisluhnil makedonskim pesmim, locirali obe državi na zemljevidu,

¹³ Z njim sta prišli tudi Dragica Motika z Zavoda za šolstvo RS in Bronka Štraus z MŠŠ RS. Predstavili sta učno gradivo, ki je na voljo za poučevanje slovenščine za slovenske izseljence in poudarili pomen ohranjanja maternega jezika – ob hkratnem učenju slovenščine – če želimo doseči pismenost v več jezikih.

spregovorili o procesih preseljevanja ... Na dvojezične ure so prihajali tudi starši otrok, ki so ponosni prisluhnili prepletu dveh jezikov – iz ust svojih otrok. S pomočjo Veleposlaništva Republike Makedonije smo obogatili šolsko knjižnico s knjigami v makedonščini, na eni od slovensko-makedonskih ur pa je sodeloval predstavnik veleposlaništva. Učitelj Zekirija Šainoski je sodeloval tudi pri makedonskem prevodu trijezičnega vabila, ki je vabil vse starše na medkulturno javno prireditev ob dnevu šole (30. 3. 2009), na zaključno kulturno prireditev celoletnega šolskega projekta Drevo in njegove korenine. Po prepletu slovenskega, makedonskega in albanskega jezika je sledilo še skupno druženje ob slaščicah iz različnih dežel, tudi iz Makedonije. V šolskem letu 2009/10 bomo naše sodelovanje nadgradili vsaj še s strokovnim obiskom delavcev OŠ DBB Hrpelje ene od osnovnih šol v Makedoniji, prepričana pa sem, da bova z učiteljem Zekirijo Šainoskim našla poleg omenjenih še nove poti za nadaljnji razcvet medkulturnega okolja.

Povabilo kulturnega društva ali šole

Učiteljica albanskega jezika in kulture Alma Bejtullahu je prišla v Slovenijo s Kosova kot študentka muzikologije in študij uspešno zaključila tudi na podiplomski stopnji. Poleg svojega poklica je leta 1998/99 v Ljubljani na OŠ Dravlje in v Kranju na OŠ Franceta Prešerna začela poučevati tudi albanščino, ko se je v Slovenijo zaradi političnih razmer (stopnjevano srbsko nasilje nad kosovskimi prebivalci) s Kosova zateklo veliko kosovskih Albancev.¹⁴ V Ljubljani je prišla pobuda s strani Kulturnega društva Albancev Migjeni, v Kranju pa s strani Kulturnega društva Besa. Istočasno so stekle povezave tudi s pristojno službo za mednarodno sodelovanje na MŠŠ RS, kar je bilo pomembno pri zagotavljanju šolskih prostorov na osnovnih šolah. Poleti leta 1999 je Alma Bejtullahu sodelovala v poletni šoli za učence prebežnike, saj je živelo veliko kosovskih Albancev v prehodnih domovih ali v zasebnih bivališčih. Šola je potekala dva tedna, in sicer v prostorih Osnovne šole in Gimnazije Šentvid. V poletni šoli so organizirali kratek tečaj slovenščine (z namenom, da se otroci pripravijo na šolanje v Sloveniji), angleščine (ta jezik naj bi bil nekakšen medij), albanščine (zaradi ohranjanja maternega jezika). »Takrat sem se tudi jaz naučila pomena pouka materinščine,« izpostavlja prelomnico v svojem življenju Alma Bejtullahu (Bejtullahu 2009).¹⁵ Sodelovala je tudi s prebežniki v prehodnem domu za begunce v Postojni, kjer je bila sama priča težkim razmeram in hudi stiski

¹⁴ »1998 – Srbske oblasti zaradi pritiska Zahoda obljubijo prekinitev ognja in delen umik vojske, kar nadzirajo tudi mednarodni opazovalci. Vendar je premirje vedno znova kršeno, tako z albanske kot srbske strani [...] 24. 3. 1999 – Zveza Nato sproži letalske napade na Zvezno Republiko Jugoslavijo. 78-dnevno bombardiranje vključuje vse vrste ciljev – od vojaških objektov do mostov, tovarn, vladnih ustanov in celo stavbo RTV Srbija. S Kosova pobegne ali je pregnanih več kot milijon albanskih beguncev. Po različnih ocenah je ubitih od 10.000 do 12.000 Albancev in okoli 3000 Srbov. Do nekaj najhujših pokolov albanskih civilistov pride prav med bombardiranjem Nata. Srbi uničujejo kulturno dediščino kosovskih Albancev – uničenih ali oskrunjenih je preko 200 džamij. Podobno Albanci uničijo več srbskih pravoslavnih cerkva in samostanov.« (Kosovo 2009)

¹⁵ »Med pobudniki za ohranjanje materinščine na MŠŠ RS je bila ga. Majda (?) Uranek, ki se je ukvarjala sredi devetdesetih let že z otroki prebežniki iz Bosne in Hercegovine; pridobila si je izkušnje, kako

beguncev. Naslednji dve leti (do poletja 2001) je poučevala samo v Ljubljani na OŠ dr. Vita Kraigherja za Bežigradom, ko so prenehali s sodelovanjem zaradi različnih razlogov (med drugim premalo učencev). Ponovni začetek pouka je bil nekaj let pozneje, leta 2005, na OŠ Hinka Smrekarja v Ljubljani, in se še nadaljuje. V tem času se je društvo Migjeni prenovilo in pokazal se je večji interes staršev za sodelovanje. V šolskem letu 2008/09 se je začel pouk tudi na OŠ DBB Hrpelje.

Za razliko od dosedanje prakse je pouk stekel na pobudo šole (oz. učiteljice Marijance Ajše Vižintin), kjer so poskrbeli tudi za zbiranje učencev – to je zelo netipično v primerjavi z drugimi šolami, s katerimi sem do sedaj sodelovala. Šola je osrednji del verige, ki seže od MŠŠ RS do Kulturnega društva Migjeni. Poleg tega si prizadevam prostovoljno (kot fizična oseba in prevajalka) pomagati, kadar se zatika pri komunikaciji starši-otrok-učiteljica-uprava šole. Ta veriga trenutno ni najbolj urejena. (Bejtullahu 2009)

Z učiteljico Almo Bejtullahu sva sodelovali tudi pri slovensko-albanskih urah. Poskrbela je za prevode v albanščino in pravilnost navedenih podatkov glede albanskega jezika, npr. o prvi izdani knjigi v albanščini (1555, Gjona Buzukua). Ta podatek je bil za devetošolce zelo zanimiv, saj so ga lahko primerjali s prvima dvema slovenskima natisnjenima knjigama (1550, Primož Trubar). Na predmetni stopnji sva se osredotočili še na podobnosti in razlike med slovenskimi ter albanskimi črkami, glasovi; na razredni stopnji pa bolj na zven jezika, otroci priseljenci so med drugim pripovedovali vsem znano pravljico (*Muco Copatarico* Ele Peroci, *Zrcalce* Grigorja Viteza) v svojem maternem jeziku. Pri eni od slovensko-albanskih ur, kjer je bila prisotna tudi učiteljica Alma Bejtullahu, je ravno tisti dan slavil rojstni dan eden od otrok, priseljenih s Kosova. »Vse najboljše« smo mu zapeli v slovenščini, z njeno pomočjo in pomočjo otrok s Kosova pa smo slišali to pesem tudi v albanščini. Dvojezične ure so namreč potekale tako, da smo nanje povabili vse otroke priseljence, saj so »zvezdi razreda« pomagali, ko so se razkropili po razredu in vadili predstavitev v albanščini.¹⁶ Slovenski otroci so kmalu ugotovili, da povedati le nekaj osnovnih povedi v drugem jeziku sploh ni tako enostavno. Pri neki drugi uri, na kateri smo poleg učiteljic slovenščine gostili tudi ravnateljico Janjo Babič in Roswitho Stütz s Pedagoške fakultete iz Linza, so otroci lahko slišali še nemščino – obenem pa so izvedeli, da se gostja, ki govori že nemško, francosko, italijansko, špansko in angleško, uči hrvaščino, ker je na severu Avstrije veliko priseljencev s Hrvaške, Bosne in Hercegovine. S prevodi obvestil je Alma Bejtullahu sodelovala tudi na že omenjenem dnevu šole. Vabilu na medkulturno prireditvev in sladkanje so se s sladicami odzvali tako starši kot ona sama. Na prireditvi je vodila albanski otroški pevski zbor, ki so ga sestavljali mlajši otroci s Kosova. Najstarejša otroka priseljenca, sestra in brat, devetošolka in šestošolec,

pomembno je ohranjanje materinščine, zato je temu konec devetdesetih namenila veliko pozornosti in truda.« (Bejtullahu 2009)

¹⁶ Mirëdita. Unë jam _____. Jetoj në _____. Flas slovenisht, shqip, anglisht, gjermanisht ... / Dober dan. Jaz sem _____. Živim v _____. Govorim slovensko, albansko, angleško, nemško ...

sta prebrala dvojezično zgodbo o selitvi s Kosova v Sloveniji. Tej zgodbi smo prisluhnili vsi zaposleni na OŠ DBB Hrpelje, vsi naši učenci in njihovi starši, ki so prišli na prireditev (po moji oceni okrog 500 ljudi). Marsikomu so se orosile oči, morda je kdo je prvič dobil uvid v izkušnjo otroka priseljenca. Osebo zgodbo o selitvi smo potem objavili v šolskem glasilu Brin (Bytyqi 2008/09), tako v slovenščini kot v albanščini.

Če ima učitelj makedonščine za seboj podporo makedonskega Ministrstva za šolstvo in znanost ter Veleposlaništva Republike Makedonije, o podobnih ugodnostih in knjižnih darilih za učence s Kosova ne bi mogli govoriti. Samostojnost Republike Kosovo, ki so jo razglasili 17. 2. 2008, je sicer priznalo že več kot 50 držav, a je politična usoda najmlajše evropske države še vedno negotova. Kdo je dolžan skrbeti za izseljence s Kosova? Mlada Republika Kosovo tega trenutno še ne zmore, v srbskem interesu ohranjanje albanščine najbrž ni, Albanija je druga država ... preostanejo torej posamezniki, bolje rečeno posameznice, ki se zavedajo pomena ohranjanja maternega jezika in ki imajo svoj jezik rade.

Tudi na Kosovu obstaja že vrsto let služba za mednarodno sodelovanje, ki poskuša koordinirati pouk v diaspori, vendar po mojih informacijah njihovo delovanje v tujini ni povsod poenoteno glede pristojnosti. Leta 1995 je naredila kosovska vlada učni načrt za dodatni pouk v albanski šoli (torej za zdomce) za devetletno šolo in skladno s tem izdala tudi učbenike oz. delovne zvezke. Vendar je danes potrebno učni načrt prenoviti, učnega gradiva pa ni več mogoče dobiti. Prav zaradi manjkajočih delovnih zvezkov in učbenikov za zdomce moram improvizirati in delati glede na literaturo, ki jo danes lahko dobim za otroke. Delovne zvezke in knjige kupim na Kosovu in po njih poučujem. V prvih letih se osredotočam zgolj na to, da se učenci navadijo pisati in brati v knjižni albanščini, kasneje pa se posvečam tudi albanskim kulturnim vsebinam. (Bejtullahu 2009)

Zaradi denarja učitelji maternih jezikov in kultur vsekakor ne poučujejo, šolska ura na MŠŠ RS je plačana 13,26 €/uro bruto (šolsko leto 2008/09), pokriti pa so še potni stroški z javnimi prevoznimi sredstvi. V novem šolskem letu bomo z učiteljico Almo Bejtullahu nadaljevali s sodelovanjem. Predvsem si želim, da bova organizirali v šolski knjižnici polico s knjigami v albanščini.

Televizijska oddaja – in spet šola

Univerzitetna profesorica albanskega jezika in književnosti Anila Zaimi je diplomirala na Filozofski fakulteti Univerze v Tirani v Albaniji, nakar je bila nekaj mesecev zaposlena na RTV-Albanija kot televizijska voditeljica v informativnem jutranjem programu. V Slovenijo je prišla leta 1993 – z možem, kosovskim Albancem, ki ga je spoznala dve leti pred tem. Njen mož je delal v Italiji in živel v Sloveniji že nekaj let. Slovenija je bila zanj na začetku le prehodna dežela, želela sta oditi v Švico, a so okoliščine nanesele tako, da sta ostala tukaj in si ustvarila družino. Njuna devetletna hči obiskuje tretji razred italijanske

šole v Kopru – in je trijezična, govori slovensko, albansko in italijansko, kar jasno priča o odnosu Anile Zaimi do maternega jezika in večjezičnosti.

Tako kot je zaznamovala televizija prvo in edino stalno zaposlitev Anile Zaimi do zdaj, je televizija odločilno vplivala tudi na najino srečanje. Anila Zaimi si je namreč ogledala oddajo *Pomagajmo si* (Horvat 2008), v kateri so bile prikazane različne oblike dela z otroki priseljenci na nekaterih primorskih šolah (med drugim OŠ Koper, OŠ Cirila Kosmača Piran, OŠ DBB Hrpelje). Po televizijski oddaji, v kateri sem jaz zagovarjala pravico do učenja maternega jezika, je pristopila k meni (v glasbeni šoli, ki jo obiskujejo najini otroci) in me nagovorila. Bila je začudena in navdušena nad tem, da nekdo javno zagovarja učenje maternega jezika v tujini (in da pri tem ne misli le na pravico do učenja slovenščine pri slovenskih izseljencih in zamejcih, ampak tudi na materne jezike priseljencev v Sloveniji). Začelo se je še eno plodno sodelovanje. Ko so me poklicali z OŠ Cirila Kosmača Piran z željo, da bi tudi pri njih organizirali pouk albanščine, sem jim svetovala Anilo Zaimi (ker živi v Kopru, Alma Bejtullahu pa v Ljubljani). Poučevanje albanščine so uresničili še v istem šolskem letu – in upam, da se bo poučevanje materinščine uspešno širilo še naprej po Sloveniji.

UČITELJI MATERNIH JEZIKOV IN STARŠI OTROK PRISELJENCEV

Delovanje Zekirije Šainoskega, Alme Bejtullahu in Anile Zaimi se ne zaključi samo pri delu z otroki priseljenci, saj se na različne načine aktivno vključujejo tudi v sodelovanje s starši, učitelji, društvi, skupnostjo, v kateri prebivajo sami in otroci priseljenci, ki jih poučujejo materni jezik. Zekirija Šainoski se veliko in rad druži z makedonskimi priseljenci ter jim pomaga po svojih najboljših močeh. Redno sodeluje z vsemi makedonskimi društvi in podpira njihove kulturne projekte. Z otroki iz Slovenije se uspešno udeležuje tekmovanj za izseljence iz poznavanja makedonskega jezika in kulture, ki potekajo enkrat letno v Makedoniji. Alma Bejtullahu sodeluje s Centrom za slovenščino kot drugi/tuji jezik (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani), in sicer na izobraževanjih za poučevanje slovenščine kot drugega/tujega jezika izvaja mini tečaj albanščine.¹⁷ Prav tako sodeluje s Centrom za slovenščino kot drugi/tuji jezik Anila Zaimi. V letu 2009 ali 2010 bo predvidoma zagledala luč sveta priloga – z navodili v albanščini, ki jih je prevedla Anila Zaimi – k enemu izmed najbolj znanih učbenikov za začetno učenje slovenščine kot drugega/tujega jezika za odrasle *A, B, C ... 1, 2, 3, gremo* (Pirih Svetina, več izdaj).

Tujina kot priložnost in iskanje službe, primerne izobrazbi

Od leta 1993 pa do leta 2007 je bila Anila Zaimi zaposlena v moževem podjetju, kjer

¹⁷ Tečaje za poučevanje slovenščine kot drugega/tujega jezika izvajajo zaradi povpraševanja in potreb učiteljev in učiteljic od septembra 2006 naprej (več o tem: Knez 2008).

je sestavljala besedila v albanskem, italijanskem in angleškem jeziku. Veliko svojega časa je namenila učenju slovenščine, pri čemer ne gre prezreti dejstva, da je jezikoslovka in da ji je razumevanje slovenskih slovničnih pravil do podrobnosti velik izziv, da ne rečem užitek – v nasprotju z večino drugih ljudi.

Prva tri leta sem se sporazumevala samo v italijanščini. Slovenščino sem se trudila učiti doma sama, s pomočjo italijansko-slovenskega slovarja, slovnice in drugih jezikoslovnih priročnikov, od koder sem črpala pomene prvih slovenskih besed. Leta 1998 sem obiskovala 80-urni tečaj iz slovenščine na osnovni ravni, dve leti kasneje sem opravila izpit na osnovni ravni za pridobitev slovenskega državljanstva. V primerjavi z drugimi težavami, kot je npr. urejanje statusa tujca, je bilo učenje slovenščine najlažji del moje socialne integracije v novo okolje. Skozi učenje jezika sem utrdila tudi jezikovno znanje, pridobljeno v matični državi, in ugotovila, da le nekaj znam in da imam dovolj močno podlago za samoučenje novega jezika. (Zaimi 2009)

Leta 2007 se je Anila Zaimi odločila, da se bo preživljala samo s svojim jezikoslovnim znanjem. Dela kot prevajalka in lektorica za albanski jezik. Je članica Društva znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije in sodna tolmačka. Svojo ponudbo, v kateri je predstavila program uspešnega vključevanja (albansko) govorečih priseljencev, je poslala na Zavod RS za zaposlovanje.

Prepričana sem, da lahko prispevam k dobremu razvoju družbe tudi v Sloveniji. Tisti, ki samo »hrepentijo« po matični državi in se ozirajo na šikaniranje drugih narodnih skupnosti, postanejo z lahkoto plen svoje pogojenosti in okoliščin, ki jim niso naklonjene iz različnih razlogov (izobrazba, naravnost, vzgoja v izvorni družini itd.). Mislim, da je vsak priseljenec zgodba posebej: nekateri težko pretrgajo vezi z matično državo in se znajdejo ujeti v svoji pogojenosti, drugi cenijo vsako priložnost, ki jo dobijo oz. ustvarijo v državi sprejemnici ter doživljajo selitev kot novo priložnost. Svoje delovno mesto kot kulturna mediatorica sem si ustvarila sama. Ko pogledam nazaj na najine začetke, ugotavljam, da sva se z možem znašla na trgu dela kar sama. Ničesar nama ni bilo ponujeno. Kar sva delala ali dosegla, vsak na svojem področju, se je začelo na najino pobudo. (Zaimi 2009)

Njena ponudba na Zavod RS za zaposlovanje je odločilno vplivala na sodelovanje z Ljudsko univerzo (LU) Koper, kjer dela od leta 2008 kot zunanja sodelavka. V šolskem letu 2007/08 je na LU Koper pomagala pri soustvarjanju neformalnega programa usposabljanja za albansko govoreče priseljenke, začela pa je tudi poučevati otroke na OŠ Cirila Kosmača Piran – a vse to so občasne, nekajurne, neredne zaposlitve.¹⁸ Zelo aktivna profesorica

¹⁸ Ker se zaveda težav albansko govorečih priseljencev pri učenju slovenščine (albansščina ni južnoslovenski jezik), je eni od slovenskih založb poslala ponudbo, v kateri ji ponuja prevod že obstoječega didaktičnega gradiva za otroke, ki bi bil primeren za začetno učenje slovenščine, s sobesedilom in navodili v albanščini (tu ni mišljeno že omenjeno gradivo *A, B, C ... 1, 2, 3, gremo*, ampak neko drugo). Na številne šole na Obali je leta 2008 samoiniciativno poslala svojo ponudbo o sodelovanju

albanščina si želi, da bi imela katera od slovenskih univerz oddelek za albanologijo, kot jo imajo npr. v Zagrebu in Beogradu, kar bi omogočilo tudi šolanje ustreznega kadra za poučevanje albanščine na slovenskih tleh.

Program usposabljanja za albanske priseljenke na Ljudski univerzi Koper

Izkušnje človeka z migrantskim ozadjem lahko odločilno pripomorejo k bolj uspešnemu vključevanju novih priseljencev in priporočljivo je, da organizacija, ki dela s priseljenci, zaposli človeka, ki ima sam podobne izkušnje (Heckemann 2009). Anila Zaimi je pomagala pri soustvarjanju in izvajanju programa neformalnega usposabljanja za albansko govoreče brezposelne priseljenke na LU Koper.

Sodelovala sem v vseh fazah priprave programa: vsebinske in didaktične priprave programa, njegove izvedbe ter priprave dvojezičnih gradiv v slovenskem in albanškem jeziku. Program pomeni novost v slovenskem prostoru v smislu konkretnega dela oz. konkretnih ukrepov za jezikovno integracijo (inkluzijo) priseljencev v slovensko družbo. Cilji tega programa so: omogočiti udeleženkam, da si za dejavnejše vključevanje v novo okolje in na trg dela pridobijo temeljna znanja in spretnosti pri uporabi slovenščine v osebnih, poluradnih in uradnih okoliščinah in za razumevanje ter uveljavljanje formalnih pravic in dolžnosti državljana. Novost tega tečaja je povezanost učnih vsebin z življenjem udeležencev tako, da izhajajo iz vlog in življenjskih položajev, ki jih imajo priseljenci kot družinski člani, delavci in državljani. (Zaimi 2009)

Koordinatorica programa *Ko tujina postane dom* na LU Koper Kristina Udovič je uspešno združila moči potrebnih institucij, ki so bile pripravljene sodelovati in prispevati finančni delež (Zavod RS za zaposlovanje, Center za socialno delo, Ministrstvo za delo, Centri vseživljenjskega učenja, LU Koper, Evropski socialni sklad) ter znanje izobraženk: albansko in slovensko govoreči Anila Zaimi ter Hajrije Ajazaj, slednja je učiteljica razrednega pouka s Kosova; vključno z univerzitetno diplomirano slovenistko, pri drugi izvedbi tečaja je bila to Vladka Tucovič (Penjak 2009). Ravno kombinacija albansko in slovensko govorečih učiteljic ter nadgradnja poučevanja slovenščine s konkretnimi življenjskimi situacijami, v katerih se znajdejo priseljenci, izpolnjevanje (pre)mnogih obrazcev in obisk zavodov (npr. Centra za socialno delo Koper, Upravne enota Koper) daje tej obliki stournega programa po mojem mnenju poseben pečat odličnosti – in je lahko zgled delovanja tudi drugim organizacijam, ki se ukvarjajo z uspešnim vključevanjem priseljencev.¹⁹

s šolo, z namenom pomagati otrokom priseljencem pri vključevanju v slovenski šolski sistem, a ni bilo odziva. (Zaimi 2009)

¹⁹ Program *Ko tujina postane dom* je predstavila na Strokovnem posvetu regionalnega svetovalnega središča Koper (9. 6. 2009) Kristina Udovič. Posvet, ki so ga izvedli na Ljudski univerzi Koper, so poimenovali Povežimo svetove: pomen vseživljenjskega učenja in svetovanja v procesu integracije migrantov in drugih ranljivih skupin.

Če je Kristina Udovič menila, da bodo možje ovirali njihovo izobraževanje, se je krepko zmotila, kot zadovoljno priznava. »Možje so jih vozili sami na tečaj in bili njihova največja spodbuda. Žene in hčere so jim namreč s svojim osamosvajanjem odvzele velik del bremena. Z začele so hoditi v trgovino, na govorilne ure. Znajo podaljšati vizume, vložiti prošnje za otroške dodatke in socialno pomoč. Odprle so tekoče račune, obiskujejo upravno enoto, knjižnico. Mladostnice načrtujejo študij. Ničesar več jih ni strah. Stopile so iz sence.« (Penjak 2009: 2)

Omeniti želim še dvojezično zloženko, namenjeno albanskim priseljenkam, s katero LU Koper vabi albanske priseljenke k učenju slovenščine. Z dvojezičnostjo prestopijo mejo nerazumevanja, kajti pogosto se zgodi, da priseljenci ne razumejo vabil, obvestil in drugih uradnih pisem, ki jih dobivajo. Zloženke, ki so vabile k drugi izvedbi programa, smo razdelili tudi otrokom z albanskim maternim jezikom na OŠ DBB Hrpelje. Ker smo takrat izvajali slovensko-albanske ure po posameznih razredih, na katere so prišle v šolo tudi matere, sem s pomočjo otrok (prevajalcev) spregovorila z njimi osebno in jih povabila k brezplačnemu učenju slovenščine. Ponosna sem, da sta se za tečaj odločili kar dve mami od šestih (upoštevajoč dejstvo, da nekatere skrbijo doma za predšolske otroke, da same ne vozijo avta in da se je potrebno v Koper pripeljati iz Brkinov). Do sedaj so na LU Koper izvedli program dvakrat, jeseni 2009 načrtujejo tretjo izvedbo.

ZAKLJUČEK

Pričujoči prispevek prinaša podobo treh učiteljev in učiteljic materinščine (albanščine in makedonščine) v Sloveniji, vsekakor pa bi bilo v še enem prispevku zanimivo vključiti učitelje in učiteljice, ki poučujejo druge materne jezike otrok priseljencev (hrvaščina, nemščina, ruščina, finščina). Ne vem, če imamo v Sloveniji dovolj strokovnega kadra za poučevanje maternih jezikov vseh 732 otrok priseljencev, kolikor jih je bilo vpisanih v slovenske osnovne šole samo v prvih treh mesecih šolskega leta 2008/09 (med letom je število zagotovo naraslo), vsekakor pa bi morale biti število šol, ki omogočajo materni jezik, večje od osem. Postavlja se vprašanje, kdo je pravzaprav poklican za organizacijo poučevanja materinščine. So to otroci in starši priseljenci, ki naj bi iz slovenske zakonodaje sami izluščili svoje pravice? Ali je to dolžnost šole, katere cilj naj bi bil čim boljša integracija otrok priseljencev? Naj bi bili pobudniki društva, Ministrstvo za šolstvo in šport, že integrirani priseljenci? Sobivanje ljudi z različnimi kulturami, veroizpovedmi, jeziki ali svetovnimi nazori je lahko zapleteno – ali pa ne, odvisno od naše perspektive: si želimo družbo ljudi, v katero vsak prispeva svoje najboljše, ali si želimo družbo, ki se deli na mi in vi? Delo z otroki priseljenci je, po izkušnjah sodeč, odvisno predvsem od osebne ozaveščenosti in prepričanja posameznikov, ki verjamejo, da je večjezičnost prednost, medkulturnost bogastvo, identiteta posameznikov pa skupek različnih identitet, ki daleč preseže seštevek ena.

LITERATURA IN VIRI

- Bytyqi, Bedrije (2008/09). Largimi nga vendlindja ime – Preselitev iz moje domovine. *Brin*. Hrpelje: Osnovna šola Dragomirja Benčiča Brkina Hrpelje, 35–36.
- Horvat, Simona (2008). *Pomagajmo si (televizijska oddaja)*. TV Koper in TV SLO 2, 27. 11. 2008, <http://www.rtv slo.si/play/posnetek-brez-naslova/ava2.23626251/> (14. 1. 2009).
- Heckmann, Friedrich (2008). *Strategies for integrating migrant children in European schools and societies: a synthesis of research findings for policy-makers: report submitted to the European Commission by the NESSE network experts*. European Commission's Directorate-General for Education and Culture, <http://www.nesse.fr/nesse/social-aspects-of-education-and-training/insights-from-european-research> (10. 6. 2009).
- Integrating Immigrant Children into Schools in Europe: Measures to foster communication with immigrant families and heriateg language teaching for immigrant children* (2009). Brussels: Eurydice, http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/pdf/0_integral/101EN.pdf (20. 8. 2009).
- Javni razpis za sofinanciranje projektov za uspešno vključevanje otrok, učencev in dijakov migrantov v vzgojo in izobraževanje za obdobje 2008–2011* (2008), http://www.mss.gov.si/si/okroznice_razpisi_in_javna_narocila/javni_razpisi/?tx_t3javnirazpispil%5Bshow_single%5D=881 (23. 7. 2008).
- Knez, Mihaela (2008). Jezikovna integracija otrok priseljencev v slovenski osnovni šoli. *Jeziki v izobraževanju: zbornik prispevkov konference* (ur. Milena Ivšek). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 155–163.
- Kosovo v skoraj sto letih izpod Turkov do neodvisnosti*, http://www.siol.net/svet/aktualno/2008/02/kosovo_v_skoraj_sto_letih_izpod_turkov_do_neodvisnosti.aspx (2. 6. 2009).
- Lukšič Hacin, Marina (1995). *Ko tujina postane dom: resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2007a). Migracije in medkulturni odnosi. *Organizacija znanja*, 12 (4), http://splet02.izum.si/cobiss-oz/news.jsp?init=t&apl=Volumes.jsp&par=2007_4 (25. 8. 2009).
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2007b). Avtobiografičnost narativnosti: metodološko teoretični pristopi v raziskovanju migracijskih izkušenj, *Dve domovini/Two Homelands* 26, 31–46.
- Motik, Dragica (2007). *Spoznavam sebe, tebe, nas: priročnik za učitelje za delo z učenci in starši*. Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Penjak, Alenka (2009). Zadrega se topi tudi s Trnuljčico: na Ljudski univerzi Koper so se Albanke s Kosova naučile slovenščine in se osamosvojile. *Primorske novice*, 19. 6. 2009, 140: 2.
- Pirih Svetina, Nataša (2003 in druge izdaje). *A, B, C ... 1, 2, 3 gremo: učbenik za začetnike na kratkih tečajih slovenščine kot drugega ali tujega jezika*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuj jezik pri oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.

- Pirih Svetina, Nataša (2005). *Slovenščina kot tuji jezik*. Domžale: Izolit.
- Požgaj Hadži, Vesna, Balažič Bulc, Tatjana (2005). Kam je izginila srbohrvaščina? Status jezika nekoč in danes. *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 41. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Zbornik predavanj (ur. Marko Stabej). Ljubljana: Filozofska fakulteta. 30–39.
- Roter, Petra (2007). Pomen in vloga jezika v integracijskem procesu. *Priseljenci: študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo* (ur. Miran Komac). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 301–331.
- Slovenščina za Slovence po svetu* (ur. Dragica Motik). Zavod Republike Slovenije za šolstvo, <http://www.zrss.si/slovenscina/> (20. 8. 2009).
- Strategija za uspešnejše vključevanje učencev migrantov na področju vzgoje in izobraževanja v RS* (2007). Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije, http://www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/razvoj_solstva/projekti/enake_moznosti/?type=98 (23. 7. 2008).
- Vrečer, Natalija (2007). *Integracija kot človekova pravica: prisilni priseljenci iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Andragoški center Republike Slovenije.
- Vrtec in šola – stičišče kultur: zbirnik gradiv za spodbujanje medkulturnega dialoga* (ur. Dragica Motik, Irma Veljić) (2008). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Zakon o osnovni šoli (ZOsn)* (1996). Uradni list Republike Slovenije, 12/1996, http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r08/predpis_ZAKO448.html (20. 8. 2009).
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o osnovni šoli (ZOsn-F)* (2007). Uradni list Republike Slovenije, 102/2007, http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r05/predpis_ZAKO3125.html (20. 8. 2009).

INTERVJUJI, DRUGI VIRI

- (shranjeni pri Marijanci Ajši Vižintin, objavljeni v soglasju z dotičnimi osebami)
- Bejtullahu, Alma (2009). *Šola je osrednji del verige* (intervju Marijanca Ajša Vižintin).
- Šainoski, Zekirija (2009). *Makedonščina kot materni jezik otrok priseljencev v Sloveniji že trinajst let* (intervju Marijanca Ajša Vižintin).
- Štraus, Bronka (10. 6. 2009). *Šole z organiziranim poukom maternih jezikov v Sloveniji: po podatkih Ministrstva za šolstvo in šport Republike Slovenije* (e-pismo Marijanci Ajši Vižintin).
- Zaimi, Anila (2009). *Kulturna mediatorka za albanske priseljence* (intervju Marijanca Ajša Vižintin).

SUMMARY

COOPERATION OF SLOVENE PRIMARY SCHOOLS WITH TEACHERS OF MOTHER TONGUES OF IMMIGRANT CHILDREN

Marijanca Ajša Vižintin

Immigrant children that are included in the Slovene education programme participate in various types of integration, mainly in teaching Slovene as a second/foreign language. There is a presentation of the Slovene laws, (un)settled conditions, different examples of practice in Europe and an example of different form of work on Dragomirja Benčiča Brkina primary school in Hrpelje (OŠ DBB Hrpelje). Besides teaching Slovene as a second/foreign language, the school organized teaching mother tongue and culture and various forms of intercultural dialogue with the intention to overcome prejudice and establish contact between immigrant children and majority population. In cooperation with the Ministry of Education and Sports of the Republic of Slovenia and Ministry of Education and Science of the Republic of Macedonia, two teachers came to Hrpelje from Ljubljana: a teacher of Albanian language, Alma Bejtullahu, and a teacher of Macedonian language and culture, Zekirija Šainoski: subsequently, both cooperated with the teacher of Albanian language and literature, Anila Zaimi. Based on a successful, one-year-long cooperation and interviews from August 2009, there are three different beginnings of teaching mother tongue to immigrant children in Slovenia. Teacher Zekirija Šainoski is employed at the Ministry of Education and Science of the Republic of Macedonia and teaches in accordance with the syllabus. He has been teaching Macedonian expatriates and Macedonian children born in Slovenia and is extremely proud of that. In the school year 2008/09 he was active in four Slovene schools. He brought many books in Macedonian language to the school library, he actively participated at Slovene-Macedonian lessons and other forms of intercultural dialogue at Dragomirja Benčiča Brkina primary school in Hrpelje. Teacher Alma Bejtullahu, a musicologist by profession, started teaching Albanian to Kosovan Albanians in the years 1998/99 when they sought refuge in Slovenia to escape from the violence in Kosovo. She was supported by Albanian associations Migjeni and Besa. With short intervals, she has continued to teach up to the present day. In the school years 2008/09 she taught Albanian in two Slovene schools. She emphasizes that school is the central part of the chain between The Ministry of Education and Sports and associations helping in the parents-child-teacher-school management communication and participates in the establishment of the intercultural dialogue. Teacher of Albanian language Anila Zaimi came to Slovenia with her husband. Before she began working with children, she decided on her own initiative to join a special training programme for adult Albanian women immigrants at Ljudska univerza (University for Adult Education) Koper. Being an immigrant woman herself, she offered them her own experience as well as an outline scheme for a successful integration of new immigrants that includes, besides teaching Slovene, also the necessary experience in a new environment (filling in forms, visits to

official institutions necessary to settle various types of documentation). With the help of a bilingual (Slovene-Albanian) leaflet, Albanian speaking mothers of the children from the Dragomirja Benčiča Brkina primary school Hrpelje were invited to a one-hundred-hour-programme worthy of praise at Ljudska univerza (University for Adult Education) Koper. Two mothers actually participated in the programme. The work of mother tongue teachers goes beyond school walls as they cooperate with immigrant parents, associations, ministries, universities for adult education and other organizations as well. Working with immigrant children, the activity of single individuals is decisive, whether employed at the individual school or guest teachers of mother tongue that are aware of the meaning of the preservation of mother tongue and despite the disorder in terms of law and lack of appropriate material contribute to a successful integration of immigrant children.

POROČILA IN RAZMIŠLJANJA

REPORTS AND REFLECTIONS

**»ODPLAVLJANJE NA CELINE«, NADIŠKE DOLINE IN DESTINACIJE
IZSELJEVANJA V DRUŽINSKIH FOTOGRAFSKIH ARHIVIH, RAZSTAVA,
ŠPETER SLOVENOV, 23.1.–1.3.2009**

Miha Zobec

Zveza slovenskih izseljencev Furlanije Julijske krajine je ob praznovanju štiridesete obletnice svoje ustanovitve pripravila razstavo o pomembni dimenziji zgodovinskega dogajanja, ki je močno zaznamovalo podobo tega najbolj zahodnega dela slovenskega etničnega ozemlja. Dovolj pomenljiv naslov »Odplavljanje na celine« nam jasno pove, da gre za prikaz izseljenske stvarnosti, ki je zapečatila življenje mnogih prebivalcev tega območja. Razstava, ki je bila od konca januarja do začetka marca na ogled v Špetru, temelji na doslej še neobjavljeni raziskavi Alekseja Kalca, docenta na Primorski univerzi v Kopru in raziskovalca pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, o izkrcanjih na otoku Ellis Island v prvih letih 20. stoletja. Otok solza, kot so ga tudi imenovali, je pri mnogih izseljencih vzbujal podobne občutke, kot jih marsikdo zazna, ko pomisli na boleč odhod od doma. Ločitev od družine, domačega kraja, prijateljev, znancev, sorodnikov ter hladen tuš, ki migrante redno spremlja ob prihodu v novo okolje, so prav gotovo komponente, ki predstavljajo travmo, na katero pomislimo, brž ko slišimo za izraz izseljevanje. Prilagajanje neusmiljenim zahtevam dela, neizprosnost delodajalcev in klavrne bivanjske razmere so bile del trpke izkušnje, s katero se je moral spopasti domala vsak, ki je želel nekoč urediti ameriške sanje. Snovalci razstave pa so pri pripravi zbirke imeli v mislih tudi drugi vidik življenja izseljencev. Čas, ki ga niso prebili v tovarnah, rudnikih ali na gradbiščih, so preživeli v krogu družine ali v družbi z drugimi rojaki ter ob tem obujali spomine na domače vasi, sorodnike in prijatelje, ki so jih morali zapustiti.

Avtorji razstave so poudarili prav osebne stike med izseljenci in onimi, ki so ostali doma ter poskušali ves čas ostati v stiku s svojimi sorodniki v tujini. Tehnološki razvoj je poskrbel tudi za spremembe v oblikah dopisovanja in tako smo namesto pisem in občasnih fotografij kasneje dobili posnetke na traku super8 in elektronsko pošto, magnetofonske posnetke in nazadnje še pogovore v spletnih klepetalnicah. Grenki občutki, ki nas prevzamejo ob misli na izseljevanje, kar nekako zbledijo, ko si ogledujemo fotografije razposajenih in vedrih ljudi. Prvič so spoznali blaginjo, ki jim je ob napornem delu nudila tudi nekaj prostega časa in zabavo; skratka življenje, ki je bilo precej drugačno od domače kmečke stvarnosti, vezane na neposredno življenjsko nujo. Velika količina korespondence, ki je ostala živa skozi vsa ta leta, priča tudi o tem, da so se vezi med sorodniki ohranile kljub tako veliki oddaljenosti. Pri pregledovanju fotografij, ki jih ponuja razstava, lahko ugotovimo, da so praktično vse pomembne življenjske prelomnice, ki so zaznamovale življenja

izseljenih sorodnikov, ovekovečene in posredovane domačim – poroke, rojstva otrok, slavja ob univerzitetni diplomi in drugi pomembni dogodki so torej predstavljali točko srečanja celotne družinske skupnosti. Dobršen del razstave je namenjen originalnim fotografijam, prek katerih lahko spoznamo tako vsakdanje življenje emigrantov kot njihovo vživljanje v tuje okolje. Občutek uživanja in sprostitve najbolj nazorno prikazujejo fotografije iz Združenih držav med 50. in 70. leti prejšnjega stoletja, ko je bilo gospodarsko razhajanje med izvornim svetom in deželami, ki so migrante sprejele, največje. Želja po uresničitvi ameriškega sna, samorastniškem doseganju bogastva iz sicer ubožnih začetnih razmer, je še posebej razvidna na fotografijah, ki prikazujejo velike kromirane avtomobile, otroke pod božičnim drevescem ali družinske člane pred tipično ameriško vilo.

Ameriške sanje so gnale mnoge, nekateri so jih uspeli tudi uresničiti, kljub vsemu pa predstavljajo le eno plat življenja Beneških Slovencev na oni strani oceana. Avtorji razstave osrednje pozornosti niso posvetili ljudem, ki so v inozemstvu obogateli, temveč so hoteli prikazati vsakdan posameznikov in družin, ki so si ustvarili življenje v novi deželi. Pri izboru se torej niso želeli ustaviti pri fotografijah, ki bi prikazovale izjemne plati življenja, ampak so skušali predstaviti predvsem tiste najbolj pomenljive podobe, ki jasno pričajo o izseljeniškem življenju. Oblikovali so posamezne tematske sklope, tako da so združili fotografije, ki prikazujejo določene značilne priložnosti, ob katerih je bilo najbolj običajno, da so se v tujini slikali in o dogodku obvestili sorodnike. Rojstvo otrok, poroke, diplome in drugi dogodki so bili torej tisti, ki so jih izseljenci najbolj skrbno dokumentirali – tudi tako, da so na hrbtno stran fotografij zapisali kakšno misel ali voščilo za domače.

Med deželo, ki so jo migranti zapustili, in novim svetom je zijala globoka vrzel. Na fotografijah, ki so jih pošiljali z evropskih držav, razlika sicer ni tako očitna, saj te prikazujejo utrinke iz delovnega okolja in druge podobe, ki so bližje domačemu očesu. Vseeno pa so posnetki, ki za razliko od ameriških kažejo tudi rutino delavskega življenja, pričali o nekem drugem življenju – sprehajanje po vele mestnem okolju je bilo namreč precej tuje stvarnosti beneškoslovenskega vsakdana. Spomin na domače ognjišče je bil pri izseljencih vseeno močan, zato so ob obiskih pri sorodnikih s seboj jemali slike krajev, na katere so bili še vedno navezani.

Oblike stikov so se skozi čas spreminjale in to so želeli poudariti tudi avtorji razstave. Telefon je bil na začetku praktično neuporaben, saj je bil predrag in preveč kompliciran za rezervacijo klicev, ga pa zato sedaj s pridom uporabljajo za navezavo stikov v realnem času. Digitalne tehnologije in internet so v zadnjem času v veliki meri izpodrinile prejšnje oblike komuniciranja in vzpostavile možnosti, ki so se zdele še nedavno nemogoče. Elektronska pošta, izmenjava fotografij in filmskih posnetkov na spletu, klepetalnice in pogovori s pomočjo spletnih kamer so sedaj najbolj uporabljena sredstva za dopisovanje. Uporaba novih načinov za vzdrževanje vezi se je najhitreje razširila med otroci in vnuki izseljencev, ki so najbolj spretni pri rokovanju z računalnikom.

Nove oblike sporazumevanja so bile prav tako vključene v razstavo, ki po besedah avtorjev ni bila mišljena kot izložba, v kateri bi si le pasivno ogledovali prikazane zbirke, ampak kot krpanka, ki jo bodo lahko dopolnjevali s posnetki, pripovedmi in spomini na izseljeništvu. Pojav izseljevanja iz Beneške Slovenije bi bilo nemogoče celostno prikazati,

trdijo avtorji, zato so se odločili za omejitve zgodbe, ki pa naj bi postala kolektivna pripoved čim večjega števila ljudi. V prihodnosti bo v ta namen postavljena spletna stran, na kateri bodo lahko tudi izseljenci in njihovi svojci dodali svoj delček zgodbe, ki bo zapolnila okvir kolektivnega doživljanja. Na ta način bomo lahko bolje spoznali tako izseljevanje s tega območja kot tudi komunikacijske in družbene navade ljudi ter opredeljevanje pripadnosti – še posebej pomemben vidik v globaliziranem svetu, ki v ospredje postavlja vprašanje orientacije. Problemi, povezani z identiteto in posameznikovim opredeljevanjem, nikakor ne zamirajo, ampak postajajo vedno bolj aktualni, zato nas ne sme čuditi, da se generacije brez selitvene izkušnje vse bolj zanimajo za svoje korenine. Interaktivno spletno mesto jim bo tako nudilo možnost, da predstavijo svoje doživljanje in se povežejo z vsemi, ki delijo podobno usodo. Mladenci, ki so v otroštvu zvedavo poslušali pripovedovanja starih staršev o nekdanji domovini, so zaradi identitetnih dilem začeli raziskovati korenine. Prek sodobnih komunikacijskih kanalov bodo lahko upodobili svojo zgodbo in se umestili v skupnost beneških izseljencev in njihovih svojcev. S povezovanjem posameznikov in skupin, ki so že dolgo odtrgane od beneškega vsakdana, bo Benečija lahko zopet navezala stik s svetom in izrazila svojo regionalno posebnost.

Ob razstavi so avtorji pripravili tudi knjigo z enakim naslovom, ki prinaša dve razpravi s področja izseljevanja iz Beneške Slovenije. Na dobrih sto straneh imamo poleg dveh obširnejših člankov še izsek z razstave s približno sedemdesetimi fotografijami. Prva razprava nam ponuja prerez izseljevanja iz Beneške Slovenije skozi daljše časovno obdobje, druga pa obravnava beneško izseljevanje v Severno Ameriko na začetku 20. stoletja. Benečija je območje, kjer izseljevanje predstavlja kontinuiran fenomen, ki se ni pojavil hipoma, ampak je navzoč že skoraj pol tisočletja. Geografska umeščenost pokrajine in z njo povezana negostoljubnost celotnega področja, je prispevala svoje k oblikovanju tradicije izseljevanja, tako značilnega pojava za to območje. Zapuščeni zaselki, opustele hiše in dvorišča pričajo o dolgi preteklosti odhajanja na tuje. Že v 16. stoletju naj bi se pojavili prvi dokumenti, ki dovolj zgovorno opisujejo ta pojav. Od tedaj pa vse do sredine 20. stoletja je šlo zlasti za sezonske oblike izseljevanja, s pomočjo katerih so prebivalci hribovitih predelov dopolnjevali nezadostne domače gospodarske vire.

V 19. stoletju je nastopila nova faza izseljevanja iz hribovitih predelov Furlanije in celotnega vzhodnega alpskega loka. Za razliko od prejšnjega obdobja je pojav tedaj postal množičen, tradicionalnim popotnim poklicem pa so se začeli pridruževati novi, povezani zlasti z rastjo mest in industrije. Rastoča urbana središča so potrebovala predvsem gradbenike, sprejela pa so tudi druge preproste poklice (strežaje, kopače, druge težake). Sezonsvo se je premaknilo na pomladanske in poznojesenske mesece, ko so bile razmere za gradnjo tudi najugodnejše.

Prva svetovna vojna je pomenila prekinitev do tedaj ustaljenih selitvenih tokov. Zaradi spremenjenih gospodarskih in političnih razmer v širšem evropskem prostoru so srednjeevropska delovna tržišča postala manj dostopna, zato so se delavski tokovi preusmerili proti zahodni Evropi, zlasti pa v Belgijo, Francijo, Luksemburg, delno tudi proti Južni Ameriki. Z nastopom fašistične politike in omejevanjem izseljevanja so se

pričeli preusmerjati v notranjost Apeninskega polotoka, po sklenitvi nemško-italijanskega prijateljstva pa tudi v Nemčijo.

Dramatične spremembe, ki so zajele svet po koncu druge svetovne vojne, niso ostale brez odmeva niti v beneških dolinah. Odmaknjeni predeli, za katere je veljalo, da so v geografskem oziru zapostavljeni, so ob pospešeni industrializaciji in rasti urbanih središč odnesli slabši kos pogače. Gotova zaposlitev in užitek, ki ga je nudila »iznajdba« prostega časa, sta bila preprosto preveč vabljiva, da bi ljudje ostajali ujetniki kmečkega življenja, podvrženega kapricam narave.

Razprava omenja posebne politične dogovore, ki so bili sicer v skladu z gospodarsko politiko namenjeni reševanju kriznih razmer, dejansko pa naj bi poskrbeli za »izvoz« delovne sile, ki so jo v zahodni Evropi nujno potrebovali.

Še v 70. in 80. letih 20. stoletja je bilo izseljevanje v beneškoslovenskem prostoru močno navzoče. Gradnja velikih infrastrukturnih objektov v Afriki, Arabskih emiratih in na Bližnjem vzhodu je privabila tako specializirane delavce kot zidarje in navadne težake, da so se napotili na začasno delo v oddaljene kraje. Mik selitve je prisoten še danes, ko prihaja do tako imenovanega bega možganov, odhajanja mladih in izobraženih v kraje, ki nudijo večjo perspektivo. Razprava na koncu ugotavlja, da so politični načrti sicer precej pripomogli k praznjenju Benečije, vendar je levji delež še vedno prispeval obrobni položaj območja, ki je ob hitrem gospodarskem razvoju sveta ostal zapostavljen.

Nekoliko obširnejši članek Alekseja Kalca ponuja pogled na beneško izseljevanje v Severno Ameriko na začetku 20. stoletja in je nastal na podlagi raziskav, ki jih je avtor izvedel na otoku Ellis Island pri New Yorku. Izseljevanje predstavlja pojav kontinuiranega trajanja, ki ga ni mogoče enostavno izolirati v prostoru in času, zato je prvi del razprave posvečen širši osvetlitvi izseljevanj v furlanskem prostoru. V sedemdesetih letih devetnajstega stoletja se je odhajanje na tuje v Furlaniji iz hribovitih predelov razširilo tudi v nižine. Začasno izseljevanje je zajelo predvsem moško populacijo, ki se je odpravljala na delo spomladi in vračala domov jeseni. Od druge polovice sedemdesetih let pa se je razširilo tudi izseljevanje v čezoceanske, predvsem južnoameriške dežele.

Izseljevanje v Severno Ameriko se je v Furlaniji pojavilo na prelomu iz devetnajstega v dvajseto stoletje. Med štirimi okrožji, kjer je bil pojav najbolj izrazit, je tudi Špeter Slovenov. Izseljevanje v Združene države Amerike in Kanado je bilo na nek način podobno kontinentalnemu, saj je v obeh primerih šlo začasne selitve pretežno moškega prebivalstva, ki se je vključevalo v industrijsko in drugo neagrarno delo. Namen izseljencev ni bila stalna naselitev v Severni Ameriki, temveč iskanje hitrega zaslužka, s pomočjo katerega bi lahko izboljšali skromne domače razmere. Odhajanje v Združene države Amerike ali Kanado ni tako razburkalo domačega okoliša kot izseljevanje celotnih družin v južnoameriške dežele, ki je razjarilo kolonske veleposestnike. Izseljevanje, ki je bilo podobno že skorajda tradicionalnemu sezonskemu odhajanju v dežele celinske Evrope, ni doseglo takega odmeva, kot bi pričakovali. Odhajanje prebivalstva čez ocean pa je kljub vsemu pritegnilo precejšnjo pozornost tiska in nekaterih znanstvenikov. Čeprav pojav ni ostal neopažen, je njegov obseg težko določiti, saj zapisi sodobnikov o številkah molčijo, uradna italijanska statistika pa tudi ni poročala o ciljnih izseljenskih tokov. Podobno velja

za statistike Združenih držav in Kanade, kjer so priseljenci zabeleženi samo po državi prihoda. Kot rešitev iz zagate zato avtor vidi sezname, ki so jih napisali priseljski uradi na otoku Ellis Island, sprejemni postaji za vse ameriške priseljence med letoma 1894 in 1954.

Pri določanju razsežnosti pojava so si raziskovalci pomagali tako, da so izhajali iz priimkov, tipičnih za Beneško Slovenijo, to pa jim je omogočalo izluščiti zelene podatke in oblikovati statistiko. Našteli so 2053 oseb, ki naj bi se priselile v Združene države, vendar opozarjajo, da številka še ni dokončna, saj raziskava še vedno poteka. Prepričani pa so, da številka zajema dobrih osemdeset odstotkov vseh izseljenih.

Izseljevanje je bilo najbolj množično v obdobju pred prvo svetovno vojno in v letih, ki so sledila velikemu spopadu. Razprava opisuje migracijske valove, ki so bili včasih bolj, včasih pa manj intenzivni. Prvi pojemek izseljevanja se je pojavil z gospodarsko krizo leta 1908, vrhunec pa je pojav doživel leta 1913, ko je bil odliv prebivalstva tudi v Evropi največji. Z izbruhom konflikta je prišlo do začasne prekinitve, vendar je Benečija vse do italijanskega vstopa v spopad na strani antantnih sil beležila odliv prebivalstva. Do ponovne oživitve je prišlo v povojnih letih, a ni doseglo takega obsega kot v predvojnem času. Vse bolj restriktivna politika Združenih držav je omejevala množično priseljevanje, hkrati pa so se za prebivalce Benečije pojavile nove možnosti zaslužka v evropskih državah, zlasti Franciji in Nemčiji.

Izseljenci iz Benečije so pripadali t.i. novi migraciji, ki je v ZDA začela prihajati v času hitrega industrijskega razvoja v osemdesetih letih 19. stoletja. Tako kot drugi pripadniki veje novega priseljevanja, so tudi Beneški Slovenci ameriškem trgu ponujali predvsem svoje delovne roke. Sestavljali so torej košček ogromne mase priseljencev, ki jo je najbolj znan ameriški pisatelj slovenskih korenin, Louis Adamič poimenoval z izrazom »gnojilo« Amerike. Ob velikemu deležu težakov in preostalih nekvalificiranih delavcev pa so se znašli tudi izučeni zidarji ter nekaj tesarjev, mehanikov, mizarjev, mesarjev in drugih.

Veliko Benečanov, ki so se sprva le začasno odhajali v ZDA, se je na koncu ustalilo. Koliko je bilo takih, ki so se stalno naselili, ni znano, saj so raziskovalci uspeli priti le do podatkov za občino Sovodnje, kjer je bilo izseljevanje tudi najintenzivnejše. Na podlagi posrednih indicev, predvsem odhodov žena in otrok, pa lahko ugotovimo, da se je začasno izseljevanje tudi drugod postopoma spreminjalo v trajno naselitev.

Razstava skupaj s knjigo prinaša prvi, a pomemben korak pri spoznavanju tega dela beneške izseljenske zgodovine. Zgodbe, ki so se počasi izgubljale v pozabi, so bile oživiljene in sedaj živahno pripovedujejo o tem skorajda zamolčanem poglavju zgodovine. Razstava ponuja dober primer prikazovanja življenjskih zgodb, ki skozi fotografije živo pričajo o vsakdanjih tegobah in radostih izseljencev. Misel na domače kraje in ljudi je bila vedno prisotna, četudi so si življenje ustvarili na drugi strani oceana. Začeti na novo in presekati s starim je bilo nemogoče. Vezi, ki so se v starem svetu tako trdno spletle, ni bilo mogoče naenkrat prelomiti, s sorodniki in prijatelji je bilo potrebno vzpostaviti stik. Najprej prek pisem in fotografij, nato pa skladno s tehnološkim razvojem z vsemi sredstvi sodobnega komuniciranja. Razstava prikazuje prav vidik povezovanja ljudi, ki jih še tako velika oddaljenost ne ovira pri stalnem vzdrževanju stikov. Domačini so v veliki vnemi pričakovali pisma in fotografije svojih izseljenih rojakov, se o njih pogovarjali, jih

prikazovali sosedom in drugim vaščanom, bili ponosni na dosežke, ki so jih izkazovali dokumenti. Skupnost je tako ohranjala trdno in enotno podobo – kljub veliki razdalji, so bili njihovi svojci še vedno del vaškega kolektiva. Z minevanjem generacij so stiki sicer zbledeli, a spomin na izseljene rojake med starejšimi domačini še vedno živi. Razstava želi prebuditi vezi, ki so zamrle, in tako Benečane po vsem svetu zopet povezati v enovito skupnost, ki je v sodobnem pluralizmu identitet pripravljena gojiti tudi regionalno bit. Vključevanje ljudi, ki niso samo pasivni gledalci in obiskovalci, ampak lahko z dodajanjem materiala tudi aktivno ustvarjajo mozaik vseh zgodb neke kolektivne pripovedi, je vsekakor navdušujoče in le želimo si lahko, da bo resnično zaživelo v polni meri.

KNJIŽNE OCENE

BOOK REVIEWS

Janja Žitnik Serafin (ur.), Demografska, etnična in migracijska dinamika v Sloveniji in njen vpliv na Slovensko vojsko, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2009, 180 str.

Znanstvena monografija *Demografska, etnična in migracijska dinamika v Sloveniji in njen vpliv na slovensko vojsko*, ki jo je uredila Janja Žitnik Serafin, je izšla v tiskani in elektronski obliki pri Založbi ZRC, ZRC SAZU. Obsega dva dela: naslov prvega je Demografska, etnična in migracijska dinamika v Sloveniji in zaposlovanje v Slovenski vojski, naslov drugega pa Integracija priseljencev in Slovenska vojska.

Splošno uvodno poglavje v prvi del knjige, Demografska, etnična in migracijska dinamika v Sloveniji, je napisal Damir Josipovič. Avtor ugotavlja, da delež mladega prebivalstva v Sloveniji upada in delež starejših od popisa do popisa narašča, skupina starejših je že preseгла skupino mlajših. Rodnost v Evropi je že padla pod samoobnovitveno raven. Povprečna mejna vrednost nivoja generacijske reprodukcije je 2,10 otroka na žensko, v Sloveniji pa se vrednost zadnja leta giblje okoli 1,2 otroka na žensko. Avtor pričakuje, da se bodo sedanje razmere še zaostriale, če ne bo učinkovitih demografskih ukrepov. Migracije iz predelov bivše Jugoslavije predstavljajo veliko večino vseh priselitev. Po popisu Statističnega urada iz leta 2002 predstavljajo 89,3 % vseh priseljenih. Do leta 1991 so bili med priseljenci najštevilčnejši Hrvati in Srbi, po popisu 2002 pa Bošnjaki, Muslimani in Bosanci. V popisu iz leta 2002 se je 57,8 % versko opredeljenih odločilo za pripadnost katoliški veri.

Tudi drugo poglavje Nezaposleni, delovni imigranti (tujci) in zaposlovanje v slovenski vojski je napisal Damir Josipovič. Meni, da sta zaposlitvena struktura in zaposlenost prebivalstva ključnega pomena za ugotavljanje stanja in planiranje nadaljnjih ukrepov kadrovskega dopolnjevanja Slovenske vojske. Avtor problematizira pogoj za zaposlovanje v Slovenski vojski, ki ga postavlja zakon o vojaški službi, in sicer slovensko državljanstvo. Pogoji za pridobitev slednjega so namreč precej zaostreni. Josipovič predlaga, da bi se omililo pogoje za tiste, ki bi se želeli zaposliti v Slovenski vojski; mnogi med njimi so namreč že dolgoletni stalni prebivalci Slovenije, ki so patriotski in lojalni.

Jure Gombač piše o priseljenski zakonodaji in politiki v Sloveniji. Omenja, da je število priseljencev iz držav članic začelo naraščati po letu 2004, ko je Slovenija postala del Evropske unije. Leta 2006 je prišlo do zakonskih sprememb, ki so delavce iz EU izenačile z domačimi delavci. Leta 2006 je stopila v veljavo novela Zakona o azilu, ki je znižala že dosežene ravni spoštovanja človekovih pravic, saj so prosilci za azil izgubili možnost pravnega varstva, pravico do dela in do neodvisnega življenja. Število rešenih prošelj za azil v Sloveniji je med najnižjimi v Evropi. Avtor tudi ugotavlja, da prebivalci Slovenije večinoma niso naklonjeni priseljevanju tujcev v Slovenijo.

Mojca Vah piše o vplivu družbene dinamike na zaposlovanje v slovenski vojski. Avtorica ugotavlja, da v zadnjih letih zanimanje za službo v Slovenski vojski upada, več je odhodov kot v preteklih letih. Ustrezno popolnjevanje oboroženih sil je ključnega pomena za izpolnjevanje dolžnosti pri zvezi Nato. Problem je v trendu zmanjševanja rodnosti, zmanjšuje se kontingent mlade moške populacije, ki je primerna za vstop v vojsko, žensk pa je v vojski še vedno malo.

Jure Gombač piše tudi o najemniških vojskah v 20. in začetku 21. stoletja. Za to poglavje je zbral in analiziral relevantno literaturo s področja zgodovine najemniških vojakov v 20. in začetku 21. stoletja. Izbrani so bili predvsem primeri iz Afrike (Konga, Biafre, Angole, Sierre Leone, Ekvatorialne Gvineje), Balkana (Hrvaška, BIH), pa tudi primeri Gurk v Britanski in Indijski vojski, Francoske tujske legije ter Španske tujske legije. Preučil je domače in tuje teoretske razprave, ki se intenzivno ukvarjajo s problematiko najemniških vojakov v današnjem svetu. Upošteval je tudi diskusije glede vloge privatnih vojaških družb (npr. Strategic Resource Corporation, Sandline International Gurkha Security Guards, DynCorp International, Xe Worldwide) v sodobnih oboroženih spopadih. Gradivo je izredno zanimivo in predstavlja velik izziv, saj se zastavlja vrsta vprašanj, na katera bi bilo treba odgovoriti, če bi se v Sloveniji želeli lotiti projekta najemniške vojske. Gre namreč za organizacijsko in verjetno tudi finančno izjemno zahteven projekt, katerega rezultati bi lahko bili glede na zgodovino, zakonodaje posameznih držav, Ženevsko konvencijo in resolucije Združenih narodov precej negotovi.

Drugi del znanstvene monografije se začena s splošnim uvodnim poglavjem o kulturni integraciji priseljencev v Sloveniji, ki ga je napisala urednica monografije Janja Žitnik Serafin. Meni, da stopnja enakopravnosti priseljencev v Sloveniji v socialno-ekonomskem, jezikovnem, verskem, kulturnem in političnem oziru predstavlja pomemben vidik družbene stabilnosti Slovenije. V popisu prebivalstva iz leta 2002 se je zgolj 6,2 % popisanih izreklo, da pripadajo drugim narodom nekdanje Jugoslavije. Avtorico zanima, če se priseljeni iz bivše Jugoslavije počutijo v Sloveniji sprejete ali enakopravne in kateri so tisti dejavniki, ki vzpodbujajo izražanje njihove etnične in kulturne identitete v slovenski družbi in kateri dejavniki ga zavirajo. Pri iskanju odgovorov na omenjena vprašanja se avtorica opira na Anketo ISIM, ki jo je izvedla leta 2005 (Anketa o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji). Anketirancem njihovo neslovenstvo ne predstavlja prednosti, temveč bolj nevšečnosti, saj pogosto ne vidijo primernejšega izhoda, kot da zatajijo svojo etnično identiteto ali poreklo. To se dogaja zaradi nestrpnosti do priseljencev. Problem je tudi, ker t. i. »nove manjšine« v Sloveniji nimajo uradnega statusa manjšine, Slovenci na Hrvaškem pa imajo npr. priznan status manjšine.

Tudi naslednje poglavje o enakopravni integraciji priseljencev kot dejavniku stabilnosti in notranje varnosti strateškega prostora slovenske vojske je napisala urednica znanstvene monografije Janja Žitnik Serafin. Tudi v tem poglavju avtorica navaja rezultate zgoraj omenjene Ankete ISIM (2005). Približno polovica anketiranih izpostavlja neenakopravnost pri poklicnem napredovanju zaradi etnične diskriminacije. Za Slovenijo je značilen tudi diskriminatoren odnos države do priseljencev, saj npr. za njihova društva namenja premalo sredstev. Predpogoj za doseganje kulturne integracije priseljencev v slovensko družbo pa je med drugim tudi to, da bi morale manjšinske skupnosti prejemati za svoje kulturne dejavnosti vsaj toliko sredstev, kot jih same prispevajo za kulturne dejavnosti etnične večine. Avtorica ugotavlja, da se kljub temu, da se je Slovenija v Resoluciji o imigracijski politiki (1999) in Resoluciji o migracijski politiki (2002) zavezala k integracijskim načelom, mnogo priseljencev še vedno čuti odrinjene na rob družbe. Avtorica

gleda na integracijo priseljencev v Sloveniji kot na predpogoj za stabilnost in notranjo varnost Slovenije kot strateškega prostora Slovenske vojske.

Jernej Mlekuž piše o podobah priseljencev in njihovih potomcev v slovenskih medijih in popularni kulturi. Mnenja je, da se problematično reprezentiranje priseljencev in njihovih potomcev kaže v konstruiranem, poudarjenem in esencializiranemu razlikovanju od dominantnega »slovenskega« prebivalstva. Priseljenci so predstavljeni kot radikalno Drugi, gre za orientalistični diskurz (po Saidu), s katerim se reproducirajo stereotipne predstave o njih. Ti stereotipi pa služijo temu, da se ohranjajo razmerja moči in dominacije.

Kristina Toplak v zadnjem poglavju razpravlja o patriotizmu in pomenu uspešne integracije potomcev priseljencev za Slovensko vojsko. Po popisu prebivalstva iz leta 2002 jih med tistimi, ki se niso opredelili za Slovence, manj opravlja vojaški poklic, kot je to značilno za Slovence (1 %). Intervjuji s potomci priseljencev v Sloveniji kažejo na to, da etnično poreklo potomcev priseljencev ne omejuje njihove lojalnosti do Slovenije. Rezultati intervjujev so potrdili dejstvo iz medkulturnih raziskav, da tisti, ki se čutijo bolj integrirane v slovensko družbo, čutijo večjo pripadnost družbi sprejema kot tisti, ki se ne čutijo dobro integrirane. Zlasti se mi zdi za Slovensko vojsko pomemben zaključek avtorice, ki piše o pojavljanju novih oblik patriotizma v svetu, navaja Grizolda, ki govori o povejaškem obdobju, ko primarni cilj vojske ni obramba lastne države, temveč sodelovanje v nalogah humanitarne, mirovne narave. Patriotizem je torej večdimenzionalen pojem, ki ga dopolnjujejo pojmi, kot so demokracija, človekove pravice in svoboščine, altruizem in ekološka ozaveščenost. Toplak ugotavlja, da etnično poreklo in državljanstvo nimata več odločilne zveze pri odločanju za delovno mesto vojaka, kar dokazuje tudi večetnična vojska ZDA.

Znanstvena monografija *Demografska, etnična in migracijska dinamika v Sloveniji in njen vpliv na Slovensko vojsko* vsebuje tudi povzetek v slovenščini in angleščini ter imensko kazalo. Predstavlja pomemben prispevek k migracijskim študijam v Sloveniji. Pomembna je tudi za Slovensko vojsko, saj se vsa poglavja razen uvodnih dveh (tj. uvodnega poglavja v 1. del knjige in uvodnega poglavja v 2. del knjige) zaključujejo s priporočili za Slovensko vojsko. Priporočila pa so podana tudi za druga ministrstva in medije. Za Slovensko vojsko je znanstvena monografija pomembna tudi zato, ker ji daje napotke, kako upravljati s kulturnimi razlikami; tudi mlada Slovenska vojska (kot poklicna vojska) se namreč oblikuje v multikulturni družbi, saj je tudi slovenska družba multikulturna in morajo tako vojaki kot njihovi nadrejeni v Slovenski vojski znati upravljati s kulturnimi razlikami. Poleg tega migranti predstavljajo pomemben potencialen vir delovne sile za Slovensko vojsko. Le če bo znala upravljati s kulturnimi razlikami, bo Slovenska vojska sposobna odgovoriti na izzive sodobnih družb.

Natalija Vrečer

Silva Plut (ur.), 50 let Slovenskega društva Vancouver / 50 Years of the Slovenian Society Vancouver, 1958–2008, Slovensko društvo Vancouver / Slovenian Society Vancouver, Vancouver, 2008, 198 str.

Slovensko društvo Vancouver v Kanadi je leta 2008 dopolnilo 50. obletnico obstoja. Da bi obeležili zlato obletnico, so na 198 straneh izdali knjigo z naslovom 50 let slovenskega društva Vancouver. Zasnovala in uredila jo je Silva Plut, izdalo in založilo pa jo je društvo samo. Knjiga je nastala s prostovoljnim delom, tisk in tehnične stroške pa sta krila društvo in Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu.

Pripravljalno skupino, ki se je lotila tega zelo lepega in za Slovence v Kanadi ter za Republiko Slovenijo pomembnega projekta, so sestavljali: Ida Krajšek, Veronika Krajšek, dr. Vilko Maček, Silva Plut in Ivan Rožanc. Knjiga, ki obsega tudi več kot 290 barvnih fotografij, temelji na arhivskem gradivu Slovenskega društva Vancouver in rimskokatoliške nadškofije mesta Vancouver, najpomembnejši vir pa so spomini in pričevanja v Kanadi živečih Slovencev. Napisana je v dveh jezikih, in sicer v jezikih obeh domovin kanadskih Slovencev, slovenščini in angleščini. Prevode v angleški jezik je opravil dr. Vilko Maček, v slovenskega pa Silva Plut. Angleške tekste je lektorirala Anne Clemens, slovenske pa Metka Gombač in Marina Blatnik Mohar. Naslovno stran krasi panoramska fotografija mesta Vancouver, za katerim se dviga gora Lions. Avtorica fotografije je Veronika Krajšek.

Knjiga je tematsko razdeljena na predgovor in osem poglavij, med katerimi je najboljše poglavje o nastanku in razvoju Slovenskega društva.

Knjiga se začneja s poklonom številnim prostovoljcem, ki so s svojo iznajdljivostjo, predanostjo in nesebičnim delom pripomogli k ohranitvi slovenske skupnosti. Urednica Silva Plut v uvodnem govoru »Knjigi na poti« na kratko povzame, kako je prišlo do idejnega začetka pričujoče knjige ter se zahvali vsem za pomoč, posebno Uradu za Slovence v zamejstvu in po svetu za finančno pomoč, ki so jo prispevali za tisk. Ob tem posebnem jubileju, ki ga je Slovensko društvo Vancouver proslavilo leta 2008, je društvo prejelo voščilnice Tomaža Kunstlja, veleposlanika Republike Slovenije v Ottawi, Stephena Harperja, kanadskega premierja, Gordona Cambella, premierja province Britanska Kolumbija, Sama Sullivana, župana mesta Vancouver in Dereka R. Corrigan, župana mesta Burnaby. Seveda so prav to tiste voščilnice, ki ponosno krasijo uvodne strani pričujoče knjige v poglavju z naslovom »Pozdravna pisma«. Kot poslednje pismo v tem poglavju je pismo predsednika Slovenskega društva Josepha Hercega, ki v zaključku prisrčno čestita vsem ob 50. obletnici.

Poglavje »Zgodovina Slovenskega društva« nas najprej seznanja z deželo, kjer jubilanti pravzaprav živijo. To je Britanska Kolumbija, najbolj zahodno ležeča kanadska provinca. Prvi Slovenci so v Britansko Kolumbijo prišli v začetku 20. stoletja, večina preko Združenih držav Amerike. Drugi val izseljencev je prišel v Kanado med obema vojnama. Večinoma so se naselili v Vancouveru, deloma tudi v Nanaimu, Princetonu, Kimberleyu, Trailu, dolini Okanagan in drugod. Največje število Slovencev pa je prišlo na zahod Kanade po drugi svetovni vojni, najprej kot politični, potem pa kot ekonomski emigranti. Prve slovenske organizacije so nastajale zaradi potrebe po gmotni pomoči v času boleznin in nesreč. Tako so organizirali odseke slovenskih podpornih organizacij, ustanovljenih v

Združenih državah Amerike. V Trailu je bil tak odsek ustanovljen že na prelomu v 20. stoletje, imenovan Slovenska narodna podporna jednota (SNPJ). Veja SNPJ-a s svojim centrom v Chicagu pa je od leta 1929 delovala tudi v Vancouvru. Potreba po druženju je privedla do potrebe po drugačni organizaciji in leta 1958 je bilo ustanovljeno Slovensko društvo Vancouver. Zgodovinski pregled njegovega delovanja je v tem poglavju razdeljen na štiri obdobja, in sicer: 1958-1972, 1972-1985, 1986-1995, 1996-2008. Vsa štiri obdobja spremljajo tudi fotografije, ki nam takratno dogajanje še dodatno približajo. V prvem obdobju so člani društva prirejali plesne zabave in piknike, leta 1958 je začel Slovence pri božji službi zbirati Pavel Golja, dve leti pozneje pa je bila ustanovljena slovenska misija s slovensko mašo. V tem obdobju so jih obiskovali tudi misijonarji. Društvo je imelo sprva moški pevski zbor, potem pa še mešani. Zaživela je tudi dramska dejavnost, ustanovljena je bila folklorna plesna skupina, organizirali so otroške dejavnosti. Drugo obdobje je bilo za Slovence v Vancouvru prelomno, saj so kupili zemljišče in staro baptistično cerkev predelali v dvorano Slovenskega društva. Nov prostor na lastnem zemljišču jih je spodbudil k ustanovitvi novih dejavnosti: kegljaški klub, šahovski krožek, lovsko društvo, petkovi večeri s kartami in igrami, nogometni treningi. Dvorana jim je služila tudi kot svetišče, kjer so se nadaljevali obiski slovenskih duhovnikov. V tem obdobju so nastajale tudi glasbene skupine, na gostovanja pa so pričeli prihajati ansambli iz Slovenije. Leta 1973 so otroci dobili prvo učiteljico, ki je otroke nagovarjala v slovenskem jeziku. V tretjem obdobju so bile prireditve in gostovanja vedno pogostejša. Za zgodovino Slovenije prelomno leto je bilo izjemno pomembno tudi za naše izseljence v Vancouvru, ki so organizirali gmotno in moralno pomoč domovini. Seveda so politične spremembe v domovini odprle tudi vprašanje politične usmerjenosti društva kanadskih Slovencev v Vancouvru, ki pa so se odločili držati prvotnega društvenega pravila nepolitichnosti. S samostojnostjo Slovenije so postale intenzivnejše kulturne dejavnosti. V vrste mlajše folklorne skupine je vstopilo tudi več bošnjaških otrok, beguncev iz Bosne in Hercegovine. V zadnjem opisanem obdobju tega poglavja zasledimo, da je društvo Slovencev proslavilo 40. obletnico. Vezi z domovino so postale pogostejše in tesnejše. Kanadske Slovence so obiskali poslanka slovenske vlade Mihaela Logar, slovenski čebelarji pod vodstvom Lojzeta Peterleta in mnogi slovenski ansambli. Vez z domovino se je utrdila še preko Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu. Zgodovinski pregled delovanja društva se zaključí z letom 2008, kjer je na kratko opisan tudi program za nadaljnje delo društva.

Zgodovinskemu pregledu sledi poglavje »Naše zgodbe in spomini«. V njem je zbranih osemnajst zgodb, ki so jih člani društva napisali na podlagi svojih spominov. Njihovo naštevaje bi zapolnilo preveč strani, prav pa je, da navedemo vsaj avtorice in avtorje zapisov. To so: Silva Plut, Frida Noč, Vinko Močnik, Janez Skerbine, Veronika, Krajšek, Slavi Scurek, Margaret Houle, Valentin Batič, Ivo Bergant, Donna Kozely, Sylvia Kranjc, Ida Krajšek Barbara Bernhardt, Nicole Lalonde in Terry Sullivan. Skozi njihove pripovedi spoznavamo, kako so prihajali v Kanado, s kakšnimi težavami so se srečevali, kako so doživljali začetke delovanja društva in kakšne napore so vlagali, predvsem zanimivo in živo pa je opisovanje dejavnosti, ki skozi osebno pripoved zelo nazorno pričara družabno življenje naših izseljencev. Zanimiva je omemba odnosov z jugoslovanskim konzulatom, ki sprva ni

imelo razumevanja za ohranjanje slovenskega jezika, kasneje pa je pokazalo več naklonjenosti do tega vprašanja. Spomini pripovedujejo o družabnih dogodkih, piknikih, lovskih dogodivščinah in slovenskih pesmih. Seznanimo se s slovensko radijsko oddajo radijske postaje CJVB, z duhovnimi srečanji Slovencev s slovenskimi duhovniki in z vsakoletnim romanjem Slovencev v Mission, kjer je samostan Kristusa kralja z veličastno opatijsko cerkvijo, katerega ustanovitelj je bil pokojni Evgenij Medved, opat slovenskega porekla. Predstavljeni so spomini na osamosvojitve Slovenije in na sočasna dogajanja v Vancouvru, spoznamo pa tudi mnoge življenjske poti tamkaj živečih Slovencev. Tomaž Pauletig je bil na primer eden izmed najbolj vzornih delavcev slovenskega društva. Zanimiva je zgodba Barbare Bernhardt, Američanke, poročene s Slovincem in redne obiskovalke Slovenskega doma. Zelo očarljivo pripoved o obisku folklorne skupine v Sloveniji (na podlagi razpisa Slovenske izseljenske matice) pa podajata Nicole Lalonde in Terry Sullivan. Živo opisujeta navdušenje, ki sta ga občutila pri srečanju s Slovenijo in seveda svoj doživljaj zaključujeta z željo po ponovnem prihodu. Poglavlje se zaključuje s pričevanji muzikantov, ki so zaigrali slovensko glasbo, ki jo še danes ohranjajo in ki še danes spremlja vse prireditve Slovenskega društva.

Posebno ganljivo je poglavje z naslovom »V zahvalo našim preminulim članom«. Tu se Arlene Kofol, Mark Skerbinek, Eddie Fidel, Ida Krajšek, Louis Ržen in Silva Plut spominjajo aktivnih, vendar že preminulih članov Slovenskega društva, svojih staršev in prijateljev. Zapisi Vere Uršnik, Silve Plut, Branka Palčiča, Elze Pavlič, Iva Berganta in Ide Krajšek nam v poglavju »Dejavnosti, ki nas povezujejo« še bolje približajo društvene dejavnosti, med drugim tudi dejavnost upokojevcev. Na tem mestu bi omenila, da se v članku o šoli slovenskega jezika bežno omenja sodelovanje društva s Slovensko izseljensko matico. Zanimivo bi bilo, da bi bila tudi ta plat delovanja društva – odnosi z ustanovami obeh držav, tako Slovenije (v starejšem obdobju Jugoslavije) in Kanade, predstavljena v posebnem poglavju. To bi bilo koristno predvsem za zgodovinarje in druge raziskovalce pri preučevanju slovenskega izseljenstva.

Tudi druga generacija Slovencev v Kanadi je dala svoj pečat pričujoči knjigi, in sicer v poglavju »Pisma nove generacije«. Catherine in Marc Cheneval, Barbara Pauletig in Katie Sukič nam vzbujajo upanje, da slovenska pesem, ples in tradicija v Kanadi ne bodo pozabljeni.

Knjiga se zaključuje s slikovnim seznamom predsednikov Slovenskega društva ter poimenskimi seznamom članov in delničarjev iz obdobja 1984–2008.

Na koncu je treba poudariti, da so poleg pisane besede pomemben in bogat etnološki vir fotografije, izseljenci sami pa hranijo še različno bogato gradivo o njihovem izvoru in o začetkih njihovega bivanja in delovanja v Kanadi. Pričujoča knjiga je tako pomemben prispevek za proučevanje slovenskega izseljenstva, predvsem pa je pomemben dokaz obstoja in delovanja Slovencev zunaj matične domovine, saj priča o njihovi zgodovini in slovenski kulturi ter jim daje identiteto. Pomembna je tako za Slovence v Kanadi kot za Slovence drugod po svetu, predvsem pa je pomembna za matico, ki se mora zavedati, da se tudi tako daleč stran slovenska beseda in slovenska tradicija negujeta in ohranjata.